אלע ווערק

פון

דוד פרישמאן

I

ערצעהלונגען

TORONTO PUBLIC LIBRARY

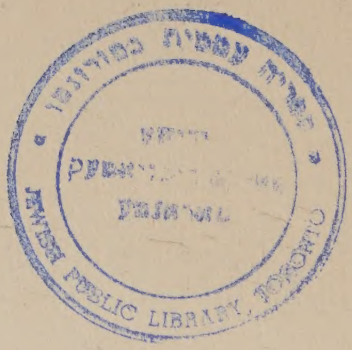
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

אַלע ווערק
פון דוד פרישמאן

אלע ווערק פון

דוד פרישמאן

ערשטער באַנד

פערלאַג לילי פרישמאן

ערצעהלונגען

ערשטער טייל

מיט דער אויטאָביאָגראַפיע פון׳ם מחבר אוּן בילדער
פון זיינע פערשיעדענע לעבענס־פעריאָדען

וואַרשאָ — ניו־יאָרק 1929

אַלע רעכט רעזערווירט

די אויטאָביאָגראַפיע, ווי אויך די ערצעהלונג „אַ פּהן אויפֿן בית־הקברות"
זענען איבערזעצט פון העברעאיש דורך מ. א י נ ד ע ל מ א ן

Copyright by Lili Frishman
1929
Printed in Poland

געבוירען ה' טבת תרכ"ה — געשטארבען י' אב תרפ"ב

פרישמאַנ׳ס אויטאָביאָגראַפיע

(פון א בריף צו ש. ל. צימראָן)

לאָדז, 14 נאָוועמבער, 1898.

געהרטער הערר.

איך גיב אייך געהן איבער די נאָטיצען אין ידיעות, וואָס איהר פערלאַנגט פון מיר, אָבער איך בין שטאַרק מסופק, צי זיי וועלען זיין אַזוי „וויכטיג", וי איהר שטעלט זיך פאָר.

איך בין געבוירען נעווארען ה' טבת תרכ״ה — אזוי איז פערשריבען אויף דער צוויספער זייט מונס שער-בלאַט פון עפעס אַנ׳אַלטען „מגן-אברהם", וואָס איז געווען בײַ אונז אין שטוב. די דאָזיגע דאָטע שטימט נישט מיט יענער, וואָס איז פערשריבען אין די נעבורטס-ביכער פון דער מאַכט. מיין נעבורטס-אָרט איז זגיערזש בײַ לאָדז, אָבער נאָך וועלן איך בין א קליין קינד געווען, האָבען מיינע פֿעטערן זיך אַריבערגעצויגען קיין לאָדז. איך שטאַם פון א זעהר אָנגעזעהענער אין מיוחס׳דיגער משפחה, וואָס האָט אַרויס-נעגעבען רבנים אָהן א צאָהל, אָבער מיין טאַטע און מיין זיידע, וי אויך דער רוב פון אונזער מאַמיליע זענען געווען סוחרישע מענשען, פון די גרויסע פאַבריקאַנטען אין אונזער שטאָדט, אָפּ גבירים אדירים. איך דערמאָהן דעם דאָזיגען פרט, וויל דאָס האָט אויף מיר אין מיין קינדהייט באַמת געהאַט א גרויסע השפעה, און פיַיכט וועט אויהר זיך דערמיט קענען ערקלערען מאַנכע זאַכען, וואָס זעהען-אויס אין פלוג, וי אויסטערליש. די לאָדזער לופט מאַכט יעדעמאָנס קלוג און דערלאַנגט נישט אפילו דעם גרעסטען שוסה צו מערען קיין בסלן, און א פשיטא שוין, אז איינער וואָקסט צווישען סוחרים אוז אין א סביבה, וואָס קומט כסדר אין בעריהרונג מיט פערשיידענע מענשען. דאָס גיט אים א גאַווינסט פעסטקייט אָדער זיכערקייט וואָ ער טרעפט אוז געהט נאָר און אין אַלץ וואָס ער טהוט, אָדער זאָגט, אויב איהר ווילט, א געזיכט חוצפה. — מיין טאַטער האָט געהאַט א דרייסטען, שארפען אוז עשליפענעם שכל, וואָס האָט נישט קיין גלי-כען. וען איך זאָג „וואָס האָט נישט קיין גלייכען", האָב איך מורא, אז איהר וועט פֿארשטעהן דעם אויסדרוק וי א פראָזע, איך מיין עס אָבער נעגוי. מיין כוונה איז דער, אז איך האָב נאָך קיין עהנליכען צו איהם נישט געזעהן, און עס טהוט מיר נאָר לייד, וואָס איהר וועט די דאָזיגע ווערטער אָננעהמען בלויז וי א מיינונג פון א וואהן איבער זיין מאַטע, וועהרענד איך וויס, אז איך בין מסוגל קריטיש צו אור-שלאָן אויך איבער זאַכען אוז מעשים פון א מענשען, וואָס איז צופעליג מיין מאַטער אוז נאָר דורך א גאַנץ מיוחד׳דיגע אוז קלאָרע בעטראַכטונג, פרי פון יעדער טע-דענק, פלעג איך תמיד קומען צום בעשלוס, אז דער דאָזיגער מענש איז געווען דער קלוגסטער פון אַלע מענשען, וואָס איך האָב ביז אויס׳ן היינטיגען טאָג געזעהן. — דער דאָזיגער מאַטער מיינער איז געטראָבען מיט פיער יאָהר צוריק. אויב ס׳וועט עמיץ אין סיר גספינען עפעס א קריטישע אוז זוכעריש נאַטור, האָב איך עס בירושה פון

ווי טאַטענס זייט. פון דער מוטערס זייט פון איהר פאַמיליע, אין וועלכער ס'וואַ־
נען פאַרהאַן אויך מאַנכע בעריהמטע מענטשן, האָב איך איבערגענומען די ניגונים צו
סרומען פון פאַנטאַזירען. א פאַרשענדער גייסט אין א פאַטטיש געמיט — אַז דאָס זענען
תירקליך געווען די צוויי עלעמענטען, וואָס האָבען מיך גלייכצייטיג בעהערשט אין זיי
אויפן היינטיגען סאָג האָבען זיי נישט אויפגעהערט צו שטרייטען אין מיר. איך נעד
דענק, אז וען עס זענען אָבנדרוקט געווארען מיינע ערשטע קריטישע ארטיקלען מיט
דער נאַנצער איבערגעטריבענער האָפערדיגקייט פון ביטעל, וואָס איז אין זיי געווען
חאָס מען בעזאָנט אויף מיר, אז דאָס איז דער שניט פון א מענש, וואָס האָט נישט
קיין הארץ פון פלעמאַנט בלויז א נעהירן, אין וען עס זענען ווידער אַבנעדרוקט געווארען
מיינע ערשטע לידער אדער מיינע קלייגע ערצעהלונגען, וועלכע זענען געשריבען
מיט א נעהיימער לירישער שטימונג אין כמעט מיט צו פיעל סענטימענטאַליטעט, האָבען
די זעלבע מענשען נישט נעגלויבט זייערע אייגענע אויגען. קיינמאָל איז מיר נאָך נישט
נעשען קיין נרעסער אונרעכט, ווי וען עמיץ זאָגט אויף מיר אָב. אזוי פערבייגעהנ.
ריב, אז איך בין בלויז א "קינד". דאָס דאָזיגע וואָרט פלעגט מיר תמיד געבען א סיעפען
רעץ אין האַרצען. פון דער נאַטור בין איך נידערגעשלאָגען, פערוחלומ'ט און מעלאַנכאָליש.

אין מיין קינדהייט האָב איך בעקומען אַנ'אַזוינערוויסענע גוטע ערציהונג. ערציהער
און ערציהערינס, לעהרער און לעהר־עריכס האָבען מיר קיינמאָל נישט נעשלאָגען. סיליכס
נישט סיעל קינדער פון מיינסגלייכען זענען געווען אין אזא גלויקליכער לאָגע, אז זיי
זאָלען נעהן, למשל, צום רב הערען שיעור און דאָרט זיך אַמפערען איבער א האַרבען
רמב"ם און גלייכצייטיג רעדען פראַנצויזיש מיט דער גיבערנאַנטין אדער נעהמען א לעקציע
פון מוזיק, צי לערנען טאַנצען. דאָס לערנען האָב איך בכלל ליעב נעהאַט, נאָכן נלייך
חאָס פאר א נעגנשטאַנד דאָס איז נעווען. איך האָב מיך נעלערנט מיט נרויס פלייס און
פיעל פערשטענדניש און האָב שטארק הנאה נעהאַט פון'ס לערנען, און וואָס צאַהלרי־
כער עס זענען נעווארען די לעהר־פאכען און די פערשיעדענע לעקציעס פון פערשיעדענע
נעביעטען, אָך נרעסער איז נעווען דער פערנעניגען, וואָס איך האָב אין זיי נעפונען.
חאָס אַנטצאַנגט לעזען, בין איך תמיד נעווען דאָס, וואָס מ'רופט א "ביכער־חאַרם",
און ס'איז נישט נעווען קיין בוך, וואָס איז מיר אונטער דער האַנד נעקומען, אז איך
זאָל עס נישט לעזען. פון דער דאָזיגער איבערטריבענער לוסט צום לעזען האָב איך
זיך נאָך ביז איצט נישט בעפרייט, און איך בין שוין כמעט בלינד נעווארען דערפון.—
חען אין בין נעווען א קליין יונגעל, האָבען מיר נעהאַט א מלמד, וואָס פלעגט יעדען
דאָנערשטאָג פאַרלייענען פאר זיינע תלמידים די וואָכנדערליכע נעשיכטען פון "ספר הישר".
און די דאָזיגע נעשיכטען, וויי די ערצעהלונגען פון מיין מאַמע און פון מיין באָבע
האָבען עס אויפגעהאלטען און צושטיצט מיין פאַנטאזיע. דערצו איז נאָך צוגעקומען דער
ניין, ביי וועלכען איך האָב דערנאָך נעלערנט, זייענדיג קוים אכט יאָהר אלט, און עד
חאָט נישט נעפונען פאר מיר עפעס מעהר פאַסיגעס, ווי לערנען מיט מיר דעם "יכוד
ושורש הסבודה" אדער "קלאָח פתחי חכמה" און עהנליכעס, און צום סוף האָט עד מיך
אויך אריינגעפיהרט אין די קבלה. שטעלט זיך פאר: אַנ'אכט־יעהריג יונגע און חכמת־הקבלה!

העברעאיש האָב איך אַנגעהויבען שרייבען, וועו איך בין נאָך גאָר יונג נעווען.
מיין ערשטע קלייגע ערצעהלונג איז נעדרוקט געווארען אין "השחר", 9-טער יאָהרגאַנג,
זי האָב נעהייסען "המורה צדק". איך בין דאָן געווען דרייצעהן יאָהר אלט. איך האָב

אויך דאָן אָנגעשריבענען דעם שיר „טובת הנאה", וועלכער איז אויך דאָרט נעדרוקט געוואָרן. אין „הבקר אור", 2-טער יאָרגאַנג, איז נעדרוקט געוואָרן מיין סאַנעט „ביום מלאת לי חמש-עשרה שנים". איך האָב דעמסאָלט געשריבענען אויך דייטש פאַר די דייטשע צייטשריפטען, וואָס זענען ערשיינען אין לאָדז, אָבן שפעטער אויך אין אויסלענדישע צייטשריפטען. וועגן איך בין נאָך גאָר יונג געווען, בין איך אַרויסגעפאָרען קיין דייטש-לאַנד, וואו איך האָב פערקאָפט אין דער געוועלטשפט פון די בעוואוסטע רייטשע שריפטשטעלער. אויערבאַך, בערנשטיין א. ד. גל. האָבען אויף מיר געמאַכט א גרויסן אײַנדרוק. וועגן כ'האָב אָנגעהויבען איבערזעצען בערנשטיינס „נאַטורויסענשאפט", בין איך אָפט געווען 17 יאָהר, אָבן איך האָב צו יענער צייט טאַקע אַליין אויך פיעל שטודירט נאַטורויסענשאפט.

א העברעאישער מחבר בין איך געוואָרען כמעט אָהן מיין וויסען, אָבן, אויב איך קען זיך אָזוי אויסדריקען, כמעט געגען מיין וויללן. פאַראָהרען האָב איך געלעזען, חאָטש איהר האָט געשריבען אין „לוח אחיאסף" אָבן לעמאָנדאָס נאָמען אין איך האָב דאָרט געפונען אויך די מיינונג פון דעם דאָזיגען בערימטען מאַן וועגען מיין פאָלעמיק מיט לילינבלום'ן. דער דאָזיגער מאַן איז זעהר אין זעהר גרעסט געווען, אָבער נאָר פון זיין שאַנדפונקט האָב ער געמעגט אויך אירטיילען. אין עצם האָט ער נישט נעגומען אין אַכט די לאַגע פון אונזער ליטעראַטור, ער האָט אויך פערגעסען, אז דער כאַראַקטער פון מענשען איז זעהר פערשיידען אָבן אז פיעל איז געוועגדט פון דעם שטאַפּעראַמענט אָבן פון דער סביבה אָבן פון דער ארט ערציהונג פון יעדען מענשען בעזונדער. איך, למשל, שעהם זיך אַליין, וועגן עמיץ דערמאָהנט מיר מיין בראָשור „תהו ובהו", פונדעסטוועגען וועל איך אויך איצט נישט צוריקציהען קיין וואָרט פון דעם, וואָס איך האָב דאָרט געזאָגט, בלויז די פאַרס, ווי אָזוי איך האָב די דאָזיגע בראָשור נעשריבען, בעדויער איך איצט. — — — — — — — — וועגן איך האָב עפעס נעגומען שרייבען, איז תמיד מיין ערשטער אימפולס געווען א וויללן צו געזינגען דעם אמת. ס'איז נאָך אין מיר געווען קינדהייט, וועגן איך האָב נעשריבען דעם „תהו ובהו", אָבער בעזאָויגען דערצו האָט מיך דער שטארקער עקעל, וואָס איך האָב געפיהלט, צו-זאַמענדיג די נאַנצע בטלנות אין אונזער דעמאַלסדיגער ליטעראַטור, אין דער שטארקער ענטזיזאָם, וואָס האָט מיך בעהערשט פאַר א בישעלע אמת. איך בין דעמאָלס קיין קריטיקער נישט געווען, אין נישט קיין שריפטשטעלער, נאָר בלויז א יונגער בחור, א פוחרישער זוהן, וועלכען ס'האָט געעקעלט יעדער מין מלמדות און בטלנות און השכלה פון בעוואוסטען סאָרט, און אַלע פיבערען פון דער נשמה האָבען מיך נעדרענגט אַנצוזשרייבען א פראָטעסט. איך האָב נעשריבען — אין שרייבענדיג האָב איך געפיהלט, אז איך קען נישט פערטראָגען די מחברים, ווער זיי זאָלען נישט זיין. איך האָב דעמאָלס בכלל פיעל געהאַט העברעאישע מחברים. אין וועג איך האָב דאָס אָנגעשריבען, האָב איך נישט געוואוסט, אז דאָדורך בין איך אַליין געוואָרען א מחבר. איך האָב בלויז געוואָלט וויזען, אז איך בין א געגנער פון מחברים אין איך בין נאכהער געוואָרען וויי שרשטוינט, וועג איך האָב נהעתרט, אז איך אַליין בין דאָדורך א מחבר געוואָרען. אָט דאָס האָב איך געמיינט זאָגענדיג, אז איך בין כמעט אָהן מיין וויסען אין נעגען מיין וויללן געוואָרען א מחבר.

צו יענער צייט האָב איך נעשריבען אין פערשידענע צייטשריפטען פערשידענע ארטיקלעך, ליעדער אין ערצעהלונגען. אין דעם ערשטען אין צוויטען „האסיף" זענען נעדרוקט געוואָרען מיינע ערשטע קלייגע ערצעהלונגען אונטער'ן נאָמען „אותיות פורות"

אין דער דאָזיגער שאָנר איז פֿאַרגעקומען חי נ"י. צום סוף יאָהר תרמ"ה בין איך אײַנגעפֿאָדעט געוואָרען קיין לייפּציג מיטצואַרבייטען אין דער רעדאַקציע פון „סאָלאָן", וואו ס'איז געווען נעוואָרען מײַן ערצעהלונג „יוליאַנוס שאָסטאַא", אַבער גלייכצײַטיג בין איך אויך נערוזען געוואָרען קיין פּעטערבורג איבערצוגעהמען די רעדאַקציע פון „מעליעמאָן פֿאַר דער פֿרשפּער טעגליכער צײַטונג, וואָס מיר האָבען געהאַט „פֿאַרן „היום". קאָנטאָר, דער שפּעטער פּון „היום", האָט אָנגעהויבען האָלטען פֿון מיר, וויַ ער האָט מיר געשריבען, א דאַנק מײַן ערצעהלונג „צו כּל נדרי". וועלכע איז אויך שטאַרק נעפֿעלטן געוואָרען, אין „היום" האָב איך א דאַנק אייניגע פֿון מײַנע קריטישע אַרטיקלען אין פֿעליעטאָנען. אין „היום" האָב איך א ציַיט לאַנג געשריבען כּמעט יעדען טאָג, אַמאָל א פֿעליעטאָן, אַמאָל וועגען פּאָליטיק אַדער וועגען וואָס עס האָט זיך נאָר נעמאַכט. וועז דער „היום" האָט אויפֿגעהערט צו עקזיסטירען, האָב איך מיך אומגעקערט קיין וואַרשא, וואו איך האָב געשריבען יודיש. פּלוצלינג האָט איהר געפֿעלט מײַן גרויסע יודישע פּאָפּמא „אופיר", וואָס איז געדרוקט געוואָרען אין דעם זאַמעלבוך „פּאָלק-ביבליאָטעק" פֿון שלום-עליכם. די דאָזיגע פּאָפּמא איז פּיעלפּאַך איבערזעצט געוואָרען און וועגען איהר פּיעל גערעדט. אינצווישען זענען אויך איבערזעצט געוואָרען כּיעל פון מײַנע קלײַנע ערצעהלונגען.

דאָן בין איך אַרויסגעפֿאָהרען קיין בריסעלי און בין אין אַרײַנגעפֿרעמדט אין די אינטערזיסטע, נישט מיטן צוטון צו קומען דאַדורך צו עפּעס א „תכלית", נאָר פּאַר מײַן אייגענעם גענוס און צו לערנען תורה לשמה. איך האָב אַלזוֹ דאָרט נעהאַרט און געלערנט יעדען נעגענשטאַנד, וואָס האָט זיך נאָר געלאָזט, דען איך האָב מיר געטראַכט: ס'איז גוט מאָר א שרײַבער צו האָבען א געוויסע ידיעה אין אַזא גענויטע און אין אַזא נעביעט, און דערהויפֿט, אז עס זאָל אים נישט א וואַסער עס איז גענעשטאַנד אינגאַנצען פֿרעמד זיך. מונדעסטחוענען האָב איך מיר אויך אויסנעקליבען עפּעס א בעשטימט נעביעט; מײַן הויפּט-מאָטיוו איז נעווען דאָס נעביעט פון דער רעאַליסטישער פּיליאַניע, און שפּעטער נאַטיראַליסטישער. אַקאַדעמיע, וויַ אויך נעשיכטע און פֿילאָזאָפֿיע. נאָר ציַיטער יאָהר האָב איך נעענדיגט מײַן שטודיום.

אין דער צווישענצײַט האָב איך פּיעל געארבייט פֿאַר „אחיאסף", אַבער די דאָזיגע ארבייט איז דאָך איך גוט בעקאַנט.

אין פּעליכע וואַנען פֿרום פֿרשיינט אין „תושיה" א זאַמלונג פון מײַנע אַרטיקלען, געדיכטען און פֿרצעהלונגען אונטער'ן אַלגעמיינעם נאָמען „כתבים נבחרים".

אָט האָט איהר מיינע נאָטיצען און ידיעות, אויז וויַ זיי זענען מיר בעקומען אויפֿן זכרון, און איהר וועט מיר עמשולדיגען, אויב ס'איז מיר נישט געלונגען זיי אלבערצוגעפֿען אין א נעהעריגער אָרדנונג און אין קלאָרע וואָרטער, דען עס איז מיר שווער אָנגעקומען. איך טיל אייך אויך בעטען, אז איהר זאָלט נישט לאַכען פון מיר, וואָס איך מאַך זיך נאָריש מיט דעם אָדער יענעם אויסדרוק, גלייך וויַ איך וואָלט בשעת נעווען, כביכול, עפּעס א שרייבער פון די גרויסע, דען סוף-כּל-סוף זענט איהר דאָך דערין שולדיג און איהר האָט דאָס אַלץ אַליין פּאַראורזאכט.

אויב איהר וועט נאָך האָבען וואָס צו פֿרעגען מיַי מיר, וועגדעט זיך צו מיר און איך וועל אייך נערן ענטפֿערען. — יעדענפֿאַלס, אויב איהר וועט עפּעס שרייבען מיר, בעט איך אייך מיר מיטצוטיילען, איידער איהר וועט עס אָבדרוקען, וואָס איהר שרייבט און אין וואָס פּאַר א פּאָרם.

אייער דינער, וואָס שעצט אייך און אכטעט אייך: דוד פֿרישמאַן

פרישמאַנ׳ס פאַטער — שאול — פרישמאַנ׳ס מוטער — פריידא ביילא

פרישמאַן אין יאַהר תרמ״ח

פרישמאַן אין יאַהר תרמ״ג

צוּ כּל־נדרי

דער איז עס גריידאָוו — דאָס קלייגע, וואונדערלעכע שטעדטעל, אוּן צוזאַמען מיט'ן שטעדטעל שווימט אַרויף פאַר מיר דאָס גאַנצע קינדער־לעבען מיינס: אָט איז די אַלטע שוהל מיט איהרע וואונדערלעכע אוּן גרויליכע „מעשיות"; אָט איז ליבוש חקרן, „דער לעהרער" פוּן גרויס־פוילען, וואָס האָט כּל ימיו רק געגרייבעלט זיך אוּן געחוקר'ט, ביז ער איז צום סוף אַראָפ פוּן זינען; אָט זענען מיינע חברים, לוטער „עלויים", וועלכע האָבען זיך דאַן גלאַט אַוועק, כּמעט אַלע ביז אויף איינעם אויסגעשמד'ט; אוּן אָט איז אויך די קליינע רחל'ע מיט איהרע בלאָנדע גאָלדענע לאָקען, אין וועלכע איך האָב אַזוי ליעב געהאַט צו גראַבלען אפילו שוין זייענדיג א היבש־דערוואַקסענער בחור — אַלעס, אַלעס לעבט הייַנט אויף פאַר מיינע אויגען. אוּן דעם קליינעם איגנאַץ געדענק איך, אוּן ציפּצעריק, אוּנזער גרויסען שוואַרצען קאָטער, אוּן דעם קאַטוילישען גלח מיט די לאַטיינישע ביכער. אוּן דאַן שטייגט־אויף פאַר מיר די צראַינערונג אָן דער גרויסער בריק, וואָס טיילט אָב די נייַ־שטאָדט פוּן דער אַלט־שטאָדט, אוּן פוּן בייַדע זייטען בריק מורמעלט דאָס וואַסער פוּן דער וואַרטאַ אוּן שוועבט די סטאָלבעס, אויף וועלכע די בריק ליגט. אָפט דאַכט זיך מיר גאָר, אַז איך הער, ווי דאָס וואַסער פלעטשערט אוּן גיסט זיך אוּן רוישט, אוּן דאָס רוישען בעריהרט זייך מיין האַרץ, אַז עס דערלאַנגט א ציטער אוּן בעוועגט זיך אוּן זיעגט זיך.

אָבער די בריק וואָס טיילט־פוּנאַנדער וואַסער פוּן וואַסער, האָט אויך פוּנאַנדערגעטיילט מענשען פוּן מענשען; דען ביז צום יאָהר שויזענד־אַכטהונדערט־דרייאונזעכציג זענען די טויערען פוּן דער נייַ־

שטאָדט געווען אָבגעשלאָסען פאַר׳ן יודענס וועגען. דער יודישער בית-הקברות איז געווען די גרענץ צווישען דער אַלט- און דער נייַ-שטאָדט, און איהם האָט מען געקענט זעהן פון דער בריק אויס — דער ווייטסטער פונקט, צו וועלכען אַ יוד האָט געקענט דערלאַנגען לעבעדיגערהייט. אמת, עס האָט פאַסירט עטלעכע מאָל, אַז יודען, יחידים, זענען אַמאָל אַריבער ביז אויף יענער זייט בריק נאָך פאַר׳ן לעבען, אָבער דערפאַר זענען זיי אַריין אין „פונקס", בעשריבען גע-ווארען אַלס זעלטענע אויסנאַהמען — מאַנכע צו אייביגען כבוד, וויל זיי האָבען מקדש-השם געווען, און מאַנכע צו שמאַך און צו שאַנד...

און פערשיעדען זענען זייערע געשיכטען — און לייענען מיר אין יענעם פונקס, קומען אונז אויפ׳ן זין אַרויף וואונדערבאַרע מח-שבות, און עפעס אַ וועהטאָג, וואָס מיר קענען זיך אַליין נישט דער-קלערען, וואָס עס בעדייט, דריקט אונז ביים האַרץ. ווי אַזוי איי-גענטלעך איז דאָס געשעהן? ווער האָט דעם וויטען אָבגרונד גע-גראָבען, וואָס טיילט-אָב איין מענשען פון אַנדערען? און דער סוף פון דעם וואָס וועט זיין? און וועט שוין קיינמאָל, קיינמאָל דאָס נישט אויפהערען? — אָט לייענען מיר אין דעם דאָזיגען בוך געשיכטען, וואָס האָבען פאַסירט אין באַגדאַן כמיעלניצקיס און גאָ-מעס צייטען: אַ יודיש מיידעל, עפעס איינע מרים סגל, איז די בריק אַריבער. אַ פוילישער פריץ האָט זי מיט געוואַלד אַהין מיט זיך אַריבערגענומען. אָבער אין אַ פאָר טעג שפעטער איז דאָס מיי-דעל צוריקגעקומען, צוזאַמען מיט איהר מאַן דעם פריץ, און נאָך אין דעמזעלבען טאָג איז דער פריץ געגאַנגען צום רב, און דער רב האָט איהם אין אַ בעזונדער חדר אַרייַנגעפיהרט, וואו זיי האָבען זיך לאַנג געסוד׳עט, און דערנאָך האָט זיך דער פריץ מגייר געווען און מען האָט איהם אַ נאָמען געגעבען אברהם בן אברהם. זיין גאַנץ פערמעגען אָבער האָט דאָזיגער גר אַוועקגעשאָנקען דער יודישער קהלה, מען זאָל דערמיט די אַלטע שוהל, דעם מהר״ם׳ס שוהל, בויען, און דערנאָך איז ער מיט זיין ווייב אַרויס פון שטאָדט און אַווען קיין ארץ־ישראל. און וויטער לייענען מיר: אָמאָל האָט זיך עפעס אַ יודעל, אַ שניידער אָדער אַ שוסטער, אויפגעהויבען פלוצים

און איז מיט'ן אייגענעם ווילען אַריבער די בריק. אין יענער ציים־
דאָס וועט שוין זיין עטלעכע הונדערט יאָהר — האָבען די פּאָליאַקען
געהאַלטען גראָד מלחמה מיט עפּעס אַנ'אַנדער פּאָלק. מען האָט בע־
לאַנגערט די שטאָדט, די לאַגע פון די פּאָליאַקען איז געווען זעהר
אַ גענעהרליכע, דאָ איז דאָס דאָזיגע יודעל געקומען און האָט זיי
עפּעס אַנ'עצה געגעבען — און אַ פּלוצלינגע ישועה איז אויף זיי
געקומען. דאָס דאָזיגע יודעל אָבער איז שוין קיינמאָל נישט מעהר
צו זיין פּאָלק צוריקגעקומען, און קיינער ווייסט נישט מעהר וואָס
מיט איהם איז געווארען, נאָר זאָגען זאָגט מען, אַז די פּאָליאַקען
האָבען איהם זעהר הויך געשעצט און אַ שטיינערנעם דענקמאָל האָ־
בען זיי איהם געשטעלט אין דער אלעקסאַנדער־גאַס, דאָרט אין דער
ניי־שטאָדט, און אַנדערע זאָגען, אַז צו דעם דאָזיגען דענקמאָל איז
אויך צוגעזעצט געווען אַ יעזוס־בילד. —

אַזוי דערצעהלט אויך דער פּנקס פון צוויי בחורים, „עלויים"
ביים רב, אויף וועלכע עס איז עפּעס מיטאַמאָל אַנ'אָנשיקעניש
געקומען, און זיי האָבען זיך אין אַ שעהנעם טאָג אויפגעהויבען און
די בריק אַריבער און זענען קיינמאָל נישט מעהר אין די אַלט־שטאָדט
צוריקגעקומען. פון דער ניי־שטאָדט זענען זיי אָבער אויך אַוועק,
נאָך טערקיי זענען זיי געגאַנגען, דאָרט זענען זיי די גרעסטע גע־
נעראַלען אין טערקישען חיל געווארען, און האָבען אויף די באַל־
קאַנישע בערג גרויסע מלחמות געפיהרט און גרויס העלדישקייט בע־
וויזען, פון וועלכע מען דערצעהלט זיך נאָך ביז צום היינטיגען טאָג.
אייגער פון זיי האָט זיך אַ נאָמען געגעבען אָסמאַן אָדער סולימאַן,
אָדער אפשר גאָר מאַחמאַד עפענדי, און דער צווייטער האָט זיך
אויך געלאָזט רופען אַזאַ שטייגער נאָמען...

אַזוי איז דער פּנקס.

נאָר איין־אייניציגער יוד וואוינט אין דער ניי־שטאָדט פראַנק
און פריי און קיינער זאָגט איהם קיין בייז וואָרט נישט, און דעם
דאָזיגען יודען רופט מען משה'לע חסיד. איהם האָט דער „קאָצקער"
געהייסטען אַרויסציהען זיך פון דער אַלט־שטאָדט און זיך בעוועגען
אין דער ניי־שטאָדט און דאָרטען האַלטען אַ שענק; דאָס איז גע־
וען אַזאַ מין „סגולה". און דער דאָזיגער יוד האָט נישט געריהט

און נישט געשלאָפען און האָט זיך געלאָזט קאָסטען אוצרות מיט גאָלד ביי „נאַטשאַלסטוואָ", ביז איהם האָט זיך איינגעגעבען צו בעקומען די ערלויבנישׂ, זיך אַריבערצוציהען איבער די בריק און זיך צו בעזעצען אין דער ניי-שטאָדט — און דאָס איז נעווען ביי אַלעמען אַ מין מופת.

און דערמאָהנענדיג זיך היינט אַלע יענע אַלטע מעשׂיות, מוז איך זיך אויך דערמאָהנען אָן די משוגענע, אָן שרה דעם פלי-זמר'ס ווייב, אַדער שרה די אַלמנה, און איך געדענק פלוצלינג אַלץ, וואָס מיט איהר איז געשעהן, און אַלץ וואָס זי האָט אין איהר לעבען אַבגעטהון.

דען טעגלעך, געהענדיג אין חדר, בין איך פאַר די אַלטע משוגענע פאַרבייגעגאַנגען. טיילמאָל האָב איך זי געזעהן, טאַנצענדיג און שפרינגענדיג און זינגענדיג ליעדער אויף אַ הויך קול, אַדער זאָגענדיג אויסוועניג גאַנצע קאַפיטלעך תהלים און שבת'דיגע זמירות; טיילמאָל האָב איך געזעהן, ווי וויינט חברה יאָגט זיך נאָך איהר און זי לויפט נעבעך מיט אַלע כוחות און בעהאַלט זיך פון די שטיינער, וואָס זיי ווארפען איהר נאָך. נאָר אָפט האָט איהר אויך פאַסירט, אַז זי פלעגט זיך אַוועקזעצען ביים סלופ. וואָס ביים עק בריק, און אָבזיצען אַזוי שעה'ן לאַנג, נישט ריהרענדיג זיך פון אָרט, די ליפען צונויפגעפרעסט איינע צו די אַנדערע און קיין אינציג וואָרט פון מויל נישט ארויסגעלאָזט, נישט צומאָל קיין בליק וואַרפענדיג אויף דער קאָמפּאַניע יונגלעך, וועלכע שטעהען נעבען איהר. איינמאָל נאָכמיטאָג גיעה איך אַווי אין חדר אַריין און דערזעה די משוגענע ארומגערינגעלט פון אַ גאַנצער חברה יונגלעך. איך האָב מיך אַוועקגעשטעלט קוקען אויף איהר אַ מינוט, און נישט זייענדיג פאַרזיכטיג גענוג, האָב איך אומגערן זי אָנגעריהרט מיט דער האַנד. די משוגענע הויבט זיך פאַמעלעך אויף פון איהר אָרט, קוקט מיך לאַנג, לאַנג אָן און לאָזט מיר פלוצלינג ארָאָב אַ פאַטש, וואָס האָט מיר די אויערען פערקלונגען, און אין דער אייגענער רגע זעצט זי זיך צוריק אַוועק אויף איהר אָרט, און זיצט ווידער שטום, נישט אויסצורעדען אַ האַלב וואָרט. איך האָב זיך צעווויינט אויפ'ן קול, בין אַוועק פון יענעם אָרט און געלאָפען אין חדר אַריין. —

ביי דער טהיר פון חדר האָב איך מיר די טרעהרען אויסגע-
וישט אין קיין וואָרט נישט דערצעהלט. נאָר נאָכ'ן לערנען, אַז אַלע
חברים מיינע זענען שוין געווען אַהיימגעגאַנגען, בין איך צום
רבי'ן צוגעגאַנגען אוּן האָב געפרעגט:

— ווער איז דאס די משוגענע?

— די משוגענע? שרה די אלמנה?

— יאָ, רבי, יאָ, שרה די אלמנה מיין איך.

— וואָס איז דאָ צו פרעגען, נאַרעלע! אַ משוגענע איז זי,
זייט איך געדענק איז זי אַ משוגענע, אפשר שוין צעהן, צוואַנציג
יאָהר, אפשר נאָך מעהר.

— איך ווייס, — האָב איך אויסגעשריגען אוּן האָב זיך פער-
טראַכט — אָבער, רבי, פאַרוואָס זאָגט זי דען תהלים אויסוועניג?
פאַרוואָס דערצעהלט מען אויף איהר, אַז זי ווייסט אויסוועניג
כּמעט דעם גאַנצען מחזור מיט אַלע יוצרות אוּן פיוטים? ווער האָט
מיט איהר דען גמרא געלערנט, וואָרום מען זאגט, אַז זי קען גמרא
אַזוי ווי אַ מאַנספיל?...

עטלעכע מינוטען איז דער רבי געשטאַנען ווי פערשטומט,
גלייך ווי ער הערט דאָס אַלעס צום ערשטען מאָל, נאָר באַלד האָט
ער דעם פאַרטיגען ענטפער געהאַט: מיין קינד, איך וועל דיר אַלץ
דערצעהלען! אָט די דאָזיגע פרוי האָט אַמאָל געקענט דעם גאַנצען
תנ"ך אויף אויסוועניג, זי האָט אויך אַ סך גמרא געלערנט. נאָר
קוים האָט זי זיך אונטערגעשטעלט צוצוטרעטען אויך צו קבלה-ספרים,
געגומען לערנען דעם ספר רזיאל אוּן זוהר, דאָ האָט זי דער "קאָצ-
קער" זכרונו-לברכה פערשאָלטען. אַזוי איז די דאָזיגע פרוי אַראָפ פון
גלייכען יודישען וועג, געגאַנגען אין שלעכטע דרכים, אַראָפ פריהער
פון ווען אוּן דערנאָך פון זינען, אוּן אַזוי איז זי געבליבען אַ משו-
גענע ביז אויפ'ן היינטיגען טאָג...

איך האָב מיך נישט געקענט בערוהיגען מיט דעם רבי'ס ווער-
טער, אוּן קומענדיג אַהיים האָב איך זיך בעקלאָגט פאַר דער מאַ-
מען, אַז די משוגענע האָט מיך געשלאָגען.

— רעכט אויף דיר — האָט דער טאַטע מיך אָנגעפשריגען אַנ-
שטאָט מיך צו בעדויערען — וואָס טשעפעסט דו זיך מיט אנ'אום-

גלייקליכער, קראַנקער פרוי, מיט אַ געשלאָגענער פון גאָט?

— אוּן ווער איז זי, טאַטע? — איז זי נישט אַ שלעכטע, זינ-דיגע נשמה, וועלכע דער קאָצקער רבי האָט פערשאָלטען פאַר איהרע שווערע עבֿירות? האָט זי זיך נישט אַריינגעלאָזט אין געפֿערלעכע חקירות אוּן האָט געוואָלט געגען גאָט צו קלוג זיין?...

— ווער האָט דיר דאָס אַלץ דערצעהלט, נאַריש יונגעל?

— דער רבי! — האָב איך אויסגערופֿען, וגי מען רופט אויס א מאַטעמאַטישען בעווייז, אוּן האָב געציטערט מיט'ן גאַנצען קערפֿער.

— קיין וואונדער נישט, אַז אַזאַ מענש רעדט אַזויגע רייד — האָט דער טאַטע שטיל, ווי צו זיך אַליין רעדענדיג, געענט-פערט. אוּן דאַן האָט ער מוסיף געווען: איבערהויפט, ווען נישם פיעל ווייסען דאָס דאָזיגע, וואָס מיט איהר האָט פאַסירט...

אוּן אַז איך האָב זיך געבעטען בייַם טאַטען, מיר צו דער-צעהלען אַלץ, וואָס ער ווייסט וועגען איהר, איז ער מיר אויסגע-וויכען אוּן האָט מיר גערעדט ווערטער, וועלכע איך האָב צו יענער צייט נישט געקאָנט פערשטעהן: — ביסט נאָך צו יונג, מיין קינד, אוּן וועסט נאָך נישט פערשטעהן! דו קענסט נאך נישט דאס לעבען אוּן זיין פינסטערע מאַכט, ווען עס קומט מיט שטורם אוּן געוואָלט אוּן ריהרט-אָן ביז צום נפש. דאַן פרעגט מען אוּן מען בעקומט נישט קיין ענטפער, מען זוכט ערקלערונגען אוּן מען געפינט זיי נישט, אוּן אַז דער מענש ווערט פערביטערט אוּן פערצאָגט, דאן פלוכט ער זיין גאט אוּן אַלע הייליגע; דו ווייסט נאך גארנישט די גרוי-סע שרעקליכע ליידען, וואס דאס דאזיגע לעבען קען מיט זיך מיט-ברענגען...

יעצט בין איך אויסגעוואַקסען אוּן איך קען עס שוין; איך קען דאס לעבען מיט זיין פינסטערער מאַכט, מיט זיינע שטורמען אוּן געוואָלטען, איך ווייס, אַז מען פרעגט אוּן מען בעקומט נישט קיין ענטפער, מען זוכט ערקלערונגען אוּן מען געפינט זיי נישט, אוּן אויך אַלע יענע שווערע ליידען, וואס דאס דאזיגע לעבען קען מיט זיך ברענגען, זענען מיר נישט מעהר פרעמד... אוּן אויך אַלץ, וואס האט איבערגעלעבט יענע אומגליקליכע פרוי, איז מיר יעצט

געגנוי בעקאנט מיט אלע איינצלהייטען — און דאס ווילן איך היינט דערצוהלען.

דען שלעכט איז עס, ווען די פינסטערע מאכט ריהרט-אן בײז צום נפש, דאן ווען דאס יונגע בלוט אין די יונגענד-יאהרען שטורעמט און רוישט — דאן צעפאלען זיך די שטריק, וואס דער מענש האט זיך אלס מענש אויף די הענד געלעגט, און דאס געוועב, וואס די געוואוינהייט האט איהם אין זיך איינגעוועבט, קריכט-פונאנדער און עס רייסט זיך ווי א פלאקסענער פאדים בײים דערשמעקען פייער...

*

אויך די דאזיגע פרוי האט אמאל געלעבט גליקלײך, אמת, אז איהר גליק איז אויך דאן נישט בעשטאנען אין גאלד און זילבער און רייכטימער, דען שטענדיג איז זי געווען אנ'ארעם מענש, א וויסטע אלמנה, וואס האט געלעבט מיט איהר איינציג טעכטערעל אין דחקות און נויט; אבער דאס דאזיגע טעכטערעל, די קלײנע אסתר, איז געווען דאס גליק. ווינטער פלעגט די אלמנה פליקען פעדערען פאר די רייכע הייזער, איינקויפען פאר זיי געגנ, היהנער און אנדערע עופות, און זומער פלעגט זי פערקויפען אין גאס פרוכ-סען, און פלעגט דערמיט זיך און איהר אסתר'לען דערנעהרען.

גריידאוו איז קלײין, און די עשירים און די קויפער קען מען אויף די פינגער צוהלען. אבער אויך איהרע בעדערפענישען זענען געווען קלײין און קנאפ. געוואוינט האט זי אין א דאך-שטיבעל הינטער דער שטאדט, געגעסען האט זי א שטיקעל גריעס-ברויט, און פאר'ן קינד האט זי געברויכט עטוואס מילך מיט א סוכארקע; חוץ שבת האבען זיי קיין פלייש נישט געגעסען. און אויך מלבושים האט מען נישט צופיעל בעדארפט.

איהר אסתר'ל איז גאט-זיי-דאנק א מלכות אויך אין די אא-געריסענע שמאטקעס! און זי, די אלמנה אלײין, דארף דאך אוודאי און אוודאי זיך נישט צו פוצען; חתונה האבען א צוויים מאל וועט זי דאך סיי-ווי-סיי נישט מעהר.

און האט זיך א מאל געמאכט, אז עס האט א טאג אינגאנצען פערפעהלט אויף עסען, האט זי זיך אויך דאס נישט שטארק געגנ-

מען צום אַרצען; דען וואָס זי זאָל נישט טהון, וועט זי עס דאָך טהון נאָר צולִיעב אסתר׳לען — און אַזוי פלעגט זי נעהמען די בייַ־דע קישענס פון בעט אַראָפּ, פלעגט געהן דערמיט אין שטאָדט אַריין צום דאָזאָר און פלעגט עס פערזעצען בייַ איהם פאַר אַ פּאָר גילדען אוּן קויפען מילך מיט סוכאַרקעס. אָפּט פלעגט זי זאָגען: „יאָ, וועז מיין יוסף האָט געלעבט, איז אַזעלכעס נישט פאָרגעקו־מען...“ אָבער אויך דאַן, וועז איהר מאַן יוסף האָט געלעבט, זענען איהר די געבראָטענע טויבען נישט געפלויגען אַין מויל אַריין, דען דער דאָזיגער מאַן האָט זעהר שווער געאַרבייט אויפ׳ן שטיקעל ברויט; אָבער דער עול איז דענסטמאָל נישט געלעגען אויף איהר קאָפּ. יעדען זונטאָג פריה פלעגט יוסף אַרויסגעהן אין די דערפער, צו די פּריצים אין די הויפען, פון וועלכע ער האָט זיין חיונה געצויגען, דען ער האָט אַ מאָדנע פרנסה געהאַט: ער איז געווען אַ וואַנדער־כלי־זמר. — די פרנסה פונ׳ם יודישען כלי־זמר איז געווען אַ מאָדנע: פאַרצייטען האָט דער יודישער כלי־זמר אין פוילען פערנומען אַנ׳אָרט ביי די פּריצים אין די הויפען; קיין יום־טוב אוּן קיין באַל האָט זיך נישט אָנגעהויבען אָהן דעם יודי־שען כלי־זמר. דער יוד פלעגט שפּיעלען אַ „לכה דודי“ אַ „מה, יפית“ אוּן אַ „כל נדרי“, וואַלכען אוּן פּאָלקעס, אויך עטליכע אַר־יעס פון בעקאַנטע אָפּערעס, אוּן דערפאַר פלעגט מען דעם יודישען מוזיקאַנט מכבד זיין מיט אַ גלעזעל משקה, צווואַרפען איהם עטלי־כע גילדען, מען פלעגט אויך אַריינפיהרען מאַרישען די דיענסט, אוּן דער כלי־זמר האָט מיט איהר געמוזט טאַנצען אַ קאָזאַק. אָפּט פלעגען זיך צונויפטרעפען אין הויף אַ דריי, פיער אַזעלכע מוזי־קאַנטען, אוּן אַזוי פלעגען זיי אַרומוואַנדערען פון דאָרף צו דאָרף פון זונטאָג פריה ביז פרייטאָג, אַזוי אַז דער „יודען־טערצעט“ אוּן „יודען־קוואַרטעט“ איז געווארען שפּריכווערטליך.

אַזאַ סאָרט כלי־זמר איז געווען אויך יוסף. יעדען זונטאָג אינ־דערפריה פלעגט ער זיך מאַכען אין וועג אַריין אוּן יעדען דאַ־נערשטאָג אָדער שפּעטסטענס פרייטאָג פריה פלעגט ער צוריק אַהיים־קומען. וועז האָט איהם אויסגעלערנט די דאָזיגע מלאכה? — אויף די פראָגע האָט יוסף קיינמאָל נישט געוואוסט וואָס צו ענטפערען.

ער האָט צופעליג אַ מאָל אַ פיצדעל אין די האַנד געקריגען, די פינגער זיינע האָבען זיך אין איהרע סטרוגעס פערטשעפעט אוּן פערשידענע טענער האָבען זיך פון דער פיצדעל אַרויסגעגאָסען; עפעס האָט זיך ביי איהם אין האַרצען אָבגערופען, אוּן וואָס עס איז געווען, האָט ער נישט גע־וואוסט: עפעס ווייכעס, עפעס מילדעס, ווי נאָך קיינמאָל נישט אין זיין גאַנצען לעבען.

פון דעמסמאָל אָן האָט ער אָנגעהויבען אָפטער שפּיעלען אוּף דער פיצדעל, אוּן אַ צווייטער כּלי־זמר האָט איהם צוגעלערנט. טייל־מאָל פלעגט ער זיך אויפכאַפען אין מיטען נאַכט, אַראָבשפּרינגען פון בעט, אַראָבכאַפען די פיצדעל פון דער וואַנד אוּן אָנהויבען שפּיעלען. אין אַזוינע מינוטען פלעגט ער פיהלען ווי עפעס אינווע־ניג אין האַרץ זינגט זיך, אוּן ער פלעגט זיך צעווויינען. עס איז אָבער געקומען דערנאָך אַ צייט, ווען ער האָט שוין נישט מעהר געווויינט, אוּן אויך יענע ווייכקייט אוּן מילדקייט האָבען זיך נישט מעהר אָבגערופען — דאַן האָט ער שוין רויהיג געשפּיעלט זיינע „מה־יפית׳ען", געטאַנצט מיט מאַרישען דעם קאָזאַק, געטרונקען זיין גלעזל אוּן געבאַפט זיינע עטליכע גילדען. אָפט פלעגט ער אַהיימקומען אינגאַנצען בשלום, מיט אַ גאַנצען גוף אוּן מיט די עטליכע גילדען אין דער קעשענע, נאָר דאַן פלעגט איהם אָפט פעהלען אַ פאָלע פון זיין קאַפאָטע. אוּן ער פלעגט זיך פאַר דעם וויב פערצענטפערען: „שרה! מיר האָבען זיך בלויז אַ שפּאַס גע־מאַכט. איך אוּן דער הערר גראַף. אוּן דער הערר גראַף, שוין אַ בי־סל אויפגערוימט, האָט אויף מיר אָנגעהויבען זיין קאַסטאָר׳ן, דעם גרויסען הונד"...

אוּן שרה הערט דאָס אויס אוּן איז זיך גאַנץ גלייכגילטיג; עס האָבען דאָך דאָס געטהון די גרויסע שררות, וואָס דער מאַן האָט די גאַנצע חיוּנה פון זיי, אוּן זי, מ׳שטיינס געזאָגט, וואָס איז זי גאָר? אַ יודיש וויבל! אוּן וואָס איז איהר מאַן? אויך נישט מעהר ווי אנ׳אָרעמער יוד — אוּן וואָס פאַר אַ רעכט קען זי גאָר האָבען, זיך צו בעקלאָגען? אוּן איבערהויפט איז דאָס וויבל נישט געווען געוואוינט פיעל צו גריבלען זיך אוּן צו קלערען; זי האָט

נאָר געוואוסט, אַז דריי מאָל אין טאָג דאַרף מען דאַונען, אוּן דאָס האָט זי געטהוּן מיט גרויס כוונה, אינדערוואָכען בּיי זיך אין שטיבעל אוּן שבת אין דער ווייבערשער שוהל. יעדעס מאָל, וועַן דער מאַן פלעגט פוּן דאָרף צוריקקומען, האָבּען איהר וועַרטער געפהלט, צוּ רעדען מיט איהם. ער פלעגט זי פרעגען: „נישטאָ צפּעס צוּ עסען, שרה?" אוּן זי פלעגט אַלעמאָל ענטפערן: „ס׳איז דאָ", אוּן פלעגט איהם דערלאַנגען דאָס עסען, אַ מאָל אַ ביסעל וואַרעמע זופּ, אַ מאָל פיש-יויך מיט אַ קיכעל — מעהר האָט זי נישט געוואוסט...

אָבּער דאס דאזיגע רוהיגע, איינפאַכע לעבּען איז מיט אַ מאל אַנדערש געווארען; שרה האט אַ טאָכטער געבּוירען — די קליינע אסתר.

דענסמאל האט זיך בּיי שרה׳ן צוּם ערשטען מאל דאס וויבּליך-מוטערליכע אבּגערופען, זי האט טיעף אויפגעאָטעמט, ווי נאך קיינמאל נישט אין לעבּען, זי האט אַליין נישט געוואוסט, וואס מיט איהר איז אוּן פאַרואס טהוּט זי דאס. נאר געפיהלט האט זי בּיי זיך דאס ערשטע מאל אין איהר לעבּען, אַז זי איז עפּעס, וואס זי איז פריהער נישט געווען, אוּן אַז זי האט יעצט קייטען אויף די הענד, וועלכע זי טראגט זעהר גערן; ערשט יעצט האט זי אנגעהויבּען פיהלען דאס ערשטע מאל אין איהר לעבּען, גלייך מיט אַלע איהרע, אומגליקליכע טויזענדער שוועסטער, אַז אַ חוץ דעם סידור מיט׳ן טייטש-הומש אוּן דער ווייבּערשער שוהל האט זי נאך עפּעס אַ חלק אין לעבּען, וואס קיין מענש טאר עס נישט בּעריהרען, אוּן ווער עס ריהרט עס אָן, בּעריהרט איהר נשמה. — דענסמאל האט זי זיך געפיהלט די גליקליכסטע אין דער וועלט, אוּן שטענדיג האט זי יענע גליקליכע צייט דערמאָהנט, אוּן אַלעמאל ווידער דערמאָהנט.

וואונדערבּאַר האט דאס קינד אין איהרע אויגען אויסגעזעהען, אוּן עס איז ווירקליך אַ וואונדערבּאַר קינד געווען!

דער טאַטע איז געווען אַ כּלי-זמר, אַ מענש מיט אַ מוזיקאַליש בּעגאַבּונג — קיין וואונדער נישט, אַז נאך אין דער פריהסטער יוגענד האט אויך דאס קינד געוויזען, אַז עס וואַקסט אַ מוזי-

קאַלישע קינסטלערין. און דאס מיידעל איז אַלץ עלטער און שענער געווארען און איז ווי אַ בליהענדיגע בלום געווען, און דאס האַרץ ביי דער מאַמען איז געוואַקסען פאַר נחת.

וועמען אַהרט עס, אַז אסתר האט נישט אַזאַ שעהן קליידעל, ווי עס טראגען די גבירישע קינדער? זענען די אַנדערע אפשר אויך אַזוי קלוג ווי איהר אסתר, אויך אַזוי שעהן ווי זי אוז האבען זיי אפשר אויך אַזאַ זיס קול ווי איהר קליינע אסתר? אוז אויך די קליינע אסתר האט זיך נישט געקימערט וועגען די אַנדערע אוז האט זיך נישט צוגעקוקט צו זיי אוז האט מיט זיי קיינמאל נישט געשטיפט אוז זיך געשפיעלט. שטיל פלעגט זי זיצען פאַר זיך, אוז פלעגט זיין פערקלעמט. זי איז געווען עפעס גאר אַ בעזונדער קינד. אַלעמאָל, וועז יוסף פלעגט אַהיימקומען פריה פוז זיין וועג, שוין דאנערשטאג ביינאכט, פלעגט ער נעהמען צו זיך דאס קינד אויפ'ן שויס אוז פלעגט איהר אויף דער פיעדעל פאָרשפיעלען אוז פאָרזינגען, אוז דאס קינד פלעגט זיך טיף אינהערען אוז פלעגט פרובען מיט דעם צארטען, דיניטשקען שטימלע אַלעס פונקט ווי דער פאטער נאכצומאכען! אוז דער פאטער פלעגט אלעמאל פערזיכערן שרה'ן, אז אסתר איז צו עפעס גרויסעס געבוירען אוז וואלט זי זיין אַ יונגעל, וואָלט זי גאַנץ זיכער אויסגעוואַקסען אַ וועלט-בעריהמטער חזן, עפעס אַ מין קאַשטאַן, אַ ישראל'קע שקודער אוז נאָך אַזעלכע גרויסע.

דאַן איז פלוצלינג דאָס גרויסע אומגליק געקומען: דער פלי-זמר איז מיט אַנ'אומנאַטירליכען טויט געשטאָרבען — דורך אַ גנע-דיגליכען שפאַס פוז אַ הערר גראַף. ביי שרה'ן אין האַרץ אָבער האָט זיך אַ געדאַנק ענטוויקעלט — אַזוי מאָדנע אוז פאָרט אמת — אַז עס איז גאָר רעכט אוז גוט, וואָס דער מאַן איהרער איז ג-שטאָרבען, דען יעצט וועט אסתר נאָר איהר אַליין געהערען, איהר אַליין אוז מעהר קיינעם נישט. פוז יעצט אָן וועט איהר לעבען פעס-טער זיין צוגעקניפט אוז איינגעפלאָכטען אין אסתר'ס לעבען.

די ערשטע צייט האָט זי געקלאָגט אוז געווויינט, אַז אייביג וועט זי נאָך איהר מאַן טרויערן אוז אַז קיינעם האָט נאָך נישט פאַסירט אַזאַ אויסגעפאַלענע שטראָף ווי איהר; אָבער אויך די דאָ-

זיגע ביטערע צייט איז אַריבער. „גאָט האָט דאָך מיר מיין טאָכטער געשאָנקען — פלעגט זי אין ביטערע מינוטן צו זיך אַליין רעדען — און מיין טאָכטער איז אַנ׳אוצר, און גליקליך איז די מאַמע, וואָס פערמאָגט אַזאַ אוצר, און איך, איך בין דאָס די גליקליכע מאַמע". און טויזענדער מאָל האָט זי די דאָזיגע ווערטער איבערגעחזרט, ביז טיילמאָל האָט זי שוין אַליין נישט געוואוסט וואָס זי רעדט; טיילמאָל האָט זיך איהר געדאַכט, אַז ערשט יעצט האָט זי אָנגעהויבען וויסען, ווי טייער איהר טאָכטער איז איהר, אַז איהר האַרץ איז צו ענג, אום צו קענען פערטראָגען די דאָזיגע גרויסע ליבע צו איהר טאָכטער און אַז דער מאַן איהרער איז נאָר אַ שטערניש געווען אין איהר ליבע צו איהר טאָכטער — אָבער די קינדער פון דעם דאָזיגען אומגליקליכען פאָלק זענען נישט שולדיג, ווען זיי זינדיגען אַזוי שווער, דען זיי ווייסען נישט וואָס זיי טהון. טיילמאָל פלעגט זיך דאָס קינד אויפכאַפען ביינאַכט פון שלאָף, און פלעגט זיך שטאַרק דערשרעקען, זעהענדיג ווי די מאַמע זיצט נאַקעט ביי איהר בעטעל און קוקט איהר גליך אין געזיכט און די ליפען איהרע שעפטשען: „יָא, טאָכטערשי, יָא, מיין גאָלד-טעכטער׳ל, מיין לעבען! פינף און דרייסיג יאָהר בין איך יעצט אַלט, און ביז דו ווערסט אויסוואַקסען, ביז דו ווערסט חתונה האָבען, ווען איך שוין זיין אַ יאָהר פופציג — אוי גאָט, אוי גאָט! ווי לאַנג דאָס איז נאָך, און ווער ווייכט וואָס מיר איז נאָך בעשערט צו לעבען ביז יענער צייט!"

און דאָס מיידעל ווערט וואָס אַ טאָג שענער, וואָס אַ טאָג קליגער און געראָטענער! קומט איהר צו די אויערען עפעס אַ טאָן פון אַ שפיעלען אָדער אַ זינגען, דאַן שטרעקט זי זיך אויס אויף דער ערד, ליגענדיג אויפ׳ן בויך, שפרייט-אויס די הענדטעלעך מיט די פיסלעך, ווי איינער וואָס שווימט, די אויגען קוקען שטייף, די אויערען זענען אויפגעשטעלט, און אַזוי ליגט זי, ווי זי וואָלט אָן אַלץ אין דער וועלט האָבען פערגעסען. אָבער ווער וועט זיך אין דער יודישער גאַס אויף איהר אומקוקען און זי פערשטעהן? און וואָס ווייסט די מאַמע פון איהר און וואָס האָט זי צו דערצעהלען?

עס קומט קיינעם נישט אויפ׳ן זין ערויף, אַז אַ מאָל וועט זיין א צייט, וואָס טויזענדער וועלען זיך אויף איהר אומקוקען און

חעלען זי פערשטעהן. אויך אסתר אַליין ווייסט נישט, וואָס אין איהר קומט פאָר.

ווי אַ רויז איז זי אויפגעגאַנגען אוּן האָט געבליהט פּוּן טאָג צוּ טאָג מעהר אוּן פּוּן חודש צוּ חודש, אוּן ווער עס האָט זי אין דער יודישער גאַס געזעהן, האָט זיך אומגעקוקט אוּן איז שטעהן געבליבען. יעדען טאָג געהט זי יעצט דורך די יודישע גאַס ביז צוּם עק בריק מיט אַ קוישעל אויף דער האַנד אוּן שרייט: „עפּעל, עפּעל! קאַרשען! בּאַרנעס! קויפט, קויפט!" — אוּן די מאַמע, די אלמנה, זיצט יעצט אין שטוּב אוּן קאָכט אַ זופּ פאַר איהר טאָכטער אוּן גרייט איהר צוּ אַ ריין קליידעל, אוּן אַז די טאָכטער קומט צוריק פּוּן גאַס, אין אָוונד, זינגט זי דער מאַמען ליעדעלעך פאָר, אוּן די מאַמע הערט זיך אין אוּן איהרע אויגען ווערען גרויס; טייל מאָל מאַכט זיך, אַז די טאָכטער צעזינגט זיך אוּן די מאַמע הויבט אָן צו ווייגען — דען זי פיהלט זיך אַזוי גליקליך. אַזוי איבערגליקליך, אוּן איהר ווילט זיך פּליצים, אַז די צייט זאָל שוין זיין וואָס גיכער אַוועקגעפלויגען אוּן איהרע אויגען זאָלען שוין דערלעבען צוּ זעהן איהר אסתרל נעבען איהר בעשערטען: „נאָך זיבען יאָהר, נאָך זעקס, נאָך פינף! אָ, גאָט אין הימעל, טאַטע פאָטער! קרעכצט די אלמנה, — ווי לאַנג איז נאָך די צייט אוּן שווער איז דאָס ווארטען!"

נאָך פינף אוּן פיער יאָהר, נאָך דריי אוּן צוויי — אוּן אויך די דאָזיגע לאַנגע צייט איז ענדליך אַריבער. אָבער וואָס אַלץ אין דער וועלט וואָלט די אלמנה נישט יעצט געגעבען, אַז יענע צייט זאָל נישט זיין אַריבער, אָדער עס זאָלען זיין אייביג יאָהרען, וועלכע קענען זיך קיינמאָל נישט ענדיגען! אינצווישען אָבער איז די קליינע אסתר אַ גרויס מיידעל געוואָרען, אַ שענהן רייצענד מיידעל, אוּן קאָן טהוּן אַלץ, וואָס איהר האַרץ גלוסט. ווי אָבער יענע צייט איז אַריבער, דאָ זענען אַריבער אויך אַלע יענע זיסע חלומות, וואָס עס האָבען זיך געחלומט דער אלמנה וואַכענדיג אוּן שלאָפענדיג, אוּן דענסמאָל איז אַלץ אַזוי אַנדערש געוואָרען, אַזוי אינגאַנצען אַנדערש—אַנדערש פּוּן אָנהויב ביז'ן סוף. דענסמאָל איז אַ שטורם-ווינד אויפ'ן שטילען הייזעל געקומען אוּן האָט עס אומגעדרעהט,

אַזוי אַז קיין מענשלעכע האַנד איז נישט אימשטאַנד געווען דעם שטורם אָבצוהאַלטן, און אויך די אלמנה, און אויך די טאָכטער האָבען נישט די קראַפט געהאַט איהם אָבצוהאַלטן. וואָס ווייסט די אָרימע אַלמנה און וואָס פערשטעהט זי, וואָס עס טהוט זיך? וועט פֿאַר איהר עפענען דאָס בוך פון לעבען און וועט איהר אויסטייטשען, וואָס אין איהם שטעהט געשריבען? — אסתר אָבער האָט יאָ געלייענט אין דעם דאָזיגען וואונדערליכען בוך, וואָס האָט זיך איהר אויפגעעפענט, און עס האָט זיך פון זיך אַליין געלייענט, און אַז דאָס לעבען האָט זיין שטימע צו איהר אויפגעהויבען, האָט איהר שטורמישער גייסט קיין שום גרענץ נישט מעהר גצקענט, דען עס האָט אין איהר ווי אַ פלאַם-פייער זיך אָנגעצונדען, און די שטריק אויף איהרע העגד זענען צעפאַלען ווי אַ פלאַקסענער פאָדים ביים דערשמעקען פייער, און דאָס געוועב, וואָס די געוואוינהייט האָט פערטיג געמאַכט, איז צעקראַכען ווי אַ קלייד וואָס איז פון מאָלען צעפרעסען...

און מערקווירדיג! — נישט די ליעבע האָט דאָסמאָל איהרע וואונדער געוויזען, נאָר אַנדערע פערבאָרגענע רעדלעך האָט די איבער אונז געוועלטיגענדע האַנד אין בעוועגונג געזעצט און אַ נייע לעבען איז געשאַפען געוואָרען. —

דאָס בעוועגענדע רעדעל איז דאָסמאָל געווען אַ קליין ליעדעל פון וואָלפגאַנג פאָן גטהע, מיט מוזיק פון לודוויג וואַן בעטהאָווען...

*

גרייזאָוו פון יענער זייט בריק.

ריין אין ניי אין פריש ליעגט עס אויסגעגאָסען, אין די וואָסערן פון דער וואַרטאַ רינגלען עס אַרום פון אַלע זייטען, אין דער „קוריער וואַרשאַווסקי" רופט עס — דאָס קלייגע וועגעדיג". אויך די נאַטור אַליין שיינט אנ'אונטערשיעד צו מאַכען; ליכטיג אוז גאָלד-שטראַהלענד הויבט זיך די זון אויף איבער דעם דאָזיגען טייל שטאָדט, וועהרענד זי קוקט פינסטער און פערכמורעט איבער די אַלט-שטאָדט, ווי זי וואָלט חוזק מאַכען פון דעם בישל יודען מיט זייער פינסטערען דלות. אָבער די יודען פונ'ם גשפל וויסען דאָס נישט אין פערשטעהן דאָס

נישט; דען די טויטע ווייסען נישט אוֹן פערשטעהן נישט! דערצו נאָך האָט דער פּאָליאַק פּוּן תּמיד אָן זיי צוגעוואוינט, גרייט צו זיין שטענדיג, צו שפּאָט אוֹן לאַכען, אוֹן אויך די גויים פּוּן דער ניי-שטאָדט פּיהלען נישט, וואָס זיי טהוען שלעכטס אוֹן ווי זיי פייניגען. דער איינציגער יוּד, וואָס וואוינט דאָ צווישען זיי, איז ר׳ משה חסיד; ער האַלט דאָ די ווינשענק. וואוינען וואוינט ער אין דעם שענסטען הויז פּוּן דער גאַנצער שטאָדט, פּונקט אַנטקעגען דער קירכע „די הייליגע אַננאַ״. אין דעם זעלביגען הויז, אינ׳ם אונטערשטען שטאָק, געפינט זיך די איינציגע אַפּטייק, וואָס די שטאָדט פערמאָגט. אין דער צווייטער זייט איז די „נאַראָדאָוואַ שקאָלאַ״, אוֹן אינ׳ם אויבערשטען שטאָק איז דער רעדוטען-זאַל, וואוּ עס ווערט אין פריהלינג אוֹן אין זומער טעאַטער געשפּיעלט.

גריידאָוו איז גאָר אַ קליין שטעדטעל, אוֹן דער שטראָם פּוּן דער נייער צייט איז ביז אַהין נאָך נישט געקומען; אָבער פּאָרט ווערט דאָ אין פריהלינג אוֹן אין זומער טעאַטער געשפּיעלט אוֹן עס קומען אַרטיסטען אוֹן מוזיקער אויף גאַסטראָלען, דען בעמיהט וועגען דעם האָט זיך דער „פּאַן ראַדצאַ״; אַזוי וועניגסטענס זאָגט ער אַליין, אוֹן מיר מוזען עס איהם גלויבען. ווער איז דער „פּאַן ראַדצאַ״ אוֹן פּאַר וואָס רופען איהם יוּדען אוֹן קריסטען דער „פּאַן ראַדצאַ״? דאָס לאָזען מיר איבער פּאַר די געשיכטס-פּאָרשער, אוֹן פּאַר אונז איז גענוג, וועָן מיר ווייסען, אַז דער הערר „ראַדצאַ״ האָט אַ שטאַרקע הנאה דערפּוֹן, וואָס מען רופט איהם „פּאַן ראַדצאַ״, אוֹן דעם הערר „ראַדצאַס״ הויפּט-בעשעפטיגונג איז צו זיצען גאַנצע טעג בייַ רבי משה שענקער אין דער ווינשענק אָדער פּאַרלאַגיסטראַט, וואוּ עס איז אויך „דער סאָנד״; דאָרט זיצט ער זיך אויפּן בענקעל, אוֹן דאַרף עמיצער אַנ׳עדות, וואָס זאָל האָבען געזהען אָדער געהערט עפּעס, איז דער הערר „ראַדצאַ״ שטענדיג גרייט צו זיין דער געוואונשטער עדות. אמת דער „פּאַן ראַדצאַ״ האָט קיין פּרייז-קוראַנטען פּאַר עדות-זאָגען קיינמאָל נישט פערעפענטליכט, אוֹן דאָך האָט יעדער ענוי געוואוסט די טאַקסע: עדות זאָגען אָהן שבועה האָט געקאָסט צוויי גילדען פוילישׁ, מיט אַ שבועה — דריי גילדען; פלעגט ער דאַרפען ביי דער זעלבער „ספּראַווע״ צויי אָדער דריי מאָל זיין, פלעגט ער געבען אַנ׳הנחה אויף אַ דריטעל. נאָר ווידער זאָגען, אַז די פּרייזען ביי איהם זענען געווען „פּרי-פּיקס״ קען מען אויך נישט. דער „פּאַן ראַדצאַ״ איז

בטבע געווען זעהר אַ גוטער מענש, אַ מענש, וואָס לאָזט זיך האַנדלען אוּן האָט אַמאָל פּאַסירט, אַז מען האָט נישט בעצאָהלט די פּוּלע טאַקסע פֿאַרגט ער אויך שווייגען. אַ חוּץ די אַלע מעלות טובות, וואָס גאָט האָט איהם געשענקט, האָט דער הערר פּאַלעסקי — אַזוי האָט ער געהייסען - נעהאַט אויך עפּעס אַ היטעל מיט אַ גרינעם לאָמפּאַס אוּן אַ קאָקאַרדע: דערצו האָט ער זיך נאָך געלאָזט וואַקסען אַ פּאָר לאַנגע, געדיכטע וואָנסעס, אוּן זיך פערשאַפט אַ נאַז פוּן אַ רויט-בלויען קאָליר; אַזוי אויך האָט דער הערר „ראַדצאַ" פערשטאַנען גאַנץ געלויפֿיג פראַנצויזיש — אוּן אויך דאָס מוזען מיר איהם גלויבען. ער דערצעהלט אונז, אַז צוריקקומענדיג פוּן פּאַריז, האָט ער דאָס גאַנצע שטעדטעל געמאַכט פּאַר געביל-דעטע לייט, ער האָט פּאַר זיי אויפֿגעפּפּענט אַ נייע וועלט, האָט זיי געגעבען דעם געשמאַק פוּן מוזיק אוּן קונסט, האָט זיי געלערענט טאַנץ אוּן שפּיל, האָט זיי אויסגעפּיינערט אוּן אויסגעאיידעלט דעם עסטעטישען זין אוּן האָט זיי געמאַכט ביסלעכווייז פּאַר אמת'ע אייראָפּעער. אַזוי קומט, אַ דאַנק איהם, יעדעס יאָהר קיין גרייד אַוו אַ טרופּע אויף אַ גאַסט-שפּיעל, אַזוי שפּיעלט זי עטליכע וואָכען אוּן אַזוי געהט זי ווידער איהר וועג.

אוּן נאָך דעם אַלעם האַלט זיך דער הערר „ראַדצאַ" ביי זיך נישט גרויס אוּן שטאָלצירט נישט מיט זיינע וואוילטהאַטען, וואָס ער טהוט מיט דעם שטעדטעל; ער איז אַזוי וויט בעשיידען, אַז ער שעמט זיך אַפּילו נישט צו זיצען אין אַ יודישער ווינשענק. אַלע וויסען שוין: טרעפט מען נישט דעם הערר „ראַדצאַ" זיצענדיג אויפֿ'ן בענקעל פּאַר'ן מאַגיסטראַט, זיצט ער אין דער ווינשענק ביי ר' מאַשקע'ן.

יודען - פּלעגט פּאַלעסקי שטענדיג זאָגען - זענען אָרענטליכע מענשען, זיי געבען ריינעם שפּריט אוּן גיסען קיין קאַפּ וואַסער נישט צו, אוּן דעריבער פּאַסירט אויך אָפּט, אַז ער ווערט, נישט ווילענדיג, שכור; אַ חוּץ דעם פּלעגט ער מוסיף זיין שטילערהייט — האָבען די יודען נאָך אַ מעלה: ביי זיי קאָן מען קריגען אַמאָל אַ גלעזעל משקה אויך אויף קרייד, וועז עס מאַכט זיך אַמאָל, אַז עס פערפּעהלט גראָד דער גראָשען...

אוּן נאָר איהם האָט דער יוד מאָשקע צו פערדאַנקען — אַזוי זאָגט פּאַלעסקי - וואָס ער האָט בעקומען די ערלויבעניש, צו וואוינען אין דער ניי-שטאָדט אוּן זיך דאָרט צו עפּענען די ווינשענק. אויב דער

דוד פרישמאן. סקיצע פון ל. פיליכאווסקי

הערר „רַאדצַא" האָלט זיך דאָסמאָל זעהר גענוי אין דעם אמת, איז שווער צו זאָגען; אמת איז יעדענפאַלס, אַז ער האָט פון׳ם יודען שפהנע עט־לייכע הונדערט גילדען גענומען אויף אַוועקגעבען ווייטער צו די פער־שיעדענסטע טשינאָוניקעס אין דער גובערניע; אויב, אוּן ווּיפיעל, עס האָט זיך אויך ביי איהם אָבגעשטעלט, איז שווער פעסטצושטעלען. ווי די מעשה אָבער איז: ר׳ מאָשקע האָט די ערלויבעניש בעקומען, אוּן האָט פון דאָ אָן אָנגעהויבען וואוינען אין דער נייַ־שטאָדט. איבערהויפט איז די גאַנצע מעשה מיט ר׳ מאָשקעס וואוינען אין דער גויאישער גאַס גע־ווען אַ רעכט ביסעל מערקווירדיג. דען ר׳ משה איז געווען אַן׳אומגליק־לייכער מענש: עס האָבען זיך ביי איהם קיין קינדער נישט געהאַלטען; ווי באַלד עס איז ביי איהם איינס געבוירען געוואָרען, איז עס באַלד געשטאָרבען. דאָ האָט איהם „דער קאָצקער" אַ קופערנע קמיע געגעבען, ער זאָל זי שטענדיג אויפ׳ן האַלז טראָגען; אוּן אויך האָט ער איהם אָנגעזאָגט, ער זאָל באַלד אַרויס פון דער אַלט־שטאָדט אוּן זיך אַריבער־ציהען אין די נייַ־שטאָדט אויף דער אַנדערער זייט בריק, צווישען די גויים. דערהערענדיג דעם רבי׳ס רייד, איז ר׳ משה שטאַרק דערשראָקען געוואָרען: פאַרוואָס הייסט איהם דאָס דער צדיק, ער זאָל זיך אַרייַנציהען צווישען גויים? וואָס זאָל ער דערמיט מיינען? – עפּעס אַ מערקווירדיגע „סגולה"! – עס פערשטעהט זיך, אַז באַלד האָט ר׳ משה געפאָלגט, וואָס דער צדיק האָט איהם געהייסען, אוּן האָט זיך געלאָזט קאָסטען אוצרות געלד ביז ער האָט בעקומען די ערלויבעניש צו וואוינען אין דער נייַ־שטאָדט. ער האָט זיך בעזעצט אין דער גויאישער גאַס פון יענער זייט בריק. ר׳ משה האָט זיך געעפענט דאָרט אַ ווייַנשענק, אוּן אַלע איינ־וואוינער פון דער נייַ־שטאָדט האָבען זיין שענק בעזוכט; דאָרט פלעגען זיי זיך צוזאַמענקומען אוּן אָבהאַלטען זייערע אסיפות בייטאָג אוּן דאָרט פלעגען זיי שפּיעלען זייערע קאָרטען ביינאַכט אוּן זייער בילאַרד אוּן שאַך.

ר׳ משה איז געוואָקסען אוּן איז ביסלעכווייז רייך געוואָרן. אוּן איבערהויפט זומער־צייט, וועַן די אַקטיאָרען פלעגען קומען, פלעגען חברה גאָר נישט מעהר אָבטרעטען פון ר׳ מאָשקעס שענק; גאַנצע טעג אוּן גאַנצע נעכט פלעגען זיי דאָרט פערברענגען. דען די אַרטיסטען פלעגען אין איינעם פון די שענק־צימערן מאַכען יעדען טאָג די רע־

פּעטיציעס פּון די שטיקער, וועלכע האָבען געזאָלט ביינאַכט אויפגעפּיהרט ווערען פּאַר׳ן פּובליקום, אוּן דעריבער פּלעגט דאָרט אַ גרויסער עולם געווען־הנלייך זיך צוזאַמענקומען אוּן לעב גענבען מיט די אַרטיסטען. עס פערשטעהט זיך, אַז דער „ראַדצאַ״ פּאַן פּאַלעסקי איז אַלע מאָל גע־ווען אין דער שפּיץ, אוּן ווער רעדט וְנאָך, אַז ער האָט גענדיגט־הייך געמאַכט אַ לייענס־ערקלערונג דער קלייַנער בלאָנדער קרוליקאָווסקאַ, אַ סובּרעטין מיט אַ רויט פּנימל, דענסמאָל איז ער שוין אויף אַ רגע נישט אָבגעטרעטען פּון ר׳ מאָשקע׳ס ווייַנשענק, אוּן אויף איהם קוקענ־דיג האָבען אויך די אַנדערע אַזוי געטהון; יעדער האָט זיך אויסגעקליבען זיין מיידעל, דער אַ כאָריסטין, דער עפּעס גרעסערס, יעדער לויט זיין פער־מעגען, אוּן ר׳ מאָשקעס הויז האָט געהילכט פּון פרייד אוּן לוסט אוּן שטורמישען לעבען.

אוּן דאָרט, אויף יענער זייט בריק, לייענט די יודישע גאַס, פער־כמאַרעט אוּן פערנעבעלט אוּן שווער עטעמדיג — קיינער אָבער האָט ר׳ מאָשקען נישט איבעל גענומען, דען אַלע האָבען געוואוסט, אַז וואָס ער טהוט, טהוט ער לויט דעם אויסדריקליכען בעפעהל פּון׳ם צדיק.

עס פּלעגט זיך מאַכען אַ מאָל, אַז אַ יוד פּון דער יודענגאַס איז אַריבער אויף יענער זייט בריק צוליב אַ געשעפט, דאַן פּלעגט ער זיך גיך אָבפּטר׳ן אוּן פּלעגט גיך צוריק אַהיים, אוּן דאָס האָט מען פּאַר קיין עוולה נישט געהאַלטען; אַמאָל פּלעגט זיך אויך מאַכען, אַז אַ יוד איז אַהינגעגאַנגען מיט עפּעס אַ וועקסעלע אויף אַ פּריץ אָדער פּלעגט געהן מיט אַ „סומע״ צום פּריץ, אָדער עפּעס אַ טרעגער אָדער אַ קרעמער, וועלכער טראָגט אַרום זיין סחורה אין די הייזער, פּלעגט קומען מיט זיין סחורה. דאָ פּלעגט אַזעלכער זיין געשעפט אַזוי גיך ווי מעגליך פּטר׳ן אוּן פּלעגט גיך צוריק אהיים—אָבער נאָך האָט די בריק געטיילט גאַס פּון גאַס, לעבען פּון לעבען אוּן מענש פּון מענש אוּן איינס איז מיט דעם אַנדערען כמעט נישט געקומען אין בעריהרונג; נאָך איז נישט ge־קומען דאָס רייַנע לופטל, וואָס זאָל מיט זיך מיטטראָגען איבערן וואַסער יענץ קערענדעל, וועלכעס עס זאָל פערזענקען אין דער שויס פּון דער פרעמדער ערד, אום עס זאָל וואַקסען אוּן זאָל פרוכטען טראָגען...

אָבער אין איינעם פּון די שבט־סטג, אין אַ פערכמאַרעט־טרויעריגען טאָג, וועו אַ נאַסער פוילער שנעע איז געגאַנגען — דאָ איז אסתר׳ל, די

אַלמנה׳ס טאָכטער, אַריבער איבער די בריק. צום ערשטען מאָל אין לע־
בען איז זי אַריבער, און מיט׳ן קויש אויף דער האַנד איז זי אַריין צו
ר׳ מאָשקען אין שטוב.

און אַ פרייטאָג איז דאָס געווען. די אלמנה איז עפעס קראַנק גע־
ווען און אסתר׳ל האָט איבערגענומען איהר ארבייט אַרויסצוגעהן מיט׳ן
ביסעל סחורה אין שטאָדט און צו פערדיענען די עטלעכע גראָשען אויף
שבת־הוצאות. דער האַלבער טאָג איז אָבער שוין געווען צו, און די
עטלעכע געלייזטע גראָשענס זענען נאָך געווען אַזוי קנאַפּ און די חלות
און ציבעלעס און אייער זענען נאָך געווען אַזוי פיעל. דאָ איז אסתר׳לען
געקומען עפעס אַ געדאַנק אין זין אַריין, און זי האָט אַ מינוט לאַנג
געקעמפט קעגען איהם — אָבער אינדערהיים ליעגט די מאַמע קראַנק און
דאָ איז שוין אַזוי שפעט און באַלד וועט אָנרוקען די נאַכט. זי איז צו־
געגאַנגען ביז דער בריק, און האָט זיך אָבער אָפּגעשטעלט. אַ פוילער
רעגען איז געגאַנגען. עס קומט אָנצוגעהן ראָובן דער מעקלער, און זי
זעהט, ווי נישט קלערענדיג, געהט ער גיך אַריבער. פון דער קירכע
שלאָגט דער גלאָק, טיעף און פייערליך. זי קלערט נישט מעהר לאַנג,
און כאַפּט זיך אויף און געהט, אין אַ מינוט שפעטער איז זי ביי ר׳
מאָשקען אין שטוב. קוים אָבער איז זי די שוועל אַריבערגעטרעטען, איז
זי שטעהן געבליבען פערוואונדערט; דען צום ערשטען מאָל אויף איהר
לעבען האָט זי אַלע יענע נייע מענשען געזעהן מיט זייער פראַכט און
זייערע מאַניערען, און אַ געדאַנק איז איהר געקומען אין זינען אַריין,
אַז עס איז פאַרהאַן עפעס אַ ניי לעבען, וואָס מוז זיין אָנגענעהמער און
וועלכעס איז אַזוי גאַנץ אַנדערש ווי דאָס לעבען אין דער יודענגאַס,
און דאָס האַרץ האָט איהר אָנגעהויבען שטאַרק צו קלאַפען. אויף גיך
האָט זי פערקויפט אַלעס, וואָס בייַ איהר אין קויש איז געווען, און איז
גיך אַרויס פון שטוב און אַרויס פון דער ניי־שטאָדט, דען זי האָט דאָ
לענגער נישט געקאָנט אויסהאַלטען.

דער מוטער אָבער האָט זי פון קיין זאַך נישט דערצעהלט, און
האָט אַליין נישט געוואוסט, פאַר וואָס נישט. עפעס האָט זי דעם דאָזיגען
טאָג גערעדט און גערעדט, און עס האָט זיך נישט געקלעבט אַ וואָרט צו
אַ וואָרט; עפעס האָט זי זיך שטאַרק פונאַנדערגעלאַכט, גארנישט ווי איהר

נצוואוינהייט, נאָר מינוטענווייז האָט זי זיך שטאַרק פערטראַכט אויף איז געווען ווי פערחלומ׳ט...

אָבער שוין דעם קומענדיגען זונטאָג, אויף דאַן מיטוואָך אויף דאַן פרייטאָג איז אסתר׳ל ווידער אַהין צו ר׳ מאָשקען אין הויז, אויף דאַן האָט זי אָנגעהויבען קומען טאָג טעגלעך, אויף האָט אַליין נישט געוואוסט, וואָס די געהיימע קראַפט איז, וואָס ציהט זי אַהין.

נייע בעטראַכטונגען האָבען איהר האַרץ אויסגעפילט, זי האָט מיט די אויגען געשלונגען דאָס נייע לעבען, אויף אַלעס איז איהר עפעס אַזוי פרעמד געווען, אויך זי האָט עס נישט פערשטאַנען; טיילמאָל האָט זיך איהר גצדאַכט, אַז דאָס נייע לעבען איז זעהר, זעהר וויט פון איהר, אויך טיילמאָל ווידער, אַז עס איז גאָר נאָהנט, אַז זי דאַרף נאָר אויסשטרעקען די האַנד, אום עס צו נעהמען. לאַנגזאַם, לאַנגזאַם איז דער ווינטער אַוועק. רבקה, ר׳ מאָשקעס ווייב, פלעגט מיט איהר רעדען יעדען טאָג, זי פלעגט איהר דערצעהלען פון אַלעם, וואָס עס קומט פאָר בייַ זיי אין הויז אין פריהלינג אויך זומער, אויך פונ׳ם גרויסען פאַראַד, וואָס דאָרט טהוט זיך אויך פון די אַקטיאָרען אויך די זינגערס אויך פון דער קליינער קרויקאָווסקאַ אויך דער גרויסער קאָווואַלסקאַ אויך פון די פריצים אויך שררות אויך ווי זיי שפיעלען בילליאַרד אויך ביינדלעך...

– שפּיעלען! אויך אין ביינדלעך? – האָט דאָס מיידעל געפרעגט נישט וויסענדיג וואָס מיט איהר טהוט זיך, אויך איז געווען ווי אין אַ חלום – איהר לאַכט פון מיר, רבקה׳שי! איז מעגליך, אַז ס׳איז פאַראַהאַן דערוואַקסענע מענשען, מענשען וואָס זענען שוין מעהר נישט קיין קינדער אויך זייערע יונגעלשע יאָהרען זענען שוין אַריבער אויך די דאָזיגע מענשען שפּיעלען זיך ווי די קליינע קינדער?

– נאַטירליך! – האָט רבקה געענטפערט. מיינע ליבע שפּיעלען נישט צום צייט־פערטרייב, נאָר צו פערדיענען אַ רעכטען גראָשען. עס טרעפט אָפט, אַז מען געהט אין אַ געווען.

איך געדענק פאַראַיאָהרען האָט זיך גראַף קראַשנעצקי געווען מיט דיינס אַ בעקאַנטען וועגען אַ שפאַס, וואָס ער האָט געזאָלט מאַכען מיט דעם פריילין ווישניעווסקאַ: איינגעשטעלט האָט מען דעם גראַפּס אַ גוט, אויך דער גראַף האָט דאָס גוט פערשפּיעלט, ווייל דאָס פריילין האָט נישט ליבט מיט זיך צו שפאַסען... דו וואונדערסט זיך, אסתר׳ל – נאָר

יָא! וואָס האָב איך דיר דאָ געוואָלט זאָגען? — אַהא! געבען וועסטו מיר נאָך פאַר אַ פערציג גראָשען אייערבייגעלעך. אויך ציבעלעס וועסטו מיר געבען אַ פונט, אוּן דאַן צווייי מאַנדעל אייער! אייער זענען טייַער היינטיגס יָאָהר, נישט אמת?...

ווי אַ חלום האָט זיך דאָס נייע לעבען אויפגעראָלט פאַר אסתר'לען אויגען — זי האָט נישט געוואוסט אוּן האָט נישט פערשטאַנען, וואָס זענען דאָס פאַראַ מענשען, וועלכע קענען אַנגענעהמעס געפינען אין לעבען, אוּן אַז לעבען איז שעהן אוּן אַנגענעהם, אוּן אַז לעבען איז אַזוי בעזונדערליך אוּן ריהרעוודיג; דען ביי דער מוטער אין שטוב האָט זי גאָר לעבט אוּן דאָרט איז זי אויסגעוואַקסען, אוּן האָט פון מאהר גארנישט געוואוסט, ווי פון דעם קויש, וואָס זי פלעגט אַרומטראָגען, אוּן די תפילות, וואָס די מוטער פלעגט איהר פון סידור אַרויס פאָרלייענען; אוּן די קראַפט, וועלכע זיהט זי אַזוי שטאַרק אוּן מעכטיג צו יענעם אָרט, האָט זי ערשט רעכט נישט פערשטאַנען — נאָר וואָס מעהר רבקה האָט איהר דערצעהלט פון יענעם לעבען, האָט די תאוה אין איהר מעהר אוּן מעהר געברענט, ביז זי האָט זיך אין איהר צעפלאַקערט ווי אַ פלאַם-פייער, אוּן זי האָט געגליהט מיט אַלע איהרע געדאַנקען, צו זעהן דאָס אַלעס מיט די אייגענע אויגען אוּן צו הערען דאָס אַלעס מיט די אייגענע אויערען. אוּן די טעג האָבען זיך געשלעפט, אוּן דער זומער איז געקומען. אוּן דאַן האָט דאָס מיידעל אַלע יענע וואונדער מיט די אייגענע אויגען געזעהן, אוּן דאָס אַלעס איז געווען טויזענד מאָל שענער אוּן וואונדערליכער, ווי זי האָט עס זיך פאָרגעשטעלט...

אוּן דאָך האָבען נאָך די נייע פלאַנצען נישט צו טיפע ווארצלען אין איהר הארץ געשלאָגען, אוּן וואָלט זי יעצט אַ מינוט לאַנג זיך צוריקגעצויגן פון דעם דאזיגען וועג, ווער ווייסט, אויב זי וואָלט נישט אַלעס ווידער פערגעסען אוּן וואָלט ווערען די אייגענע, וואָס פריהער; דאָ אָבער האָט זיך געמאַכט עפעס יָא זאַך, וואָס האָט אָנגעריהרט גראָד איהר נשמה, אוּן ווי נאָר אין איהר הארץ האָט זיך דאָס ערשטע טירעל אויפגעמאַכט, דאָ איז דאָס נייע לעבען איינגעדרונגען טיפער אוּן טיפער...

אוּן עפעס נייעס איז געשאַפען געוואָרען.

דער טאָג איז געווען גליהענדיג הייס אוּן די זון האָט געהאַסט

אין דעם קאָפּ פּונ׳ם מיידעל, וואָס איז געשטאַנען מיט איהרע קוי־
שען פערמאַטערט אויף פערטראָגען אויף פערחלשט. שוועריגקייט האט זי
זיך צוזאַמענגענומען אויף האָט זיך צוגעשלעפּט ביז צו ר׳ מאָשקעס ווייב־
שענק. ווי אַלע מאָל, אַזוי אויך היינט איז דער הערר פּאַלעסקי באַלד
צו איהר צוגעקומען, אויף האָט זיך מיט איהר אין אַ שמועס אַריינגע־
לאָזען אויף האָט איהר צום טויזענדסטען מאָל געזאָגט, אַז ער איז פער־
ליבט אין איהר אויף געהאַלטען אין איין רופען זי „זשידאָווטשקא
קאָכאַנעטשקא״. דאָס מיידעל אָבער האָט שוין דאָס אַלעס גוט געקענט
אויף אויסענוועניג, אַז זי האָט זיך שוין גאָרנישט מהר איינגעהערט,
וואָס רעדט ער דאָרט, אויף נאָר וועלן ער האָט געפרוּבט מיט זיינע בע־
וואַקסענע פינגער איהר אויך אין די באַקען צו קנייפּען, האָט זי זיך
געכאַפּט צו ענטלויפען.

פלוצלינג אָבער איז זי שטעהן געבליבן ווי צוגעשמידט — עפּעס
אַ געזאַנג־שטימע האָט זיך געלאָזט הערען פון צווייטען צימער.

עס איז געווען די שטימע פון אַ יונגער זינגערין, וויך, שמעליציג,
עפּעס ווי זיך בעטענדיג—אויף זי שטעהט ווי צוגעשמידט אויף האָרכט. פלוצ־
לינג האָט זיך די שטימע ווי אומגעביטען, שטורעמדיג איז זי געקומען,
אויף געוואַלדיג אויף מעכטיג; עס האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז עס איז דאָס
געוואַלדיגע געשריי פון געפאַנגענעם, וועלכער האָט צום פרשטען מאָל
דערפיהלט אַ לופטעל, אויף עטער בעט זיך, מען זאָל איהם שענקען לעבען
אויף פרייהייט אויף לופט, אויף דאַן פלוצלינג ווידער דאָס אַלעס נעהמען
מיט געוואַלד, אויף שטרעקט אויס זיין מעכטיגע האַנד, אויף נעהמען וועט
ער דאָס אַלעס, ער וועט עס נעהמען, אויף קיינער וועט זיך איהם נישט
קענען אַנטקעגענשטעלען...

דאָס ליעד איז געווען פון וואָלפגאַנג פאָן גאטהע אויף די מוזיק
פון לודוויג וואַן בעטהאָווען, אויף דאָס האָט יעצט אַ קאָנצערט־זינגערין
געמאַכט אַ רעפּעטיציע, זיך פאָרבריטענדיג צו דעם היינטיגען לית־
דער־אָוועגד.

אסתר׳ל האָט נישט געווואוסט, וואָס אין איהר איז געשעהן;
אסתר׳ל האָט פון דעם אינהאַלט פונ׳ם ליעד כמעט גאָרנישט פערשטאַ־
נען אויף אויך נישט פון דער שענקייט פון דער מוזיק, אויף דאָך האָט
עדער טאָן בעזונדער אַ גאַנצע רעוואָלוציע אין איהר אויפגערודערט,

אוּן הערענדיג יענעם טייל פוּן די סטראָפּען, יענעם רוישענדען, שטורמישׂ אוּן געוואַלדיג-רייסענדען טייל, האָט איהר בלוט אָנגעהויבען קאָכען, אוּן פלוצלינג האָט זיך דאָס הארץ ביי איהר פערקלעמט, אוּן זי איז געשטאַנען מיט אַנ׳אויפגעריסען מויל אוּן אין די אויגען ביי איהר האָט עס געפלאַקערט אוּן געפלאַמט משוּנה וויל אוּן עס האָט געשפריצט מיט פוּנקען. —

דאָס ליעד איז שוין לענגסט געוואָרן געענדיגט, די לעצטע טענער האָבען אָבגעקלונגען פוּן אַלע זייטען, אוּן דאָן איז געבליבען נאָר נאָך איין-איינציגער פיינער קלאַנג; באַלד איז אויך דער דאָזיגער לעצטער קלאַנג געשטאָרבען. דאָס מיידעל אָבער ווייסט נאָך אַלץ נישט, וואוּ זי איז אוּן שטעהט נאָך אַלץ ווי צוגענאָגלט. פוּן אַ צווייטען צימער אַרויס הערען זיך די אויסרופען פוּן די בילדאַרד-שפּיעלער: „די מוסטער אין ווינקעל!" „אין דער מיטען!" „פינף אוּן פערציג!" „אַכט אוּן פערציג!" אוּן פוּן דעם אַנדערען צימער הערט מען די שאַך-שפּיעלער: „קעניג!" „היט די קעניגין!" „קעניג מאַט!" — אָבער צו אסתר׳ס אויערען קומט דאָס אַלץ נישט, אוּן זי שווימט נאָך אַלץ אין אַ מין אויפגערעגטען ים פוּן געדאַנקען אָהן אַ גרונד אוּן אָהן אַ ברעג...

דאָ איז הער פאַלעסקי ווידער צוּ איהר צוגעגאַנגען: — כאַ—כאַ! — לאַכט ער מיט אַ פערשפּורטען קול —, ס׳איז דאָך נאָר צוּם לאַכען! אוּן דאָס רופסט דוּ זינגען? קלאָר, אַז דוּ האָסט נאָך מיין שטימע נישט געהערט; יאָ, יאָ, קלאָר, אַז איך האָב דיר נאָך קיינמאָל נישט עפּעס פאָרגעזונגען! זאָל איך? אָט נעהם איך: דאָ, רע, מי, פאַ, סאָל—יאָ, יאָ, אוּן אויך די הויכע „צע" קען איך נעהמען, אוּן אויך דאָס העכסטע — איך קאָן, אַזוי ווי דוּ זעהסט מיך לעבען, איך קאָן! אָבער שעהן ביסט דוּ, יאַנקלאָווא, ווי דוּ זעהסט מיך לעבען, דוּ ביסט שעהן, אוּן אין מיין בילדער-גאַלעריע געפינט זיך אַ בילד — אַנ׳עכטער רובענס — אַזוי ווי דוּ זעהסט מיך לעבען, אַ פאָרטרעט פוּן דער קעניגין אסתר׳קא, דעם קעניג זיגמונט׳ס א ווייב... ניין, ניין, קאַזשמיעזש דעם גרויסענס אַ ווייב, אוּן זי איז עהנליך צוּ דיר, ווי איין איי צוּם צווייטען. נאָר זעהט נאָר, זעהט נאָר! אָט שטעהט זי דאָ, די בהמה אוּן ווייסט נישט, ווָאָס עס טהוט זיך מיט איהר; יאָ באַצויע קאָכאַם, עס איז קלאָר, אַז דוּ האָסט נאָך מיך נישט זינגען געהערט, יאָ באַצויע קאָכאַם! אָבער

שעהן איז זי, פֿשיאַ-קרעוו – ווילסטו מיר אַ קוש געבען?

אָבער אייַדער דער הערר „ראַדצאַ" האָט בעוויזען, זיך נעהנטער צו איהר צוצורוקען, איז דאָס מיידעלע געווען פערשוואונדען. זי האָט קיין אייַנציג וואָרט זיינס נישט געהערט, זי האָט נישט געוואוסט וואָס מיט איהר איז, אוּן אין קאָפּ האָט עס געקלאַפּט ווי מיט האַמערס.

די אַלמנה האָט גאָרנישט פערשטאַנען, וואָס איז איהר אסתר׳לען היינט געשעהן; איהר אסתר׳ל האָט היינט נישט געגעסען, האָט היינט נישט געערעדט אוּן האָט היינט נישט געזונגען; די ליפּען איהרע זענען געבליבען געשלאָסען דעם גאַנצען אָבענד, מיט דעם שטורם אין האַרצען, אוּן אַזוי האָט זי זיך אַוועקגעלאָגט שלאָפען. אָבער געשלאָפען איז זי די גאַנצע נאַכט נישט. אָהן אַנ׳אויפהער האָבען אַלץ די טענער פוּן יענעם ליעד אין איהר געארבייט. פלוצלינג זענען איהר אויף די ליפּען אַרויף אויך צוויי-דריי ווערטער פוּנ׳ם ליעד אַליין, אוּן שטיל האָבען איהרע ליפּען נאָכגעשעפּטשעט: „וואָס האַט מאַן דיר, אָ אַרמעס קינד געטהאַן?"

וואָס מען האָט מיר געטהון?! דאָס לעבען האָט מען מיר געריבט, דאָס האַרץ פוּן וואָרצעל האָט מען מיר אַרויסגעריסען, מיינע געפיהלען אוּן געדאַנקען האָט מען מיט געוואַלד פערשטיקט! אוּן איך האָב ביז יעצט נישט געלעבט אוּן נישט געפיהלט אוּן נישט געדאַכט אוּן גאָר-נישט האָב איך געוואוסט!...

אוּן פלוצלינג קומט איהר אויפ׳ן געדאַנק אַרויף, אַז יעצט זענען פאַר איהר אַלע סודות ענטדעקט, קיין זאַך איז נישט מצהר פערבאָרגען פאַר איהר, דער שלייער פאַר איהרע אויגען איז געפאַלען אוּן זי פער-שטעהט יעצט דאָס וואָרט „לעבען" ביז צוּם גרונד. „אויך איך לעב – האָט זי מינוט געקלערט–אָבער צי האָב איך אויך געוואוסט, אַז איך לעב? האָב איך עס דען געפיהלט אוּן געשפּירט?..." אוּן אַ שוידער צוּקט איהר דורך אַלע גלידער, דען דאָס ערשטע מאָל אין לעבען גיט זי זיך רעכנונג אָב פוּנ׳ם לעבען, אוּן אַז דער מענש דאַרף וויסען, אַז ער לעבט. „אַך, גרויס אוּן וואונדערבאַר איז דאָס לעבען, – דאָס האָט דאָך דאָס ליעד אַזוי קלאָר געזאָגט – אָה, וואָלט איך עס נאָר קענען – האָט עס אין איהר געשריגען – וואָלט איך נור אויך לעבען אוּן וויסען, אַז איך לעב"...

וועז זי וואָלט זיך יעצט געוואָלט אומקעהרען פּונ׳ם וועג, אויף וועלכען זי האָט זיך געשטעלט, ווער ווייסט, צי עס וואָלט איהר שוין געראָטען, דען צו טיעף שוין האָט דאָס נייע לעבען זיינע וואָרצלען אין איהר יונג האַרץ אַרײַנגעגראָבען...

אוּן אינדערפריה האָט די מוטער זי געפרעגט, צי האָט זי שוין געזאָגט „שמע ישראל", אוּן אסתר האָט געענטפערט: ניין! אוּן האָט גענומען דעם סידור אין האַנד אַריין, אוּן איהרע אויגען האָבען אין איהם אַרײַנגעגלאָצט...

אויך דער סידור איז עפעס היינט גאָר אַנדערש ווי אַלע מאָל: דער ריינער געדאַנק, וואָס האָט אַלע מאָל געפּלעגט קומען מיט׳ן סידור צוזאַמען, איז היינט אויסען געבליבען.

„וואָס ביסט דו היינט אַזוי צעטראָגען?" האָט די מוטער זי געפרעגט, דערזעהענדיג, אַז אסתר איז אזוי פערקלערט, אוּן אסתר האָט געענטפערט: „דער קאָפּ טהוט מיר וועה, אוי דער קאָפּ, דער קאָפּ, דער קאָפּ!"

אוּן אין די אויגען איהרע האָבען זיך טרעהרען בעווײַזען. — קעגען אַוונד אָבער איז אסתר ווידער אַוועק איבער די בריק צו ר׳ מאָשקען. נישט ווילענדיג האָט זי די אויגען אויפגעהויבען צו דער קירכע, אוּן אויך צו דעם צלם, וואָס הענגט אין דער הויך, אוּן האָט נישט געוואוסט צו וואָס אייגענטלעך טהוט זי דאָס. אין דער זעלבער מינוט האָט זי דערהערט, ווי מען זינגט אין דעם הויז אַנטקעגען, אוּן איהרע ליפּען האָבען שטיל אַרויסגערעדט: „אָט איז דאָס הויז, אָדער די „ביהנע", ווי רבקה ר׳ מאָשקעס רופט דאָס אָן, אוּן דאָרטען זינגען די זינגער אוּן די זינגערינס יעדען אַוונד. אָה, וועז איך וואָלט דאָרטען קענען אַרײַנקומען אוּן אַלעס הערען אוּן אַלעס זעהן"...

אַרײַנקומענדיג צו ר׳ מאָשקען, האָט איהר רבקה באַלד דערצעהלט וועגען די זינגער אוּן זינגערינס אוּן אַז מאָרגען אַוונד יועט מען זינגען בייַ איהר. — אוּן מאָרגען אוּן איבערמאָרגען אוּן יעדען וויטערען טאָג איז אסתר געקומען מיט דעם קויש צו ר׳ מאָשקען, אוּן האָט געהערט ליעדער זינגען, אוּן איהר האַרץ האָט זיך צוגענייגט צו זיי אַלץ מעהר אוּן מעהר...

אוּן אין דער היים זיצט די אַלמנה אַליין אין איהר שטיבעל, אוּן

וואַרט טאָג-טעגלעך אויף איהר איינציגע טאַכטער ביז זי קומט אָן. — וואָס איז מיט איהר טאַכטער די לעצטע צייט פּאַרגעקומען? וואָס קומט זי יעצט עפּעס אַזוי שפּעט? — דו גרויסער גאָט! וואָס פּאַר אַנ'אידער-קעהרעניש איז דאָ בייַ איהר טאַכטער צו זען! איז דאָס די זעלביגע אסתר'ל? איז דאָס דאָס פּשוט'ע, פרומע קינד פון פאַר חדשים און וואָ-כען און טעג?...

אַ שרעקליכער געדאַנק בליצט פלוצלינג דורכ'ן מוח פון דער אָרעמער: „ניין, ניין, נאָר דאָס נישט, נאָר דאָס נישט! זאל אפשר אסתר'ל זיין אַראָפּ פון גלייכען וועג און איז זי אפשר נישט מעהר קיין עהר-ליך, יודיש קינד?"...

דער זאָק צוזאַמען מיט די שטריקנאָדלען פאַלען איהר אַרויס פון די ציטערדיגע פינגער: — „אָה, גאָט פון אַברהם, פון יצחק און יעקב! זאל דאָך אַ שלעכטע מחשבה אין דעם האַרץ פון מיין אייניציגער טאַכ-טער קיינמאל נישט אַריינקומען, זאל איהר ריינע נשמה קיינמאל נישט בעפלעקט ווערען, זאל זי נאָר אויף קיין קרומען וועג נישט אַראָבקו-מען! אוי גאָט פון מיינע פאָטערס, גרויסער, הייליגער גאָט! און האָט דאָס קינד שוין געזינדיגט, איז איהר נשמה שוין פערפלעקט געוואָרען, דאַן הייל זי, גאָט, הייל זי, בעניי אין איהר דעם גייסט, און ברענג זי מיר ריין און גוט צוריק!..."

און טעג געהן צווישן און טעג קומען אָן, און אסתר'ס זינד האָט זיך אַלץ גרעבער און גרעבער געפלאָכטען, און נישט וויסענדיג און נישט פיהלענדיג איז איהר האַרץ געוואָרען אַלץ מעהר און מעהר ווידערשפּענסטיג, אַזוי אַז זי האָט, אָהן צו וויסען וואָס זי וויל, אָנ-געהויבען דער מאַמען מאַכען פּאַרוואורפען, וואָס זי האָט זי אָבגעהאַל-טען פון'ם וועג פון לעבען. און וואָס מעהר זי האָט זיך געשטאַרקט, צו דערהאַלטען די אַלטע געבריידע וויי עס איז, האָט זיך אַלץ מעהר און מעהר איהר פונדאַמענט געבויגען ביז צום פאַלען. עס האָט נאָר געפעהלט, עס זאָל קומען דער ווינד און זאָל דערלאַנגען דעם שאָקעל, אַזוי אַז די געבריידע זאָל אויף שטיקלעך צעפאַלען און איהרע שטיקלעך זאָלען צעטראָגען ווערען אין אַלע עקען פון דער וועלט...

און יענער טאָג איז אויך געקומען. דאָ איז אין דער יודענגאַס

עפּעס פּאָרגעקומען, וואָס די האָר האָבען זיך יעדען געשטעלט קאַפּויר, עס הערענדיג.

דען אין איין שעהנעם פּריהמאָרגען איז פּערשוואונדען געוואָרען שרה-די-אלמנה'ס טאָכטער, און קיינער האָט נישט געוואוסט, וואו און ווי אַזוי — אין דעם זעלבען טאָג, אָבער, איז אויך אַוועק פון שטאָדט די טרויפּע שוישפּיעלער, וועלכע האָבען געגעבען פּאָרשטעלונגען אויף דער ביהנע...

דאָ האָט זיך די אלמנה אויפגעכאַפּט, איז אַריבער איבער די בריק און האָט דאָס מיידעל געזוכט אין דער גויאישער גאַס, דאַן איז זי אַוועק אויך פון שטאָדט און איז געגאַנגען זוכען די פערשוואונדענע, אוז האָט זי געזוכט חדשים און יאָהרען לאַנג, און איז חדשים און יאָה-רען נישט צוריקגעקומען, און קיינער האָט נישט געוואוסט, וואָס מיט איהר איז געשעהן...

און ערשט נאָך פיעל, פיעל יאָהרען איז זי ענדליך צוריקגע-קומען... זי האָט אויסגעזעהן אַלט, הגם זי איז קוים געווען פופציג יאָהר אַלט, און גרין דאָס פנים, און שטאַר און אומבעוועגליך, און האַלב-אָפּען זענען אַלעמאָל געווען איהרע ליפּען און אויף זיי האָט אַרומגע-בלאָנדזשעט אַ שטענדיגער שמייכעל; דאָס בלוט האָט אייגעם געקענט געגליווערט ווערען אין די אָדערן, זעהענדיג דעם דאָזיגען שמייכעל. אָבער דער טאָכטערס נאָמען האָט זי קיינמאָל נישט דערמאָהנט, אַזוי ווי זי וואָלט האָבען אינגאַנצען זי פערגעסען. אַ גאַנצען טאָג האָט זי פליי-סיג געאַרבייט, נישט וועלענדיג אָברוהען זיך אפילו אויף אַ רגע; ס'איז איהר קיין שום אַרבייט נישט צו שווער געווען, און כמעט גאַנצע נעכט האָט זי תהילים געזאָגט. און מערקווירדיג: יעדען טאָג פלעגט זי קומען מיט'ן קוישעל צו ר' מאָשקען אין שענק, פונקט אַזוי ווי די טאָכטער פלעגט טהון, און יעדען טאָג, קומענדיג אויף די גויאישע גאַס, פלעגט זי זיך אַוועקשטעלען אַנטקעגען דער קירכע און פלעגט אויפהויבען די אויגען און קוקען אויף דעם צלם, וואָס הענגט אין דער הויך, און אמאָל פלעגט זיך אויך אַ טרעהר אין איהרע אויגען בעווייזען. נאָר יע-דעס יאָהר, אין דעם טאָג, וועו אסתר איז פערשוואונדען געוואָרען, פלעגט די אלמנה אַ וואַקסען ליכט אָנצינדען, ווי נאָך אַ געשטאָרבענעם,

אוּן פֿלעגט אַ גאַנצען טאָג תּהילים זאָגען אוּן דאַן אַ גאַנצע נאַכט...
אַזוי זענען פּיעל, פּיעל יאָהרען אַריבער...

*

אַנ׳איינפאַכע מעשה איז דאָ צוּ דערצעהלען: דער איינפאַכער לעבענסלויף פוּן אַ קינסטלערין...

ווי אַ בלוּם אין פעלד איז זי אין דער יוּדענגאַס אויפגעוואַקסען, קיינער האָט פוּן איהר נישט געוואוסט, קיינער האָט זי נישט בעמערקט, אוּן פוּן הימעל איז אַ פייער געפאַלען, אוּן אַ פוּנק איז אויך בּיי איהר אין האַרצען פערבליבען, אוּן דער פוּנק איז אויפגעפלאַקערט אוּן צוּ אַ פלאַם פייער געוואָרען — אוּן אַזוי איז דאָס מיידעל אין פערלויף פוּן עטלעכע יאָהר אַ בעריהמטע זינגערין געוואָרען. אויף די ערשטע ביהנען אין לאַנד אוּן אין אויסלאַנד איז זי אויפגעטרעטען, אוּן האָט הערצער ענטציקט אוּן ערפּרעט — אָבער גליקליך אוּן צופריעדען איז דאָס מיידעל נישט געוואָרען, אוּן די פיעל לויב האָבען איר אונרוהיג הארץ נישט געזעטיגט, אוּן דאָס האַרץ איז איהר געבליבען שווער, אזוי שווער... אוּן וועג זי פלעגט אַ מינוט-לאַנג זיין אַליין מיט זיך, דאָ איז דאָס האַרץ איהרס שווער געוואָרען בּיז צום פלאַצען, דען די איינפאַכע געשיכטע פוּן איהר לעבען איז פּאָרגעקומען אַזוי וואונדערליך אוּן אויסגעוואָרפען — אין אַזעלכע מינוטען פלעגט זי חלוּמען מיט אָפענע אויגען אוּן איבערקוקען איהר לעבען פונ׳ם ערשטען טאָג בּיז אויפ׳ן לעצטען, אוּן דאָ האָט דאָס האַרץ אַזוי וועה געטהוּן...

צוערשט די קינדער-יאָהרען: — זי איז נאָך גאָר אַ קליין מיידעל בּיים טאַטען אין קליינעם שטיבעל אויפ׳ן פעלד; דער טאַטע איהרער איז געשטאָרבען אַ דאַנק דעם חסד פוּן עפעס אַ פּריץ, איינעם פוּן זיינע ברויט-געבער, וואָס האָט זיך מיט איהם אַ „שפּאַס" ערלויבט. אוּן די מאַמע האָט זי ליעב געהאַט, אַזוי העליש אוּן אונהיימליך ליעב, מעהר ווי דאָס לעבען אוּן שטאַרקער ווי דער טויט, אַז דאָס האַרץ בלייבט נאָך יעצט פערציטערט, וועג זי דערמאָהנט זיך אָן יענער ליעבע. די מאַמע דערצעהלט איהר יעדען טאָג איהרע מעשיות אוּן קלאָגט זיך אויף יענע לייט, וועלכע הייסען קאַטאָליקען, דען אַ קאַטאָליק איז געווען אויך דער מערדער פוּן איהר טאַטען, אוּן יענער זאָמען, וועלכען די

מאַמע האָט פערזייהט, האָט פרוכטען געטראָגען, דען דאָס מיידעלע האָט אָנגעזאַפט זיך מיט אַנ׳אומענדלעכער פעראַכטונג צו אַלע יענע מענשען, אוּן די שנאה איז גרעסער געוואָרען מיט יעדען טאָג.

איהר האַרץ אָבער האָט זי געצויגען אַלעמאָל צו יעדעם נייען, אוּן אַ פייער האָט זיך צעפלאַקערט אין איהר נשמה אוּן אַלעס נייע אוּן פרעמדע האָט זי געצויגען. אַזוי זענען זוועק איהרע קינדער-יאָהרען, די בעסטע אוּן שענסטע יאָהרען פוּנם מענשענס לעבען אוּן די גענטער האָבען איהר געגעבען אַ מתנה, אַ מערקווירדיג מוזיקאַליש געהער אוּן אַ שטימע הערצער צו בעצווינגען. פלעגט איהר שווער ווערען אויפ׳ן האַרץ, פלעגט זי זיך פונאַנדערזינגען, אוּן אַלץ איז אַזוי גוט אוּן גרינג געוואָרען אוּן דאָ האָט איהר אַ גאַטס-פינגער אָנגעוויזען דעם וועג, אויף וועלכען זי זאָל גענהן. אוּן מערקווירדיג! די געהיימע קראַפט, וואָס הערשט איבער אוּנז, בעדיענט זיך אַמאָל מיט וואוּנדערבאַרע מיטלען. דווקא יענער עקעל אוּן יענע שנאָה צו די פרעמדע האָבען די אומגעקאָהרטע ווירקונג געהאַט: זיי האָבען זי נעהנטער געבראַכט צו יענעם לעבען. עפעס אַ דירעקטאָר פוּן אַ וואַנדערטרופּע האָט זי דענסמאָל געזעהן אוּן איהר שטימע געהערט אוּן האָט זי מיט זיך מיטגענומען...

דאָס איז פאַר איהר געווען אַ שרעקליכע צייט – אַ קאַמף אין דרינען אוּן אַ קאַמף אין דרויסען! די מוטער האָט זי נאָכגעיאָגט פוּן שטאָדט צו שטאָדט אוּן פוּן אָרט צו אָרט, אוּן דאָס מיידעל האָט זיך יצדעס מאָל פאַר איהר בעהאַלטען אוּן האָט זי נישט געוואָלט זעהן אוּן ווען אויך ס׳זאָל איהר דאָס לעבען קאָסטען. צו יענער צייט איז זי קיין קאַליש געקומען, אוּן דאָרט האָט זי איהרע ערשטע בילדונג בעקומען, אום וועניגסטענס רעדען אוּן ענטפערן צו קענען – אָבער שוין דענסמאָל זענען איהר פיעל גדולים געלעגען צו איהרע פֿיס. וואָס אָבער האָט דאָס מיידעל דענסמאָל פערשטאַנען פוּנ׳ם גאַנצען כבוד, וואָס מען האָט איהר אָבגעגעבען? אויך אין יענע טעג האָט זי רוה אוּן צופריעדענהייט נישט געשפּירט, דען שוין ווידער האָט זי געהערט די טריט פוּן דער מוטער, וועלכע איז איהר נאָכגעלאָפען. זי איז זוועק פוּן דאָרט אוּן איז געקומען קיין וואַרשע; דאָרט האָט זי פיעל געלערנט, די פערשידענסטע פעכער, דאָרט האָט זי אויך די מוזיק-שולע בעזוכט, דאָרט האָט זי אויך די פערשידענסטע לעהרער ביי זיך אינדערהיים געהאַט, דען פיעל

פּראָטעקטאָרעז האָט זי דאָרט געהאַט, וועלכע האָבען זיך זעהר אינטערעסירט מיט איהר; אָבער דאָס פּיעל לערנען האָט גאָרנישט געוואָלט קיין ענדע נעהמען, עס האָט ערשט אייגענטלעך געהאַט אָנגעהויבען! דאַן האָט מען זי אין די קלויסטער-שולע קיין פּולאַווי געשיקט, אוּן דאָרט איז זי געווען דאָס איינציגע יודישע קינד אין דעם דאָזיגען קאַטוילישען אינסטיטוט...

קלויסטער-שולע! ווי לייכט רעדט זיך איהר היינט דאָס דאָזיגע וואָרט אַרויס, אָבער ווי שווער האָט זי דעמסמאָל געקעמפט מיט זיך! ווי זי האָט דאָס ערשטע מאָל דאָס וואָרט דערהערט, האָט זי אַ ציטער געגעבען, עפּעס איז דער דאָזיגער אינסטיטוט געווען גאָר נישט ווי פּוּן דער וועלט, אוּן וועז זי איז צום ערשטען מאָל אַריבערגעטרעטען יענע שוועל, האָט זי זיך צעווויינט: זי האָט זיך געצוואונגען, מיט אַ פּעסטער האַנד אַרויסצורייסען פּוּן איהר האַרץ אַלע איהרע קינדער-עראינערונגען, וועלכע זענען איהר אַזוי ליעב געווען, אויבוואויל זיי זענען אַזוי משונה'דיג אוּן ווילד געווען. וואָס געהט זי יעצט נאָך אַן דער מאַמעס היים? וואָס בינדט זי יעצט נאָך צוּ איהר פאָלק אוּן איהר געבּורט? — זי האָט פּוּן טאָג צוּ טאָג מעהר געלערנט דאָס נייע לעבען אוּן פּוּן טאָג צוּ טאָג איז זי מעהר פערבּונדען געוואָרען מיט דער נייער געזעלשאַפט. דאָס נייע לעבען האָט יעצט איהר גאַנץ טראַכטען אויסגעפּולט - אוּן איהר פאָלק אוּן געבּורט אוּן גלויבען האָט זי פערגעסען אוּן זיי זענען איהר נישט מעהר געקומען אויפ'ן זין.

דאַן האָט זי איהר לאַנד פערלאָזען אוּן איז געקומען קיין קראקא אוּן דאַן קיין לעמבּערג; דאַן האָט זי אויך די דאָזיגע ערטער פערלאָזען אוּן איז אין יענעם לאַנד געפאָהרען, וואוּ דער הימעל איז שטענדיג בּלוי אוּן וואוּ די ציטרינען הערען קיינמאָל נישט אויף צוּ בּליהען, דאָס לאַנד, וואָס גוטע מלאָכים האָבען אַ נאָמען געגעבּען איטאַליען...

וועז זי איז פּוּן איהר רייזע צוריקגעקומען, איז זי ווידער אין לעמבּערג געבליבּען, אוּן דאָרט איז זי דאָס ערשטע מאָל אויפגעטרעטען. זי געדענקט עס נאָך, ווי עס וואָלט ערשט נעכטען געווען, אוּן אַלץ, וואָס איז איהר דענסמאָל דורך די געדאַנקען געגאַנגען אוּן אַלץ, וואָס זי האָט דורכגעפּיהלט: זי האָט די ביהנע בּעטרעטען אוּן האָט נישט געוואוסט וואָס עס טהוט זיך מיט איהר, אוּן דאָס האַרץ האָט

נישט אויפגעהערט צו זעצען — אוּן אַ פּרייטאָג-צו-נאַכטס איז עס געווען. דער פּאָרהאַנג האָט זיך אויפגעהויבען, אוּן זי שטעהט פּאַר'ן פֿוּבלי-קום — אוּן מערקווירדיג: דער ערשטער געזאַנק איז געווען — די מאַמע! גאָר פֿלוצלינג איז עס איהר געקומען; זי האָט זיך דערמאָהנט אָן דער מאַמען, וועלכע זי האָט אַזוי מוטוויליג אַוועקגעוואָרפען אוּן פערגעסען, אוּן די גצשטאַלט פּוּן דער קליינער פּרוי, מיט דעם עהרליכען געזיכט, איז ווי לעבעדיג געשטאַנען פּאַר איהרע אויגען; יעצט אין דער זעלבי-גער שעה שטעהט זי דאָרט אַ וודאי אין גרידאָוו איבער די שבת-ליכט אוּן מאַכט די ברכה... די פּיס האָבען איהר אָנגעהויבען זיך וואַקלען אוּן עס איז איהר פינסטער געוואָרען אין די אויגען: אַ מינוט האָט זיך איהר געדאַכט, אַז דאָס טעאַטער איז לעדיג, אוּן אַ מינוט, אַז עס איז פאַק אוּן פוּל; פלוצלינג האָט עס אָנגעהויבען צו רעש'ן, אוּן זי איז צו זיך געקומען; דאָס האָט איהר דאָס פּובליקום אַפּלאָדירט ביים עֶרש-טען אַרויסטרעטען. זי האָט זיך זאָגאַר נישט פערנייגט אוּן האָט איהר ערשטע אַריע געזונגען; דעם גרויסען פּובליקום איז איהר געזאַנג נישט איבריג געפעלען. אַזעלכע אָוונדען זענען אָבער נישט צום צווייטען מאָל געקומען, אוּן אויך אַזעלכע עראינערונגען האָבען זי נישט מעהר געקוועהלט; די קומענדיגע טעג האָבען מיטגעברַאַכט מיט זיך פיעל לע-בען אוּן בעווגונג אוּן בערוישונג...

דאַן איז עס געווען אין קראקא — דאָרט האָט זי דעם ערשטען בלומען-בוקעט בעקומען; דאָרט האָט איהר אויער די ערשטע לויבעס-שבועה געהערט; דאָרט איז איהר די ערשטע סאַנצטע געווידמעט גע-ווארען אוּן דאָרט האָט זיך צולויפ איהר אַ גימנאַזיסט, אַ קינד פּוּן אַכט-צעהן יאָהר, דאָס לעבען געגומען, פּוּן גרויסער אומגליקליכער ליעבע...

דאַן האָבען זיך אָנגעהויבען די צייטען פּוּן רויש אוּן טרוימעריי-ען אוּן פאַנטאַזיעס, די בעסטע צייטען פּוּן איהר לעבען -- דען זי האָט דענסמאָל נישט פיעל געטראַכט אוּן געדאַכט. אויף די הענד האָט מען זי געטראָגען, יעדעס מויל איז פּוּל געווען מיט איהר לויב, יעדע קניה האָט זיך פאַר איהר געניגט, גראַפען האָבען זיך וועגען איהר ליעבע בעמיהט, אַדעל-לייט האָבען זיך וועגען איהר געווט אוּן האָבען האָב אוּן גוט פערלוירען, אוּן זי איז ווי אַ קעניגין שטאָלץ אוּן מיט אַ הויך

געבויגענעם קאָפּ געגאַנגען אוּן האָט זיי אַלעמען אָבגעווויזען. אויך וואַס־דיסלאַוו גראַף זאַוואָנסקי איז געקומען אוּן האָט ביי איהר די ערלויבניש געבעטען, ער זאָל מעגען פּוּן איהר שוּך שאַמפּאַניער טרינקען, אוּן זי איז אַזוי גנעדיג געווען אוּן האָט איהם געלאָזען טרינקען, אוּן האָט גע־קוקט אוּן האָט געשמייכעלט. דאַן האָט זי די גאָלדענע יוגענד געמאַכט פּאַר שקלאַפּען צו זיך, זי האָט זייער קראַפּט אויסגענאָגט אוּן האָט זיי־ער בלוט געטרונקען, אוּן ווייטער אוּן ווייטער האָט זי אַלץ איהרע פיי־לעען אָבגעשאָסען אָהן מיטלייד אוּן אָהן רחמנות. צו יענער צייט אין איהר אַ מענשענהאַרץ אַזוי פיעל געווען ווי אַ שפּילעכעל צום צייטפער־טרייב — אוּן פּוּן דער מוטער האָט זי וועהרענד דער גאַנצער צייט נישט געטראַכט.

אָבער אויך איהר טאָג איז געקומען — אויך איהר האַרץ איז געפאַנגען געגאַנגען, אוּן זי איז אַרויס פּונ׳ם קאַמף מיט אָפּענע וואונ־דען...

דער יונגער מאַן איז געווען אַ שפּראָס פּוּן אַנ׳אַלט־אדעליגער פּא־מיליע, דער יונגער גראַף וואַצלאַוו פּאָן שימאַנאָווסקי, אַ שענער, יונגער מענש פּוּן הויכען וואוקס, מיט בלויע אויגען אוּן בלאָנדע האָר, אוּן אָט צו דעם דאָזיגען האָט דאָס מיידעל מיט די שוואַרצע אויגען אוּן שוואַר־צע האָר זיך געפּיהלט אַהין געצויגען; ער אָבער האָט זיך צו איהר נאָר לאַנגזאַם אוּן צוריקהאַלטעוודיג גענעהנטערט, ווי עס וואָלט זיין גע־גען זיין עהרע. — דאָס גראָד איז איהר געפעלען געווארען; עס איז געווען פּאַר איהר עפּעס נייעס, אוּן זי האָט איהם לויב גצהאַט. — וואָס געהן זי אָן צערעמאָניעס? וואָס פּאַר אַ ווערט האָבען ביי איהר רעלי־גיעזע מנהגים?... אַ קורצע צייט איז זי געווען גליקליך אוּן צופריעדען, אַ קורצע צייט האָט עס אויפגעהערט אין איהר האַרץ צו גריבלען אוּן צו גראָבען, אוּן זי האָט געמיינט, אַז אָט וועט די דאָזיגע רוה שוין בלייבען אויף אייביג. זי האָט דעם דאָזיגען מאַן אַ קינד געבוירען — אוּן דער גראַף וואַצלאַוו פּאָן שימאַנאָווסקי האָט זיך געפיהרט ווי עס פיהרען זיך כּמעט אַלע פּוּן זיין שטאַנד אין אַזעלכע פאַלען: ער האָט זי גצלאָזט זיצען אוּן האָט פּוּן זיין וויב נישט געוואָלט וויסען אוּן זיין זוהן האָט ער נישט געקענט... דאָס האָט אַ טיעפּען ריס אין איהר האַרץ געריסען, אוּן זי איז פערשוואונדען געוואָרען פּוּן דער געזעלשאַפט אוּן

האָט זיך לאַנג נישט געווויזען מעהר אויף דער סצענע. דענסמאָל איז אויך דאָס איינציגע קינד ביי איהר געשטאָרבען. ביסלעכווייז האָט זי וויידער איהרע קרעפטען געזאַמעלט אוּן האָט וויידער אָנגעהויבען זיך וווייזען אויף דער ביהנע; זי האָט צוּ אַ נייעם לעבען דערוואַכט אוּן זי האָט זיך בערוישט אוּן האָט ווילד געלעבט, אוּן נאָר איהר געזיכט איז געבליבען מאָדנע בלייך אוּן אין די אויגען האָט אַלע מאָל געבליצט אַ מאָדנע פייער...

אוּן איהר רוה איז געווען אויף אייביק אַוועק. — צוּ יענער צייט איז די פראינערונג אָן די מוטער אין איהר פלוצלינג דערוואַכט; אוּן זי האָט זיך קיין מנוחה נישט געקענט מעהר געפינען. מערקווירדיג! יאָהרען אַנג האָט זי די מוטער נישט געדענקט אוּן האָט נישט געטראַכט וועגען איהר אוּן זי איז איהר פרעמד געווען, אוּן פלוצלינג האָט זי די פראינערונג אָן איהר מיט איהר גאַנצער קראַפט אוּן מאַכט געפאַקט אוּן האָט זי נישט מעהר אָבגעלאָזען. אָהן רוה האָט עס זי געיאָגט פוּן אָרט צוּ אָרט, אוּן באַלד האָט זי געמוזט אַווועק פוּן דער טרופּע, צוּ וועלכער זי האָט געהערט, אוּן זי האָט געוואַנדערט פוּן שטאָדט צוּ שטאָדט אוּן פוּן טרופּע צוּ טרופּע, אוּן קיין רוה האָט זי אַלץ נישט געקענט געפינען. זי איז געוואָרען אַ וואַנדער-זינגערין, אוּן זי איז אויפגעטרעטען יעדען אָוונד אוּן זי האָט געזונגען אוּן האָט זיך געוואָלט בערוישען מיט איהר זינגען. —

זאָל זי יעצט געהן זוכען איהר מוטער? וועט זי נאָן געפינען זי אין גרייזאָוו? לעבט זי נאָך? אוּן וואָס וועט זי איהר זאָגען, אַז זי וועט זי דאָס ערשטע מאָל וויידער זעהן?

אַ משוגהדיגער גדאַנק!

זי, די שוישפּיליערין, וועלכע רעדט צוּ אַ פּובליקום פוּן טויזענדער מענשען אוּן וועלכע וויסט טויזענדער אַרטען פוּן שפּאַנען אוּן געפיהלען נאָכצומאַכען, זי וויסט יעצט נישט אוּן געפינט נישט די ערשטע וועריטער, וועלכע זי האָט צוּ זאָגען אנאַלטער, אָרימער יודישער פרוי! וועט די מוטער קענען נאָך פריינדליך צוּ איהר רעדען? וועט זי איהר נישט דעם רעשט ביסל יאָהרען פערביטערן, וועט זי וועט זיך יעצט פאַר איהר וועזען?...

אָבער אויך אין אַזעלכע מינוטען האָט קיינער פוּן דרויסען נישט

געקענט בעמערקען די גרויסע שרעקליכע איבערקעהרעניש אין איהר האַרץ, אוּן זעהענדיג זי אַזוי אין גאַס, שטאָלץ אוּן מיט אַ פערריסענעם קאָפּ אוּן מיט פעסטע זיכערע טריט געהענדיג, איז קיינעם נישט געקומען אין זין אַריין, אַז איהר איז אַזוי ביטער...

טיילמאָל, אָבער, איז איהר ביטער געוואָרען שוין גאָר צוּ זעהר, צו זעהר!..

אוּן אהן אַנ׳אויפהער אוּן אָהן רוּה האָט זי געוואַנדערט פוּן שטאָדט צוּ שטאָדט, אוּן האָט ענטציקט הערצער אוּן האָט בעי־רוישט צוהערער, אוּן אָהן אַנ׳אויפהער אוּן אָהן רוּה האט זי אַלץ ווייטער געוואַנדערט אוּן געוואַנדערט, ווי ווען בייזע רוחות וואָלטען זי יאָגען — אוּן יאָהרען, פיעל יאָהרען זענען אַריבער אוּן ענדליך איז זי אויך אָנגעקומען אין גריידאָוו...

דער „פּאַן ראַדצאַ״ פּאַלעסקי, אמת, איז נישט קיין געוועהנליכער מענש — אָבער, זעהט איהר, די עלטער האָט אויך איהם נישט פערשוינט, אוּן ווי זי איז אָנגעקומען, האָט זי איהם געצוואוּנגען אַפּיסעל אַנדערש ווי פריהער צו לעבען. אַנשטאָט בראָנפען טרינקט ער יעצט ריינעם שפּירט, אוּן אַנשטאָט וויין — אַ גלעזעל וואַרימען גראָג; אוּן פאַר דעם מאַגיסטראַט זיצט ער שוין אויך נישט מעהר, אוּן דאַרף איהם עמיצער האָבען פאַר אַנ׳עדות, זוכט מען איהם אויף ביי רבקה רבי מאָשקעס אלמנה, אין דער ווינשענק, דען דאָרטען האָט ער זיך יעצט בצוזעצט אינגאַנצען; ער קומט שוין נישט מעהר ווי אַמאָל צוּ די דיענסטען אוּן קעכינס, וועלכע ער פלעגט מאַכען זיינע פייערדיגע ליעבעס־ערקלערונגען, אוּם דאַן צוּ קענען דערצעהלען פאַר אַלעמען, אַז ער האָט געהאַט אַ ליעבעס־בעציהונג מיט עפּעס אַ כראַבינע אָדער אַ גרויסער פריצה׳טע — היינט זיצט ער נאָר נאָך אין שענק־הויז ביים גלעזעל שפּירטוס אָדער גראָג מיט אַ רויט־בלויער נאָז אוּן איז אַלעמאָל שטאַרק פערקלערט.

דער הערר „ראַדצאַ״ איז אַנ׳אַלטער מאַן געוואָרען.

דער הערר „ראַדצאַ״ איז היינט ביים בעסטען הומאָר, אוּן דאָס גלעזעל שטעהט פאַר איהם פוּל ביז צוּם ראַנד, אוּן אויך די יידען

האָבען איהם נישט געקענט היינט אין כּעס אַריינברענגען, דאַדורך וואָס זיי האָבען איהם דאָס ביסעל געלט, וואָס ער האָט פון זיי גנעדיגליך פערלאַנגט, נישט געוואָלט באָרגען; ער האָט זאָגאַר נישט אָבגעענטפערט גראָב דער אלמנה רבקה, ר' מאָשקעס ווייב, וועלכע האָט איהם אייגענטליך אַביסעל בעליידיגט דערמיט, וואָס זי האָט געפאָדערט ביי איהם, ער זאָל בעצאָהלען וואָס עס קומט — דען דער „פּאַן ראַדצאַ" איז בטבע אַ גוטהערציגער אוּן טראָגט קיינעם נישט נאָך קיין שנאה; אוּן דאָך, זעהט איהר, איז דער „פּאַן ראַדצאַ" געווען נאָך אין דעם אָוונענד פון דעמזעלביגען טאָג שטאַרק דערצערנט אוּן זעהר פערדריסליך — אוּן קיינער האָט נישט געוואוסט, צוליעב וואָס.

וועגען אַנ'עהרען-בעליידיגונג איז עס געגאַנגען. מען האָט היינט דעם גנעדיגליכען הערר דעם האָנאָר געריהרט.

אויך היינט איז שרה די אלמנה געקומען, אַזוי ווי אַלע טעג, צו רבקה'ן אין די ווייַנשענק מיט'ן קויש אין דער האַנד. גישט איינמאָל שוין האָט שרה דאָ געטראָפען דעם פּאַן ראַדצאַ פּאַלעסקי אוּן נישט איינמאָל שוין האָט ער דאָ מיט איהר גנעדיגליך געפּלוידערט; היינט אָבער איז ער געווען גאָר בעזונדערס פרייַנדליך צו איהר, אוּן האָט זי זאָגאַר אָנגערופען בייַם נאָמען:

יאַנקלאָוואַ! (אַזוי בעליעבט זיין גנאָדען צו טיטולירען אַלע ייִדישע פרויען אָהן אויסנאַהם, וועלן ער איז בייַ גוטען הומאָר) ווי געהט עס יעצט, יאַנקלאָוואַ? אוּן מיט וואָס האַנדעלט איהר יעצט? איהר זענט אַ גוטע יודענע, דעריבער פרעג איך — אוּן וואָס בערך פערדיענט איהר יעצט?

— איך דאַנק זעהר דעם גנעדיגליכען הערר פאַר'ן נאָכפרעגען זיך — האָט שרה טרויקען געענטפערט, אַ דאַנק גאָט פאַר'ן שטיקעל ברויט... אַמאָל, נאַטירליך, האָט זיך בעסער געלעבט, אָבער דער הערר ווייסט דאָך: עס גייט פערשיעדען אין לעבען...

— אויב איך ווייס! אַז מענשען זאָגען: פּאַלעסקי ווייסט, ווייסט ער. — יאַנקלאָוואַ, איהר מיינט געוויס יעצט צייטען, וועלן די קלייַנע יאַנקלאָוואַ איז נאָך אינדערהיים געווען... האַ, האַ, האַ! פּאַלעסקי פערשטעהט...

די אלמנה האָט נישט געענטפערט, אוּן אויך איהר געזיכט האָט זיך נישט געביטען אינ׳ם אויסדרוק.

— אָה, אַ שענהן מיידעל געווען, די קליינע! — האָט פּאַלעסקי ווייטער געזאגט. — האַ, האַ, האַ! איך גלויב אייך אויפ׳ן וואָרט, אַז דענסמאָל זענען געווען בעסערע צייטען. וואָס זאָל מען זיך דאָ וואונדערן! אַ שענהן מיידעל... כראַביעס אוּן שלעכטעס קענען זי אוּן ווייסען פון איהר... דאָס מיידעל איז קלוג אוּן פעריאָגט נישט קיין מענשען... אוּן פאַרוואָס זאָל איך דאָ נישט גלויבען, אַז עס זענען דענסמאָל געווען בעסערע צייטען? פאַרוואָס זאָל איך נישט פערשטעהן, אַז אויך דער מאַמען איז אַ גוטער גראָשען אָבגעפאַלען אוּן זי האָט איהר געבראַכט יעדען טאָג עטליכע גילדען אוּן יעדע נאַכט אַ פיינעם גאַסט?...

אמת, דער הערר „ראַדצאַ" איז נישט אַבי-וועל, ער איז אַנ׳אַריס-טאָקראַט אוּן אַ מענש מיט אַ פיינעם געשמאַק אוּן אַמאָל האָט ער פערשטאַנען זאָגאַר פראַנצויזיש, אוּן האָט שוין עפעס געהאַט צו טהוּן מיט פרויען פוּן דעם גרויסען אַדעל, אוּן אויך דיענסטען אוּן קעכינס האָט ער נישט אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנד — אָבער קלוג וויי שלמה המלך איז ער פאָרט נישט געווען! איבריגענס, וועט קען זאָגען פוּן זיך, אַז ער מאַכט קיינמאָל נישט עפעס אַ נאַרישקייט? מען קען דעריבער דעם הערר פּאַלעסקי נישט בעשולדיגען, אַז ער האָט הייניטיגס מאָל נישט געקענט פאָראויסזעהן, וואָס פאַר אַ ווירקונג זייגע עטליכע וועלטען האָבן אויף די אַלטע יודישע פרוי; ווי אָבער ער האָט אַ קוק געגעבען צום אָרט, וואו די פרוי איז געשטאַנען, איז ער געוואָרען שטאַר פאַר שטוינען: דאָס אָרט איז געווען לעדיג אוּן די אַלמנה איז שוין אין שטוב נישט מעהר געווען. זי איז געלאָפען אַוועק, ווי מען לויפט פאַר אַ פייער...

פּאַלעסקי האָט געקאָכט אוּן גערעש׳ט אוּן עס האָט אים געצוגדעהן אוּן ער האָט פאַר גרויס גרימצאָרן אַ גרויסען זופ געטהוּן פוּנ׳ם גלעזעל, אוּן דעם גאַנצען טאָג אוּן נאָך ביינאַכט האָט ער זיך נישט געקענט בערוהיגען. — אַ יודישע פרוי האָט זיך אונטערשטאַנען, איהם צום נאַרען צו מאַכען! איהם, דעם פוילישען אַדעלמאַן, וואָס האָט גנעדיגליך מיט איהר אַביסעל גספּלוידערט, אוּן זי האָט איהם

איבערגעלאָזען אַליין אין מיטען רעדען, ווי ער וואָלט זיין עפּעס אַ נאַריש יונגעל פון גאַס אַראָב און נישט אַ שליאַכטשיץ פון דער שלייאַכטאַ. האַ, האַ, האַ! וועט דאָס אַ מענש וועלען גלויבען, אַז אַנ׳-אַלטע יודענע קען אויך נאָך אַמאָל ברוגז ווערען דערפאַר, וואָס זי הערט, אַז עס געפעלט איינעם א יונגערע און שענערע? זאָגאַר די פרוי, וואָס שטעהט שוין מיט איין פוס אין גרוב, וועט נאָך אייפער-זיכטיג אויף אַ יונג שעהן מיידעל, און מעג דאָס מיידעל זיין אַפילו איהר אייגענע טאָכטער? האָט איהר געזעהן אַביסעל? די אַלטע איז אויף מיר בייז געוואָרען דערפאַר, וואָס איך האָב געזאָגט, אַז אַמאָל, אין די יונגע יאָהרען, איז מיר די קליינע געפעלען... ווייזט אויס, אַז די אַלטע האָט אויך יעצט נאָך חשק, אַז עמיצער זאָל זיך אין איהר פערליעבען. זי מוז זיין יעצט געגאַנגען, אום נאָך בייטאָג צו מאַכען זיך עפּעס אַ בעשטעלונג אויף ביינאַכט...

דער הערר „ראַדצאַ" האָט אויך דאָסמאָל אַ טעות — די אַלמנה איז נישט געגאַנגען מאַכען בעשטעלונגען בייטאָג אויף ביינאַכט; זי איז ווי אנ׳אונטערגעשאָסענער הירש געלאָפען, וואו די אויגען האָ-בען זי געטראָגען, זי איז אין אַטעם די בריק אַריבערגעלאָפען און האָט עס נישט געמערקט, זי איז די שוהל-גאַס פאַרבייגעשטורמט און האָט עס נישט געוואוסט, זי האָט זיך אין איהר שטיבעל אַריינ-געריסען און האָט עס נישט דערקענט, און שטונדענלאַנג איז זי אָב-געזעסען שטום און שרעקליך און די אויגען האָבען שטאַר געקוקט פאַר זיך; נאָר מינוטענווייז האָבען זיך וועדטער פון מויל אַרויסגע-ריסען, פירכטערליך און שרעקליך, און זי האָט נישט געוואוסט, אַז זי רעדט זיי: „אָה, רבונו של עולם! וואָלט ליעבערשט אַ דונער פון הימעל אין איהר איינגעשלאָגען... וואָלט איך זי פאַר מיינע אוי-גען געזעהן אַ טויטע... איך זאָל נאָר נישט דאַרפען אַליין זי דערהרג׳ע-נען... איך זאָל נאָר נישט דאַרפען יעצט שווערען, אַז איך, איך אַליין, וועל איהר דעם קאָפּ צושפּאַלטען און וועל זי מיט די אייגע-נע הענד דערהרג׳ענען!..." און זי איז נאָך אַלץ געזעסען אויף דעם אייגענעם אָרט, דעם קאָפּ אָנגעשפּאַרט אויף די הענד, און זי האָט נישט בעמערקט, ווי דער טאָג איז אַוועק און ווי די נאַכט איז גע-קומען, און זי האָט נישט פערשטאַנען די שפּראַך פון די לוסטיגע

לבנה-שטראַהלען,וועלכע זענען אויף איהר געזיכט געפאַלען און האָבען איבער איהר אומגליק געלאַכט...

די פרוי האָט דאָס אַלעס נישט פערשטאַנען — דען ווער איז זי, אַז זי זאָל פערשטעהן... וויַ אַ שאָטען שוועבט פאַר איהר פאַרביי די עראינערונג פון אַלץ, וואָס איז געשעהן און זי געדענקט פלוצלינג די ווערטער, וועלכע אסתר פלעגט אַזוי אָפט רעדען, איידער זי איז אַוועק, און גערעדט האָט זי אַלץ וועגען לעבען, וועגען בעוועגונג, וועגען פיה-לען, און אַז אַ מענש דאַרף וויסען און פיהלען, אַז ער לעבט — ביי איהר זענען אָבער יענע קלאָרע און דייטליכע ווערטער אויסגעקומען אַזוי נאַריש, וויַ עפעס פון אַ „בבא-מעשה" אַרויס. און זי געדענקט נאָך וויַ היינט, וויַ דאָס מיידעל איז געשטאַנען מיט אַ צעהיצט פנים און אין די אויגען האָט געבראַנט אַ ווילדע פייערל, און אַלע אברים האָבען מיטגע-רעדט, און דאָס גאַנצע שטיבעל איז ווי מיט אַ העל ליכט בעגאָסען גע-ווארען. וואָס האָט אייגענטליך די טאָכטער פון איהר פערלאַנגט, וואָס האָט זי געוואָלט?... שטענדיג אַלץ דאָס אייגענע וואָרט: זי ווייל לעבען — אָבער וואָס איז דער טייטש „לעבען" און וואָס איז דאָס אַזוינס?! — ווי אַ בליץ פליהט איהר דורך דורכ'ן מוח איהר אייגען ביסעל לעבען אינ-גאַנצען: אויך אין איהר פענסטער האָט אַמאָל געשיינט די זון, זי איז נאָך געווען גאָר אַ יונג מיידעל ביי איהר טאַטען, דעם „מלמד", אין שטוב; דער פאָטער האָט זי זעהר ליעב געהאַט, ער פלעגט איהר אָפט מאַכען נייע קלייד לעך, און שבת פלעגט זי זיין אויסגעפוצט וויַ אַ כלה; זי איז דעמסמאָל אַ שעהן מיידעל געווען, ביז דער טאַטע איז אַמאָל צו איהר צו געקומען און האָט איהר געזאָגט: „מזל-טוב דיר, דו ביזט אַ כלה!" ווער דער חתן איהרער איז געווען האָט זי נישט געוואוסט, און איהר איז אויך אויפ'ן זין גאָרנישט אַרויפגעקומען, צו פרעגען ווער ער איז, דען וואָס געהט זי דאָס אינגאַנצען אָן? זי וויסט נאָר, אַז דער טאַטע האָט עטליכע מאָל געזאָגט, אַז דער חתן נישט די אייגענע פרנסה וואָס ער, ער איז נישט קיין באַנק-קווטשער, ער איז אַ וועלטליכער מענש — נאָר וואָס וואָלט עס איהר אויסמאַכען, ווען ער זאָל אפילו יאָ זיין אַ „מלמד" און נישט אַ „וועלטליכער מענש"? וואָס האָט שרה דעמסמאָל געוואוסט פון וועלט און פון די דאָזיגע, וועלכע הייסען מענשען?... דער וויינטער איז אַוועק, און ל"ג-בעומר איז געווען די חתונה. דעם

מאַן קוקען גלייך אין די אויגען האָט זי זיך געשעמט, און אויך האָט זי גאָרנישט געהאַט די לויסט איהם אַרײַנצוקוקען אין פּנים... דענסמאָל פלעגט נאָך איהר יוסף נישט אַרויסגעהן יעדען זונטאָג אין דאָרף, ווי ער האָט עס שפּעטער געטהון, דען ער האָט געהאַט זיין בעשעפטיגונג אין דער שטאָדט; יעדען אָוונד, ווען ער פלעגט קומען פון גאַס זענען זיי ביידע געזעסען ווי צוויי שטומע, זיי האָבען נישט געהאַט קיין וואָרטער צו רעדען איינער מיט'ן אַנדערען; פלעגט איהם אָנהויבען הונגערן, פלעגט ער אַרויסרעדען די פּאָר וואָרטער: „שרה, גיב עפּעס עסען", און זי פלעגט איהם דערויף ענטפּערן: „געה וואַש זיך" — וואָס קען זי האָבען נאָך צו איהם צו רעדען? אַזוי זענען זעלבען איז נאָך אַנדערש... זיי האָבען נישט געוואוסט, אַז דאָס לעבען איז נאָך אַנדערש... און אויף אַזאַ לעבען האָט אסתר געזאָגט: „דאָס הייסט נישט לעבען! גאָט ווילּ נישט — פלעגט זי שטענדיג זאָגען — אַז מיר זאָלען זיין ווי די געשטאָרבענע, וועלכע ווייסען פון גאָרנישט, און אַז עלטערן זאָלען ערציהען קינדער צו שקלאַפען; גאָט ווילּ נישט, אַז דער מענש זאָל לעבען און זאָל נישט וויסען אַז ער לעבט און נישט פיהלען אַז ער האָט אַ נשמה אין לייב און אַ געפיהל אין האַרץ"...

— און די אַנדערע פעלקער? — שרייט עס יעצט ביי דער אלמנה אין האַרץ — וויסען זיי אפשר, אַז ביים מענשען איז דאָ אַ געפיהל און אַ האַרץ? איז דער גראַף רופין גאָטשטשינסקי, דער מערדער פון איהר מאַן, איז דער אפשר געווען אַ מענש מיט אַ האַרץ און מיט אַ געפיהל?...

און ווי שטורמישע כוואַליעס שיטען זיך אויס איבער איהר די ביטערע עראינערונגען מיט אַלע זייערע איינצעלהייטען, אַלעס ווי זי האָט עס געהערט פון איהר מאַן פאַרן טויט. — יוסף איז דענסמאָל, ווי געווענליך, זונטאָג פריה אַרויס אין וועג, און איז די גאַנצע וואָך געבליבען אונטערוועגס. דער דאָנערשטאָג איז געקומען, און דער מאַן איז נישטאָ; ס'איז אַוועק די נאַכט, און דער מאַן איז נישט געווען, און אויך דער פרייטאָג איז שוין אַוועק אַ האַלבער, עס איז שוין פרייטאָג נאָכמיטאָג, און נישט צוּ הערען און נישט צו זעהן. „וווּ איז גאָט, וואָס איהם איז דאָרט צוגעקומען?" — טראַכט די פרוי טרויעריג און גלאָצט אין פייער אַריין, און די קליי-

נע אסתר פרעגט: „וועט דער טאַטעשי שוין קיינמאָל נישט קומען?...“ אוּן דערווייל געהט אַוועק אַ שעה נאָך אַ שעה, אין דער יודישער גאַס צינדט מען שוין ליכט, אוּן ער איז נאָך אַלץ נישט צוּ זעהן. שרה'ן איז אַרויפגעקומען אויפן געדאַנק: „דאָס האָבען אַוודאי יוסף אוּן עפּעס אַ גראַף זיך ווידער מסתמא אַ שפּאַס געמאַכט, ווי זייער שטייגער איז, אוּן אַ גראַף, זייענדיג אפשר אַ ביסעל שיכור, האָט מסתמא ווידער אָנגערייצט אויף מיין מאַן עפּעס אַ „קאַסטאָר“, אַ הונד...“ — שרה איז נישט ווייט געווען פּונ׳ם אמת. דען ווי יוסף איז געקומען קיין גאָשטשינאָוו, אין שלאָס פּונ׳ם גראַף רופּין גאָשטשינסקי, האָט איהם דער גראַף בעשטעלט אויף דאָנערשטאָג אָוועגד צוּ עפּעס אַ באַל, אוּן יוסף איז געקומען אוּן האָט אַ גאַנצע נאַכט געשפּיעלט אוּן האָט משמח געווען די גאַנצע אוּן האָט געכאַפּט אויך אַ טעניעס מיט דער גראָבער קאַשקא. קענען מאָרגען איז ער אַ מינוט איינגעשלאָפען מידערהייט. פּלוצלינג דערפיהלט ער, ווי מען נעהמט איהם אָן פּאַר די פּלייצע אוּן מען טרייסעלט איהם.

— וואָס שלאָפּסט דוּ דאָ ווידער, דוּ, פּויל׳ער, יודישער הונד? שפּיעל אוּנז עפּעס אַ שטיקעל פּון מאַניושקאָ, אָדער עפּעס פּון ד י י - נ ע שטיקלעך. דוּ הערסט, יוד, צי נישט? שטעה־אויף אוּן שפּיעל, די גאַסט וואַרטען. אוּן מאָרגען איז בייַ אוּנז דער גאַנצער טאָג צו פּאָרטזעצונג פּון דער היינטיגער נאַכט.

— אָבער יאַשניע וויעלמאָזשני פּאַניע! ווי זאָל איך דאָס, אוּן מאָרגען מוּז איך דאָך אַהיים... מאָרגען בייַנאַכט איז שבת... האָט יוסף געפּרוּבט ענטפּערן.

— וואָס? דוּ, יודישע, הינטישע מאָרדע! דוּ וואַגסט מיר אָבצוזאָגען? דוּ?! — אוּן פּלוצלינג האָט ער אויפגעהערט רעדען אוּן האָט אַראָבגעוואָרפען דעם פּענסנע פּון דער נאָז: — ווייסטוּ וואָס גאָר? מיר איז אייגנעפּאַלען אַ׳אויסגעצייכענטער געדאַנק. מאָשקוּ, איצקוּ, יאַנקלע, אָדער ווי דוּ הייסט דיר דאָרט! איך ערלויב דיר, מיין שמחה צוּ פּערשטערען, אוּן דוּ מעגסט דיר אַהיימגעהן צוּ דיין זשידוּבקע, וואָס דוּ האָסט זיך פּלוצלינג אַזוי פּערבענקט נאָך איהר; אָבער איין תּנאי נעהם איך אויס מיט דיר: דוּ טאָרסט נישט געהן אַהיים צוּ סוּס אוּן אויך נישט מיט אַ וואָגען; נאָר דאָ, פּאַר מיינע אויגען אוּן

פּאַר די אויגען פּוּן מיינע געסט, וועט מען דיך אַרײַנלאָזען אין וואַסער אַרײַן, אוּן דוּ וועסט דיר דורכשווימען דעם טײַך די אַנדערט-האַלבען וויאָרסט. נאָטירלעך, קענסטוּ אַלעמאָל צושווימען צוּם ברעג אוּן אויסרוּהען אַ ביסעל. יאָ, ריכטיג: אויך דיין קאַפּאָטע טאָרסט דוּ נישט אויסטהוּן — האָסטוּ געהערט?

דער יוּד איז געשטאַנען, ווי דער שלאָג וואָלט איהם האָבען געטראָפען, אוּן דער גראַף האָט דערווײַל גאַנץ פריינדלעך געריעדט: „אוּן זהסטוּ: פּאַר דיין כּבוד וועגען האָב איך הייַנט געלאָזט מאַכען אַ גוטע וועטשערע; נאָר אַזוי ווי דוּ ביזט דאָך זהר אָבגעהיט אין עסען, וועל איך דיר געבען נאָר צוּ טרינקען, אַזוי, אַז דוּ מצנזט טרינקען וויבּיל עס קען אַרײַן אין דיר... אָבער דוּ הערסט, יוּד? זאָל דיר נאָר נישט אַיינפאַלען מיך צוּ וועלען נאַרען; נישט דוּ אוּן נישט קיינער פּוּן דיין יוּדישער שווינדלער-באַנדע וועט מיך נאַרען. איבריגענס וועל איך מיטשיקען מיט דיר איינעם פּוּן מיינע מענשען, וועלכער וועט דיך בּגלייטען אויפֿן פערד דעם גאַנצען ברעג...“

אוּן אין געגענוואַרט פּוּן גראַף רוּפין גאָשטשינסקי מיט זיינע געסט האָט מען דעם יוּד אַרײַנגעלאָזען אין וואַסער אָנגעטהוּענערהייט; דער אומגלייכער האָט זיך נישט מהר געפּרוּבט בעזען אוּן איז געשוואָמען. אָט דאָס איז עס געווען, וואָס שרה האָט דעמסאָל געמוזט אַזוי לאַנג וואַרטען אויף איהר מאַן אוּן דערבּײַ איז יוסף דעמסאָל אַזוי שפּעט אַהיימגעקומען.

דאָך איז יוסף אויך נאָך יענעם שבת, געגאַנגען ווידער אין וועג אַריין ווי אַלע מאָל; אָבער שוין דינסטאָג איז ער געווען צוריקגעקומען, נישט ווי געוועהנלעך. שרה האָט זיך דערשראָקען. „האָסט אזשר אַנ׳אוצר געפּונען, יוסף?“ האָט זי איהם אויף אַ געלעכטער געפּרעגט. ער האָט דערויף נישט געענטפּערט אוּן האָט נאָר געזאָגט, אַז ס׳איז איהם קאַלט אוּן עס שטעכט איהם אין האַרצען אוּן עס ברעכען איהם די גלידער. שרה איז באַלד געלאָפּען נאָך שמואל דעם „רופא“ אוּן דאַן האָט מען אויך דעם דאָקטאָר גאָלדענטהאַל געבראַכט, אוּן דאַן האָט מען אַ לוּנגען-צנטצינדונג געפּונען אוּן דאַן האָט מען געווארט אויף גאָטס הילף. גאָט איז אָבער נישט געווען דאָסמאָל גנעדיג — אויפֿן דריטען טאָג איז דער אומגלייכער געשטאָרבען.

דער גראַף גאָשטשינסקי, אָבער, איז יאָ געווען, ווי אַלע מאָל, זהר גנעדיגלעך: ער האָט דורך אַ דיענער צוגעשיקט צו דער יונגער אַלמנה אַ מתנה פון פופציג פּוילישע גולדען, „דערפאַר וואָס דער יוד האָט נישט איינמאָל און נישט צוויימאָל איהם און זיינע געסט אויסגעצייכענט אונטערהאַלטען".

— איז אַ זאַ מענש אפשר גערעכט? — האָט עס אין איהר יעצט ווילד געשריגען — רופט מען דאָס אפשר האַרץ און געפיהל? איז אפשר מיין טאָכטער גאָר גערעכט, אַז זי געהט אין די וועגען פון די דאָזיגע מענשען און זיי גענפעלען איהר?...

ווי שרעקלעך און פירכטערליך איז געווען די שנאָה, וועלכע זי האָט צו יענער צייט אין איהר האַרץ געפיהלט צו אַלע די דאָזיגע מענשען! און ויך אין איהר טאָכטערס האַרץ האָט זי געפרובט די דאָזיגע שנאה צו פערפלאַנצען — און דאָ איז עפעס מיטאַמאָל אַ ווינד געקומען און דעם מיידעלס האַרץ איז פלוצלינג פערוואַנדעלט געוואָרען. פערשאָלטען אויף אייביג זאָלען זיין די מענשען, וועלכע האָבען איהר גן-עדן פערוויסט! פערשאָלטען אויף אייביג — די מענשען, וועלכע האָבען פעראומריניגט דאָס האַרץ פון איהר אינציג קינד, די, וועלכע האָבען מיט אַ גיפטיגער צונג איהרע אויערען בעלעקט און האָבען אין זיי גיפט און טויט געטריפט און האָבען געריסן צו איהר פאַלש און אומהרלעך, די, וועלכע האָבען זי אָבשפענסטיג געמאַכט פון איהר מוטער און האָבען איהר אַנ'אַנדערען וועג גענויזען, פון מיט זינד געגען גאָט און געגען לייטען, פערשאָלטען זאָלען די מענשען זיין, וועלכע האָבען זי געמאַכט פאַר אויס טאָכטער, פערשאָלטען, פערשאָלטען זאָלען די דאָזיגע מענשען זיין אויף אייביג!...

די ערשטע טעג איז זי געווען ווי אַ משוגענע און האָט נישט געוואוסט, וואָס אייגענטליך טהוט זיך דאָ. הערענדיג, אַז די טאָכטער איז אַוועק פון גרייד אַוו, איז זי אויך אַוועק פון דער שטאָדט, און הערענדיג, אַז זי געפינט זיך אין קאַליש, איז זי אויך געפאָהרען אַהין; דאָרט האָט זי זיך דערוואוסט, אַז איהר אסתר האָט מען אַוועקגעפיהרט קיין ווארשא, וואו זי וועט אָנקומען אין זינגהויז; די אלמנה האָט נישט רעכט פערשטאַנען, וואָס דאָס איז אַזעלכעס, און האָט געמיינט, אַז די טאָכטער איהרע איז שוין אַ „גויה" געוואָרען און זי זינגט עפענטליך

זוי די גויאישע מיידלעך אין גריידאוו — אוך זי איז געלאָפען קיין וואַרשע.

וואוּ אַהין זיך צוּ וועגדען, האָט זי נישט געווואוסט — אָבער דער-פון האָט זי זיך גאָר נישט געמאַכט; זי ווייסט נאָר, איינס, אַז איהר טאָכטער געפינט זיך דאָרט, דעריבער מוז זי אויך דאָרט זיין; זי מוז זי זעהן אוך מוז מיט איהר רעדען, אוך זאָל זי אַפילוּ וויסען, אַז זי וועט מוזען די גאַנצע שטאָדט מיט אַ זיפ דורכזיפען. וואוּ איז דאָס הויז וואָס מען זינגט דאָרט? —

אוך גוטע מענשען האָבען איהר געווּיזען, אוך זי איז אַוועק ביז צום גרויסען טעאַטער.

יענער טאָג איז געווען שרעקליך, אָבער נאָך שרעקליכער איז ge-וועז דער אָוונד. אין קאַריידאָר פונ׳ם גרויסען הויז איז זי געשטאַנען אוך געוואַרט; זי איז צום שווייצאַר צוגעגאַנגען: „בעסטער הערר! איהר האָט דאָך אויך אַמאָל געהאַט אַ מאַמע אוך אייערע קינדער האָבען אַ מאַמע — קענט איהר מיר נישט זאָגען דורך וואַנען קומען דאָ אַריין די זינגערינס?" — דער שווייצאַר האָט זי אָנגעקוקט פערוואוּנדערט, דאַן האָט ער איהר עפעס געענטפערט, אוך זי איז געשטאַנען אוך געשטאַנען אוך האָט אַליין געהאָרכט, אוך יעדע מינוט האָט זיך איהר געדאַכט, אַז אָט הערט זי אסתר׳ס שטימע. — „דוּ, גאָט איבער דער וועלט, גאָט פוּן רחמים אוך פערגעבונג, דוּ, גרויסער גאָט — האָט זי שטיל אין האַרצען געבעטען — קוּם נישט מיט איהר אין משפט, לאָז נישט דאָס קינד אוּm-קומען פאַר איהרע גרויסע זינד, דען איך מיט מיין לעבען בין ערב פאַר איהר, אוך זי אָבער איז ריין!..." אוך אַזוי איז זי געשטאַנען פערטיפט אין געדאַנקען אוך האָט זיך נישט געריהרט פונ׳ם אָרט. ווידעראַמאָל דערמאָהנט זי זיך די קלאָרע אוך דייטליכע ווערטער, וואָס אסתר האָט איהר אין די לעצטע טעג געזאָגט: „גאָט ווּל נישט, אַז דער מענש זאָל נישט פיהלען אוך ווּיסען אוך זאָל נישט קענען זיין אייגענעם איך"— איז די טאָכטער אויך יעצט נאָך געראַטען? איז עס ווירקליך גאָר קיין זינד נישט, אַזוי צוּ זינגען אין כאָר צוזאַמען מיט גויאישע בחורים? איז דען דאָס נישט באמת אַ גרויסע „עבירה"?

ווי שרעקליך האָט די אומגליקליכע אין יענע מינוטען געליטטען! זי האָט זיך פלוצלינג דערמאָהנט, אַז אויך ביי איהר אין האַרץ האָט זיך

אַרײַנגעגנבעט עפּעס אַ שטיקעל צוויפּעל, הערענדיג אסתר׳ס ווערטער, וועלכע זי האָט אַזוי קלאָר אוּן זיכער געריידט, אוּן דענסמאָל האָט זי זיך אַליין געפרעגט: צי האָבען טאַקי איהרע עלטערן אוּן אורעלטערן רעכט געהאַט, אַז אַזוי האָבען זיי געלעבט אוּן אַזוי האָבען זיי זייערע קינדער ערצויגען? האָבען זיי ווירקליך ריכטיג געטהוּן, אַז זיי האָבען זיי נישט געלאָזט צוזאַמענלעבען מיט די לעבעדיגע אוּן דאָס לעבען געניסען? — אוי גאָט, אוי גאָט, אוי גאָט! דאָס ק׳ע׳ן דאָך נישט זיין, אַוֹן אסתר זינדיגט דאָך באמת קעגען גאָט אוּן קעגען איהר מאַמע! — אַ גרויסער טומעל האָט איהרע געדאַנקען פֿלוצלינג איבערגעריסען; אַ רוישענדע בראַוואָ-פֿאַטשעריי האָט פּערהילכט דאָס טעאַטער אוּן האָט זיך גלעהערט ביז אין קאָרידאָר, אוּן אַז זי האָט דעם שווייצאַר געפרעגט, אויב ער וויסט נישט וועגען איהר טאָכטער אסתר, וואָס לערנט זיך דאָ אין דעם דאָזיגען הויז דאָס זינגען, האָט ער איהר געענטפערט, אַז נישט דאָ אין דעם דאָזיגען הויז לערנט מען זיך זינגען.

ווי אַ פּייל איז זי אַרויס אויף דער גאַס אוּן האָט שוין מצהר קיין וואָרט נישט געהערט. — אומזיסט אַלזאָ בין איך דאָ אַזוי לאַנג אָבּ-געשטאַנען — האָט איהר האַרץ אין איהר געווויינט — אומזיסט דעם אָוונד פערברַאַכט, אוּן אסתר איז גאָרנישט דאָ. ווער וויסט? אפשר איז זי שוין ערגעץ ביי אַ פריץ אין הויף, אפשר עסט זי שוין גאָר צו-זאַמען מיט זיי. — אוּן אויך דער שרעקליכסטער געדאַנק האָט זי נישט פערשוינט: אפשר האָט זי גאָר שוין אויפגעהערט אַ יודיש קינד צו זיין...

אָבער אַזעלכע קוועהלענדע נעכט זענען נישט זעלטען געווען אוּן נישט אַזוי געשווינד האָבען זיי אויפגעהערט. זי האָט זיך דערוואוסט, אַז די טאָכטער איז קיין לובלין געפאָהרען; איז זי אויך קיין לובלין געפאָהרען; דאָרטען ווידער האָט מען איהר געזאָגט, אַז דאָס מיידעל איז שוין אַוועק אוּן זי געפינט זיך אין פּולאַווי אין דער קלויסטער-שולע. — די אלמנה האָט נישט רעכט פערשטאַנען דאָס נייע, גרויסע אומגליק, וואָס איז איהר דאָ געשעהן, אוּן זי האָט געוואָלט די טאָכטער נאָר זעהן אוּן הערען פּוּן איהר אייגען מויל, אויב זי וויל, אַז די מוטער זאָל שטאַרבען. זי איז אַנגעקומען ביז צו דער קלויסטער-שולע — אוּן יענע עטליכע מינוטען וועט זי אויף איהר לעבען לאַנג נישט מצהר פערגעסען, אוּן ווען זי וועט אַפילו טויזענד יאָהר אַלט ווערען. ביז צו

דער שוועל פון יענער שול׳ע פאַר אַדעל׳יגע טעכטער איז זי געקומען, אָבער אינעוועניג אַריין האָט מען זי נישט געלאָזט.

— פאַרוואָס?

— ווייל איהר זענט אַ יודישע פרוי! — ווי אַ פייל פלוצלינג אין האַרץ איז איהר דאָס דאָזיגע וואָרט געווען. אוּן די טאָכטער איהרע איז זי נישט מעהר קיין יודיש-קינד? האָט זי שוין אויפגעהערט זיין אַ יִהדיש-קינד? אוּן אויך פון דעם דאָזיגען וואָרט איז זי נישט אין חלשות געפאַלען, אוּן נאָר עפעס אַ שרעקליכע רוהיגקייט איז איבער איהר געקומען, אוּן רוהיג שטיל איז זי צוריק קיין גרייזאָוו. אָבער פון יענעם טאָג אָן האָט זי דער טאָכטערס נאָמען נישט מעהר פאַר׳ן מויל גענומען; פון יענעם טאָג אָן האָט זי אויפגעהערט זיין אַ מוטער פון אַ טאָכטער...

דאַן זענען געקומען יענע טעג, וואָס איהר גאַנץ לעבען איז געווען תחינות אוּן תהילים — אָבער אויך דענסמאָל האָט זיך אין איהרע אויגען קיין טרעהר נישט בעוויזען.

אוּן אַ לאַנגע, זעהר לאַנגע צייט איז זי נישט געווען קיין מאַמע פון אַ טאָכטער — דען איהר האַרץ איז געווען פערשלאָסען, אוּן די בעווינער פון דער יידישער גאַס האָבען געקאָנט עדות זאָגען, אַז זי האָט שוין איהר טאָכטער אינגאַנצן פערגעסען אוּן אויך איהרע וואוּנדען זענען אַוודאי שוין פערהיילט. אָבער וואוּנדערליך איז דער צופאַל: גראָד היינט האָט זי געגען איהר ווילען געדענקט אָן איהר אוּן אָן אַלץ וואָס זי האָט געטהוּן; גראָד היינט האָט זי פאַלעסקי אַזוי שאַרף דערמאָהנט, גראָד היינט — וועהרענד די טאָכטער איז שוין געשטאַנען הינטער איהר רוקען, אוּן זי האָט נישט געווואוסט, אַז אסתר איז קיין גרייזאָוו געקומען...

— —

די שרעקליך, לאַנגע נאַכט, וואָס האָט זיך גאָרנישט געוואָלט ענדיגען, איז צום סוף דאָך אַריבער. אָבער פיעל נייעס האָט זי מיטגעבראַכט מיט זיך.

אוּן דעם טאָג דערויף האָט מען זיך אין דער יודישער גאַס מערקווירדיגע מעשיות דערצעהלט: אסתר די אלמנה׳ס איז ווידער צוריק אין דער שטאָדט, זי מיט אַ באַנדע שוישפיעלער, אוּן זי איז נישט מעהר קיין יודיש-קינד. דאַן האָט מען דערצעהלט, אַז זי האָט זיך אייגענגעשטעלט אוּן איז געקומען צוּ דער מוטער, אום זי צוּ בעטען, זי זאָל

איהר מוחל זיין, אָבער די אלמנה איז מיט אַ גרויס געוואַלד אַרויס קע־
גען איהר און האָט איהר בעפויהלען, תיכף פון איהר שטוב אַרויס־
צוגהן. אוּן אַז דאָס מיידעל האָט נאָך אַביסעל געוואַרט, איז די אַלטע
אַרויסגעאָפען וויל אין די גאַס אַריין, אוּן איז געלאָפען וו מען אַנטלויפט
פון אַ וויל דער חיה...

אָבער די קינסטלערין האָט די שטאָדט אויך דאַן נישט פערלאָזט,
דען זי האָט זיך געטראַכט: איך וועל דאָ עטלעכע טעג בלייבען אוּן וועל
איהר האַרץ מיט געוואַלד מיר ערָאָבערן.

אוּן איהר רעכנונג איז נישט גאַנץ פאַלש געווען: דען יעדען טאָג,
וועַן אסתר פלעגט אויפטרעטען אויף דער ביהנע, איז די אלמנה אַלעמאָל
געווען נישט ווייט פון איהר אוּן איהר בעהאַלטענערהייט ווי אַ שאָטען
נאָכגעגאַנגען. נאַטירלִיך, אינעוועניג אינ׳ם שפיעלהויז, איז זי נישט
אַריינגעגאַנגען אוּן האָט איהר טאָכטער נישט געהערט פון דער ביהנע
אַראָבּ, נאָר יעדעס מאָל איז זי געזעסען אַנטקעגען דעם הויז, אויף דעם
טרעפּעל פון דער קירכע „שוויענטאַ אַננאַ", אוּן די אויגען האָבען זיך
אַריינגעגעבערט אין די פענסטער פונ׳ם הויז אַנטקעגען. וואָס געהט עס
זי אָן, וואָס זי זיצט דאָ אויף דער טרעפּ פון דעם דאָזיגען הויז דאָ?
וואָס פאַר אַנ׳עבירה טהוט זי דאָ וועַן זי וויסט גאָרנישט אַליין, וואָס
זי טהוט?... זי זיצט אַזוי יעדעס מאָל דעם גאַנצען אָוונד, די הענד
צונויפגעלעגט איינע אין די אַנדערע אוּן די אויגען אויסגעגלאָצט אויף
א״י״ן ארט אוּן די ליפּען מורמלען עפעס; טיילמאָל כאַפט זי זיך פלוצ־
לינג אויף, שטעלט זיך אַהין, אַ העליש פייער ציינדט זיך איהר אָן אין
די אויגען, איהרע ביידע פויסטען פרעסען זיך ווילד צונויף אוּן ווילדע
ווערטער רייסען זיך איהר אַרויס פון מויל — דערנאָך פאַלט איהר ווידער
אָן אַ שטיינערנע רוה אוּן זי זיצט זיך צוריק אויף דער שוועל פון דער
קירכע אוּן קוקט שטאַר שטונדען־לאַנג אויף א״י״ן אָרט.

אוּן טעג געהען אוּן טעג קומען; אויך די זומער־מאָנאַטען זענען
אַוועק אוּן די „ימים־נוראים" זענען געקומען.

אוּן אסתר איז אויך אין די ימים־נוראים יעדען אָוונד אויפגע־
טרעטען, אוּן אויך אין די ראש־השנה־אָוונדען, אוּן אויך אין די עשרת־
ימי־תשובה־אָוונדען איז זי אויפגעטרעטען אוּן האָט געזונגען. — גע־
טראַכט האָט זי זיך: וועט זיך מיר נישט איינגעבען זי צו בעצווינגען

דורך ליעבע אוּן רחמנות, וועל איך זי צוציהען צו זיך מיט געוואַלט, דען רייצען וועל איך זי אַזוי לאַנג, ביז עס וועט מיר געלינגען, צו קענען זיך אויף די קניה פאַר איהר וואַרפען אוּן וועלען איהר צוריק אַ טאָכטער...

דאָ אָבער איז געשעהן עפעס, אַזוי אונגלויבליכס אוּן משונה׳דיגס, אַז מען וועט עס קוים גלויבען — אוּן דאָך איז עס אמת, אַזוי שרעקליך אמת.

די נויטוועגדיגקייט האָט רעגירט אוּן געאַרבייט...

*

...ווי זיללען וואָלקענס אוּן נעבעל שטייגט עס אויף פאַר מיר, אוּן די וואָלקענס אוּן דער נעבעל ציהען אין מיין האַרץ אַריין אוּן לעגען זיך אַזוי שווער אויף מיין גאַנץ פיהלען אוּן דריקען אַזוי שווער אויף מיין גאַנץ טראַכטען. משונה׳דיג אוּן פרעמד וועט קלינגען דאָס, וואָס איך וועל דערצעהלען, אוּן פיעל וועלען עס נישט גלויבען, דען זיי וועלען נישט גלויבען קענען — אָבער מיט מיין מאַרך שרייב איך וועגען די דאָזיגע פאַסירונגען, אוּן אמת זענען זיי אוּן שרעקליך זענען זיי. אָבער אויך יענע קינדער פוּן אומגליקליכען פאָלק האָבען קיין שולד נישט, דען זיי זינדיגען אוּן ווייסען נישט; אין זייערע הענד קלעבט דאָס בלוט, אוּן זיי ווייסען עס נישט, אוּן זיי ווייסען אוּן שפירען עס אויך דאַן נישט, וועז מען ווייזט עס זיי; אַ לאַנגע נאַכט, אַ פינסטערע, באַנגע נאַכט האָט זייער האַרץ שטומפ געמאַכט, אוּן דערווייל האָט די נויטוועגדיגקייט רעגירט אוּן געאַרבייט...

איך ווייס דערצעהלען.

די נאַכט פוּן „כל נדרי" איז געקומען. נאָך ערב-יום-כפור האָבען די טעאַטער-מענשען אויסגעקלעבט זייערע אַפישען אין אלע גאַסען-ווינקלען, אין וועלכע זיי האָבען דעם פובליקום געמאָלדען, אַז הייַנט ביי-נאַכט וועט דאָס פריילין ערנעסטאַ די רודיני (אסתר גאָלדשטיין) אויפ-טרעטען אלס וויאָלעטאַ אין „לאַ טראַוויאַטאַ" — אוּן הערר פאַלעסקי אוּן זיינע קאָלעגען האָבען זיך זעהר געפרעהט.

אסתר האָט נישט געקענט פאָראויסזעהן די פאָלגען פוּן דעם דאָזיגען אָוונד. איהר געזיכט איז געוועז אַ ביסעל בלייך, אָבער איהר

גאַנג איז געווען פעסט אוּן זיכער; זי האָט אַ מינוט געצעגערט, אוּן בּאַלד אָבער האָט זי אָנגעהויבען זינגען. אַ דונער פוּן אַפּלאָדיסמענטען האָט זיך געלאָזט הערען, דען די זינגערין האָט היינט בערוישענד שׂהן געזונגען, אוּן די קינסטלערין האָט דאָס פּובליקום אין זיין רויש געזהן אוּן האָט זיך זעלבער בערוישט...

אוּן פּאַר דער טהיר פּונ׳ם טעאַטער איז געשטאַנען אַ יידישע פרוי, געבוקט אוּן פערהילט, אוּן שטוּם ווי אַ שטיין. וואָס געהט זי אָן דער היינטיגער יום־הקדוש, דער הייליגער יום־כּפּור? וואָס געהט עס זי אָן, אַז זי איז היינט צוּ „כּל נדרי" נישט אין שוהל געווען? נאַטירלעך איז עס דאָס ערשטע מאָל אין איהר לעבען, אַז זי איז נישט אין שוהל געווען — אָבער זי ווייסט עס גאָרנישט. ווי אַ וויסטען חלוּם געדענקט זי עפּעס, אַז יודענעס האָבען גרויסע ליכט אין שוהל געטראָגען אוּן זי האָט היינטיגס יאָהר קיין ליכט נישט געמאַכט, אָבער באַלד דערויף איז אויך דער דאָזיגער חלוּם פערשוואוּנדען, אוּן זי ווייסט מעהר גאָרנישט וועגען וואָס זי האָט נאָר וואָס געטראַכט. פוּן מינוט צוּ מינוט געהט אַ ציטער איבער איהר פנים, ווי די צייט וואָלט איהר זיין צוּ לאַנג אוּן זי האָט נאָך אַ גרויסע אַרבייט היינט פאַר זיך.

אוּן אין טעאַטער האָט דאָס אַפּלאָדירען נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט. די זינגערין וועט עטליכע מאָל אַרויסגערופען נאָכדעם ווי דער פּאָרהאַנג איז שוין געפאַלען, אוּן דאָס פּובליקום רופט: „בראַוואָ, רוּדיני! בראַוויסימאָ!" — דאָס שטיק איז אויס. דאָס פּובליקום צעגעהט זיך אייניציגווייז. וועט קימערט זיך וועגען אַנ׳אַלטער יודישער פרוי, וועלכע שטעהט ביי דער טהיר? — אויך די טעאַטער־לייט זענען זיך אייניציג־וויי צעגאַנגען.

אוּן אויך די זינגערין איז אַרויסגעקומען.

אוּן דאָס אונגלויבליכע איז געשעהן: די אַלמנה האָט זיך מיט אימפעט אויף איהר אַרויפגעוואָרפען, האָט אַרומגעקלאַמערט אַרוּם דעם האַלז איהרע הענד אוּן האָט זי אָנגעהויבען שטיקען. פלוצלינג האָט דאָס מיידעל געשפּיערט, ווי עפּעס שפּיציגעס אוּן שאַרפעס האָט איהר האַלז בערירט, אוּן נאָכאַמאָל אוּן נאָכאַמאָל, אוּן דאָס בלוט האָט אָנגע־הויבען גיסען זיך. אַ שרעקליך געשריי האָט זיך געלאָזט הערען. אוּן וען מענשען זענען זיך צוּזויפגעלאָפען נאָך עטליכע מינוטען, האָבען זיי

פרישמאַן אויף אַ בעזוך אין די קויהלען־גרובענס

פרישמאַן שפּיעלט שאַכמאַט

געפונען, ווי אַ מיידעלע וואַלגערט זיך אין אַ טייך בלוט, קוים וואָס זי לעבט נאָך, און נעבען איהר קניהט אַנאַלטע יודישע פרוי, וועלכע קושט זי און קושט אָהן אויפהער און לאַכט מיט אַ ווילד, שרעקליך הויך געלעכטער...

איך האָב נאָר וועניג נאָך צו דערצעהלען:

אסתר'ס וואונדען זענען געווען לעבענסגעפערליכע און זי איז מיט עטליכע טעג שפעטער געשטאָרבען, און די אלמנה האָט מען אָבגעגעפירט אין דעם געפענגענישס אין דער גובערניע; דער רעגירונגס-דאָקטאָר, אָבער, און דער געפענגענישס-דאָקטאָר האָבען באַלד ערקלערט, אַז די פרוי איז משוגע, און אַזוי האָט מען זי פון דאָרט אָבגעשיקט אין אַ דול-הויז. באַלד, אָבער, האָבען די דאָקטוירים איינגעזעהן, אַז זי איז אונהיילבאַר, און אַזוי ווי זי געהערט צו די משוגענע, וועלכע זענען פאַר'ן פובליקום נישט געפערליך, האָט מען זי אינגאַנצען פריי געלאָזט. און די משוגענע איז אַוועק צו-פוס און איז אָנגעקומען ביז גריידאָוו און ביז צום עק בריק און האָט זיך דאָרט אַוועקגעזעצט, און אַזוי איז זי געזעסען און האָט געזונגען ליעדער און געזאָגט אויסענוועניג תהלים גאַנצע טעג נאָכאַנאַנד...

און נאָך עפעס מוז איך צוגעבען: דער „קוריער וואַרשאַווסקי" האָט געשריבען צו יענער צייט פאָלגענדעס: „פון גריידאָוו שרייבט מען אונז, אַז אַ יודישע פרוי האָט דאָרט דער'הרג'עט איהר אייניגע טאָכטער — און ווייסט איהר, וואָס די אורזאַך דערפון איז געווען? גאַנץ איינפאַך: די פרוי איז געווען פון דער סעקטע „חסידים" און די טאָכטער „אנ'אויפגעקלערטע" — אָט אַזוי איז דאָס דאָזיגע פאָלק..."

הזכרת נשמות

ב ישט פון אַ טויטען אָדער פון אַ טויטער, ניין, פון אַ לעבעדיגען מענשען וויל איך אייך דערצעהלען, ווי מען האט איהם מזכיר־נשמות געווען... און דאָס איז אַ טרויעריגע מעשה און עס נעהמט אָן אַזוי שטאַרק ביים האַרצען, וועז מען דערמאָהנט זיך אָן איהר, דאָס נישט וויל־ענדיג שטעלען זיך מיר טרעהרען אין די אויגען און מיר דאַכט זיך פלוצלינג, אַז עפעס אַ געדיכטער שלייער וויל מיר די ליעבע, ליכטיגע וועלט פינסטער מאַכען.

און דרויסען איז די גרויסע, ווייטע וועלט אַזוי ליעב און אַזוי ליכטיג, אַז ס׳איז פשוט אַ מחיה אַרויסצוקוקען. וואַרימע, לוסטיגע שטראַהלען לאָזען זיך אַראָב פונ׳ם בלויען הימעל און טאַנצען אַריין דורך מיין פענסטער, און טאַנצען אַרום אויף מיין בויגען פאַפיר, און אַליין פיהל איך ווי מיין קראַנק, אָרעם האַרץ הויבט זיך אָן צו דער־קווייקען און זיינע אַלטע וואונדען הויבען אָן זיך צוזוהיילען, נאָך אַ ביסעל, ליעבע, וואַרימע שטראַהלען, נאָך אַ קליין ביסעלע נאָר! — אָבער ניין, ווייטער וויל עס שוין נישט! טרויעריגע געדאַנקען און טרויעריגע עראינערונגען הויבען אָן פלוצלינג מיט די שטראַהלען מיט־אַריינצוטאַנצען, און טאַנצען מיר אַריין טיעף, טיעף אין מיין האַרץ, און גראָבען און נאָגען מיר אויף פונדאָסניי די אַלטע וואונדען. — פון וואַנען קומט עס, דאָס דער ליעבער, ליכטיגער פריהמאָרגען ברענגט אָפט מיט זיך די טרויעריגסטע און שמערצליכסטע געדאַנקען מיט? פון וואַנען קומט עס, דאָס דער גאָלדענער פאָדעם, וואָס גאָט אַליין האָט געשפינען און האָט איהם אַ נאָמען געגעבען „שטראַהל", ברענגט־מיט מיט זיך

זעהר אָפט אַנ׳אומעטיגע עראינערונג, וואָס שפּינט זיך אוּן שפּינט זיך אָהן אויפהער אין אוּנזער האַרץ, ביז עס ווערט פּוּן איהם אַ געדיכטער שלייער, וואָס פערפינסטערט אונז דאָס לעבען?

לויטער טרויעריגע געדאַנקען אוּן בילדער זענען עס, וועלכע דער היינטיגער פריהמאָרגען האָט מיר געבראַכט אויף זיינע גאָלדענע פעדעם. זענען טאַקע, אפשר, די אייגענע גאָלדענע פעדעם שוּלדיג דערין, וואָס איך האָב זיך פלוצלינג היינט דערמאָהנט אָן יענע גאָלדענע פעדעם פּוּן אסתר׳קעס לאָקען?

אסתר׳קע מיט איהרע בלאָנדע לאָקען, וואָס פלאַטערען אַרוּם אויף איהר קאָפּ, שטעהט מיר פלוצלינג פאַר די אויגען; אַזעלכע גאָלדענע, בלאָנדע לאָקען האָב איך קיינמאָל מעהר אין מיין לעבען נישט געזעהן.

אוּן אַז איך דערמאָהן זיך אָן אסתר׳קען, איז עס שוין קיין וואונ-דער מעהר נישט, דאָס איך דערמאָהן זיך אויך אָן איהר פאָטער, דעם רייכען שמואל מרדכי ראָזענגאָלד; נעבען איהם דערמאָהן איך זיך אויך, גאַנץ נאַטירליך, אָן דעם ווילדען גראַף, גראַף ווינצענטי שטשעגולסקי, אוּן דאַן קעהר איך מיך וויידער אוּם צוּ דעם רייכען ראָזענגאָלד אוּן דערמאָהן זיך פלוצלינג ווי ער איז גרוי געוואָרען — איבער נאַכט — כאָטש ער איז נישט מעהר אַלט געווען ווי פערציג יאָהר.

פלוצלינג שטעהט מיר לעבעדיג פאַר די אויגען יענער טאָג פּוּן שבועות, דער צווייטער טאָג יום-טוב...

פּונקט אַקעגען דעם פאַרק, דאָרט וואוּ עס ענדיגט זיך די בריייטע אַלטע, קומענדיג פּוּן דער „ענגלישער גאַס", דערהויבט זיך אויף אַ בערגעל ליעגענדיג, דער גרויסער פיערעקידיגער מאַרק מיט זיינע קלייי-נע, ווייסע הייזלעך; אוּן פּוּן מאַרק אַרויסגעהענדיג, ציהט זיך אַוועק אָן אַ זייט די שמאָלע, לאַנגע גאַס, די יודענגאַס, אָדער ווי די יודען אַליין רופען זי: „די שוהל-גאַס", אוּן ענדיגט זיך ווידער אוּנטען אין טהאָל. פארצייטענס האָבען יודען נאָר אין דער שוהל-גאַס אַליין געוואוינט. היינט אָבער זעהט מען שוין, ווי עס שטעהט שטאָלץ אוּן הויך אין גרויסען מאַרק דאָס גרויסע, רויטע הויז פּונ׳ם „העררן" ראָזענגאָלד, דאָרט, פּונקט אַקעגען דעם קלויסטער „שוויעטאַ אַננאַ". אוּן ביים עק פּוּן דער שוהל-גאַס זעהט מען דאָס הויז מיט די שוואַרצע, פינסטערע לאָדענס, וואָס זענען אייביג פערמאַכט, אוּן אַלטע לייט וועלען נאָך

דערצאהלען די מעשה פון דעם אלטען גראַף סטאַניסלאַוו שטשעגוּל-סקי, דעם זיידען פון דעם איצטיגען גראַף, וואָס וואוינט דרויסען אין פּאַרק, אוּן ווי דער אלטער גראַף האָט געלעבט דאָ אין דעם דאָזיגען הויז עטלעכע חדשים מיט אַ יודישער טאָכטער, אוּן ווי דער אלטער רב, ר׳ משהלע זכרונו לברכה, האָט דאָס דאָזיגע הויז געלעזט אין חרם אריין, אוּן ווי קיינער וואוינט נישט דרינען ביז צום היינטיגען טאָג. — אַ ביסעל וועלט די אלטע שוהל; דאָס איז אַ הויכע אלטע געביידע, מיט גרויסע הילצערנע ווענד אוּן מיט אַ ווייסען בלעכער-נעם דאַך, אוּן אָט די דאָזיגע גרויסע הילצערנע ווענד קוקען שוין שעהנע עטלעכע הונדערט יאָהר אין די וואָלקענס אַריין, גלייך ווי זיי זאָלען ווע-לען דערגעהן די סודות פון דעם, וואָס טהוט זיך דאָרט אָב. דאָך ווער מיר סודות, וואָס מיר סודות? — הינטער דער שוהל, אין דער מיטען פון דעם גרינעם פעלד, ציהט זיך אין דער בריט דאָס שעהנע בלאַנקע וואַסער פון דעם טייך וואַרטאַ, אוּן די כוואַליעס רוישען אוּן מורמלען, שעפטשען אוּן פלוידערן, אפשר אויך שוין שעהנע עטלעכע הונדערט יאָהר, גלייך ווי זיי זאָלען ווע לען ענטפערן אויף די אייביגע שאלות פון די אייביגע סודות, אוּן אלע הערען די זעלבע תשובות אוּן קיינער קען זיי נישט פערשטעהן... אָבער ווען מען געהט צוריק פון דאַנען ביז אין דעם פיערעקידיגען מאַרק אַריין, הויך אויף דעם בארג, אוּן מען דער-בליקט פון איין זייט אין טהאל די אלטע, גרויע שוהל, אוּן פון דער אַנדערער זייט, אין טהאל, דעם גרינעם גרויסען פּאַרק, מיט זיינע וואוּנ-דערליכע בוימער אוּן מיט זיין אלטען גרויען פּאַלאַץ, וואָס זיינע הויכע שטיינערנע ווענד קוקען אַריין אין די וואָלקענס, מי יודע וויפיעל שעהנע עטלעכע הונדערט יאָהר שוין, — דאָ קומט אמאל אַ מענשען, נישט ווילענדיג, אין זין אַריין די פראגע: שטעהען נישט די דאָזיגע אלטע ווענד פון פּאַלאַץ אוּן פרעגען זיי נישט, וואָס איז דער אוּנטער-שיעד צווישען אוּנז דאָ אוּן צווישען יענע הילצערנע ווענד דאָרט, וואָס קוקען אויך אין די וואָלקענס אַריין גלייך ווי מיר? אוּן אמאל גאָר דאַכט זיך אָב, אַז זיי פרעגען: ווי וויט איז פון אוּנז, דאָ, ביז צו יענע הילצערנע, גרויע ווענד דאָרטען?... אוּן נעבען דעם פּאַלאַץ הערט מען דאָס וואַסער פון דער וואַרטאַ ווי זיינע כוואַליעס רוישען אוּן מורמלען, שעפטשען אוּן פלוידערן, גלייך ווי זיי וואָלטען ענטפערן אויף אלע

שאלות, און אַלע הערען די תשובות און קיינער קען זיי נישט פערשטעהן...

אָבער נישט אַזעלכע און נישט עהנליכע געדאַנקען האָב איך געסרַכט דענסמאָל, אין יענעם צווייטען טאָג שבועות אין דער פריה, בעת איך בין דורכגעגאַנגען די גאַנצע אַלעע און די „ענגלישע-גאַס" און דעם מאַרק און צום סוף אויך די לאַנגע שוהל-גאַס. וואָס וויסט אַ קינד פון אַזעלכע געדאַנקען? ווי קומט עס צו איהם צו וועלען וויסען, ווי וויט עס איז פון אַ פאַלאַץ פון אַ פּוילישען גראַף ביז צו אַן׳אַלטער, גרויער שוהל?... שטיל און רויהיג בין איך זיך געגאַנגען און בעגלייט האָבען מיך נאָר די זיסע שטראַהלען פון דער ליכטיגער זון. אָפט איז מיר פאָרגעקומען, אַזוי ווי איך וואָלט מיך האָבען פערפלאָנטערט אין די לאַנגע גאָלדענע פעדעם און ווי איך וואָלט שוין גאָרנישט קענען מעהר אַרויסדרעהען זיך פון זיי. אַמאָל האָב איך זיך אַוועקגעשטעלט און בעטראַכט די פרישע, גרינע בוימער, מיט זייער פרישען לעבען, און אַמאָל האָב איך זיך אַוועקגעשטעלט, בעטראַכטענדיג דאָס גאַלע זאַמד אויף דער ערד, וואָס האָט אָנגעהויבען פינקלען און בלישטשען אין ליכטיגען שיין, און צום סוף גאָר זענען מיר געפאַלען געוואָרען די יודישע פענסטער אין דער שוהל-גאַס מיט זייער גרינס, מיט דעם שילף און מיט דעם געמויזעכץ, און מיט די אויסגעמאָלטע, פאַפּירענע בלעטלעך, וואָס עס זענען געווען אויסגעקלעבט דערמיט אַלע יודישע פענסטער. שטיל און רויהיג איז זיך געגאַנגען דער איבעריגער עולם, גלייך ווי זיי וואָלטען צעהלען זייערע שריט; ווייטער, ווייטער האָבען זיי זיך געלאָזען, ביז אין שוהל אַריין — און אויף דער גאַנצער יודישער גאַס האָט דאָסמאָל געריהט עפעס אַ מין היילִיגקייט, אַ מין הימלישע, געטליכע רויה, דאָס יעדער אַליין פאַר זיך איז פאָרגעקומען עפעס הייליג און ערהאַבען אויף עטליכע אויגענבליק. דאָ האָבען געוישט זיידענע קלידער און געפלאַטערט פרישע, נייע סטענגעס פון די ווייבערישע קעפ אַראָב, און נייע, אַטלאַסענע רעק און זיידענע קאַפּטאַנעס פון די מענער האָבען געקנאָטערט אומעטום. פלוצלינג האָט זיך דער עולם אָבגעשטעלט און פלאַץ געמאַכט: דער נגיד פון דער שטאָדט, ר׳ שמואל מרדכי ראָזענגאָלד, גהטט, און ביי איהם אָן אַ זייט גהט אַן׳אַלט פאָר-פאָלק, און זיי גהען אָנגעלעהנט אויף שטעקענס, אָבער אַז מען קוקט זיך גוט-צו צו זייער זוהן, ר׳ שמואל מרדכי׳ן, קען זיך פלוצלינג איינעם אָבדאַכטען, אַז ער

איז גאָר נאָך עלטער פון זיינע אַלטע עלטערן, אַזוי גערן איז זיין פנים און אַזוי גרוי איז זיין באָרד און אַזוי געברָכטן איז זיין גאַנצע געשטאַלט. אָבער פלוצלינג האָט ער זיך הויך אויפגעריכט, אויף ערשט דאָ זעהט מען ווי גרויס אוּן הויך ער איז; זיינע אויגען פינקלען פלוצלינג שטאַרק אוּן ער קוקט ווילד אַרום זיך, אוּן דאַן ווידער בויגט ער מיט אַמאָל זיין קאָפּ אַראָפּ אוּן געהט ווי געברָכטן ווייטער. איך אָבער האָב דענסמאָל נאָך גאָרנישט געוואוסט פון אַזעלכע זאַכן — וואָס וויסט אַ קינד וואָס עס הייסט גרויע האָר ביי אַ מענשען וואָס איז נישט אַלט? וואָס פערשטעהט אַ קינד, וואָס עס בעדייטען אויגען וואָס הויבען אָן פלוצלינג צו פינקלען אוּן ווילד צו קוקען. — איך בין זיך רוהיג ווייטער געגאַנגען, אוּן עס איז מיר געווען יום-טוב'דיג אויפ'ן האַרצען; איך האָב דעם חזן געהערט אוּן דאָס לייענען געהערט אוּן דעם בעל-מפטיר. דאָ אָבער האָט דער שמש אויסגערופען דאָס וואָרט „יזכור", אוּן איך האָב ערשט אָנגעהויבען עטוואָס צו זעהן אוּן צו הערען...

„יזכור"?

אוּן זיידענע קלייַדער האָבען אָנגעהויבען צו רוישען, אוּן פרישע, נייע סטענגעס צו פלאַטערן, אוּן נייע, אַטלאַסענע קאַפטאַנעס האָבען געקנאָטערט; פון דער ווייבער-שוהל אַראָב האָבען זיך אָנגעהויבען לאָזען פיעל, פיעל וויבער, אוּן פון פאָליש אַרויס פיעל, פיעל מאַנספערשוינען-גלייקלעכע, צופריעדענע געזיכטער, אַלע וואָס האָבען נאָך טאַטע-מאַמע! דרויסען איז מען פרעהלעך, לוסטיג, מען שטיפט, מען לאַכט; אוּן דרינען — דרינען איז אַ הייליגער, שטילער טרויער געקומען איבער אַלע וואָס שטעהען נאָר דאָרט. לאַנגזאַם, לאַנגזאַם פלאַקערן די פיעל ליכט אַרום אוּן אַרום; די שאָטענס אויף דער וואַנד בעווועגען זיך גאַנץ לאַנגזאַם, אוּן אַלץ איז אַזוי הייליג, אַזוי שטיל אוּן אַזוי טרויעריג, אוּן דאָך אַזוי זיס אוּן אַזוי אַנגענעהם: איז עס טאַקי אמת, דאָס די נשמות פון די טויטע קומען זיך צוּנויף בעת דעם „יזכור" אין שוהל אַריין? ווערען באמת אַלטע וואוּנדען געהיילט, אוּן אַלע וועהטאָגען, וואָס די זעלביגע אָרעמע נשמות האָבען אין לעבען אַמאָל געליטטען, ווערען יעצט פערגלעטע אוּן געזוּנד געמאַכט? — איך האָב זיך פערגעגנב'עט אַריינצוקוקען דורך אַ שפאַלט פון דער טהיר, אפשר ווען איך עפעס קענען דערזעהן אַ נשמה אוּן ווי אַזוי וויזט זי זיך אויס? אפשר ווען איך גאָר דערזעהן די

קלײנע רחל׳ע, מיין רבי׳נס קלײן טאָכטערל, וואָס איז געשטאָרבען אוּן נאָך וועלכער איך האָב געבענקט אוּן געגאַרט נאָך איהר, אַזוי זעהר, אַזוי זעהר?

אוּן ווי איך האָב אַריינגעקוקט, האָט מיר אָנגעהויבען מיין פּנים צו ברענען אוּן מיין האַרץ צו קלאַפּען; איך האָב דערזעהן ר׳ שמואל מרדכי ראָזענגאָלד, דעם טלית איבער די פּלייצעס אוּן אַ מחזור אין דער האַנד; זיינע ליפּען האָבען זיך אָבער גאָר נישט בעוועגט אוּן נאָר זיינע אויגען האָבען זעהר שאַרף אוּן זעהר אויפגעריסען געבליקט אויף דעם ספר אין דער האַנד...

ר׳ שמואל מרדכי בייַ „יזכור"? אוּן זיין טאַטע-מאַמע? — האָט זיך מיר שיער נישט אַרויסגעריסען אַ פראַגע פוּנ׳ם מויל — לעבען זיי דען נישט?

אוּן ווידער האָב איך געקוקט אוּן האָב דערבליקט דעם אָלטען, ר׳ שמואל מרדכי׳ס פאָטער, אוּן ווידער האָב איך דורכגעזעהן דאָס גאַנצע קהל׳ ווייבער, וואָס איז געשטאַנען אין דרויסען אוּן האָב זיך גאַנץ געוויס דערמאָהנט, דאָס די אָלטע — זיין מוטער — איז אויבען, אַ לעבעדיגע, אין דער ווייבער-שול. ווי קומט עס, דאָס אַ יוד, וואָס האָט טאַטע-מאַמע זאָל שטעהן דרינען בייַ „יזכור"? האָבען איהם טאַטע-מאַמע גאָר נישט געזעהן, דאָס זיי האָבען איהם נישט אַרויסגעטריבען? האָט דער עולם אַזוי פיעל דרך-ארץ פאַר איהם, דאָס זיי האָבען נישט געוואָגט צו איהם צו צוגעהן אוּן איהם בעטען אַרויסגעהן? וועמען, וועמען איז ער דען מזכיר-נשמות?

נאַריש קינד אייַנס! איך האָב דענסמאָל נאָך גאָרנישט פערשטאַנען, אַז עס טרעפט אַמאָל, דאָס אַ מענש איז מזכיר אַפילוּ דאָס, וואָס שטעהט גאָרנישט אין מחזור — נאָר דאָס האַרץ איז מזכיר...

ערשט שפּעטער, פיעל יאָהרען שפּעטער, האָב איך ערפאָהרען, דאָס ער האָט מזכיר-נשמות געוועזען זיינע אַ טאָכטער...

נישט טאַטע-מאַמע, ווי דער מנהג-ישראל איז, נאָר אַ טאָכטער האָט ער מזכיר געוועזען, אוּן דערצו נאָך וואָס פאַר אַ טאָכטער — אַ לעבעדיגע... אוּן ערשט שפּעטער, פיעל יאָהרען שפּעטער, האָב איך ערפאָהרען, דאָס נאָך דערזעלבער טאָכטער איז ער אַמאָל שבעה געזעסען אויף דער ערד, זיבען טעג אוּן זיבען נעכט...

נאָך אַ לעבעדיגער?!...

יאָ, זי איז אַ לעבעדיגע, אָבער ער האָט אַלעמאָל געזאָגט, אַז זי איז אַ געשטאָרבענע — און דאָס איז אַ טרויעריגע מציאה און נעהמט אָן אַזוי שטאַרק ביים האַרצען, ווען מען דערמאָהנט זיך אָן איהר; גאָרנישט וויל־עגדיג שטעלט מיר זיך טרעהרען אין די אויגען און מיר דאַכט זיך פלוצלינג, אַז עצעס אַ גצדיכטער שלייער ווילט מיר די ליעבע, ליכטיגע ווצלט פינסטער מאַכען. און דרויסען איז די גרויסע, וויסע ווצלט אַזוי ליעב און אַזוי ליכטיג, אַז ס׳איז פשוט אַ ליעבע הנאה ארויס־צוּבליקען...

*

אויך דענסמאָל, אין יענעם טאָג פון שבועות, איז די גרויסע, וויסע ווצלט געווען אַזוי ליעב און אַזוי ליכטיג, אַזוי זיס און דערקוויקענד.

גרויסע זומער־פויגעלעך, מיט פליגעלעך פון אַלערליי פאַרבען, זע־נען אַרום און אַרום געפלויגען, און אַ גרויסער זשוק האָט זיך פאַר מיר פאַרבייגעכאַפט און האָט מיר אַ זיסען סוד אין אויער אַרײַנ־גִעברומט — ווער וויסט נישט אָט די דאָזיגע, זיסע, הייליגע סודות? עס איז דער סוד פון דעם לעבען וויִ ס׳ווערט בעיטיט,דער סוד פון דער נאַטור וויִ זי ווערט יונג, דער סוד פון ס׳ווערט קראַנקען האַרצען וויִ ס׳ווערט געזונד — דרינען אָבער, אין דער שוהל, האָבען זיך אַנדערע סודות געהערט, אייך זיס אין הייליג, אָבער זיי קומען פון מיל פון טויטע נשמות אין געהען אַרײַן אינ׳ם האַרץ פון האַלב־טויטע מענשען, זיי קומען פון יענער ווצלט און ווילען אַריבערשלעפען צו זיך די ווצלט; עס זענען סודות פון טויט, ווי ער איז זיס; סודות פון דער נאַטור, ווי זי איז שיין אייביג רוהיג! סודות פון דעם אָרעמען האַרץ, ווי עס הערט שוין אויף אייביג צו לייִדען, און דאָס אַלעס איז אַזוי זיס און אַזוי הייליג, אַז דאָס האַרץ צעגעהט זיך פשוט צוקער־זיס, און עס ווילט זיך פלוצלינג, אַז דאָס האַרץ זאָל זיך אַזוי צעגעהן ביז צום לעצטען טראָפען און עס זאָל שוין קיינמאָל מעהר נישט לייִדען און עס זאָל שוין גאָר זיין אַ סוף — עס ווילט זיך שטאַרבען, עס ווילט זיך שלאָפען דעם גרויסען לאַנגען שלאָף...

שטיל און רוהיג שטעהט דער חזן מיט דער ספר־תורה אין דער האַנד, שטיל און רוהיג שטעהט דער עולם מיט די טליתים טיף איבער׳ן

קאָפּ, אוּן מיט דעם מחזור אין דער האַנד שטעהט ר׳ שמואל מרדכי שטיל, ווי אַ מת, אוּן אפילוּ זיינע ליפּען בעווועגען זיך נישט...

„יזכור אלהים נשמת...״ גאָט זאָל געדענקען די נשמה פוּן — — פוּן וועמען?...

זיינע אויגען גלאָצען טיף, טיף אַריין, אין דעם מחזור, אוּן די אותיות הויבען אָן אַרומצוטאַנצען פאַר זיינע אויגען. — פוּן וועמען? פוּן וועמען? פרעגט ער נאָך אַמאָל זיך אַליין: די נשמה פוּן מיין טאַכטער? זי זאָל גאָט געדענקען? אָ ניין, גערעכטער גאָט, אָ ניין! זי זאָל גאָרנישט געדאַכט ווערען! דאָס וועט זיין בעסער פאַר איהר אוּן פאַר אַלעמען! ער אַליין, דער טאַטע פוּן איהר, ער אַליין איז דאָך גאָר קיין גאָט נישט אוּן ער אַליין האָט קיינמאָל נישט געוואָלט זי מעהר געדענקען; ער אַליין האָט זיך צוגעשוואוירען, איין מאָל אוּן צוהן מאָל אוּן הונדערט מאָל, אַז זי איז געשטאָרבען, אוּן אַז ער וועט קיינמאָל, קיינמאָל מעהר זי נישט געדענקען. האָט ער געהאַלטען זיין שבועה? האָט ער באמת קיינמאָל מעהר נישט געדענקט אָן איהר?...

— ניין! איך בין אַליגנער, אַלייכטזין, אַ מענש, וואָס האַלט קיין שבועה נישט! — האָט זיין האַרץ אין איהם ווילד געשריען—פוּן יעצט אָן, אָבער, פוּן יעצט אָן, שווער איך, נישט מעהר אָן איהר צוּ געדענקען!...

אוּן ווי צוּ להכעיס זענען איהם אָבער אין דעם אויגענבליק טאַקי טויזענדער מחשבות אוּן פראינערונגען אָנגעקומען.

ער געדענקט פלוצלינג יענעם טאָג, פאַר אַכצעהן יאָהר, בעת זיין וויב, רבקה לאה, זכרונה לברכה, איז געשטאָרבען. קאַלט אוּן ווינדיג איז דער טאָג געווען, אוּן דער שנעע איז געגאַנגען אינאיינעם פאָרט, אוּן פוּן אַלע דעכער האָט געפייפט אוּן געבלאָזען. אוּן דאָ איז ער געגאַנגען, פערטרויערט אוּן פערשאָמערט, אַהיים פוּן דער לויה, אוּן נאָך איהם איז נאָכגעגאַנגען נישט קיין גרויסער עולם. ער געדענקט, ווי זיי האָבען זיך געסודעט אוּן ווי זיינע אויערען האָבען דערהערט דאָס וואָרט, דאָס ער זעהט אויס געטרייסט. דאָ אָבער איז ער אַריין צוּ זיך אין שטוב, אוּן זיין אסתר׳ל, די יתומה, איז איהם אַנטקעגענגעקומען. זי איז דאָך אפילוּ דעמסמאָל מעהר נישט אַלט געווען ווי פיער יאָהר, אָבער ווער עס האָט דאָס קינד דעמסמאָל געזעהן, דער האָט עס אודאי קיינמאָל שוין נישט מעהר פערגעסען. מען רעדט גאָרנישט פוּן די לאַנגע,

גאָלדענע לאָקען, מען רעדט אויך נישט פון דעם פּיסקעלע דעם זיסען, אויך פון דעם שהנעם פּנימ׳ל, וואָס איז געווען ווי אָבגעמאָלט, רעדט מען נישט, אוּן נאָר די אויגען, אָט יענע גרויסע, בלויע אויגען, דאָס האָט מען נאָך קיינמאָל נישט געזהען אַזוינס ביי אַ קינד. ער געדענקט נאָר דאָס איינע, דאָס ווי ער האָט זי דערזהען, האָט ער אָנגעהויבען צו ווינען, אַזוי שטאַרק ווי ער האָט נאָך קיינמאָל נישט אין זיין לעבען געווינט, אוּן דאָ איז ער אַרויפגעפאַלען אויף דעם קינד, אוּן האָט עס אָנגעהויבען צו קושען אוּן צו האַלזען אוּן האָט עס אַזוי שטאַרק צוגעפּרעסט צו זיך, ביז דאָס קינד האָט אָנגעהויבען הויך צו שרייען. אוּן דערנאָך, געדענקט ער, ווי זיי האָבען מעריב געדאַוונט, אוּן ער האָט דאָס קינד אַלץ נישט אָבגעלאָזען פון דער האַנד, אוּן דערנאָך ביי דער שמונה־עשרה האָט ער עס געזוּמען פלוצלינג אויף דעם אָרעם אוּן האָט זיך דערמיט צוזאַמען געשאָקעלט, אוּן אַלע האָבען איהם אָנגעקוקט ווי אַ משוגענעם. וואָס זאָגט איהר, עולם, וואָס זאָגט איהר צו מיין יתומה׳לע? האָט ער עטליכע מאָל אויסגערופען, אוּן ער געדענקט נאָך ווי זיין קול איז איהם אַליין פאָרגעקומען שפּעס ווי משוּנה׳דיג. דער עולם אָבער איז זיך באַלד פוּנאַנדערגעגאַנגען אוּן האָט איהם נישט מעהר אָנגעקוקט ווי אַ משוגענעם.

פלוצלינג געדענקט ער, ווי ס׳איז אַמאָל צו איהם אַרייגעגאַנגען איטשע־בער דער שדכן אוּן האָט צו איהם געזאָגט: „ר׳ שמואל מרדכי! איך האָב אַ שידוך פאַר אייערטוועגען גאָר אַנ׳אַנטיקל...“ אוּן ווי ער האָט דעם אומשולדיגען שדכן דערלאַנגט אַ שטאַרקען פּאַטש, דאָס ער איז שיער נישט אומגעפאַלען. דערנאָך זענען געקומען די צייטען, וועָן אויך זיין פאָטער אוּן זיין מוטער האָבען איהם אָנגעהויבען צו קוועהלען, דאָס ער זאָל אַ שידוך טהוּן — אוּן אַלץ אומזיסט. דאַן געדענקט ער, ווי זיין מוטער איז אַמאָל צו איהם צוגעגאַנגען אוּן איהם געזאָגט: „ס׳טייטש? דו ביסט דאָך נאָך גאָר אַ יונגער־מאַן, גאָר אַ יונג בוימעל, מיינסטו באמת צו פערזיצען?“ אוּן ער האָט דאַן פעסט אוּן רויהיג געענטפערט: „יאָ, פערזיצען וועל איך!“ אוּן דערויף האָט איהם די מוטער געזאָגט: „אוּן אַז איך וועל גוזר זיין אויף דיר בגזרת כבוד אם, וועסטו אויך נישט פאָלגען?“ אוּן קלאָר אוּן דייטליך האָט ער דערויף געענטפערט: „מאַמע, טהו דאָס נישט, דען איך וועל נישט קענען פאָלגען!“ אוּן איז געבליבען אַנ׳אַלמן ביז יעצט. — האָט ער דען

געקענט אַנדערש טהון? האָט ער אפשר געקענט דערלאָזען, אַז אַזאַ טאָכטער'ל זאָל קריגען אַ שטיפמוטער?

דאַן זענען יאָהרען אַוועקגעגאַנגען, שעהנע עטליכע יאָהרען, אוּן די גאָלדענע לאָקען זענען געוואָרען גאָלדענער אוּן די בלויע אויגען זענען געוואָרען בלויער — אוּן יודען אוּן קריסטען האָבען אומעטום גערעדט פוּן אסתר'לען, פוּן אסתר'קען...

ער געדענקט, ווי עס זענען גענוגען צייטען, וואָס ער פלעגט האָבען קנאה אויף אַלע, וואָס האָבען גענומען אסתר'ס נאָמען אין מויל אַריין; עס האָט איהם געקרענקט, דאָס ס'איז נאָך אַנדערע מענשען אויך פערגינגען צוּ רעדען פוּן איהר גליק, ווי איהם אַליין נאָר וואָלט זיין דערלויבט זי ביים נאָמען צוּ רופען אוּן אויף איהר צוּ קוקען, אוּן אַנדערע טאָרען דאָס גאָרנישט. — זי איז שוין געווען אַ מיידל פוּן דרייצעהן, פיערצעהן יאָהר, אוּן דאָך האָט נאָך אַלץ איהר בעטעל געמוזט שטעהן אַלעמאָל נעבעז זיין בעט, אוּן אָפט איז ער געלעגען בייַ־נאַכט אוּן האָט געהאָרכט, געהאָרכט, אוּן האָט געצעהלט, ווי עס גיהט בייַ איהר דער אָטעם ביים שלאָפען.

פאַרוואָס, האָט ער זי נישט גענומען דענסמאָל אוּן איז נישט אַוועק מיט איהר ערגעץ ווייט, ווייט, ערגעץ הינטער די הרי־חושך? פאַרוואָס איז איהם דאָס גאָרנישט איינגעפאַלען, אַז עס איז אַ סכנה, אַזאַ בליצעגדיגען אוצר נישט צוּ פערבעהאַלטען, אַז קיין מענטשליך אויג זאָל איהם נישט זעהן? — האָט איהם זיין גרויס פערמעגען געשטערט דערין, אַז ער האָט נישט געקענט זיך אויפהויבען אוּן אַוועק, אום נישט אַ תל צוּ מאַכען דערפוּן? איז עס אמת וואָס קריסטען אוּן יודען פלעגען זאָגען אויף איהם, אַז ער איז אַ מענש, וואָס איהם איז טייער נאָר זיין געלד, אוּן אַ חוץ דעם גאָרנישט מעהר? — אמת, ער איז געווען אַ פראָצענטניק, אוּן האָט ליעב געהאַט צוּ פערדינענען אַ גוטען גראָשען, פאַרוואָס דען נישט, ער וויל דאָס גאָרנישט לייקענען — אָבער פאַרוואָס זענען זיי נישט געקומען אַמאָל אַריין צוּ איהם אין שטוב, ביינאַכט, בעת ער האָט גענומען אסתר'לען אויף זיין שויס אַרויף, אוּן פאַרוואָס האָבען זיי נישט געגעבען אַמאָל אַ קוק אין זיין האַרץ אַריין, אום צוּ וויסען, ווי ליעב ער האָט זי געהאַט, אוּן ווי וואָלט ער

זיין אימשטאַנד אָבצוגעבען פּאַר איהר זיין געלט אוּן זיין פּערמעגען אוּן זיין לעבען אוּן זיין אַלעס?...

אוּן ווידער זענען איהם געקומען אין זינען אַריין די פּוילישע פּריצים אוּן די אַדעל־לייט אוּן די אָפּיציערען אוּן אַלע, וואָס זענען געקומען צוּ יענער צייט צוּ איהם זיך געלד בּיי איהם לייהען. ער געדענקט נאָך ווי היינט, ווי דער גראַף ווינצענטי שטשעגולסקי האָט מיט איהם געמאַכט אַ גרויס געשעפט, אַ געלד־געשעפט, אויף 30 פּראָצענט יעהרלִיך, אוּן ווי דער גראַף האָט געקוקט אויף אסתר׳לען, אוּן ווי ער האָט געזאָגט: „פּאַניע ראָזענגאָלד! איך וויס עס, דוּ האָסט דאָך הנאה פּוּן אַ גוט פּראָצענטל; נוּ, גוט, איך גיב דיר גאַנצע דריי פּראָצענט אַ חודש, נאָר בּתנאַי, אַז דוּ זאָלסט מיר אַוועקגעבען דיין טאָכטער׳ל די אסתר׳קע!" ער געדענקט, דאָס ער איז עפּעס בּיים אָנפּאַנג גאָרנישט בּייַ געווען אויף דעם שפּאַס וואָס דער הער גראַף האָט זיך דערלויבט, אוּן דאָס ער האָט רוהיג געענטפּערט: „דריי פּראָצענט, הער גראַף, דאָס איז וועניג, זהר וועניג!" אוּן נאָר שפּעטער, ערשט ביינאַכט, האָט עס איהם פּערדראָסען אוּן וועה געטהוּן, פּאַר די ווערטער, וואָס אַ שרה קען אַלץ רעדען צוּ אַ יודישען טאַטען פּוּן אַ יודישער טאָכטער.

ער געדענקט גאַנץ גוט, ווי דער גראַף איז דעמסמאָל אַרויסגעגאַנגען אוּן האָט געזאָגט צוּ כלִיעבניקאָוון, דעם בלויען אָפּיציער: „גלויב מיר, עס וועט נאָך אַמאָל ווערען אַ געשעפט! אַ יוד קאָן אַלץ טהוּן גיב איהם נאָר אַ פּאָר פּראָצענט מעהר!..."

פּלוצלִינג האָט זיך איהם אַ פּיגור געשטעלט פּאַר זיינע אויגען, אַזוי ווי לעבעדיג, אוּן שיער נישט האָט ער אויפגעהויבען די הענד צוּ כאַפּען זי: איהרע גאָלדענע לאָקען זענען געווען יעצט פּיעל בלויער אוּן עפּעס אַ מין כישוף האָט געשטעקט אין אַלע איהרע אברים.

אוּן איינמאָל בּיינאַכט, ווי ער איז שוין געווען איינגעשלאָפּען, געדענקט ער ווי זיין אסתר׳ל האָט איהם געווינקט:

— טאַטע, דוּ שלאָפּסט?

— וואָס איז, קינד, וואָס איז דיר?

— גאָרנישט, גלאַט אַזוי...

אוּן ווי ער האָט אָנגעהויבען דרעמלען צום צווייטען מאָל, האָט זי איהם ווייטער געווינקט:

— טאַטע!

— ביסטו קראַנק, נשמה'לע? פעהלט דיר עפעס, חלילה?

— ניין, ניין... נאָר עפעס פרעגען האָב איך געוואָלט ביי דיר. אָדער ניין... איך וויל שוין גאָרנישט פרעגען...

— פרעג, פרעג, מיין לעבען.

— גאָרנישט! דאָך... זאָג נאָר: איז אמת וואָס מען דערצעהלט פון אַלטען גראַף שטשעגוילסקי; פון דעם ווילדען גראַף סטאַניסלאַוו, דעם זיידען פונ'ם יעצטיגען גראַף ווינצענטי? איז אמת, אַז ער האָט אַמאָל געגזל'ט אַ יודישע טאָכטער און האָט מיט איהר געוואוינט דרי-בען, אינ'ם חרם-הויז, און אַז זי איז צום סוף געשטאָרבען, האָט ער געמומען און האָט אויסגעשטאָכען איהרע ביידע שוואַרצע אויגען, און האָט זיך געמאַכט צוויי גאָלדענע רינגען, און די אויגען האָט ער אַרייג-געזעצט אין די רינגען אַנשטאט ברילאַנטען, און האָט זי געטראָגען ביז אין זיין טויט אַריין?...

ווער האָט דיר דאָס דערצעהלט, אסתר'ל?

זי איז אָבער שוין געווען אַזוי טיף פערקלערט און האָט שוין גאָרנישט געוואוסט און האָט שוין גאָרנישט געהערט וואָס מען רעדט צו איהר, און האָט גלאַט אַזוי געמאַכט!

— הע?...

און דערנאָך האָט זי געשווייגען, און אויך איהר אָטעם האט זיך נישט געהערט ביים שלאָפען די גאַנצע נאַכט.

דאַן, געדענקט ער, ווי זי האט איהם אַמאָל ווידער געוועקט ביינאַכט, און האט פלוצלינג אַ פרעג געטהון: טאַטע, דו שלאָפסט?— און דערנאך האט זי געפרעגט: איז אמת, וואס זיי זאָגען, אַז יודען זענען בלוטזויגער, און אַז דו אַליין, טאַטע, ווען דו לייהסט זיי געלד, נעהמסטו צו ביי זיי דאס לעבען? ער דערמאָהנט זיך נאך, אַזוי ווי דאס וואלט זיין ערשט יעצט, ווי זיין בלוט האט אין איהם אָנגעהויבען צו קאָכען און ווי ס'איז איהם עפעס געווארען שלעכט ווי נאָך קיינמאל נישט. איז ער דאָס שולדיג אין דער מעשה מיט דעם פראָצענט? אי'ז ער דען באמת אַ בלוט-זויגער ווי זיי מיינען, אָדער ווי זיי ווילען דעם יונגען קינד אייגרעדען? — ער געדענקט ווי ער האט שוין געוואלט אסתר'ן בעפעהלען נישט מעהר צו רע-

דען מיט די אָפּיציערען און מיט די פּריצים; אָבער ווי דער צווייטער טאג איז געקומען און ער האט געזען דעם כבוד וואס אסתר׳ס האט, ווי זי האט דערהאַלטען די איינלאַדונג צו קומען בייַ נאַכט צום באַל בייַם בירגערמייסטער, האט ער נישט געהאַט מעהר דעם מוט איהר צו זאגען אַ וואָרט.

ניין — האָט יעצט זיין הארץ אין איהם ווילד געשריען — איך האָב קיינמאָל קיין מוט נישט געהאַט! איך האָב מיט אייגענע אויגען געזעהן, ווי דער גיפט האָט אָנגעהויבען אַרייַנצוגיעהן אין איהר קערפער אַרייַן אוּן האָב נישט דעם מוט געהאַט זי נישט צו דערלאָזען עס צו טרינקען. איך אַליין האָב געזעהן ווי עס האָבען זיך אָנגעהויבען צו שאַרען אַרום איהר די גאַנצע חברה, די פריצים אוּן די אַדעל־לייט אוּן אָפּיציערען, אוּן האָב איהר נישט קיין אייניציג מאָל געזאָגט: „טאַכטער! איך פערוועהר עס דיר!" איך אַליין האָב געזעהן ווי זי האָט אָנגעהויבען צו לייענען ביכער אוּן ביכלעך, וואָס זענען געווען פיעל ערגער ווי גיפט, אוּן האָב נישט געזאָגט: ניין! — אוּן אַז אַלע האָבען מיר שוין אויסגעריסען די אויגען האָבען געטייטעלט מיט די פינגער נאָך איהר, אוּן אַז איך אַליין האָב שוין בעמערקט אַז זיי האָבען זי פשוט געמאַכט פאַר אַ שונא־ישראל, האָב איך אַלץ נאָך געשוויגען אוּן זי נאָך אַלץ געריכט געמאַכט. נו, ווער איז אַצינד שולדיג, זי אָדער איך?

נאָר איינמאָל, געדענקט ער, נאָר איינמאָל האָט ער געהאַט מיט איהר אַ שארפע מחלוקה. עס איז געווען דעמסמאָל, ווען זי האָט אָנגעהויבען עפעס רעדען איבער דאָס לעבען, אוּן וואָס לעבען בעדייט אוּן וואָס פאַר אַ בעגריף עס קען האָבען פּוּן לעבען אַ מענש, וואָס דאָס געלד איז ביי איהם די נשמה, אוּן ווי אַ יוד קען איבערהויפט נישט וויסען קיינמאָל וואָס לעבען הייסט, — דעמסמאָל האָט ער איהר שארף געענטפערט. אָבער דערנאָך איז ווידער געווארען זיין שטימע מילד אוּן ווייך, אוּן אַז ער איז אַליין געווען ביי זיך אין צימער זענען עפעס זיינע אויגען נאַסליך געווארען. דאַן, געדענקט ער, ווי די קריסטען האָבען גענומען פאַר איהר אַ ניי, מאָדנע וואָרט, עפעס, אַ וואָרט וואָס איז איהם אויסגעקומען אַלעמאָל אַזוי פרעמד — זיי האָבען זי גערופען: „קאָקעטקאַ".

וואָס איז דאָס איהם אָנגעגאַנגען? — ער האָט געטהון אַלץ וואָס אַ טאַטע קען נאָר טהון פאַר זיין אייניציגער טאָכטער; ער האָט געלאָזען פאַר איהר די בעסטע שידוכים רעדען, און האָט געוואָלט זיין גאַנץ פערמעגען איהר אַוועקגעבען; אָבער זי האָט נישט געוואָלט. איהר זעגען אַלע שידוכים נישט געפעלען געוואָרען. אַזוי זענען יאָהרען פאַרביגעגאַנגען. נאָר איינמאָל, געדענקט ער, ווי ער האָט געהאַט אַ מיאוס'ע סצענע מיט איטשע-בער דעם שדכן, וואָס איז אַריינגעגאַנגען צו איהם אוּן האָט איהם געראַטן אַ שידוך, עפעס נישט אַזוי אַ פיינעם, אוּן ווי ער האָט זיך אַ ביסעל געקרימט. דאָ האָט זיך דער שדכן אָבגערופען: ר' שמואל מרדכי! איהר פערגעסט, אַז דאָס בחור'ל איז מיט אַלע מצות? איהר פערגעסט, אַז ער איז פריי פון מיליטער? אוּן דאַגעגען ווידער אייער טאָכטער, האָט נישט קיין פאַראיבעל, וואָס מען זאָגט אויף איהר, אַז זי איז נישט פריי פון מיליטער... די אָפיציערען...

ער געדענקט, אַז ער האָט דעם שדכן אַרויסגעוואָרפען פאַר דעם נאַרישען ווּיץ; ער געדענקט, ווי ער האָט דענסמאָל גאַנץ גוט פערשטאַנען, דאָס איטשע-בער האָט זיך בלויז געוואָלט אָן איהם נוקם זיין פאַר אַ פאַטש וואָס ער האָט איהם אַמאָל געגעבען — אָבער שלאָפען האָט ער שוין פאָרט נישט געקענט, נישט יענע נאַכט אוּן נישט אין דערוויף קומענדיגע נעכט.

אוּן דאַן זענען געקומען יענע טעג, וועו דער גראַף ווינצענטי שטשעגולסקי האָט אָנגעהויבען צו קומען אין זיין הויז אַריין זעהר אָפט. אמת, שעהן איז ער קיינמאָל נישט געווען, דאָס האָט ער אַליין אויך געוואוסט, נאָר עפעס איז געלעגען אין זיינע אויגען, וואָס ער ווייסט גאָרנישט וואָס עס איז אַזעלכעס געווען, אוּן איבער דעם, וועו ער איז ווילד געוואָרען, אַזוי ווי זיין פאָטער אוּן ווי זיין זיידע, דאָ ערשט איז ער געווען אינטערעסאַנט, גאַנץ אָהן גלייכען. אָבער ער ווייסט גאַנץ גענוי אוּן בעשטימט, אַז זיין טאָכטער, זיין אסתר, האָט איהם קיינמאָל נישט געקענט ליידען אוּן האָט זיך תמיד געפעלט צו בעהאַלטען פאַר איהם. איינמאָל, האָט זי אַפילו איהם אין פנים אַריין געזאָגט, אַז זי קען איהם אויף די אויגען נישט זעהן...

אוּן דאַן זענען ווידער געקומען די צייטען, וועו זי פלעגט געהן שפּאַצירען רעגעלמעסיג יעדען טאָג אין דעם פּאַרק.

האָט ער איהר אַ כּשוף אָנגעטהון? האָבען רוחות אוּן שדים איהם געהאָלפען?

— ניין, ניין, מעהר ווי אין שוין נישט געדענקען, איך ווי נישט, איך ווי נישט! — האָט ער פֿלוצלינג מיט אַ הויכער שטימע זיך אַרוּ סגערעדט אוּן די יודען וואָס זענען געשטאַנען נעבען איהם בּיים דאַוונען האָבען איהם שטאַרק אָנגעקוקט.

אָבער ווי אויך להכעיס האָט ער זיך ווידער פערטראַכט אוּן האָט קלאָר אוּן דייטלין געדענקט יענע פינסטערע אוּן בייזע נאַכט, ווי זיין אסתּר איז פוּן זיין הויז אַוועקגעאַנגען אוּן איז נישט מעהר צוריקגעקוּמען...

דריי טעג אוּן דריי נעכט האָט ער זי געזוכט, אוּן זי איז אַלץ נישט געווען, דערנאָך ערשט איז איהם אָנגעקוּמען די פינסטערע, די שוואַרצע בשורה וועגען איהר.

דער ווילדער גראַף, גראַף ווינצענטי שטשענוילסקי, האָט זי מיט זיך מיטגענוּמען... אוּן זי האָט אויפגעהערט צו זיין אַ יידישקינד...

דאָ איז ער אַהיימגעקוּמען שטיל אוּן רויהיג, אוּן האָט אַראָבגעלאָזען די פאָרהאַנגען פאַר די פענסטער אוּן האָט פערהאָנגען די שפּיגלען אין אַלע חדרים אוּן האָט אָנגעצוּנדען אַ קלייַן לעמפּעלע מיט אייל, אוּן האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ קלייַן פוסענבענקעלע, אוּן איז געזעסען שבעה זיעבען טעג אוּן זיעבען נעכט.

אוּן אויפֿ'ן אַכטען טאָג איז געקוּמען עפעס איינער פוּן די אָפיציערען, דאַכט זיך כלעבניקאָוו, אוּן האָט זיך געוואָלט גענאַלט לייהען מיט די זעבע קאָנדיציעס ווי ביז יעצט, אוּן האָט זיך גהייסען געבען אַ האַלבען פראָצענט פער חודש מעהר, ווי ביז אַהער.

אוּן אַלע האָבען אויף איהם געזאָגט, גויים אוּן יודען, אַז ער איז אַ שלעכטער מענש מיט אַ שלעכט האַרץ, אַ בלוט-זויגער, אַ פראָצענטניק אוּן דאָס קינד הויבט איהם גאָר נישט אָן צוּ אַהרען.

אָבער, ביינאַכט! ביינאַכט! אַז ער איז ביינאַכט, געלעגען אַליין אויף זיין געלעגער, וואָס האָט ער דאָ אַלץ נישט איבערגעליטען אוּן איבערגעקעמפט מיט זיך! — איינמאָל איז ער געוועזן,

פרישמאַן אין יאָהר תרע״ג

דאַכט זיך, פראָסט משוגע ווי אַלע משוגעים וואָס קלעטערען אויף גלייכע וועגד.

ווי אַזוי? ווי אַזוי האָט זי גאָר געקענט איהם פערלאָזען? מיט וואָס האָט זי דער מכשף געזומען? מיט וועלכען כישוף? — ווי אַזוי? ווי אַזוי?...

און דאָ, געדענקט ער, ווי עס האָט זיך אייגמאָל ביי איהם אויפגעמאַכט די טהיר, און עס איז אַריין אַ געשטאַלט מיט גאָלדענע לאָקען און מיט בלויע אויגען און האָט צו איהם געזאָגט מיט אַ שטימע פון אַ מלאָך:

— טאַטע!

ער, אָבער, האָט זי אָנגעכאַפט און האָט זי אַרויסגעשלייפערט אין האָט צוגעקלאַפט די טהיר הינטער איהר, און דערנאָך — — — דערנאָך, געדענקט ער נאָר, ווי ער איז אויפגעשטאַנען צומאָרגענס אינ-דערפריה און איז צוגעגאַנגען צום שפיגעל און האָט זיך אָנגע-קוקט, דאָ האָט ער געזעהן ווי ער איז פלוצלינג גרוי געוואָרען ווי אַ טויב — איבער נאַכט — — —

מיט קיינעם נישט. ווי געפעלט אייך גאָר די מעשה? ער איז דאָך געבליבען אין שוהל בשעת „יזכור"...

— אַנאַפיקורס! ווי איך בין אַ יוד, אַנאַפיקורס! — האָט זיך אָבגערופען מיין מלמד וואָס איז צוגעקומען צו אונז. און ר׳ שמואל־מרדכי איז אַלץ נאָך געגאַנגען, שטייף און רויהיג, און האָט דעם קאָפּ זעהר הויך און אויפגעריסען געהאַלטען.

„...מיט וועלכען כישוף — ווי אַזוי? ווי אַזוי?..."

*

די בוימער פון פּאַרק שטעהען שטיל און בעוועגען זיך נישט. און זייערע צווייגען שטרעקען זיך אין לופט אַריין. שאָטענס ליגען אויסגעשפרייט אויף דער ערד און אויף די בייטען, און נאָר טיילמאָל בעווועגען זיי זיך שוועבענדיג אַמאָל אַהין און אַמאָל אַהער. און נאָר ווען עס קומט אַווינד און דערלאַנגט אַ פאָהר צווישען די צווייגען, דאָ שאָקלען זיי זיך פלוצלינג, רוישענדיג און פילדעראַנדיג, און די בוימער סוד׳ען זיך דאַן איינער מיטן אַנדערען אויף זייער וואונדערליכער שפראַך.

אנ׳אַלע דיקע סאָסנע שטעהט אין דער מיטען פּאַרק, געבוקט און איינגעבויגען, און איהרע צווייגען פערשפרייטען אַ גרויסען שאָטען אַרום און אַרום. ווער צעהלט אַלע יענע וואונדערליכע מעשה׳לעך, וואָס די דאָזיגע זקנה האָט אין איהר לעבען שוין געהערט? ווער צעהלט אַלע יענע מענשען, וועלכע זענען שוין אין איהר שאָטען געזעסען, און האָבען געזיפצט, אָדער האָבען געפרעהט זיך?...

איבער׳ן גראָז קומט אַ ווינד צו פאָהרען, און די גרעזלעך בעוועגען זיך אַ מינוט לאַנג, דאַן שאָקלען זיך אויך די גרינע בלעטער אויבען, דאַן רוישען הויך און שטאַרק אַלע צווייגען פון די גרויסע בוימער, וועלכע שטרעקען זיך אין לופט אַריין, און די בוימער דערצעהלען איינער דעם אַנדערען מעשיות, פון אַלעם וואָס זיי האָבען געזעהן און פון אַלעם וואָס זיי וויסען.

זיי דערצעהלען פון אַ שטאָלצען גראַף, מיט גרויסע און שוואַר־

צע אויגען, וועלכער פלעגט קומען אָפט און אַרומשפּאַצירען דאָ, צווישען זייערע צווייגען, אוּן טיילמאָל פלעגט ער זיך צעזינגען; אוּן טיילמאָל פלעגט ער זיך צעווינען, אַמאָל, ווייל עס איז איהם אַזוי גוט אויפֿן האַרצען געווען, אוּן אַמאָל, ווייל דאָס האַרץ האָט זיך איהם שיער נישט צעזעצט פאַר גרויס לייד! אוּן אָפט פלעגט ער זיצען אַ גאַנצען ליעבען טאָג, אָדער אַ גאַנצע ליעבע נאַכט, אוּן פלעגט חלומ־ען כאַר זיך מיט אָפענע אויגען, אוּן פלוצלינג פלעגט ער זיך אויפכאַפּען אוּן פלעגט שרייען אויפֿן קול: „אַ העליש פיי־ער ברענט אין מיר!" — אוּן דאַן דערצעהלען די בוימער ווידער פּוּן אַ בעטריבט־טרויעריג פנימ׳ל, וועלכעס פלעגט זיך אָפט צווישען די בייטען בעווייזען, אוּן פּוּן גאָלדענע לאָקען אוּן בלויע אויגען, וועלכע דאָס דאָזיגע פנימ׳ל האָט געהאַט, אוּן ווי די דאָזיגע גע־שטאַלט פלעגט זיך טעגליך בעווייזען, אוּן פלעגט נישט לאַכען אוּן פלעגט נישט לוסטיג זיין, אוּן ווי זי פלעגט טיילמאָל קומען אוּן זיך וואַרפען אויפֿן גראָז אוּן פערגראָבען דאָס פנימ׳ל אין איהרע קלייניע צאַרטע הענדטעלעך. אוּן עס פלעגט זיך הערען פלוצלינג אַ האַרצ־רייסענדער קרעכץ: „אוי, ווי ביטער איז מיר! די וועלט איז אזוי ענג, אַז עס איז נישט מעגליך, אָבצוּטעטעמען!...

אוּן פלוצלינג רוישען די בוימער הויך אוּן מוּרמלען אוּן שעפ־טשען שטיל, אוּן איינער דערצעהלט דעם צווייטען דעם שטילען וואוּנדערליכען סוד, ווי עס האָט זיך אַ קוש געהערט. שטיל אוּן הייליג, אוּן ווי פּוּן אַלע פיער עקען איז דער ווינד געקוּמען אוּן האָט אויפ־געכאַפּט דאָס ווידער־קול פּוּן דעם דאָזיגען הייליגען, ריינעם קוש אוּן האָט איהם אַוועקגעטראָגען הויך, אויבען ארויף צוּם הימעל... אוּן דאַן בלייבען די בוימער שטוּם אַ מינוט לאַנג, אוּן דאַן דער־צעהלען זיי מיט אַ שטיל קול, קוים וואָס מען הערט, אַז איינמאָל אין אַ זומער־אָוונד האָבען גליהענדיגע, זיסע ליפּען אַרויסגערעדט דאָס וואָרט: „איך האָב דיך ליעב!" אוּן אַנדערע גליהענדיגע, זיסע ליפּען, קוים וואָס מען האָט געהערט, האָבען שטיל נאָכגעשעפּטשעט: „איך האָב דיך ליעב!"...

דאַן דערצעהלען זיי, ווי דאָס מיידעל פלעגט קומען אין פּאַרק אַריין אוּן פלעגט זיך פליקען גרינע בלעטלעך אוּן געלע בלומעלעך,

אוּן פלעגט צונויפקלויבען די גרינע בלעטלעך אוּן די געלע בלומעלעך אוּן איז געווען טויט-טרויעריג...

אוּן ווידער דערצעהלען זיי, ווי דאָס מיידעל פלעגט קומען אין פאַרק אַריין, אוּן פלעגט טאַנצען אוּן שפרינגען אוּן לאַכען אוּן זינגען אוּן פלעגט זיין הימעלס-לוסטיג, אוּן די גרינע בלעטלעך פוּן די בוי-מער פלעגט זי קושען, אוּן די געלע בלומעלעך פוּן די בייטען פלעגט זי צופרעסען צום האַרץ, אוּן פלעגט זיי קושען אוּן קושען...

אוּן דאַן דערצעהלען זיי, ווי דאָס מיידעל איז אייַנמאָל געקו-מען אוּן האָט זיך אויסגערופען: דערלעז מיך, מיין מלאָך, דערלעז מיך, דען מיר איז אזוי ענג! צווישען אַ פאָלק מיט געשטאָרבענע הערצער זיץ איך, וועלכע קענען קיינמאָל נישט פיהלען אוּן קיינמאָל נישט ווי-סען, וואָס עס קען זיך אָבטהון ביים מענשען אינעוועניג. דערלעז מיך, מיין מלאָך, דערלעז מיך! דען איך האָב זיי פיינד אוּן מיין האַרץ ווערט צעבראָכען אין מיר. דערלעז מיך, מיין מלאָך אוּן רעטער, דער-לעז מיך גיך!...

אוּן דאַן דערצעהלען זיי שטיל, ווי דער שטאָלצער מענש איז אייַנמאָל געקומען, אָהן טרייסט אוּן אין פערצווייפלונג, אוּן די האָר פוּן קאָפ האָט ער זיך געריסען אוּן אויסגערופען האָט ער זיך:

„ווי קען איך דאָס! — זאָל איך זי אפשר גאָר פאַר אַ ווייב מיר נעהמען?... אוּן זאָל איך הערען יעדען טאָג דאָס געשפעט פוּן מיינע פרייַנד אוּן בעקאַנטע? אוּן אפשר זאָל איך זי מיר פאַר אַ ווייב נעה-מען, זיי צו להכעיס? —"

אוּן די בוימער רוישען אוּן שאָקלען זיך אוּן אַ פילדערן פאָהרט דורך פלוצלינג צווישען זייערע צווייגען, אוּן הויך דערצעהלען זיי דעם וואונדערליכען סוד פוּן אַ צווייטען הייליגען קוש, אוּן ווי די ווינטען זענען געקומען אוּן האָבען אַוועקגעטראָגען דאָס ווידער-קול פוּן דעם דאָזיגען קוש אין די ווייטע, הויכע הימלען, אוּן ווי גליהענדיגע, זיסע לי-פּען האָבען שפּטשענדיג אַרויסגערעדט די גליהענדיגע זיסע ווערטער: „איך האָב דיך ליעב! איך האָב דיך ליעב!"

שטיל! — די בוימער דערצעהלען יעצט, ווי דאָס מיידעל מיט די בלויע אויגען אוּן די גאָלדענע לאָקען האָט זיך בעזעצט דאָ אַנטקעגען,

אין דעם גרויסען פּאַלאַץ, וועלכער איז גרעסער אוּן העכער פּוּן די גרעכטע אוּן העכטע בוימער פּוּנ׳ם פּאַרק.

אוּן די צווייגען בעוועגען זיך יעצט שטיל, אוּן פּאַמעלעך דערצעהלען זיי, ווי עס זענען געקומען ריינע שעה׳ן אוּן הייליגע מינוטען פּאַר צוויי ריינע, גוטע מענשען, וועלכע האָבען געוואוינט אינ׳ם אַלטען פּאַלאַץ.

שטיל! — די אַלטע סאָסנע האָט זיך יעצט צוגעבויגען צוּ אַ יונג בעראָזוועל בוימעל, וועלכעס שטעהט נעבען איהר, אוּן האָט איהם אַ זאָג געגעבען: „קינד! יונג ביסטוּ אוּן איך בין אַלט; איך האָב מורא, דוּ וועסט נאָך נישט פערשטעהן, וואָס איך זאָג דיר דאָ! אָבער מיינסטוּ אפשר, אַז די דאָזיגע דאָ, די מיט די גאָלד-לאָקען אוּן מיט די בלוי-אויגען, איז גליקליך אוּן צופריעדען? ניין, מיין קינד! מיך זאָלסטוּ פרעגען, איך בין אַלט אוּן פערשטעה זיך אויף אַזעלכע זאַכען בעסער פּוּן דיר. זי נאַרט זיך אַליין, ווען זי רעדט זיך איין, אַז איהר פּאָטער אוּן איהר פאַמיליע אוּן איהרע בעקאַנטע אוּן איהר פּאָלק זענען אַלע פערגעסען שוין אוּן זיי געהען זי גאָרנישט מעהר אָן — אָבער עס וועט קומען אַ צייט...“

יעצט בעוועגען זיך די בוימער מעכטיג אוּן דערצעהלען, ווי דאָס יונגע מיידעל איז געקומען איינמאָל אין פּאַרק אַריין, גליקליך אוּן צופריעדען, דען אין דעם דאָזיגען טאָג האָט זי אַוועקגעוואָרפען פּוּן זיך, ווי מען וואַרפט אַוועק אַ פּאָר אַלטע אָבגעטראָגענע שיך, איהר פּאָטער אוּן איהר פאַמיליע אוּן איהרע בעקאַנטע אוּן איהר פּאָלק אוּן האָט שוין יעצט אַ נייעם פּאָטער אוּן אַ נייע פאַמיליע, נייע בעקאַנטע אוּן אַ ניי פּאָלק. ענדליך האָט זי קיין מגע-ומשא נישט מעהר מיט אָט יענעם האַרט-האַרציגען פּאָלק, וואָס זיינע הענד טריפען פּוּן בלוט פּוּן זיינע אייגענע קינדער, אויפגעהערט האָט דאָס פּאָלק, אויפגעהערט האָט דער שאַנד-צייכען אויף איהר שטערען, אַז זי אַליין האָט זיך אַמאָל וואָס אָנגעהערט מיט דעם דאָזיגען פּאָלק!...

די אַלטע סאָסנע בויגט זיך יעצט צוּ צום יונגען בעראָזוועל בוימעל אוּן דערלאַנגט איהם אַ זאָג: „זי האָט אַ טעות, מיין קינד, זי האָט אַ טעות! זי נאַרט זיך אַליין — דען קומען וועט אַמאָל אַ טאָג...“

שטיל. — די בוימער צעשאָקלען זיך פלוצלינג אוּן שטעקען צוּ

נויף די קעפ, אוּן זיי דערצעהלטן זיך פּוּן דער יוּנגער גרעפּין מיט די בלויע אויגען אוּן די גאלדענע לאָקען אוּן ווי זי וואוינט יעצט אינ׳ם פּאַלאַץ דאָ אַנטקעגען; אוּן דאַן דערצעהלטן זיי, ווי עס גלאַנצט דער פּאַלאַץ פּוּן פּרייד אוּן לוסט, פּוּן בעלעך אוּן סוּאַרעגן, פּוּן שפּיעל אוּן געזאַנג; אוּן דאַן דערצעהלטן זיי פּוּן פּירשטען אוּן גראַפּען, וועלכע בעזוכען דעם פּאַלאַץ, אוּן ווי עס זאָגט אַמאָל איין אַדעל-דאַמע צוּ דער צווייטער: קוקט זיך נאָר-צוּ צוּ דער דאָזיגער-„זשידובקא!" אוּן דאַן ווידער דערצעהלטן זיי, ווי דאָס פּנים פּוּן דער יוּנגער גרעפּין שטראַהלט אייביג פּוּן גליק אוּן צופּרידענהייט, אוּן ווי זי שפּרינגט אוּן טאַנצט פּאַר לויטער נחת, אוּן ווי קיינמאָל שוין קוּמט איהר נישט מעהר אין זין אַריין די עראינערוּנג אָן פּריהערע צייטען...

די אַלטע סאָסנע וויל עס נישט גלויבען. זי זאָגט: דאָס יוּנגע מענשל נאַרט זיך נאָר, זי נאַרט זיך אַליין, וויל זי וויל פּערטוי-בען דעם שטורם אין איהר אייגען האַרץ, אוּן אפשר וויס זי אַליין נישט, ווי זעהר זי גאַרט אוּן ציהט זיך צוּ איהר טאַטען, וועלכער, אמת, איז אַ בלוט-זויגער, אַ פּראָצענטניק, אוּן וועלכער איז פּאָרט אַזוי לייב אוּן פּוּל נשמה ווי קיין צווייטער...

דאַן צעשאָקלען זיך די בוימער אוּן דערצעהלען, ווי זיי האָבען געזעהן איינמאָל די בלאָנדע גרעפּין, צוריקקומענדיג פּוּן שטאָדט, פּוּן אַ בעזוך ביי אַ יודען, וועלכער וואוינט אינ׳ם פּיערעקעדיגען מאַרק, אַנטקעגען דער „שוויענטא-אַננא", אוּן דאַן האָט איהר גאַנץ פּנים גע-פּלאַמט אוּן עס האָט געקאָכט אין איהר אוּן געזידט. דאָ האָט זי מיט אַ פּירכטערליכער שטימע זיך אויסגערופּען: איך האָב פּערבויגען מיין שטאָלץ אוּן בין צוּ איהם אַהיימגעגאַנגען, אוּן האָב איהם נישט געוואָלט פּרעמד זיין; דאָ האָט ע ר זיך גאָר דערדרייסט אוּן האָט מיך פּוּן זיין שוועל אַוועקגעיאָגט, ווי מען יאָגט אַווּעק אַ משוגע׳נעם הונד, אוּן די טהיר האָט ער הינטער זיך צוגעהאקט, אַזוי אַז איך שוואר היינט פּונ׳ם גאַנצען האַרצען: פּרעמד וועל איך איהם זיין פּוּן היינט אָן אוּן פּרעמד צוּ אַלע מענשען, וועלכע זענען מיר אַמאָל נאָהנט געווען; פּוּן קיינעם נישט וועל איך וועלען וויסען אוּן קיינעם נישט וועל איך מעהר וועלען קענען, אוּן וועט עס וועט קוּמען דער טאָג, אוּן ע ר וועט קוּמען אוּן וועט לייגען פּאַר מיר אויף די קניהען אוּן וועט זיך בעטען, איך זאָל איהם אויס-

הצרעך, — איך שווער, איך שווער ביי גאָט, אַז איך וועל איהם נישט מעהר קענען אוּן וועל נישט מעהר וויסען פוּן איהם !...

אוּן די אַלטע סאָסנע בויגט זיך גיך-צו-צו אַ הויכען טענענבוים לינקס אוּן דערלאַנגט איהם אַ זאָג: ווייסטו פוּן וועמען מען רעדט דאָס אזוי ? פוּן אַ טאַטען רעדט מען דאָס אַזוי, פוּן אַ טאַטען, פוּן אַ טאַטען! זי איז נאָך יונג אוּן מיינט מסתּם עהרליך דאָס, וואָס זי שווערט, אוּן אפשר וועט זי די שבוּעה אויך האַלטען. אָבער גלויב נאָר נישט, אַז עס געהט איהר אַרויס פוּן דער טיעפענישׂ פוּן איהר האַרץ ! ניין, מיין קינד, ניין! זי נאַרט זיך אַליין אוּן זי ווייסט אפשר גאָרנישט, אַז זי נאַרט זיך ; זי מיינט, אַז זי איז גליקליך, אוּן זי ווייסט נישט דאָס בייז, וואָס שטעהט איהר פאָר, אוּן אַז קוּמען וועט אַ צייט, וואָס איהר האַרץ וועט זיך איהר רייסען אויף טויזענד שטיקער — אָבער די צייט וועט קוּמען... די צייט וועט קוּמען...

אוּן דאַן דערצעהלען זיך די בוימער, איינער דעם אַנדערען, ווי די יונגע פרוי מיט דעם גראַף זענען אַוועק פוּן פאַלאַץ אוּן האָבען זיך נישט אומגעקעהרט צוּם פאַרק חדשים אוּן יאָהרען, דען זיי זענען געפאָהרען אין די ווייטע מדינות, אין די פרעמדע לענדער, אוּן האָבען געוואוינט לאַנגע יאָהרען אין איטאַליען אוּן גריכענלאַנד, אין פראַנקרייך אוּן שפּאַניען, אוּן אויך אין מצרים אוּן אין די ווייטע לענדער פוּן אַפריקאַ.

אוּן דאַן איז דער מאַן מיט דער פרוי צוריקגעקוּמען, אוּן די בוי-מער דערצעהלען, ווי לוסטיג אוּן פרעהליך די מענשען זענען געווען, אוּן ווי די פרוי האָט אַלעמאָל אַזוי מאָדנע הויך געלאַכט, אוּן האָט קיינמאָל מעהר זיך נישט דערמאָהנט אין די צייטען פוּן פריהער, אוּן נאָר טיילמאָל פלעגט זי זאָגען, אַז עס איז פאַרהאַנען עפעס אַ פאָלק, דאָס פאָלק פוּן די יודען, אוּן זי האָט עס אַזוי פיינד, אַזוי פיינד !...

— אַ שלעכטע פרוי! אַ קאָקעטקאָ! האָבען די בוימער אָבגעפסק׳ענט אוּן האָבען צוגעשאָקעלט...

שטיל ! שטיל ! —

פוּנ׳ם פאַלאַץ שטייגען-אויף טענער פוּן מוזיק, עס הערט זיך שפּיעל אוּן געזאַנג, טאַנץ אוּן לאַכען, אוּן די לוסטיגקייט בליצט אַרויס פוּן די הויכע גרויסע פענסטער — אוּן די בוימער הערען עס...

דער ווינט טרעט-אָב פוּן די צוויגען, ער פערלאָזט דעם פאַרק,

די בלעטער ווערען רויהיג, די צווייגען הערען אויף זיך [illegible],
אוּן דער פּאַרק ווערט שטיל אַרום אוּן אַרום אוּן עס הערט זיך נישט
מצהר קיין רעדען — עס שווייגען די בוימער.

אוּן אין מיטען פּאַרק שטעהט די אַלטע פּערצווייגטע סאָסנע, גע-
ביקט אוּן איינגעבויגען, אוּן איז אַזוי טרויעריג, אַזוי טרויעריג...

*

יענער טאָג, דער צווייטער שבועות-טאָג, ווען כער האָט גאָרנישט
געוואָלט ענדיגען זיך, געהט ענדליך צו ענד.

אין די גאַסען רוישט דאָס פּאָלק, לוסטיג אוּן פריהליך; עס קנאָ-
טערן נאָך אַלץ די זיידענע, אַטלאַסענע קליידער, עס פּלאַטערן נאָך אַלץ
די בענדער אוּן די סטענגעס פּון די קעפּ, אוּן מען געהט אויפגערוימט
אוּן פּוּל פּערגניגען. מען געהט דורך די לאַנגע שוהל-גאַס, מען לאָזט
זיך אין דעם פיער-עקדיגען מאַרק אַריין, מען שפּאַצירט אין די אַלע-
ען, אוּן פּון דאָרט ווידער צוריק.

א יי נ ע ר נאָר געהט פּון דאָרט נישט צוריק. ער גייט אַלץ ווי-
טער אוּן ווייטער די אַלעען אַראָפּ, איינער אַליין וואַנדערט ער דורך די
אַלעען.

„מיט וואָס פאַר אַ כישוף? — פרעגט ער זיך ווידער אוּן ווידער
— מיט וואָס האָט ער זי גענומען? מיט וואָס? מיט וואָס? —"

אוּן אויך יעצט שטורמען טויזענד געדאַנקען אוּן עראינערונגען
דורך זיין הארץ, אוּן אַלץ, וואָס עס האָט זיך אָבגעטהוּן זינט דעם
טויט פּון זיין ווייב ביז צום טאָג ווי אסתר איז אַוועק פּון איהם, שטעהט
יעצט ווידער לעבעדיג פאַר זיינע אויגען; אוּן אויך יעצט געדענקט ער,
ווי ער איז אויף דער ערד געזעסען, פּונקט ווי אנאָבל, אוּן ער האָט
זיך צוגעשוואירען, אַז ער וועט קיינמאָל נישט געדענקען מעהר אין איהר
אוּן זי וועט איהם זיין ווי אַ געשטאָרבענע; אויך יעצט געדענקט ער
יענעם טאָג, ווי זי איז צו איהם אַהיימגעקומען אוּן האָט איהם געזופען:
„טאַטע!", אוּן ווי ער איז גאָרנישט קיין טאַטע געווען אוּן האָט זי פּוּן
זיין שוועל אַוועקגעיאָגט. — ווער וועט איהם גלויבען, וואָס ער האָט
אין יענעם טאָג געליטען אוּן געטראָגען? ווער וועט וויסען, וואָס מיט

איהם האָט זיך אָבגעטהון אין יענער נאַכט, ווי ער איז פּלוצלינג גרוי־
געוואָרען? אפשר נאָר איין גאָט וועט עס וויסען...

האָט אָבער נישט דער דאָזיגער גאָט געבאָטען אוּן געזאָגט: „ווי
אַ טאַטע דערבאַרימט זיך אויף זיינע קינדער"? מוז דען אַ טאַטע זיך
נישט דערבאַרימען צו יעדער צייט אויף זיין קינד?

אוּן ער?! האָט ער זיך דען נישט דערבאַרימט אויף איהר, ווי אַ
טאַטע דערבאַרימט זיך אויף זיינע קינדער?

ער געדענקט יעצט, ווי ער האָט זיך די הויט פּונ׳ם לייב גצרי־
סען אין יענעם שרעקליכען, פינסטערען טאָג אוּן לאַנג איז ער אַרומגע־
גאַנגען די טעג ווי אין אַ חלום אוּן די נעכט איז ער נישט געשלאָפען;
אוּן דאַן געדענקט ער, ווי עס זענען איהם טעג אָנגעקומען, וואָס ער
וואָלט זיין לעבען אַוועקגעגעבען, וועז ער וואָלט זי געקענט אַ מינוט
נאָר זען. — אוּן ווידער דאַן, געדענקט ער, זענען טעג גענוגן, וואָס זיין
האַרץ איז געוואָרען ווי אַ שטיין, אוּן דאַן האָט ער זיך צוגעשוואוירען,
אַז ער וועט זי קיינמאָל מעהר נישט אָנקוקען. אַלע יסורים פוּן חבוט־הקבר,
אַלע לײדען פוּן די שבעה מדורי־גיהנום איז ער אָבגעקומען!

דריי, פיער יאָהר זענען אַזוי אַוועק: פינסטערע יאָהרען, ביטערע
יאָהרען, טעג פוּן שמערץ אוּן נעכט פוּן הערצענס־לײדען. אָפּט אין יענע
טעג האָט ער געמיינט, אַז לעבען וועט ער נישט, וועז ער וועט זי נישט
כאָטש איינמאָל זעהן; אוּן דאָ איז איהם אָנגעקומען די נאַכריכט, אַז
זי איז ווייט אַוועק אין די ווייטע מדינות, אין די פּרעמדע לענדער, אין
איטאַליען אוּן גריכענלאַנד, אין פראַנקרייך אוּן שפּאַניען אוּן אויך אין
מצרים אוּן אין די ווייטע לענדער פוּן אַפריקאַ.

האָט זי געמוזט אַזוי ווייט זיך בעהאַלטען פאַר איהם? איז זי דאָס
וועגען איהם אַזוי ווייט אַוועק אוּן אַזש ביז צו די הרי־חושך אַנטלאָפען
פאַר איהם? —

דאָ האָט זיין האַרץ ווילד אין איהם געשטורעמט, אוּן די רוּה איז
פוּן איהם אויף אייביג אַוועק.—ניין! ניין! ניין! פוּן יעצט אָן וויל ער זי
מעהר נישט זעהן אוּן אויך געדענקען וועט ער זי מעהר נישט! — אַזוי
האָט ער זיך צוגעשוואוירען, אוּן ער האָט זיך בעמיהט זיין שבועה
עהרליך צו האַלטען.

אוּן ווירקליך זענען דעמסטמאָל אַוועק טעג אוּן וואָכען, אוּן ער

האָט מצהר דעם וואונש נישט געהאַט זי צו זעהן אוּן אויך זייַן האַרץ איז רוהיגער געווָארען טויזענדמאָל מצהר ווי פריהער.

דאָ איז געקומען דער דאָזיגער פינסטערער טאָג, דער צווייטער טאָג שבועות.

זיין האַרץ שטורעמט ווילד אוּן ער ווייסט נישט מצהר, ווי עס איז געשעהן. ער ווייסט נאָר, אַז ווען דער שמש האָט אין דער פריה אַרויס-געזאָגט דאָס ווָארט „יזכור!", דאָ האָט ער אָנגעהויבען פלוצלינג זי צו געדענקען, ווי מען געדענקט אַ טויטען, אוּן ער האָט זי מזכיר גע-ווען צוזאַמען מיט אַלע איבריגע נשמות פוּן די געשטאָרבענע. — איז זי דען פאַר אים נישט קיין געשטאָרבענע? איז זי דען נישט געשטאָר-בען פאַר זיינעטוועגען זינט יאָהרען?...

אוּן דאָ האָט אים פלוצלינג אָנגעכאַפט אַ תאוה, גרויס אוּן גע-וואַלדיג, זי צו זעהן אוּן צו הערען, אוּן עס האָט אים געצויגען ווי מיט צוואַנגען, אוּן זיין נשמה האָט זיך געשטרעקט צו איהר אוּן האָט אים געשלעפט ווי נאָך קיינמאָל נישט ביז יעצט. — — —

האָט זיך געמוזט שטיצען אָן אַ בוים, אַז ער זאָל נישט אומפאַלן; זיינע ליפּען אָבער האָבען געמורמלט: אָט דאָס איז דער גראַף און דאָס די גרעפין...

„ניין! ניין! ליענגער האַלט איך עס נישט אויס, ליענגער קען איך נישט וואַרטען! איך מוז זי זעהן, איך מוז!..“

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

דער פּאַלאַץ אין פּאַרק איז העל בעלויכטעט, און אינ'ם רויטען זאַל זיצען די גאסט בייַם טהע.

גראַף סטאַנקיעוויטש קרייזעלט זיך די וואָנסט און זאָגט: — וועגען אידען וועלט איהר מיר זאָגען? דאַכט זיך, איך קען זיי אַביסעל בעסער פּאַר אייך. נישטאָ צווישען זיי נישט איינער קיין רעכטער! און דאָס, וואָס איהר רעדט דאָ מכּוח גלייכע רעכט, אַז וועג מען וועט זיי געבען די דאָ-זיגע גלייכע רעכט, וועלען זיי וועלען בעסערע מענשען, האָב איך שוין לענגסט בעוויזען. —

— איך וויס, איך וויס — האָט גראַף זאַוואָדניצין געמאַכט, און איז זיך לייכט אַריבערגעפאָהרען מיט די האַנד איבער'ן שטערען — איך האָב דאָס מיניגע שוין לאַנג געזאָגט: אידען זענען נישט אַזוי פיעל שוואַדיג ווי זינדיג! איך בין נאַטירליך וויים דערפון צו זאָגען, אַז אַלע זענען זיי לויטער גוטע און רעכטשאַפענע, אומגעקעהרט, און נאָר דאָס וויל איך זאָגען: וועגן מען זיי געבען רעכט, און וועלען זיי האָבען די מעגליכקייט צו זיין מענשען מיט מענשען גלייך, דאַן בין איך זיכער, אַז אויך זיי וועלען וועלען פיעל בעסערע מענשען.

— רעכט אַזוי, רעכט אַזוי — האָט גראַף שטשעגוולסקי מיטגערעדט, נישט רעכט צו וויסען, פון וואָס די רעדע איז, דען ער איז געזעסען אין אַ זייט מיט עפעס אנ'אדעלמאַן און האָט גראָד געריידט וועגען אַ יאַגד-פּאַרטיע אויפ'ן מאָרגעדיגען טאָג.

די הויז-ווירטהין, די גרעפין מיט די בלויע אויגען און די גאַל-דענע לאָקען, איז אויפגעשטאַנען, האָט פערוויכערט אַ פּאַפּיראָס און האָט געזאָגט:

— אידען?! יעדענפאַלס מוז איך זיי קענען אַ רעכט ביסעל בע-סער פּאַר אייך אַלעמען, און איך זאָג אייך, אַז דאָס איז אַ פאַלק פון לויטער פערבערעכער, מערדער, בלוטזויגער, פּראָצענטניקעס און האַלנ-אָב-

שבּיידער! דאָס זאָג א י ך אייך אוּן וויל מיך גאָרנישט שעמען, אַז איך אַליין בין אַמאָל געווען אַ טאָכטער פּונ׳ם דאָזיגען פאָלק... פאַרדאָן! איך הער שפּעס שטימען אים הויף אוּן די הינט האָבען זיך פּונאַנדערגעביליט...

די טהיר האָט זיך געעפענט אוּן אַ דיענער איז אַריין.

— גנעדיגסטע גרעפין! עפּעס אַנ׳אַליטער מאַן שטעהט אין הויף אוּן וויל נישט אָבטרעטען, ביז ער וועט נישט האָבען געזעהן די גנעדיגסטע גרעפין. איך, זאָגט ער...

די גרעפין האָט דעם רעשט נישט מעהר געהערט, אוּן איז שרעקליך בליאַס געוואָרען. מיט האַסטיגע טריט איז זי געגאַנגען אַרויף אוּן אַראָפּ, שטאַרק פערטראַכט, ווי זי וואָלט זוכען אַנ׳עצה. פּלוצלינג האָט זי זיך אָפּגעשטעלט אוּן האָט געהייסען דעם דיענער, ער זאָל דעם אָליטען מאַן אַריינפיהרען.

אַ מינוט שפּעטער האָט זיך ר׳ שמואל מרדכי בעוויזען אויף דער שוועל.

די גרעפין האָט זיך אויפגעשטעלט, הויך אוּן שטאָלץ אוּן דעם מאָנאָקל האָט זי געדריקט זיך אין אויג אַריין.

— וואָס ווילט איהר. אָליטער? — מיר ברויכען היינט קיין געלד נישט אוּן קיין אַנליהען אוּן מיר האָבען מיט אידען קיין שום געשעפטען נישט...

דער אָליטער איז אַנידערגעפאָלען ווי געטראָפען פּוּן שלאָג.

די גרעפין האָט אַ וואונק געגעבען אוּן די דיענער האָבען איהם אַרויסגעטראָגען. — דאַן האָט די גרעפין פּוּן איהרע געסט אָבשיעד גענומען, זאָגענדיג, אַז זי האָט קאָפּ-שמערצען, אוּן איז אַריין אין איהר צימער. זי האָט זיך אָבער נישט אויסגעטהוּן אוּן איז געבליבען די גאַנצע נאַכט זיצען אין איהר פאָטעל, דאָס פּנים פערגראָבען אין בייד׳ע הענד. די ליכט אינ׳ם צימער האָבען געפלאַקערט אוּנהיימליך, ווי די ליכט אין אַ צימער ביי אַ טויטען...

— צוּ שפּעט, צוּ שפּעט, אוּן וואָס געשעהן איז, קען נישט מעהר געמאַכט ווערען אוּמגעשעהן! אוי גאָט, מיין גאָט, ווי שווער איז די מאַסקע אויף מיין פּנים אוּן ווי טיף אוּמגליקליך בין איך!...

דעם טאָג דערויף זענען עטליכע דאָקטוירים געזעסען אין אַ הויז אינ׳ם פּיער-עקעדיגען מאַרק אַנטקעגען דער „שוויענטאַ-אַננאַ" אוּן האָבען

זיך בעמיהט צו היילען אַ מענשען, וועלכען דער שלאָג האָט געטראָפען. עס איז אָבער שווער צו היילען אַ מענשען, וועלכער האָט אין זיין לע־בען אַזוי פיעל געליטטען...

אין יענעם טאָג איז דער גראַף שטשעגולסקי נישט מצהר געגאַנ־גען מיט דעם יונגען אַדעלמאַן אויף יאַגד, ווי זיי האָבען אָבגערעדט נעכטען, דען באַלד פריה האָט די גרעפין געהייסען פאַקען די זאַכען, אוין נאָך אַ שטונדען־לאַנגער אונטעררעדונג מיט׳ן גראַף האָבען ביידע נאָך אינ׳ם זעלביגען טאָג פערלאָזט די שטאָדט אוין דאָס לאַנד, אוין זע־נען אַוועק אין די ווייטסטע געגענדען אין אפריקא.

אוין צום פאַרק אוין אין פאַלאַץ אַריין זענען זיי קיינמאָל מצהר נישט צוריקגעקומען. דער גראַף האָט זעהר ליעב די לייבען־יאַגד, אוין אויך זיין פרוי, די גרעפין, שוינט זיך נישט, אוין זי קעמפט אָפט געגען טיגערען אוין געגען די ווילדסטע חיות, ווי אַ מענש, וועלכען דאָס לע־בען איז לעסטיג. איינמאָל, וועו גראַף זאַוואָדניצין איז פוין זיינע רייזען אַהיימגעקומען, האָט ער פאַרבייגעהענדיג דערצעהלט, אַז די גרעפין האָט אַמאָל דעם פערזוך געמאַכט, זיך צו דערשיסען, דען זי ליידט פוין אַ מרה־שחורה...

*

דאָס איז די מעשה, וועלכע איך האָב אייך היינט געוואָלט דער־צעהלען פוין אַ הזכרה, וואָס מען האָט געמאַכט אַ לעבעדיגער, וועלכע מען רעכענט פאַר אַ טויטע.

אַ פערלוירענע נשמה — אוין אויך איך האָב זי געוואָלט נאָר מזכיר זיין.

אַ כהן אויפ'ן בית־הקברות

אַ בלייכער אוּן אַנ'אומעטיגער שטעהט ער מיר הינט, ווי לעבעדיג, פּאַר די אויגען.

אַמאָל האָט ער געהייסען דוד יעקב קאָהן אוּן הינט רופט מען איהם פרידריך יאַקאָבי קאָנראַד באָניפּיציוס. מען פלעגט אַפילוּ תּמיד זאָגען, אַז דאָס משנה־השם זיין איז אַ סגולה פּאַר קראַנקע מענשען געהיילט אוּן גענעזען צוּ ווערען, אָבער דעם דאָזיגען מענש האָט די ענדערונג פוּנ'ם נאָמען דערשלאָגען אוּן ערנידריגט צום טויט...

ווי אויסטערליש אוּן פרעמד איז די לעבענס־געשיכטע פוּן דעם דאָזיגען מענש! אַמאָל פלעגט דוד יעקב זיצען גאַנצע טעג אוּן גאַנצע נעכט אין בית־מדרש, פוּן שטענדיג אָן בלאַס אוּן אומעטיג, אוּן האָט נישט געוואוסט גאָרנישט, וואָס עס טהוט זיך מיט איהם. זיינע מלמדים האָבען אויף איהם תּמיד געזאָגט, אַז ער האָט נישט קיין בעזונדערע פעהיגקייטען אוּן ער וועט קיין רב אוּן קיין תּלמיד־חכם קיינמאָל נישט ווייַן — אָבער דאָס האָט איהם נישט געאַהרט אוּן ער האָט דאָס צום האַרצען זיך נישט גענומען. ער איז געווען אַ מתמיד, פוּן יענע מתמידים, וואָס זיצען אוּן רופען תּמיד צוּ גאָט, ווייל זיי הערען קיינמאָל נישט גאָט'ס וואָרט, וואָס רופט צוּ זיי. אוּן ווען די קעכינס אוּן די דיענסטען, וואָס קומען אַלע טאָג צום דיין מיט שאלות, פלעגען אויף איהם קוקען־דיג זאָגען, אַז זיינע גאָלדענע האָר זענען זהר שהען אוּן זיינע געקרייזעלטע פאות זענען עהנליך צו דעם געפלעכט אויף די חלות אוּן זיין געשטאַלט איז אַזוי שלאַנק ווי אַ לוּלב — האָט ער אויך דערויף קיין אַכט נישט געלעגט אוּן האָט ווייטער געלערענט מיט התמדה, ווי פריהער. די פאות פלעגט ער שטענדיג קרייזלען אַזוי שטאַרק, אַז ער פלעגט אַזש די האָר אויספליקען אוּן דעם רוקען האָט ער געבויגען אַזוי לאַנג, ביז ער האָט אַ הויקער געקריגען. פוּן זיינע לויטערע אוּן קלאָרע אוי־

גען האָט אַרויסגעקוקט אַ הכנעהדיג געמיט און אַ זעלישער אומעט — און ער האָט אויך דערפון נישט געוואוסט. זעלטען־וועז האָט ער דאָס מויל געעפענט, און האָט ער שוין יאָ גערעדט, זענען עס געווען גע־צוהלטע ווערטער, אויסגעצערטעלטע, פוילע און אָבגעשראָקענע. שטענ־דיג איז ער געווען מיעד און מאַט, אָבגעלאָזען און שלאַבעריג, און אויף זיין געזיכט איז געווען אויסגעגאָסען אַנ'אייביגע רוה, וואָס איז אויף קיין ווייל נישט אָבגעטרעטען.

נאָר וועז די לבנה פלעגט העל אויפלייכטען אין אַ וואָלקענלאָזער נאַכט, דאַן האָט דוד יעקב געפיהלט, אַז זיין נשמה אין איהם יובעלט און פרעהט זיך אוף זיין האַרץ איז פול מיט פערלאַנגען איבער די ברעגעס; אָדער וועז פלעגט פערנעהמען אינדערפריה דאָס געצוויטשער פון אַ פייגעלע צוויישען די צווייגען פון אַ בוים אָדער אין אַ ווינקעל פון אַ דאַך, צי וועז אַ ווינטל פלעגט אויף איהם אַ בלאָז טהון מיט'ן ריפט פון די רויזען, וואָס וואַקסען אין גאָרטען, אוז ווי מיט אַ גצפליס־טער פון אַ הייליגען סוד פער'שיפור'ן אוז פערכאַפען אלע קעמערלעך פון זיין נשמה — דאַן פלעגט ער אַ ווייל אויפצישערען פון פרייד אוז טרעהרען פלעגען פליסען פון זיינע אויגען — אָבער ער האָט נישט פערשטאַנען זיין אייגען געווין אוז נישט געוואוסט, אַז אַזעלכעס רופען אָן גצבילדעטע מענשען „סענטימענטאַליטעט" אָדער „שווערמעריי". דען אין זיין קליינעם שטעדטעל איז קיין מענש נישט געווען, וואָס איז אימ־שטאַנד דאָס אלעס צו פערשטעהן אַליין און אויך איהם צו פערשטעהן געבען אוז אויפקלערען. אוז אַז עס פלעגט זיך עפענען דער קוואל פון זיינע טרעהרען אויף אַנ'אויגענבליק, האָבען אלע אַרומיגע בית־מדרש־בחורים בלויז פערשטאַנען, אַז דעם יונגעל פרעסט עפעס אַ וועהטאָג, אוז חאַסקעל דער זדונסקאַ־וואָליער, וואָס האָט „אלעס געוואוסט", האָט דאָס אויסגעטייטשט, אַז מסתמא טהוט איהם ווצה אַ צאָהן, נאָר ער איז אַ בטלן אוז האָט בטבע נישט קיין געדולד אַריבערצוטראָגען אַ וועהטאָג, דערנאָך פלעגען זיי אַ ווייל שטיל ווערען אוז דאַן זיך נצהמען וויטער לערנען.

וואָס איז דאָ נאָך פאַרהאַן צו דערצעהלען וועגען אַזאַ מין מענש? אָבער דאָס לעבען איז דאָך וואונדערליך אוז מיר קאָנען עס גאָרנישט בעגרייפען.

עס מעג זיך אַ מענש ווי אויסבעהאַלטן פֿאַר דער נאַטור, זי זוצט איהם שטענדיג געפינען אוּן מיט געוואַלד אַוועקפיהרען דאָרט אַהין, וואו זי האָט איהם בעשטימט. עס פּאַסירט, אַז אין גאָרטען געהט אויף אַ געוויסק פּוּן דער ערד אוּן עס איז אונפֿרוכטבאַר אַזוי לאַנג, ביז עס קומט דער ווינד אוּן טראָגט-אָן אַ ביסעלע שטויב פּוּן אַ עהנליך געוויסק, וואָס וואַקסט ערגעץ-וואו אויף יענער זייט אָקעאַן אין אַמעריקא — וועט האָט עס געוויזען אַ וועג דעם ווינד צוּ ברענגען דעם דאָזיגען געוויסק זיין פֿאָר פּוּן ווייטע לענדער. אין יענעם עק וועלט? אוּן דעם גייסט וועט האָט געוויזן דעם וועג, ווי אַריינצודרינגען אין אַ שלאַבעריג אוּן אַפּאַטיש יוּנגעל אוּן קומען צוּ דוד יעקב'ן אין האַרצען אוּן איהם וועקען צוּ אויפלעבונג! אַ קליין ביכעלע האָט דאָס יוּנגעל געפּונען, אוּן איז דאַדורך אַראָבגעפּיהרט געוואָרען פּוּן זיין פּריהערדיגען וועג, דען ער האָט געלעזען אין דעם ביכעל פּיעל וואונדערליכע אוּן געהיימניספּולע זאַכען, וואָס ער האָט זיי שטענדיג געפּיהלט אין נישט געקאָנט אָנרופֿען ביים נאָמען, אוּן פּלוצלינג האָבען די אַלע אויסטערלישע אוּן אונפּערשטענדליכע זאַכען אויפגעלעבט אין איהם אוּן בעקומען אַ געשטאַלט אוּן אַ זין. דאָס דאָזיגע קליינע ביכעלע האָט געהייסען „שירי בת ציון".

אוּן פּוּן יענעם טאָג אָן איז איהם דאָס ביכעלע אַ נביא געווארען; וואָס דוד יעקב האָט געטראַכט, האָט איהם דאָס ביכעל אָבגעענטפערט מיט אַנ'עכא טיף אין האַרצען; אוּן וואָס ער האָט געטרוימט אוּן פֿאַנטאַזירט, האָט ער אַלץ געפּונען דייטליך געשריבען מיט שוואַרצען טינט אין דעם דאָזיגען ביכעלע; אוּן איז איהם עפּעס אין זיינע געדאַנקען אוּן טרוימען געווען אונפערשטענדליך, איז איהם דאָס ביכעלע אַנ'-אוירים-ותומים געווען, ביי וועלכען ער האָט געפרעגט אוּן געפּונען אַ בעשייד פֿאַר זיינע האָפּנונגען אוּן איבערלעבונגען. דערפֿאַר האָט ער טאַקי דאָס ביכעל תמיד געהאַלטען פֿאַר זיך סיי אויף דער וואָהר אוּן סיי אין חלום.

דאָן איז פּלוצלינג ביי איהם אין האַרצען אַנ'איבערקעהרעניש פֿאָרגעקומען אוּן ער האָט נישט געוואוסט, וואָס אַזוינס מיט איהם געשעהט. — וואָס איז דאָס אַזעלכעס „ליעבע"? אוּן ווער קאָן איהם גאַראַנטירען, אַז ער איז נישט „פערליבט"?...

דוד פרישמאַן פאַרטרעט פון ל. פאַסטערנאק

„דאָס טהוט דאָך די ליעבע איהר וואונדערוואַרק שאַפען;
זי האָט אויך דעם ערדישען מענשען
אַ גייסט און אַ זעלע געגעבען,
און הימעלס-גענוס איהם אויף דער וועלט געשאָנקען".

וואָס איז עס אַזוינס די דאָזיגע ליעבע, „וואָס קאָן שאַפען וואונדער"? איז נישט אויך ער אימשטאַנד דאָס דאָזיגע וואונדער מיט-צומאַכען? און צי וועט זי אויך איהם געבען הימעלס-גענוס אויף דער וועלט? און וואו איז די פערזאָן, וואָס ער זאָל וועגען איהר קענען דענקען, אַז ער האָט זי ליעב אָדער זי ליעבט איהם? ער האָט, אמת, גערעדט אַ צווייי דריי מאָל מיט מלפה דעם שוחט'ס, אָבער ער האָט אין איהרע רייד נישט געזעהן „די וואונדער פון דער ליעבע", און אויך האָט איהם דאָס מיידעל קיין „הימעלס-גענוס אויף דער וועלט" נישט געגעבען, נאָר זי האָט איהם בלויז דערלאַנגט ברויט מיט פוטער און קעז אויף אַ הילצערנער טאַץ, וועז עס איז איהם אויסגעקומען צו עסען דעם „טאָג" בייַ זיי און ער האָט דאָרט געפרישטיקט — און וואָס האָט ער מיט איהר נאָך פאַר אַ געשעפטען? און אַזוי טראַכ-טענדיג וועגען איהר, האָט ער זיך אויך דערמאָהנט אָן רבקה דעם חזן'ס און האָט געוואוסט, אַז אויך זי איז נישט די אויסדערוועהלטע פון זיין האַרץ, דען „קיין גייסט און זעלע האָט זי אין איהם נישט געשאַפען". אַזוי האָט ער אויסגערעכענט אַלע מיידלעך, וואָס ער האָט געקענט, און האָט נישט געוואוסט, בייַ וועלכער פון זיי זיך אָבצושטעלען. בלויז אייגע איז נאָך געבליבען, דאָס איז לאה די יתומה,—דעם דיינ'ס ברודערן-טאָכטער.

דאָס דאָזיגע מיידעל איז געווען אַ רויטע מיט שהנע אויגען און אַ פלאַמעדיגען טעמפעראַמענט. זי פלעגט געהן מיט אימפעט און גספיל-דער, און אַלע איהרע גלידער האָבען גספלאַקערט מיט אַ שפע פון קרעפ-טען און פערבאָרגענער לוסט, און זי פלעגט פון שטענדיג אָן פערראַכטען און אויסלאַכען אין האַרצען די אַלע וויכע און אָבגעציטערטע מענשע-לעך, וואָס פויזען אויף דער ערד און צעקווועטשען אפילו נישט קיין

וועריעל, וואָס קריכט דאָרט. דאָס מיידעל איז געוואָקסען צוזאַמען מיט די בית-מדרש-בחורים אוּן פלעגט זיך בעשעפטיגען מיט בּאַקען האָניג-לעקעכלעך אין די זומער-טעג אוּן בּראָטען קאַרטאָפּעל אין די ווינטער-נעכט. זי האָט אויך געקאָנט אָנרופען מיט'ן נאָמען אַלע סוגיות, וואָס די בחורים האָבען געלערנט, אוּן האָט געלעבט מיט אַלע בית-מדרש'-ניקעס בשלום. מעהר פוּן אַלע האָט זי געהאַלטען פוּן חאַסקעל דעם זדונסקא-וואָליער, ווייל דעם לעצטען ווינטער, וועָן זי האָט געבּראָטען די קאַרטאָפּעל אין פּאָדערהויז, האָט דער דאָזיגער בחור פערשטאַנען אָבצוּ-פּאַסען דעם מאָמענט, וועָן זי איז געווען איינע אַליין אוּן ער איז אַרויס צוּ איהר, אוּן אַרומנעהמענדיג זי מיט איין האַנד, האָט ער מיט דער אַנדערער האַנד צוגעכאַפּט ביי איהר אַלע געבּראָטענע קאַרטאָפּעל אוּן איז אַנטלאָפּען געווארען. דערפאַר האָט זי אָבער פיינד געהאַט די לבנה מיט איהר ליכטיגער שיין, וואָס האָט זיך בעוויזען גראָד אין דעם אויגענבליק, וועָן דאָס ליכט איז איהר געווען איבעריג...

אין עטליכע טעג אַרום האָט שוין דוד יעקב געווואוסט, אַז זיין נשמה שמאַכטעט אין איהם פוּן שטאַרקער ליעבע צוּ דעם דאָזיגען הימ-לישען מיידעל.

אָבער אַלע זיינע געפיהלען אוּן טרוימען האָט ער בעגראָבּען טיף אין האַרצען אוּן זיי נישט אַרויסגעבראַכט פאַר'ן מויל, אוּן נאָר וועָן ער האָט געווואוסט, אַז קיינער זעהט נישט אוּן הערט נישט, האָט ער זיך דערוועגט צוּצוגעהן צוּ דעם מיידעל אוּן אויסרעדען צוּ איהר אָדער הערען פוּן איהר אַ צוויי דריי וועָרטער; אוּן אַז זי פלעגט נישט אַנט-לויפען פוּן איהם אָדער זי פלעגט זאָגען צוּ איהם: „די קאַרטאָפּעל זע-נען היינט געשמאַק", „די לעקעכלעך זענען היינטיגס מאָל גוט דורכגע-זאַפט מיט האָניג" — האָט דער יונגערמאַן געטראַכט, אַז אויך זי האָט איהם ליעב אוּן מ'קאָן איהר די דאָזיגע ליעבע פוּן די אויגען אַרויס-לייענען; ער האָט דאַן בלויז געבעטען ביי גאָט אַזוי: הלואי זאָל איך זיין אַ קאַרטאָפּעל אָדער אַ האָניג-לעקעכעל אוּן לאָה זאָל מיך האָלטען אין איהר האַנד אוּן בּראָטען אָדער באַקען אוּם'ן פייער... אָבער לאָה האָט זיינע געפיהלען נישט געקענט אוּן נישט פערשטאַנען, אוּן זי האָט גאָרנישט בעמערקט אַלע זיינע אָנצוהערעניסען אוּן הייסע, דורשטיגע בלי-קען. זי האָט וויטער געגעסען מיט גרויס הנאָה איהרע געבּראָטענע

קאַרטאָפּעל און האָניג-לעקעכלעך, און האָט גאָרנישט געוואוסט, אַז זינט דער יונגערמאַן האָט זיך פערליעבט אין איהר, האָט ער דעם אַפעטיט פערלוירען און קאָן כמעט גאָרנישט עסען.

דוד יעקב האָט דאַן געזומען שרייבען ליעדער, וועלן קיינער האָט נישט געזעהן. ער האָט בעזונגען די לבנה און דעם פריהלינג און די ליעבע און די קאַרטאָפּעל, וואָס לאה טהוט בראָטען און וועלכע זענען צו שטערען געלייכטן, אין נאָך אַלץ האָט זיך זיין געמיט נישט בערוהיגט.

אָבער די ליעבע עפענט אויך דעם שטומען אַ מויל צום רעדען, און ס׳איז דערפאַר קיין וואונדער נישט, אַז אויך דוד יעקב האָט געפונען אַ וועג און וועגטער אויסצודריקען זיינע געפיהלען.

די לבנה האָט שוומעדיג שפאַציירט איבער׳ן הימעל און פון פעלד האָט געבלאָזען אַ פריש ווינטל. דוד יעקב און לאה זענען געשטאַנען אויפ׳ן הויף געגענאיבער דער מקוה. דאָס יונגעלשע האַרץ האָט געשטורעמט אין איהם און איז געווען פול איבער די ברעגעס, נאָר די ליפען זענען בייי איהם געווען פערשלאָסען. אָבער די ליעבע עפענט אויך דעם שטומען דאָס מויל.

— דו ווייסט, לאה, אַז... אַז דער הימעל האָט זיך אויסגעלייטערט אין ס׳רעגענט שוין נישט?

— וואָס פאַר אַ נייעס דערצעהלסטו מיר? איך האָב דאָך אויך אויגען, אין פון דעם „מולד" אין האָט זיך דאָס וועטער נישט געענדערט.

דער יונגערמאַן איז געשטאַנען אַ ווייל שטיל אין האָט זיך נישט געקאָנט קיין עצה געבען.

— אין אויך די לבנה שפאַצירט הערליך איבער׳ן הימעל...

— אויך דאָס איז נישט קיין נייעס; דערפאַר האָב איך אין מיין צימער הייגט אָנגעצונדען נישט מעהר ווי איין ליכט.

— לאַך נישט פון מיר! איך האָב אויך אַזאַ האַרץ ווי דו. אין וועלן איך הער דאָס פייגעלע זינגען...

— איך לאַך גאָרנישט, אין אַז איך הער זינגען, פרעהט זיך אין מיר אויך מיין האַרץ. דעם שבת, וועלן מ׳האָט געבענשט ראש-חודש, האָב איך געהערט דאָוונען דעם דורכרייזענדען חזן אין זיין געזאַנג איז מיר זעהר גפעפעלען געווען, בעזונדערס זענען מיר געפעלען געוואָרען די יונגלעך, וואָס האָבען איהם אונטערגעהאָלפען. אָבער די אויגען סאַלען

דאָך דיר צו פון שלאָף, נאַרעלע אייגער! געה לעג זיך, דוד יעקב!
— אוי, לאה, וועך דו זאָלסט וויסען...

אין דעם אויגענבליק איז אָבער לאה אַנטלאָפען, וויל זי האָט דערהערט, ווי מ׳רופט זי פון דער שטוב, אוך דוד יעקב איז געבליבען שטעהן אַליין, פערקוקט אין דער לבנה.

יענע נאַכט האָט דוד יעקב נישט צוגעמאַכט קיין אויג אוך זיין האַרץ האָט געהוזשעט ווי מיט טויזענד פייפלעך. אוך אַ שטים האָט אין אים מעכטיג געהילכט: לייעבע! לייעבע! זי האָט דאָך איהם קלאָר גענאָגט, אַז זי האָט איהם ליעב, אויב זי האָט מיט איהם אַזוי פיעל געשמועסט אוך האָט איהם לייבליך אָנגערופען „נאַרעלע" אוך אויך גע-זאָרגט פאַר איהם, אַז ער זאָל זיך בעציטענס לעגען שלאָפען אוך נאָך אוך נאָך; אמת, ער האָט זיך טאַקע בענאַרישט, וואָס ער האָט איהר גע-נומען דערצוהלען אַ מעשה, אַז די לבנה שפּאַצירט איבער׳ן הימעל, וואָס עס איז אַ זעלבסטפערשטענדליכע זאַך; אָבער עס וועט קומען די צייט, וועך דאָס מיידעל וועט זיך צוגעוועהנען צו זיין שטייגער רעדען אוך אויפהרונג, אוך דאַן וועט ער פילייכט געהאָלפען ווערען אוך עס וועט אויפשיינען אַ העל ליכט, וואָס וועט איהם בעלויכטען דעם וועג, אויף וועלכען ס׳איז מיט אַ געטליכע שריפט אויסגעקריצט: לייעבע! לייעבע! לייעבע!

אוך די צייט איז טאַקי געקומען, דאָס מיידעל האָט זיך צוגע-וועהנט צו זיין שטייגער רעדען אוך אויפהרונג אוך האָט איהם ערוואָפען „נאַרעלע" זיבען מאָל אַ טאָג, אָבער אויף דעם וועג איז נישט געווען אויסגעקריצט מיט געטליכער שריפט: לייעבע! לייעבע! דען אומגליק אוך פעסט, טויט אוך פעריתומט׳קייט האָט די דאָזיגע צייט מיטגעבראַכט מיט זיך... וועך ס׳האָבען זיך אָנגעהויבען די היצען, איז אויסגעבראָכען די כאָליערע אוך האָט אָנגעמאַכט פערוויסטונגען אין דער שטאָדט; עס זענען געשטאָרבען טאַטעס אוך זיהן, מאַמעס אוך טעכטער, שנורען אוך שוויגערס אוך חתנים פון אונטער דער חופּה. אויך פיעל פון די בית-המדרש-בחורים זענען דעמסאָל געשטאָרבען אוך צווישען זיי אויך חאַסקעל דער זדונסקא-וואָליער.

אוך אויך לאה איז געשטאָרבען, לאה די יתומה, דעם דייג׳ס ברודערן-טאָכטער.

אָבער דוד יעקב איז נישט געשטאָרבען! צי איז נאָך פאַרהאַן רחמנות אין דער נאַטור?... דען זיעבען מאָל ערגער ווי דער געשטאָר-בענער איז געווען דעם דאָזיגען לעבען-געבליבענעם! דוד יעקב איז נישט געשטאָרבען, אָבער זיעבען מאָל אַ טאָג האָט ער געבעטען אויפ'ן טויט, וויל ער האָט שוין מעהר נישט געקאָנט אַריבערטראָגען די שרעקליכע לאַסט פון זיין לעבען. לאה, זיין געליעבטע, איז שוין נישטאָ! די לבנה וואַשט ביינאַכט איהרע טריט אין זילבערנע קוואַלען, אין גאָרטען בליהט די געאָרגינע אַזוי ווי פריהער, אוּן די רויז שטעהט מיט אַ געהויבענעם קאָפּ אוּן פערשפרייט איהר דופט פאַר יעדען דורכגעהער, אוּן אלע בלומען צוזאַמען טראָגען-אונטער דעם מענטשען אַ פערשיכור'-ענדען בעכער פון זייערע ריחות, וואָס פערכאַפט דעם אָטעם און שטיקט די קעהל אוּן בעקלעמט דאָס האַרץ; טיף אין וואַלד שטרעקען די ערל-בוימער זייערע בריייטע בלעטער, הינטער וועלכע עס זיצען אַלערליי שפיעל-פייגעלעך, אויף אַ צווייגעל שטעהט דער נאַכטיגאַל אוּן זינגט אויס זיינע זיסע טרעלען, אוּן דער „רויט-האַלזיגער" פליהט אַהין אוּן אַהער אוּן פילט אָן די לופט מיט אַ הייליגען געהיימניספולען געפליסטער אוּן די זיעמבעס זאָגען שירה אוּן טשוויטשערען אויף אַ קול... אָבער לאה איז געשטאָרבען, לאה איז שוין נישטאָ, און ער, דוד יעקב, לעבט נאָך און זיינע אויגען זעהען דאָס אַלץ צוּ! איז דען פאַרהאַן רחמנות אין דער נאַטור? אוּן איז נאָך דאָ אַביסל אייגזעהען אין דעם גאַנצען קאָסמאָס אַרום?

אָבער די דאָזיגע געפיהלען זיינע אוּן געדאַנקען האָט ער אויף זיינע ליפען נישט געבראַכט, אוּן ווער ס'האָט איהם געזעהן האָט קיין שום ענדערונג אין איהם נישט בעמערקט אוּן נישט געווואוסט, ס'אַרַא גרויסע איבערקאַהרעניש עס קומט פאָר אין זיין האַרץ. וועגן לאה האָט נאָך געלעבט, האָט קיינער נישט פערשטאַנען זיין ליעבע אוּן אידעאַל, אוּן אויך נאָך איהר טויט האָט קיין מענש געווואוסט, אַז זי איז בע-גראָבען בייַ איהם אין האַרצען אוּן נישט פערשטאַנען, וואָס עס קומט פאָר בייַ איהם אינוועניג. דען ווי פריהער איז דוד יעקב אויך איצט געזעסען בייַם טיש אוּן געלעבט פון זוּן-אויפגאַנג ביז שפעט אין דער נאַכט. עס האָט אויך קיינער נישט געווואוסט, אַז ער לייענט השכלה-ספרים, אוּן וואָלט עס עמיץ בעמערקט, וואָלט ער אויך די גאַנצע גע-שיכטע נישט געקאָנט בעגרייפען.

אָבער די זאָרג פרעסט-אויף דעם מענשען ווי אַ ווּאָרים און נאָגט-אויס ביי איהם דאָס בלוט פון האַרצען. אזוי איז דוד יעקב מיעד גע-ווּאָרען צו שלעפען די לאַסט פון אַזאַ לעבען, דען זיין שמערץ איז נעווען אונגעהויער גרויס. ער האָט זיך מעהר קיין אָרט אין דער שטוב נישט געקאָנט געפינען און עס האָט איהם אַרויסגעטראָגען אין גאַס אַריין צו זוכען אַ רעטונג פון זיין פיין אונטער'ן פרייען הימעל. עס איז געווען אַ שעהנער טאָג אוּן אַ שטיל זאַנפט ווינטל האָט געבלאָזען איבער'ן פוסטען וועלדעל אוּן פערבייגעווועהט איבער די פולע זאַנגען אין דעם קאָרן-פעלד. דוד יעקב האָט זיך צוגעקוקט צו דעם פרעכטיגען בילד אוּן זיין האַרץ איז געוואַקסען; עס איז איהם אַ ווייטער לייכטער געווּאָרען אוּן ער איז זיך געגאַנגען פאַמעליך איבער די בייטען פון דעם פעלד אוּן די האָר פון קאָפ זענען איהם געפלויגען אויף אַלע זייטען. אָבער וואוהין געהסטו, מענש, ווּאָס דיינע וואַנדעהן זענען נאָך נישט פערהיילט געווּאָרען? עס קוקט דאָך דיר שוין אַנטקעגען דאָס פעלד, ווּאָס הייסט בייַ אידען דאָס „גוטע אָרט", אָדער „בית-עלמין", צי „בית-החיים"... קעהר זיך אום, דו אומגלויביקער! צי האָסטו פער-געסטען, אַז דו ביסט אַ כהן? אוּן ווי קומט אַ כהן אויף אַ בית-הקברות?

ווי קומט אַ כהן אויף אַ בית-הקברות? ס'אַרַא נאַרישע פראַגע! דאָס שענסטע פון זיין לעבען איז דאָרט בעגראָבען געווּאָרען, זיין נשמה אוּן זיין האַרץ, דען דאָרט איז דער קבר פון זיין לאה! אינ'ם ערשטען מאָמענט האָט ער, אמת, געווואוסט, דער כהן, אַז ער זינדיגט, בעטרע-טענדיג די שוועל פון דעם בית-הקברות, עס איז איהם זאָגאַר אייגע-פאַלען, אַז עס קאָן איהם נאָך עמיץ כאַפען בייַ דער עבירה, ווען ער קניהט אויפ'ן קבר פון אַ מיידעל, אָבער אין אַ מינוט אַרום האָט ער דאָס אַלעס פערגעסען, אוּן אין אימפעט פון זיין פערטראָגענהייט האָט ער אַריבערגעשפרייזט איבער דער שוועל דורך דעם טירעל, וואו די כהנים געהען, און האָט זיך אַ וואַרף געטהון אויפ'ן קבר פון דעם טוי-טען מיידעל, אוּן פון זיינע אויגען האָט זיך אַ גאָס געטהון אַ קוואַל טרעהרען. עס זענען איהם דאַן גצקומען אויפ'ן זין די ווערטער פון'ם דיכטער:

„דען ס'קאָן דאָך נישט גלויבען קיין מאַן,
קיין געליעבטער,

וועלן ס׳איז יונג זיין פרוי אָבגעשטאָרבען,
אַז זי וועט מצהר קיינמאָל צום לעבען
נישט אויפשטעהן".

אוּן ער האָט געווייניט אַזוי לאַנג, ביז ס׳איז איהם גרינגער געווא־
רען אוּן ס׳איז איהם אַביסל אַראָב די שווערע לאַסט פוּנ׳ם האַרצען.
— צי וועט זיין געליבטע, וואָס איז אַזוי יונג געשטאָרבען, טאַקי קיינ־
מאָל מצהר נישט אויפשטעהן פוּן קבר?...

אוּן אַזוי פלעגט דער בחוּר זיך פיהרען אַ לאַנגע צייט.

אין די העלע תמוז־נעכט אוּן טאָג־טעגליך, וועלן ער האָט געוואוסט,
אַז קיין פרעמד אויג וועט איהם נישט בעמערקען, פלעגט ער זיך אין
געהיים דורכ׳ן פעלד פער׳גנב׳ענען אויפ׳ן בית־עולם אַרויף אוּן דאָרט
צופאַלען צום קבר אוּן שטיל׳ען זיין בענקשאַפט נאָך דער פערשטאָר־
בענער.

עס איז אָבער אָנגעקומען אַן׳אומגליקליכער טאָג; דוד יעקב האָט,
ווי זיין גצוואוינהייט, געקניהט ביי לאה׳ס קבר, אוּן אינמיטען דרינען
זענען אָנגעקומען אַ הייפעל מענשען, וואָס האָבען געטראָגען אויף די
אַקסלען אַ געשטאָרבען קינד. וועלן זיי האָבען דערזעהען דעם בחוּר
אויסגעצויגען אויף דר׳ערד ביי דעם מיידעלשען קבר, האָבען זיי אויפ־
געהויבען אַ גרויס געשריי, אוּן ער איז געבליבען שטעהן אינגאַנצען
ציטערענד אוּן פערשטומט, אָהן אַ וואָרט פוּן פערשטענדיגונג פאַר זיין
זינד. די מענשען האָבען זיך דעריבער געטראַכט, אַז ער מאַכט זיך
גאָרנישט דערפוּן.

אין שטעדטעל איז געוואָרען אַ רעש אוּן אַ געפילדער, אוּן מויל
צו מויל האָט דערצעהלט: אַ כהן אויפ׳ן בית־הקברות!

וועלן זאָל דען די דאָזיגע מענשען געבען פערשטאַנד צו אונטער־
שיידען צווישען ריין אוּן אומריין? וועלן זאָל זיי דען אויפקלערען דעם
זין פוּן דעם גאַנצען קאַמף, וואָס איז פאָרגעקומען אין האַרצען פוּן אַנ׳־
אומגליקליכען, שווער־געפלאָגטען יונגענמאַן אוּן זיי געבען צו פערשטעהן,
דאָס עס איז נאָך פאַרהאַן אַ וועלט אויסער זייער אייגענער וועלט אוּן
עס זענען פאַרהאַן טרוימען אוּן פאַנטאַזיעס, אוּן עס איז דאָ אַזאַ ביכצל
ליעדער, וואָס האָט אַזוי געווירקט אויף דעם יונגענמאַן, אַז ער זאָל
זיך אָבקעהרען פוּן זיין פריהערדיגען וועג? וועלן זאָל דען זיי געבען אַ

געפיהלט אין האַרצען צו שוינען יענעמ'ס פיין, וואָס פרעסט איהם אין געהיים, ווי אַ וואָרים? זיי האָבען נאָר איינס געוואוסט, אַז מ'האָט געפונען אַ כהן אויפ'ן בית-הקברות, אַז אַ בחור, וועלכען מ'האָט תמיד געהאַלטען פאַר אַנ'ערעטלעכען, איז אַרײַנ כּוון דרך-הישר אוּן איז געוואָרען אַ בעל-עבירה, אוּן איז איהם נאָך וועניג געווען צו שענדען די עהרע פון לעבעדיגע מיידלעך, נאָר ער האָט געהאַט צו טהון אויך מיט די געשטאָרבענע! ער איז אַ בעל-תאוה אוּן אַ פערפיהרער!

אוּן אין דער שטאָדט האָט געקאָכט ווי אין אַ קעסעל: איינער האָט עדות געזאָגט, אַז דער בחור איז שוין לאַנג אַראָב פון גלייכען וועג אוּן ער אַליין הָט מיט זיינע אויגען געזעהן זיינע מיאוסע מעשים. אַ צווייטער האָט דאָס אויסגעהערט אוּן צוגעגעבען, אַז ער וויס אויך געווויס, דאָס דער יונגערמאַן איז שוין אויס מתמיד געוואָרען אוּן איז געפאַנגען געוואָרען דורך די אַפּיקורסים אוּן דער טומאה, דער דריטער האָט שוין דערצאָהלט, אַז דער בחור האָט אַ מאָל, שוין גאָר לאַנג, געוואָלט בעגעהן אַ מיאוסע עבירה, נאָר די ציצות פון ט'ם טלית-קטן האָבען איהם אַ פּאַטש געטהוּן איבער'ן פּנים אוּן ער האָט זיך פערשעהמט, דער פיערטער האָט איהם אַליין שוין געזעהן אין דער לעצטער וואָך שפּאַציערען מיט'ן גלח אין פעלד, אוּן דער פינפטער האָט איהם געזעהן אין חלום, ווי ער האָט געגעסען טריפות, אוּן דער זעקסטער האָט שוין געזעהן, ווי קליינע קינדער שטאַרבען אין שטעדטעל פאַר זיינע זינד.

אַזוי האָט מען דוד יעקב'ן פערביטערט אוּן פער'מיאוסט דאָס לעבען. מ'האָט אויך איהם אויסגערעדט אַלדאָס בייז, אוּן מען האָט איהם פערפאָלגט אוּן גע'רודכט אָהן אַ שיעור. ער האָט פערלוירען די „טעג" אין די בעל-הבית'ישע הייזער אוּן איז כּוון הונגער געוואָרען ביסלעכווייז אויסגעדאַרט אוּן איינגעטרוקענט. אוּן וואָס שטאַרקער מ'האָט איהם גערודפט, אַלץ מעהר געפאַלען איז ער בייַ זיך געוואָרען אוּן האָט אַליין אָנגעהויבען גלויבען, אַז עס איז טאַקי ריכטיג דאָס אַלעס, וואָס מען רעדט אויף איהם, אַז ער האָט טאַקי אַזוי שווער געזינדיגט אוּן די מענשען זענען גערעכט, וועו זיי זאָגען אויף איהם, דאָס ער איז געוואָרען אַנ'אַפּיקורס אוּן וועט כוף-כל-כוף דערגעהן ביז שמד... ער האָט דערביי איינגאַנצען אויפגעציטערט אויף אַ ווייַלע. באַלד האָט ער זיך געפרוּבט שטאַרקען אינערליך אוּן געטראַכט צו אַנטלויפען פוּן דעם

שטעדטעל. אָבער אויך דער דאָזיגער גרויסער געדאַנק האָט אָנגעהאַל-
טען בײַ איהם בלויז איין אויגענבליק; אין אַ ווייַלע אַרום איז דער
דאָזיגער פלאַן פערשוואונדען אוּן דוד יעקב איז צוריק פערזונקען אין
זיין נידערשלאָגענהייט אוּן פערצווייפלונג, אוּן ער איז וואָס ווייטער אַלץ
מעהר געפאַלען בײַ זיך. פוּן דאַן אָן האָט ער געוואוסט, אַז די מענשען
רעדטען אויף איהם נישט אומזיסט אוּן זייער פאָראויסזאָגען ווען זיכער
מקוים ווערען... ער האָט פון איצט אָן אָנגעהויבען זינדיגען עפענט-
ליך, דען ער האָט געגלויבט, אַז זיין גורל איז שוין געטהמעט געווא-
רען אוּן ער האָט מעהר קיין ווען נישט אויף צוריק.

צוּ יענער צייט האָט דער גלח פוּן שטעדטעל אָנגעהויבען איהם
מקרב צוּ זיין, אוּן דער בלייכער אוּן אומעטיגער יונגערמאַן האָט, נישט
ווייסענדיג וואָס ער טהוט, זיך איבערגעגעבען אויף זיין בעראָט אוּן איז
געווען צופריעדען מיט זיין נייער לאַגע... אין שטעדטעל איז גע-
וואָרען אַ רעש אוּן די יודען האָבען פלוצלינג זיך אַרומגעזאַהן, אַז
דאָס זענען זיי אַליין שולדיג אין דעם, וואָס איז געשעהן, דען זיי
האָבען דעם אומגליקליכען יונגענמאַן אָבגעשטויסען מיט זייערע אייגענע
הענד. מען האָט איצט גענומען זיך בעמיהען אומצוקעהרען דאָס פער-
בלאָנדשטע שעפעלע אוּן מ'האָט פאַר דעם יונגענמאַן געעפענט אַלע
קוואַלען פוּן גוטסקייט אוּן רחמנות, אָבער ס'איז שוין געווען צוּ שפעט
אוּן מ'האָט מעהר גאָרנישט געקענט אויפטהון... אוּן אינ'ם יום-טוב
פוּן הייליגען באָניפיציוס האָט דער פאָרזיצענדער פוּן דער עוואַנגעלי-
שער געמיינדע אָטאָן שולצע געמאַלדען אין דער קירכע, אַז עס איז צוּ-
געקומען אַ נייער קריסט, וועלכער וועט נישט מעהר הייסען דוד יעקב
קאָהן, נאָר פרידריך יאַקאָבי קאָנראַד באָניפיציוס... אָט די דאָזיגע
ענדערונג פוּן דעם נאָמען האָט דוד יעקב'ן דערשלאָגען אוּן ערנידריגט
צוּם טויט.

פוּן צייט צוּ צייט קומט פרידריך יאַקאָבי אויפ'ן יודישען בית-
עולם, וואוּ ער קניהט פאַר'ן קבר פוּן אַ יודיש מיידעל, אוּן די יודען
שטערען איהם נישט דערין, וואָרוּם יודען האָבען פוּן שטענדיג אָן דרך-
ארץ פאַר משומדים.

אָט דאָס איז דאָס בילד פוּן דעם בלייכען אוּן אומעטיגען יונגע-
מאַן, וואָס שטעהט מיר היינט, ווי לעבעדיג, פאַר די אויגען.

„מטות" און „מסעי"

דאָס טויער פון אויבערען געריכטס-הויז (סודעבנאַיאַ פּאַלאַטאַ). . . . איבער דעם טויער אויבען הענגט דער הילצערנער אָדלער מיט די צוויי קעפ. אוּן לינקס דורך דעם זאַל געהט דער וועג צו דער גרויסער געריכטס-פּאַלאַטאַ.

אין דעם זאַל אינעווענדיג הערט זיך יעצט דער קלוֹנג פון אַ גלאָק. אַ גרויס פּובליקום האָט זיך היינט דאָ פערזאַמלט, כּדי צו הערען דעם „זעהר אינטערעסאַנטען פּאַל", אוּן וואָ זיי דערהערען דעם קלוֹנג פּונ׳ם גלאָק, כּאַפען זיך אַלע אויף. דער אָנגעקלאָגטער, וועלכער זיצט אויף דער באַנק, הינטער דעם אָבגעצוימטען אָרט, שטעהט גאַנץ פאַמעליך אויף. ער זעהט אויס מיעד אוּן אָבגעלעבט, אוּן האָט אַ פנים וואָ אייגנער, וואָס דאָס אַלעס, וואָס טהוט זיך דאָ אָב אַרוּם איהם, געהערט זיך נאָר־נישט אָן מיט איהם אוּן עס שטערט איהם אפילוּ נישט אין זיינע גע־דאַנקען. אַ מין אייזערנע רוהה איז אויסגעגאָסטען אויף זיין געזיכט אוּן זיינע מוסקוּלען ריהרען זיך נישט; זיינע האָר זענען ווילד צעשויבערט, אוּן זיינע אויגען בליקען אָהן אויפהער אַהין צוּ דעם געריכטס-פּרעזי־דענט אוּן צוּ זיין גאָלדענער קייט, וועלכע הענגט אויף זיין האַלז, אוּן עס שוועבט אַנ׳אייביגער, נאַרישער שמייכעל איבער זיינע ליפּען, — נע־פעלט איהם אַזוי שטאַרק דער געריכטס-פּרעזידענט? געפעלט איהם די קייט אַזוי זעהר? — עס איז טיפּף שטיל אַרוּם, עס הערט זיך נישט קיין שאָרך. נאָר פון מינוט צוּ מינוט, וועַן דער פּרעזידענט בעוועגט צו־פעליג דעם קאָפּ, הערט זיך דאָס געוויש פון דער קייט.

סערגיי סטעפּאַנאָוויטש קירקוּשקין, דער העכסטער געריכטס-פּרע־זידענט, הויבט אויף פלוצלינג דעם קאָפּ אוּן פון אַ פאַפּיער, וועלכעס ער האַלט אין האַנד, לייענט ער מיט אַ הויכער שטימע, אוּן דאָס פּובליקום הערט אָבגעריסענע ווערטער:

„לויט'ן געזעץ פון זיין קייזערליכער מאַיעסטעט... משה שמוּ-לעוויטש לַפידות, פון יודישען גלויבען... זיבען און דרייסיג יאָהר אַלט... געמאַכט אַ מאַשינקע אויף נאָכצומאַכען צוהען-רויבעלדיגע פּאַ-פיערלעך... זעקס יאָהר שוועדיש ארבייט אין סיביר... אַלע רעכט פּערלוירען...

סערגיי קירקושקין הויבט צופעליג אויף זיינע אויגען, און בשעת'ן לייענען די לעצטע ווערטער, פאַלען זיי צופעליג אויף דעם גע'משפט'טן — זיין פנים ווערט פלוצלינג ווייס ווי קאַלך און די ווערטער בלייבען איהם שטעקען אין האַלז. — האָט ער אפשר איצט דעם יוד, דעם גע-משפט'טן דערקענט? זענען איהם פלוצלינג אַלטע זכרונות פון דער יו-גענד געקומען אין זין אַריין?...

דער פרעזידענט ענדיגט כאַפּענדיג לייענען דאָס פּאַפּיער, און זיין שטימע הערט זיך קוים; דאַן כאַפט ער זיך גיך אויף און פערלאָזט אין איין אימפעט דעם זאַל. — ווער יאָגט איהם, דאָס ער איילט זיך אַזוי זעהר? — אויך משה לַפידות האָבען צוויי זשאַנדאַרמען אַרויסגעפיהרט. צוויי, דריי אַדוואָקאַטען האָבען זיך אָבגעשטעלט, איינמאָל אין איין ווינקעלע, איינמאָל אין צווייטען, און האָבען געריידט צווישען זיך איבער דעם „אינטערעסאַנטען פאַל", און דאַן האָבען אויך זיי פערלאָזען דעם זאַל. איינער פון די יודען, וועלכע זענען געווען אין זאַל, האָט זיך אָנ-גערופען: „געמיינט האָב איך פאָרט, אַז זיי וועלען איהם נישט אַזוי שטרענג בעשטראָפען" — און איינער פון די גוים אָבער זאָגט זיך: „אָט האָסטו אַ גערייכט! געמיינט האָב איך, אַז אויפהענגען וועלען זיי איהם אוּן נישט איהם פטר'ען מיט אַזאַ קלייניגקייט" — און דאָס פּובליקום געהט זיך פּונאַנדער...

*

האָט איינער דעם צווייטען געקענט? —

— — — עס איז זומער פאַר פיער אוּן דרייסיג יאָהר. די זון גיסט אויס איהר ווערמקייט אוּן איהרע זיסע ליכט-כוואַליעס איבער דעם גע-לעבן זאַמד, וואָס ליגט אויפ'ן הויף, אוּן צווייי קינדערלעך שפּיעלען זיך צוזאַמען אוּן שרייען אוּן רעש'ען אוּן שפּרינגען אוּן זינגען אוּן קייקלען

זיך אין גלעזן זאמד. ווי גוט און אנגענעהם זענען די ליכט-שטראהלען אין ווי זיס פאר קינדערס אויגען! דאס איינע קינד געהט אין אבגערי-סענע, אבגעשלאסענע שמאטעס אין האט שווארצע האר ווי פעך אין א קרהמליכע נאז, אין דאס צווייטע קינד געהט אין א רויט זיידען העמדעל אין האט בלאנדע האר ווי פלאקס אין א גלייכע נאז פון אונטען ביז ארויף. אבער די קינדער האבען דענסמאל נאך נישט געווואוסט דעם אונטערשיעד צווישען א קרומער אין א גלייכער נאז, צווישען שווארצע אין בלאנדע האר אין צווישען שמאטעס אין א זיידען העמדעל. זיי הא־ בען נאר געווואוסט, אז זיי אונטערשיידען זיך איינער פון צווייטען דורך די נעמען: דער איינער, דער בלאנדער, הייסט סערגיי, אין דער צווי־ טער, דער שווארצער, הייסט משה. — אבער איז דען איין נאמען מעהר יחסן פון דעם צווייטען? די זון שיינט דאך אויף איין קינד ווי אויף דאס צווייטע אין מאכט גאר קיין אונטערשיעד נישט צווישען זיי, אין אויך דאס גלעזל ברענענדיגע זאמד ליגט אויסגעגאסען פאר איינעם גלייך ווי פאר דעם צווייטען גאנץ אהן אונטערשיעד, אין אויך שפיצלען אין רעש'ען אין קייקלען זיך האבען ביידע גלייך געקענט — אין דערביבער טאקי זענען זיי געבליבען אלע מאל פון דער פריה ביז צום מיטאג צוזאמען. טיילמאל האט זיך געמאכט, בשעת זיי האבען זיך ארומ־ גצוואלגערט אויף דעם זאמד, אין דאס שווארצע יונגעל איז געווען אין איין ארבע-כנפות אין דער ווינד איז געקומען אין האט די ציצית א ווארף געגעבען איבער דעם פנים פון דעם בלאנדען יונגעל, דא האט דאס בלאנדע יונגעל געקענט זיך א כאפ טהון אין ארונטערשטעקען די האנד אונטער זיין רויט העמדעל אין אויך זוכען א ציצה, כדי דעם שווארצען צו בעצאהלען מדה כנגד מדה, אין האט קיין ציצה נישט גע־ פונען — דא האט ער געקענט זיך אויף עטליכע מינוט פערטראכטען.

אין יעדעס מאל מיטאג-צייט פלעגען זיך די קינדער, איינס פונ׳ם אנדערן, צעשיידען. יעדער פלעגט געהן אין זיין היים ארייז.

דאס בלאנדע קינד פלעגט געהן מיט די טרעפ צום ערשטען עטאזש פון גרויסען פראנט-הויז; דאס שווארצע פלעגט געהן אין די קעלער-שטוב אין הויף.

אויפ'ן ערשטען עטאזש פון גרויסען פראנט-הויז האט גע־ וואוינט סטעפאן פעטראוויטש קירקושקין דער סליעדאוואטעל, אין

אין דער קעלער-שטוב האָט געוואוינט שמואל לפידות, אַ יוד אַ הָאקפּ-געהער.

פון פענסטער אויפֿן ערשטען עטאַזש הערען זיך איצט מוזיקאַלי-שע טענער. דער קלייַנער סערגיי האָט מיטאָג אָבגעגעסען, און איצט זיצט ער נעבען זיין גוווערנאַנטקע פֿאַר דעם קלאַווּיר און לערנט זיך גאַמען שפּיעלען. אין דערזעלבער צייט שטעהט אַ קליין יונגעל מיט שוואַרצע האָר און אַ קרומער נאָז אין הויף, נאָכדעם ווי ער האָט עט-ליכע קאַרטאָפּעל גיך אָבגעגעסען, און קוקט אַרויף צו די פענסטער פון דעם אויבערשטען עטאַזש און האָרכט. די מוזיקאַלישע טע-נער גפֿהען אַריין טיף אין זיין האַרץ, — פאַרוואָס האָט גאָט אַנ'אונ-טערשיעד געמאַכט צווישען איין יונגעל און דעם צוויטען און פֿאַר וואָס האָט ער זיך אייגעם אויסגעקליבען, כּדי איהם אַלעס גוטע צושענקען?

דאָס יונגעל האָט דענסמאָל נאָך נישט געוואוסט, אַז אויך דער מענש האָט אַנ'אונטערשיעד געמאַכט צווישען אייגעם און דעם צוויי-טען...

אויפֿן ערשטען עטאַזש לערנט זיך דאָס יונגעל גאַמען שפּיעלען — אָבער היינט איז זיין קאָפּ גאָרנישט בייַם לערנען.

— וואָס איז מיט דיר היינט, נשמה מיינע? — פרעגט די מוטער.

— מאַמאַ! גיב אויך מיר אַזעלכעס, וואָס עס רופט זיך „קאַנפּער" מיט פּיער „ציצי", אַזוי ווי דער משה האָט...

מעלפּאָמענאַ גריגאָריעווונאַ, די מוטער, האָט ווי אַ שטאָך אין האַר-צען דערפיהלט.

— סערגיי! סערגיי! ווי אָפט האָב איך דיר שוין געזאָגט, דאָס איך וויל בפירוש נישט, אַז דו זאָלסט האָבען עסקים מיט דעם דאָזיגען שמוציגען יונג, מיט דעם זשידאָק... עס קאָסט מיר מיין לעבען! הערסטו? —

און אויך שרה, די יודישע מוטער, אַז זי האָט געזעהן איהר משה'ן צוזאַמען מיט דעם בלאָנדען אין הויף, האָט זיך אין איהר דאָס האַרץ געריסען.

— משה! משה! ווי אָפט שוין האָב איך דיך בעשוואירען, אַז דו זאָלסט דיך נישט חבר'ען מיט דעם „שיגעץ". האָסטו גאָר נישט גאָט

אין האַרצען? איז נישטאָ קיין אייגציגער פונק יודישקייט אין דיר? אוי קינד, קינד! ברענג מיך נישט פאַר דער צייט אונטער דער ערד!

... אָבער די שטראַלען פון דער זון זענען זיס און די בערגלעך פון גליהענדיגען זאַמד זענען פול מיט אַ לעבעדיכען כישוף, און משה און סערגיי האָבען ביידע לעבּ געהאַט די שטראַלען פון דער זון און די בערגלעך זאַמד, און זיי האָבען זיך אַרומגעקיקעלט און אַרומגעוואַלגערט אויף דער ערד און זיך געשפּיעלט און אַרומגעשפּרונגען דעם גאַנצען טאָג.

מעלפאָמענאַ גריגאָריעוונא האָט עס נישט געזעהן און נישט גע־וואוסט, ווי די קינדער שפּיעלען זיך אין הויף. שרה אָבער האָט עס יאָ געוואוסט און זי האָט זיי יעדען טאָג געזעהן, און ווי זי האָט זיי גע־זעהן, האָט זי געפּלענט אַ קרעכץ געבען און זאָגען:

אָט געהט „מטות" און „מסעי" צוזאַמען!...

די יודישע פרוי האָט זיי געדופּען „מטות" און „מסעי" לויט די צווייי סדרות, וועלכע געהען צוזאַמען...

*

אָבער נישט אייביג זענען געגאַנגען „מטות און מסעי" צוזאַמען... יעדער האָט אָנגעהויבען גען זיין וועג בעזונדער.

— — — אַ שלאַגס־רעגען גיסט זיך פון הימעל. צוויי צעהניעהריגע יונגלעך בעגעגענען זיך בייַם טויער פון אַ גרויס הויז. איינער איז אַ יונגעל מיט אַנ׳אויסגעפילט רויט פּנים און מיט בלאָנדע האָר און בלויע אויגען; דער צווייטער האָט אַ ווייס, בלייך פּנים און שוואַרצע האָר און שוואַרצע גלאַנצענדיגע אויגען. איינער געהט אָנגעטהון אין אַ בלויען רעקל מיט ווייסע גלאַנצענדיגע קנעפּ און טראָגט אַ טעקע מיט ביכער אויף די פלייצעס, דער צווייטער געהט אָנגעטהון... ניין, ער געהט אין גאָרנישט אָנגעטהון, נאָר איינגעוויקעלט איז ער אין מאַנטע צעריסענע, צעשליסענע שמאַטעס. — סערגיי געהט אין די שטאַדטישע פאַרבעריטונגס־שולע, און משה געהט אין „חדר"...

די קינדער רעדען נישט איינער מיט דעם צווייטען. — זענען זיי בוזגו איינער מיט דעם צווייטען, וואָס זיי רעדען נישט?...

עס איז מיטאָג-צייט. ביידע יונגלעך בעגעגענען זיך צום צווייטען מאָל פאַר דעם טויער פון גרויסען הויז; ביידע זענען גלייכצייטיג אַהיימגעקומען, איינער פון דער שול, דער צווייטער פון חדר.

— משה! איך האָב צו דיר אַ בקשה. מיין לעהרער האָט מיר היינט אַ רעכנונג אויפגעגעבען, איינע פון די פיער „שפעציעס". דו ווייסט דאָך עס זענען דאָ פיער. חיבור, חיסור... אַ יאָ, דו ווייסט! איך האָב היינט קיין צייט נישט... מיין קאָפּ איז מיר פערדרעהט אוּן איך קען היינט די אַרבייט נישט מאַכען... איך וויס נישט, וואָס זאָל איך מאָרגען דעם לעהרער ענטפערן... משה! האָסטו מיך ליעב?

— וואָס פערלאַנגסטו, סערגיי, וועל איך עס דיר טהון.

משה! מיין טייערער משה! גיב מיר דיין האַנד! ווילסטו היינט עמליכע מינוט פאַר מיינעטוועגען אַרבייטען אוּן דעם חשבון אויפשרייבען, איך זאָל איהם קענען מאָרגען דעם לעהרער געבען?

— איך לערן דאָך נאָר אין אַ חדר! — איך לערן דאָך די תּורה דעם גאַנצען טאָג, אוּן אַ מעשה מיט אַנ'אָקס, וועלכער האָט געשטויסען אַ קוּה אוּן די קוּה האָט זיך מישב געווען אוּן האָט אַ קליין קעלבעלע געהאַט... אוּן ווי אַזוי קען איך ווייסען דאָס, וואָס דו לערנסט? איך האָב קיינמאָל נישט געלערנט חשבון אוּן איך וויס נישט...

— פאַרוואָס זוכסטו דיר אַנ'אויסרייד? אין דער שול זאָגען אַלע, אַז די יודען וויסען אַלצדינג אוּן קענען אַלצדינג!

... זענען די קינדער אַלזאָ דאָסמאָל נ י ש ט ברוגז איינער מיט דעם צווייטען?

צום אָוונד האָט משה געבראַכט סערגיי'ן דאָס, וואָס ער האָט פערלאַנגט, — פון וואַנען האָט משה דעם געגענשטאַנד געקענט, אַז געלערנט האָט ער איהם קיינמאָל נישט?

פטור! „די יודען וויסען אַלצדינג אוּן קענען אַלצדינג"...

*

נאָך איינמאָל האָבען זיך די ביידע בעגעגענט.

— — — איבער דעם שטאָדט-טייך ליגט בריט אוּן ווייט דאָס אייז אויסגעגאָסען. יונגלעך אָהן אַ צאָהל קומען זיך גלייטשען איבער

דעם אייז, אוּן יעדער האָט זיינע „גלײטשערס" אויף די פיס. דער טאָג חייבט אָן זוּאָס אַמאָל מעהר צו פערשווינדען, אוּן צווישען די רויטע פאַסען אויפ'ן הימעל פון מערב-זייט הענגט די זון אוּן איז גרויס ווי אַ גרויסע גאָלדענע שיסעל. די יונגלעך זענען פרעהלעך אוּן לוסטיג, אוּן רעש'צן אוּן פילדערען אָהן אַ סוף אוּן זענען גלייקלעך מיט דעם פראָסט; די פּוּלע באַקען זענען רויט פאַר קעלט, די אויגען וועגדען זיך אייגמאָל צו דער בלוטיג-רויטער זון, וועלכע פאַלט אוּן פאַלט, אוּן איינמאָל צום גרויען גלאַנצעדיגען אייז אונטער די פיס. הוּרא, דער פראָסט! הוּרא, דער ווינטער! רופען די קינדער לוסטיג — אוּן סערגיי אוּן משה זענען צווישען די קינדער.

סערגיי לויפט זיין וועג איבער דעם אייז גיך אוּן שאַרף אוּן אַהין אוּן צוריק אוּן רונדיג אוּן אויף א י י ן פוס! צום סוף אָבער גלײטשט ער זיך אויס אוּן פאַלט אַנידער. אַ רוישענד געלעכטער פלאַצט אַרויס פון אַלעמענס מיילער: די קינדער לאַכען איבער זיין פאַלען...

אויך משה לויפט גיך אוּן שאַרף, נאָר „גלײטשערס" האָט ער נישט אויף די פיס. די הערליכע רויט-פאַרביגע פאַסען אויפ'ן הימעל ציהען אים ווי מיט אַ כישוף אוּן זיינע אויגען זענען ווי צוגעקניפט צו דער גרויסער שיסעל אויפ'ן הימעל, וועלכע פאַלט אוּן פאַלט אוּן וואַקסט באַלד לויגען אונטען פאַר זיינע פיס. ווי הערליך אוּן ווי שפהן איז דאָס אַלעס! נאָך ווי ער איז אַ גאַנץ קליין יונגעלע געווען, האָט ער לייב געהאַט זיך צו פערקוקען אויף די גרויסע גאָלדענע שיסעל, וועלכע הענגט אויף גאָרנישט אינמיטען דער לופט, אוּן פאַר איהר אוּן הינטער איהר ציהען זיך די רויטע בריטע פאַסמעס, אוּן צווישען זיי אויך בלויע, אויף וועלכע עס לייגט דער פראָסט אויסגעמאָסען. אוּן אונטען דאָס אייז ווייט אוּן בריט אויף דעם טייך, אוּן דאָס אייז גלאַנצט אוּן פינקעלט אַקעגען דער גאָלדענער שיסעל...

ווי הערליך אוּן ווי...

— „זשיד!"...

ווער רופט יענס וואָרט אַזוי שרעקליך? ווער איז דאָס פאַר אַ שרעקליכע שנאה, וועלכע שטעקט אין יענעם וואָרט?

פטור, די יונגלעך פלאַצען אַרויס מיט אַ געלעכטער, ווי זיי האָבען איהם דערזעהן. זיי פלאָגען איהם אוּן יאָגען איהם אוּן ווייזען

איהם „חזיר-אויערלעך". וואָס האָט ער זיי אַזוי פיעל שלעכטס געטאָן, וואָס זיי ווילען איהם נישט דערלאָזען פערגניגען צו האָבען פון דעם, וואָס געפעלט איהם? געהערט צו זיי דען דאָס גרויסע גלאַנצעדיגע אייז? האָבען זיי דען בעשאַפען די רויטע פאַסען אויפֿן הימעל, מיט יענער גרויסער שיסעל?

פלוצלינג הערט ער אויף מיט דעם מוח צו קלערען. אַ שטיק אייז, וועלכעס אַ יונגעל וואַרפט איהם, פליהט איהם אין שטערען אַריין.

אין דער דאָזיגער נאַכט האָט סערגיי נישט געקענט רוהיג שלאָפען. אין חלום האָט ער געזעהן טויזענד יונגלעך, גלישטען זיך אויף דעם אייז, אוּן ער גליטשט זיך מיט זיי, אוּן אַלע פאַלען אוּן ער לאַכט אוּן שפּעט אָב פון זיי. — אוּן אויך משה איז אין דער דאָזיגער נאַכט נישט רוהיג געשלאָפען. אין חלום האָט ער טויזענד יונגלעך געזעהן, גליטשען זיך אויף דעם אייז, אוּן ער גליטשט זיך מיט זיי! צום סוף אָבער זענען זיי איהם אַלע בעפאַלען אוּן האָבען פון איהם זיין לעצטע טרייסט צוגעגלי׳ט: די גרויסע גאָלדענע שיסעל, וועלכע הענגט צווישען די רויטע פאַסמעס אין הימעל...

*

אוּן נאָך איינמאָל האָבען זיך ביידע בעגעגענט — אויף דער שוועל פון גימנאַזיום...

אייגער איז געקומען פון דער פאַרבריטונגס-שולע, אוּן ווי ער איז אַריין אין גימנאַזיום, האָט ער געפונען אָפענע צווי אָרעמס, וועלכע האָבען איהם צוגענומען! דער צווייטער איז געקומען פון חדר, אוּן ווי ער איז אַריין אין דעם נייעם הויז אוּן אין די נייע וועלט, האָט ער געפונען צווי אָרעמס, וועלכע האָבען איהם מיט געוואַלד אַווועקגעשטויסען נאָך אויף דער שוועל שטעהענדיג.

ווי איז עס געקומען, דאָס אַ יודיש יונגעל איז אַרויס פון זיין וועלט אוּן האָט געפרוּבט אַריינגעהן אין די נייע וועלט?

„די יודען ווייסען אַלצדינג אוּן קענען אַלצדינג"—האָט איהם זיין בלאָנדער חבר געזאָגט. אָבער דער מלמד, בייַ וועלכען משה האָט געלערנט אין חדר, האָט נישט אַזוי געזאָגט! ער האָט נישט געזאָגט אויף די קלייַנע יודעלעך,

וועלכע זיצען אין זיין חדר, אַז זיי ווייסען אוּן קענען אַלצדינג, אוּן אויך אויף דעם קלייניעם משה'לע האָט ער אַזוי נישט געזאָגט. אַדרבא, דעם גאַנצען טאָג ער געפֿעגט אויף די קינדער שרייען אוּן זיי שפּילטען מיט די ביטערסטע קלָלות. אויך משה'ס פּאָטער האָט נעפּלעגט אויף זיין זוהן זאָגען, אַז ער וויס אוּן קען גאָרנישט...

דאָס יונגעל אָבער איז געווען געבענטשט אוּן בעגאַבט פּוּן גאָט! זיין האַרץ איז געווען פּוּל מיט געפּיהל, אוּן אַלעס שהנע און אַלעס אייַ־ דעלע האָט איהם געצויגען ווי מיט אַ כישוף — בעזונדערס האָט זיך געווויזען אין איהם אַ טאַלענט צום מאָלען.

צוועלף יאָהר איז ער אַלט געווען, ווי ער האָט געמאַכט דעם „שויתי" פֿאַר דעם עמוד אין גרויסען בית־מדרש. וועד עס האָט דעם „שויתי" געזעהן, איז געבליבען פערוואונדערט שטעהן, דען קיינמאָל נאָך נישט איז אַזאַ שהנע זאַך געמאַכט געוואָרען פּוּן אַזאַ יונג קינד, וואָס האָט די דאָזיגע מלאכה קיינמאָל נישט געלערנט. אוּן אויך מיט זיין שהנער האַנדשריפט האָט דאָס יונגעל אויפּזעהן געמאַכט. די אותיות זענען געווען ווי פּערעל! אַזאַ שהנע האַנדשריפט, האָבען אַלע געזאָגט, איז גאָר נישטאָ אויף דער גאַנצער וועלט.

אָבער וואָס געהערען זיך די יודען אָן מיט אַ זעלכע זאַכען? — דער מלמד איז געבליבען בייַ דאָס זייניגע, אַז דאָס יונגעל טויג צוּ קיין זאַך נישט; ער פערבּרענגט זיין צייט מיט לויטער נאַרישקייטען, מיט בילדער־מאַכען אוּן מיט צאַצקעס־מאָלען, אוּן לערנט קיין שוּם זאַך נישט. אויך פּוּן פּאָטער פלעגט ער דאָס הערען טאָג־טעגליך, אוּן דאָס יונגעל האָט פעסט אוּן זיכער אָנגעהויבען גלויבען אוּן ווייסען, אַז ער טויג צוּ גאָרנישט. וואָס נוצען איהם נאָך חדרים אוּן מלמדים? וואָס זאָל ער נאָך לערנען זאַכען, וועלכע געהערען זיך מיט איהם גאָר־ נישט אָן?

אוּן משה האָט זיך אַוועקגענאַרט פּוּן חדר, אוּן איז א י י ן טאָג אַהין נישט געקוּמען.

אָבער „וועז דוּ וועסט זי א י י ן טאָג פערלאָזען, וועט זי דיך פערלאָזען צ ו ו י י טעג". צוּם אָנפאַנג האָט משה געפּלעגט זוכען אַנ'אויס־ רייד, כדי נישט צוּ דאַרפען קוּמען אין חדר אַריין א י י ן טאָג, אוּן די תּורה האָט איהם פערלאָזען צ ו ו י י טעג; דאָן איז ער נישט געקוּמען

צ ו ר י ט ע ג, אוּן די תּוֹרה הָאָט איהם פערלָאָזען פ י ע ר ט ע ג; דאָן איז געקומען אַ צייט, ווי ער איז נישט געקומען אַ גאַנצע וואָך, גאַנצע צווייַ, אוּן דאָן הָאָט ער אויפגעהערט אינגאַנצען אוּן איז ג ָא ר נ י ש ט מעהר געקומען.

אוּן אין דער היים הָאָט מען איהם געזוּכט אוּן פערבּיטערט דאָס לעבּען.

אַזוי איז משה געוואָרען אַ גאַסען-יונג אוּן הָאָט זיך צוזאַמענגע-פּאַרט מיט דער ווייסער חברה.

דאָן אָבּער הָאָט ער מיט געוואָלד זיין גאַנצע קראַפט צוזאַמענ-גענומען; ער הָאָט בּעהאַלטענערהייט אַלעס נויטיגע געלערנט אוּן איז אָנגעקומען בּיז צום גימנאַזיום.

אין דערזעלבּער צייט איז אויך סערגיי דָאַרט אָנגעקומען. — פּוּן וואַנען? ווי אַזוי איז דער בּלָאָנדער יונגערמאַן אַזוי ווייט געגאַנגען? נעכטען „הָאָט ער קיין צייט נישט געהאַט", הייסט „איז איהם דער קָאָפּ פערדרעהט", אוּן מָארגען „איז די אַרבּייט צו שווער" — דער פָּאָטער אָבּער הָאָט איינמָאָל פּאַר אַלע מָאָל געוואוסט, אוּן אויך דער לעהרער הָאָט עס איינגעזעהן, אַז דאָס יונג קינד „לערנט זיך זעהר גוט".

אוּן בּיידע קינדער זענען געשטאַנען פּאַר דעם לעהרער בּיים עקזאַמען.

דָאָ הָאָבּען די לעהרער דעם איינעם, דעם בּלָאָנדען, צוגעצוּמען, „וויל ער הָאָט זיך זעהר גוט גלערנט", אוּן דעם צווייטען, דעם מיט דעם בּלייכען פנים, הָאָבּען זיי אָבּגעזאָגט, „וויל ער הָאָט נישט די נוי-טיגע קענטנישען".

וּבּכן ווייסען אוּן קענען יודען נישט אַלצדינג.

פּאַרוואָס אָבּער זאָגט סערגיי משה'ן טאָג-טעגליך, אַז יודען ווי-סען אוּן קענען אַלצדינג? פּאַרוואָס קומט דער בּלָאָנדער טאָג-טעגליך צו דעם מיטן בּלייכען פנימ'ל, אוּן בּעט איהם יעדעסמָאָל ער זָאָל אַזוי גוט זיין אוּן פּאַר איהם די לעקציע מאַכען, אוּן דָאָס קינד מיט דעם בּלייכען פנימ'ל מאַכט די לעקציע טאָג-טעגליך פּאַר דעם בּלָאָנדען?

*

אוּן „מטות" אוּן „מסעי", וועלכע געהען צוזאַמען, זענען פּוּן דעסמָאָל אָן גענאַנגען זעהר ווייט איינער פּוּנ'ם אַנדערן; איינער איז געגאַנגען

העכער אוּן העכער, אוּן דער צווייטער איז געגאַנגען נידריגער אוּן נידריגער; איינער — בּאַרג אַרויף, דער צווייטער — בּאַרג אַראָבּ...

איינער איז געגאַנגען אין גימנאַזיום פּוּן קלאַס צוּ קלאַס, בּיז ער איז אָנגעקומען אין דעם דריטען קלאַס, דער צווייטער איז געגאַנגען אין דערוואַקסענער צייט אוּיף שלעכטע וועגען, בּיז אַזש די פּיט האָבּען איהם נישט געקענט מעהר דערשלעפּען.

פּלוצלינג אָבּער האָט זיך דער דאָזיגער צווייטער צוזאַמענגענומען מיט זיין גאַנצער קראַפט, אוּן איז צום צווייטען מאָל געקומען צוּ די לעהרער, אוּן האָט געווויינט פּאַר זיי אוּן האָט זיך געבּעטען אַז זיי זאָלען איהם ערלויבּען זיך צוּ שטעלען צום צווייטען מאָל צום עקזאַמען. „יודען זענען מאָדנע עקשנים!“ האָבּען די לעהרער געענטפּערט אוּן האָבּען איהם אַ חסד בּעוויזען לפּנים משורת הדין אוּן האָבּען איהם אַהיינגענומען אין צווייטען קלאַס.

נאָר סערגיי „האָט פּאַרטשריט געמאַכט“ אין זיין לערנען אוּן משה „האָט נישט געמאַכט קיין פּאַרטשריט“ — אַזוי שטעהט בּפירוש געשריבּען אין די פּאַפּיערען, וועלבּע די לעהרער האָבּען אויסגעשריבּען יעדעסמאָל פּאַר ביידע שילער.

אוּן נאָך דעם ערשטען יאָהר איז משה פּערבּליבּען אין דעמזעלבּען קלאַס, אוּן אויך אין צווייטען יאָהר איז ער וויטער געבּליבּען — דאָ האָבּען די לעהרער געפּסקענט, אַז דער דאָזיגער שילער איז נישט טויגליך צוּ קיין שום לערנען אוּן ער וועט מוזען דאָס גימנאַזיום פּערלאָזען.

אוּן פּאַרט פלעגט יעדען טאָג סערגיי אוּן נאָך פיעל אַנדערע שילער צוּ איהם קומען, אוּן משה פלעגט פּאַר זיי זייערע לעקציעס מאַכען, אוּן בּפרט פלעגט ער פּאַר זיי די צייכנונגען מאַכען, וועלכע די לעהרער האָבּען זיי אויפגעגעבּען.

אוּן אי ה ם זאָגט מען, אַז ער איז נישט טויגליך צוּ קיין שום זאַך!

דאָ האָט עס אויפגעפלאַמט אין איהם ווי אַ ווילד פייער, אוּן ער האָט מעהר נישט געקענט שווייגען. איינמאָל וועג ער איז געווען שטאַרק סערבּיטערט, האָט ער איינעם פּוּן די לעהרער עפּענטליך בּעליידיגט.

וואָס טהוען די לעהרער מיט אַזאַ אויסגעלאַסענעם שילער? —

רעכט האָבען זיי, אוּן נישט טויגלעך איז ער! דערביבער האָבען זיי איהם פּוּן גימנאַזיום אַרויסגעטריבען, אוּן אין זיינע צייגעניסען האָבען זיי אייגנגעשריבען, אַז ער טאָר נישט אָנגענומען ווערען פּוּן קיין שוּם גימנאַזיום מעהר אין דעם גאַנצען לאַנד...

אוּן דאָס יונגע הערט טאָג-טעגליך זיין שאַנד אוּן זיין שפּאָט; אין דער היים רופט מען איהם „גוי", אוּן אין גאַס זאָגט מען איהם, אַז ער איז אַן'אויסגעלאַסענער שילער.

אזוי איז ער געגאַנגען באַרג אַראָב...

•

אַ שטילע, רוהיגע נאַכט. טויזענד שטערען גלאַנצען פּוּן דעם לייכטיגען בלוי אין דער דעק פּוּנ׳ם הימעל, אוּן זיי פלאַטערן ציטערדיג איינער אַנטקעגען דעם אַנדערען.

אויף זיין געלעגער בייגאַכט ליגט אַ יונגע מיט אַ בלייך בלאַס פּנימ׳ל, אַליין אוּן פערלאָזען, אוּן קען נישט אַנטשלאָפען ווערען. — אין גאַס לאַכט יעדער פּוּן איהם דעם גאַנצען טאָג, אוּן איצט זענען געקומען אויך יענע גרויסע ליכטער אין הימעל צוּ שפּעטען פּוּן איהם... וואַהין זאָל ער איצט מיט זיין חרפה אַנטלויפען? אפשר ביז צוּ אַן אָרט, פּוּן וועלכען ער וועט מעהר נישט קענען צוּריק... אוּן פאַרוואָס האָט דאָס גאָט איהם אַזוי זעהר געשטראָפט? פאַרוואָס בעצאָהלט ער איהם לויטער שלעכטס פאַר אַלדעם גוטען, וואָס ער האָט אַלעמאָל פּוּן זיין קינדהייט אָן געוואָלט טהוּן? איז דען נישט רעכט, אַז דער מענש איז גוט אוּן ווילּ גוט בלייבען?...

אפשר! אפשר איז נישט רעכט, אַז דער מענש שטרעבט גוט צוּ זיין!...

איצט איז ער אַן'אומגליקליכער מענש, דען מענשען זענען געקומען אוּן האָבען איהם מיט געוואַלד אומגליקליך געמאַכט; מיט געוואַלד האָבען זיי איהם פּוּן גוטען אַוועקגעשלעפט אוּן צוּם שלעכטען אַהינגעשטויסען. ווי ער איז נאָך אַ קינד געווען, האָבען איהם קינדער פּוּן זיינסגלייכען פּוּן אייז אויפ׳ן טייך פערריאָגט אוּן האָבען איהם נאָכגערופען „זשיד!"; דאַן האָבען זיי איהם פּוּן דער שולע אַרויסגעיאָגט, אוּן

האָבען איהם שוואַרץ אָנגעשריבען; דאָך האָבען איהם אַלע אויך אויף דער גאַס פערשטויסען אוּן האָבען איהם אַ נאָמען גענעבען „אויסגעלאַסענער" — וועט ער דען שולדיג זיין, וועט ער וועט איצט באמת ווערען אַנ'אויסגעלאַסענער? טהוט נישט אַ מענש, אוּן האָט נישט אַ מענש רעכט אַלצדינג צו טהון, כדי זיך צו רַאַטעווען? איצט האָט ער מלחמה צו האַלטען פאַר זיך אוּן זיין רעכט, מלחמה מיט אַלע מענשען, וועלכע שטעלען זיך איהם אין וועג אַריין, מלחמה מיט יעדען, וואָס וואַגט זיך אָנצוריהרען אָן זיין טיילּ ירושה, וואָס די נאַטור האָט איהם געגעבען מיט דער מינוט ווי ער איז אַרויס פוּן זיין מוטערס לייב!

ער האָט נישט מעהר פוּן וואָס צו לעבען. — צו וועמען וועט ער זיך וועגדען נאָך הילף מאָרגען? אוּן איבערמאָרגען צו וועמען? אוּן נאָך איבערמאָרגען אוּן אַלעמאָל בּיז אין טויט אַריין צו וועמען האָט ער זיך צו וועגדען?

ער וועט געהן דאָרט אַהין, וואו מען קען איהם נישט...

אוּן דאָרט וואָס וועט ער מאַכען? וואָס קען מאַכען אַ יונגעל וועלכען מען האָט אַרויסגעשטויסען פוּן צווישען מענשען?

דאָרט וואו מען קען איהם נישט וועט ער פרובען צום צווייטען מאָל אין אַ גימנאַזיום אַרייננקומען, אפשר וועט ער אַרייננעלאָזען וועלען...

אָבער וואָס וועט ער מאַכען מיט דעם צייגעניש, אין וועלכען עס שטעהט בּפירוש פערשריבען, אַז ער האָט נישט מעהר דאָס רעכט אין קיין שום גימנאַזיום אין דעם גאַנצען לאַנד אָנגענומען צו ווערען? — זאָל ער עס גאָרנישט וויזען?

יאָ, ער וועט עס גאָרנישט וויזען!..

מיט וואָס אָבער וועט ער אין אַ שולע אָנגענומען ווערען, אַז ער וועט קיין צייגעניש נישט האָבען?

... זיין בּלוט איז אין איהם געוואָרען, וועלכעס האָט ער נישט מעהר זיך וועגען דעם דערמאָהנט, אוּן די גאַנצע נאַכט האָט ער נישט מעהר געקענט שלאָפען. וועלכע עס האָט אָנגעהויבען טאָגען, איז ער רחהי-גער געוואָרען. דען ער האָט די ריכטיגע עצה געפונען: אין איינעם פוּן די ערשטע צייגעניסען, וועלכע ער האָט אין דעם ערשטען לערן-יאָהר בעקומען, וועט ער עטליכע אותיות אוּן עטליכע ווערטער ענדערן, אָבּ-מעקענדיג עטליכע אַלטע אוּן צושרייבענדיג עטליכע נייע, דען וועט אָך

זוי ער איז אַ מייסטער נאָכצומאַכען יעדע האַנדשריפט? — וועלן זיי הָאָבען דאָס גוטע פון איהם נישט געווענדט צונעהמען, טאָ זאָלען זיי פון איהם דאָס שלעכטע נעהמען! וועלן זיי האָבען איהם דאָס זייניגע, וואָס קומט איהם, נישט געווענדט געבען בהיתר, טאָ זאָלען זיי עס איהם געבען באיסור!

אוּן אַזוי איז ער אַנטשלאָפען געווָארען...

אין דערזעלביגער נאַכט האָט אויך זיין צווייטער, גלייכלויבערער חבר, ביז אין העלען טאָג אַרויין נישט געקענט אַנטשלאָפען וועלן. אַ בילד פון אַ יונג מיידעל איז איהם אָהן אויפהער געשטאַנען פאַר די אויגען. דאָס מיידעל איז געווען די נייע גווערנאַנטע בייַ דעם פריסטאַוו, וועלכער וואוינט אויף דער אַנדערער זייט גאַס. פאַר עטליכע טעג האָט סערגיי זי געזעהן, זיצענדיג בייַם אָפענעם פענסטער, אוּן ער האָט עטליכע קוּשען אַרויפגעווָארפען צו איהר. זינט דעמסמאָל איז דאָס מיידעל פערשוואונדען געווָארען אוּן ער האָט זי נישט מעהר געזעהן. דאָ האָט ער געטראַכט אוּן געטראַכט די גאַנצע נאַכט אוּן געזוכט עצות, וויאַזוי זיך מיט דעם מיידעל צו בעקענען, אוּן וויל עס האָט אָנגענהויבען טאָגען, איז אין איהם אַ גוטער געדאַנק געבוירען געווָארען: מאָרגען וועט ער עטליכע רובעל פון דער מוטערס קאַסע נעהמען, אוּן וועט דערפאַר קויפען אַ קלייד, אוּן וועט עס דעם פריילין אַוועקפיהרען, אוּן דאָס פריילין וועט איהם דאַן צונעהמען וויאַ גוטען מלאָך...

אוּן אַזוי איז ער אַנטשלאָפען געווָארען...

*

זייט דעמסמאָל האָבען די ביידע יונגע לייט זיך נישט מעהר בענעגנט; „מטות" אוּן „מסעי" זענען נישט מעהר געגאַנגען צונאַמען — ידער פון זיי איז געגאַנגען בעזונדער זיין אייגענעם וועג.

איינער איז געגאַנגען העכער אוּן העכער, בּאַרג אַרויף, דער צווייטער איז געגאַנגען נידריגער אוּן נידריגער, בּאַרג אַראָב.

סערגיי איז אַרויס בשלום פון גימנאַזיום אוּן אַריין בשלום אין אוניווערזיטעט, וואו ער האָט יוריספרודענץ שטודירט. דאַן איז ער אַרויס גלייכלויך פון דער אוניווערזיטעט אוּן איז געווָארען אַ געהילף בייַ אַנ׳-

אַדוואָקאַט, דאַן איז ער געווָארען אַליין אַן׳אַדוואָקאַט, און נאָך שטעליכע יאָהר איז ער געווָארען אַ ריכטער און צולעצט איז ער געווָארען פּרע. זידענט פון דעם אויבערען גערעכטס-הויז. — אַזוי איז געבענשט פון גאָט איינער, וועלכער האָט זיך גוט און עהרליך געלערנט: פון שטאַפּעל צו שטאַפּעל שטייגט ער אַלעמאָל העכער, ביז ער קומט אין זיין רוה אַריין.

אין דערזעלביגער צייט איז אויך משה געגאַנגען זיין וועג. ווי ער איז אָנגעקומען צו דעם גימנאַזיום אין דער פּרעמדער שטאָדט, האָבען די לעהרער בוֹדק געווען זיינע פאַפּיערען און האָבען זיך דערוואוסט, וואָס ער האָט געמאַכט. דאָ איז מען איהם אָנגעפאַלען, און די גאַנצע שטאָדט האָט דערפון גערעדט, וי אַ יודישער יונג האָט זיך געוואָגט פרעמדע אונטערשריפטען צו פעלשען, און מען האָט איהם געטריבען פון אָרט צו אָרט. נאָך איינמאָל האָט זיך דער יונגער מענש גערוּבט, אפשר וועט ער אָנקומען אין אַן׳אַקאַדעמיע, וואו מען לערנט מאָלען; אָבער אויך דאָרט האָבען די לעהרער איהם נישט אָנגענומען אין האָבען איהם גערופען חתימה-פעלשער. אַזוי איז משה געווָארען אַן׳אונטערשריפטען-פעלשער — צוערשט געגען זיין וויללען, און דאַן מיט׳ן אייגענעם וויללען. צוערשט האָט ער געזינדיגט בשוגג, דאַן במזיד. יעדער אָרענטליכער מענש האָט זיך פון איהם דערווייטערט און דערפאַר האָט אויך ער זיך דערווייטערט פון יעדען אָרענטליכען מענש. אַזוי איז ער געווָארען אַ חבר פון יעדען פערברעכער און האָט נישט מעהר געפיהלט קיין געוויסענסביסען אין זיך. אָנפאַנגס האָט ער קליינע פערברעכענס געטהון, דאַן גרעסערע און גרעסערע, ביז ער איז געווָארען דער אויסוואורף פון מענשען. דאַן איז ער געווָארען אַ סוחר, און קיינער האָט נישט קלאָר געוואוסט מיט וואָס ער האַנדעלט; דאַן איז ער געווָארען זעהר רייך, און קיינער האָט נישט געוואוסט וי אַזוי; און וי מען האָט אָנגעהויבען חוקר ודורש צו זיין, האָט עס זיך אַרויסגעוויזען, אַז משה האָט נאָכגעמאַכט צעהנרובעלדיגע פאַפּיערלעך און האָט מיט דעם פאַלשען געלד געהאַנדעלט.

אַזוי איז דער יונגער מענש געגאַנגען נידריגער און נידריגער, בּאַרג אַראָב.

*

אוּן איינער הָאט דעם אַנדערען יָאהרען־לאַנג נישט געזעהן...

אָבער עס איז געקומען דער טאָג אוּן דער בלָאנדער יונגער מענש מיט די רויטע באַקען אוּן די בלויע אויגען הָאט ווידער אַמאָל דעם יונגעמאַן מיט דעם בלייכען געזיכט אוּן די שוואַרצע הָאר געזעהן — אוּן נאָך דעם איינעם מאָל הָאט ער איהם שוין קיינמאָל מעהר נישט געזעהן.

דער בלָאנדער איז געזעסען אַלס פרעזידענט פונ׳ם אויבערען גע־ריכטס־הויז, אוּן דער צווייטער איז געשטאַנען נעבען דער באַנק הינטער דעם אָבגעצוימטען אָרט. דאָ הָאט דער בלָאנדער פוּן אַ פאַפּיער, וועל־כעס ער הָאט אין דער האַנד געהאַלטען, מיט אַ הויכער שטימע די וועדטער געלייענט: „לויט׳ן געזעץ פוּן זיין קייזערליכער מאַיעסטעט... משה שמועלעוויטש לפּידות, פוּן יודישען גלויבען... זיבען אוּן דרייסיג יָאהר אַלט... געמאַכט אַ מאַשינקע אויף נאָכצומאַכען צעהנרויבעלדיגע פּאַפּיערלעך... זעקס יָאהר שוועדע אַרבייט אין סיביר... אַלע רעכט פּערלוירען...“ אוּן דער יונגערמאַן מיט דעם בלייכען פּנים הָאט ווָארט פאַר ווָארט געהערט מיט זיין אייזערנער רוּה אוּן עס הָאט זיך ביי איהם קיין מוסקול נישט גערירט. זייט דעמסמאָל הָאט אייגער דעם אַנדערען נישט מעהר געזעהן; „מטות“ אוּן „מסעי“ האָבען זיך פוּן דעמסמאָל אָן אויף אייביג פונאַנדערגעשיידט...

עָכָן אִין וואַרשא

זוי אָפט ווי איך געה פֿאַרבײַ די סענאַטאָרען-גאַס אוּן קוּם צוּם בַּאַנק-פּלאַץ אוּן זעה דאָס גרויסע געמויערטע הויז, אוּן אויף דעם הויז העננט דער גרויסער שוואַרצער שילד, אויף וועלכען עס איז אויס-געקריצט מיט גרויסע גאָלדענע אוֹתיות: „בַּאַנק-הויז פוּן מ א ק ס פ ר א נ ק", קוּמט מיר אויפן געדאַנק די געשיכטע מיט עָכנ׳ען, דעם זוהן פוּן כַּרמי, דעם זוהן פוּן זַבדי, אוּן אַלע יענע שרעקליכע מעשׂיות, וועלכע מיר לייענען אין ספר יהוֹשע. איהר געדענקט דאָך ווי עס שטעהט דאָרט געשריבען? — „אוּן עכן דער זוהן פוּן כרמי, דער זוהן פוּן זבדי, דער זוהן פוּן זֶרח, וועלכער האָט געשטאָמט פוּן שבט יהוּדה, האָט געגנומען פוּן חרם א. א. ו. אוּן יהוֹשע האָט געזאָגט צוּ עכנ׳ען: מיין קינד! גיב-זשע אָב כבוד דעם גאָט פוּן ישׂראל אוּן זיי זיך מודה אוּן זאָג מיר, וואָס האָסטו געטהוּן, זאָלסט פאַר מיר נישט לייקע-נען גאָרנישט — אוּן ווייטער אַזוי. אוּן ער האָט געזאָגט: אמת, איך האָב געזינדיגט פאַר׳ן גאָט פוּן ישׂראל אוּן דאָס אוּן דאָס האָב איך גע-טהוּן, אוּן גענעהן האָב איך אין דעם רויב אַ מאַנטל פוּן שִׁנְעָר אַ גוטען, צווייהונדערט טאָלער זילבער אוּן אַ שטיק גאָלד וואָס וועגט פופציג רעגדלעך — האָב איך צוּ זיי געקריגען חשק אוּן האָב זיי צוגענו-מען א. אַז. וו. האָט יהוֹשע געזאָגט: וואָס האָסטו אונז פערדאָרבען? זאָל דיך גאָט פערדאָרבען אין דעם זעלבּיגען טאָג. אוּן כּל ישׂראל האָ-בען איהם פערשטיינערט אוּן פערברענט אין פייער אוּן אַרויפגעלעגט אויף איהם אַ גרויסען באַרג מיט שטיינער". זעהר אַ שרעקליכע מעשׂה, וואָס די האָר פוּן קאָפּ שטעלען זיך בשעת מען הערט זי — נישט אמת?

אָבער דער מענש, פוּן וועלכען א י ך רעד אוּן וועלכען מען האָט געגעבען אַ צונאָמען עכן, דער וואַרשעווער עכן, ער האָט נישט געטהוּן אַזאַ גרויסע אוּן מוֹרא׳דיגע זינד, נאָר אַביסעל אַ קנאַפּערע. נישט אַ

מאַנטעל פון שָׁנער האָט ער געגומען, נישט קיין גוטען אוּן נישט קיין שלעכטען, נישט צווייהונדערט טאָלער אין כּנענישׁ געלט, אָדער אפילו אין רוסיש געלד; נישט קיין שטיק גאָלד וואָס וועגט פופציג רענדלעך אָדער אויך וועניגער ווי פופציג, נישט צו קיין אייניציגער פון די דאָזיגע אַלע זאַכען האָט איהם געכאַפט דער חשק אוּן נישט אַזעלכעס האָט ער צוגענומען. אויך איז דערזעלבער מענש נישט געכאַפט געוואָרען בייַ דער גנבה אוּן נישט אַריין איז ער אין חֶרם אוּן נישט האָט איהם כּל ישׂראל פערשטיינערט אוּן נישט קיין באַרג פון שטיינער האָט מען אויף איהם אַרויפגעלעגט — אומגעקערט, פון קליין איז דער מענש געוואָרען אַלע מאָל גרעסער אוּן איז וואָס אַמאָל גצוואַקסען אַלץ מעהר אוּן מעהר, ביז ער איז געוואָרען זעהר גרויס אוּן די גאַנצע שטאָדט, די גרויסע, האָט איהם זעהר בכּבוד געהאַלטען, אוּן אנשטאָט זיי זאָלען אויף איהם אָנלעגען אַ גרויסען הויפען שטיינער, האָט ער זיך אַליין אויפגעשטעלט יענעם הויפען שטיינער אין דער פּאָרם פון אַ גרויסאַרטיגען פּאַלאַץ, וועלכען ער בעוואוינט, אוּן אין וועלכען ער טהוט פיעל פיעל טובות מיט יעדען געדריקטען אוּן גיט פיעל פיעל נדבות פאַר יעדען אָרימען — אוּן אָט דעם דאָזיגען גוטען אוּן פיינעם מענש רופען אַ סך מענשען מיט'ן נאָמען עכ, פונקט ווי יענעם, וועלכער האָט פערבראָכען דעם פערבּרעך אוּן האָט געגומען פונ'ם חרם...

אוּן דער חרם, פון וועלכען ד ע ר מענש האָט געגומען, איז געווען אַ קליינער, אַ גאָר גאָר קליינער, נאָך קנאַפער גאָר פון אַ כּזית, אוּן זעהן זעהט עס אויס ווי אַנ'אייערקיכעל צום עסען אוּן די פּאָרם דערפון איז ווי אַ שטיקעל מצה אוּן הייסען הייסט עס — „אַפיקומן"...

— אַ — האַ, מיר ווייסען, מיר ווייסען שוין! — וועלען מאַנכע זיך טראַכטען אין האַרצען. מן הסתם האָט דער דאָזיגער קליינערהייט אַרויס-געגנב'עט דעם אַפיקומן פון אונטער דעם טאַטענס קישען, ווי דער שטיי-גער איז בייַ יודען, אוּן דאָס מיינט מען עס דעם חרם אוּן דאָס איז עס דער פערבּרעך, וועלכען ער האָט פערבראָכען!

אַ טעות, מיינע העררען, אַ טעות! אוּן כּדי אייך נישט צו לאַנג פערפיהרען זיך, אייל איך מיך אייך צו זאָגען, אַז נישט אין ניסן, נאָר אין תשרי; נישט ביינאַכט, נאָר בייטאָג אוּן נישט אין דער צייט פון די „סדרים", נאָר אין דער צייט, וועו קיין שום סדר אוּן קיין שום אָרדענונג

איז נישט פֿאַרהאַן, אָט דענסמאָל האָט דער מאַן געטהון דאָס, וואָס ער האָט געטהון אוּן האָט געגומען פּוּן חרם — דעם אַפּיקומן.

אוּן הייַנט זעהען מיר דעם מאַן, וועלכער האָט פערשוועכט דאָס הייליגע, טהוט ער לויטער גוטס אין שטאָדט ווי קיין צווייטער נישט, די שטאָדט פערמאָגט נישט קיין גרעסערען בעל־צדקה אוּן נישט פֿאַרהאַן איז קיין גרעסערער טובֿה־טהוער פּוּן איהם אוּן איבערהויפּט דערוועקט זיך זיין האַרץ וועַן ער הערט וועגען הונגער. ער קען, ווי עס ווייזט זיך אויס, דאָס וואָרט „הונגער" גאָרנישט הערען. אוּן נאָך עפּעס: אָט דער דאָזיגער מאַן, אויף וועלכען מען זאָגט אין שטאָדט, אַז זיין פּרומקייט איז עפּעס נישט אַזוי פויגעלדיג, אוּן אַז אויף די מצוות וואָס זיין אָדם לומקום איז ער עפּעס נישט אַזאַ שטאַרקער בעלן, אוּן אַנדערע זאָגען אַז אַפּילו אוּם פּסח ווערט בייַ איהם אין שטוב געגעסען סיי חמץ סיי מצה — אָט דער דאָזיגער, ווי עס קומט דער חודש ניסן, נעהמט ער אויף זיך אויסצוהאַלטען די אָרימע לייט פּוּן זיין שטאָדט מיט מצה, ווי־פיעל זיי זאָלען נישט דאַרפען, אוּן עס האָט גאָר בייַ איהם קיין שיעור נישט. יעדערער בעקומט בייַ איהם מצות, וויפיעל ער פערלאַנגט. עס ווילט זיך אָפּטמאָל גלויבען, אַז אין דעם מענשען שטעקט עפּעס אַ משוגעת, אַ מין מאַניע בנוגע צוּ מצות, אַזוי אַז אָן דער מצה האָנגט זיין גאַנץ לעבען אוּן אַז די מצה פּוּן מצה איז בייַ איהם אייגנערעכענט פּאַר אַ מצוה, וואָס וועגט איבער אַלע אַנדערע מצוות אוּן דורך דער מצוה גלויבט ער צוּ בעקומען אַנ׳אויסלייזונג פּאַר עפּעס אַנ׳עבירה, וואָס ער האָט געטהון אוּן מיט איהר מיינט ער צוּ דעקען אַנ׳אַלטען חוב...

אוּן אַנדערע דערצעהלען גאָר, אַז בייַ איהם אויפֿן אַלז האָנגט אַ קמיע, וועלכע ער טהוט נישט אויס, נישט בייטאָג, נישט בייַנאַכט, אוּן אויסקוקען קוקט די דאָזיגע קמיע אויס ווי אַ שטיקעל מצה — ווער ווייסט? אפשר איז דאָס אויך אמת! דען ווירקליך איז דער דאָזיגער מענש מחויב צוּ בענשען די מצה צוּ יעדער צייט, ווייל נאָר צולייב אַ שטיקעל מצה איז ער געגאַנגען אַלץ גרעסער אוּן גרעסער, בייַ ער איז געוואָרען דאָס, וואָס ער איז הייַנט...

אַמאָל מאַכט זיך, אַז אַ קליין רעדעל רוּדערט אויף אַ גאַנצע וועלט, אַמאָל יאָגט איין קלייַנער שטויס אַ מענשען צוּ זיין ציעל אוּן אַמאָל ווידער טרעפט עס זיך, אַז איין רגע פּוּן מענשענס לעבען ענ־

דערט די גאַנצע ריכטונג פון זיין לעבען, און פון דער דאָזיגער רגע ווערט בעשלאָסען זיין מזל אויף זיין גאַנץ לעבען.

א י י ן קלייַנער שטויס — אוּן אַזאַ קלייַנעם שטויס האָט בעקומען אויך דער דאָזיגער רייכער מאַן בעת ער איז נאָך געווען אַ קלייַן יונגעלע, אין יענער צייט, ווען ער האָט נאָך געוואוינט ביי זיין מוטער דער אַלמנה, אויף פראַגא, פון יענער זייט בריק, אַ צייט, אין וועלכער ער האָט געוואוסט פון געלד נאָר פון הערען רעדען אוּן האָט אָנגעזוכהן ברויט נאָר איינמאָל אין טאָג. זיין מוטער האָט דאַן געוואוינט אין אַ ענגען פינסטערען קעלער, ערגעץ אין אַ פערוואָרפענעם הינטער-געסעל, אוּן פיעל מאָל האָט זי נישט געהאַט צו בעצאָלען דאָס דירה-געלד אפילו פאַר אַזאַ דירה אויך נישט אוּן דער רזשאָנדצאַ פון הויז האָט זי געמוזט אַרויסוואַרפען פון דאָרט. צום אָנהויב פלעגט די יודענע פרובען אַוועק-פיהרען איהר קלייַנעם מאיר'ן צו אַ מלמד, כדי ער זאָל לערנען אין חדר אוּן זאָל וועניגסטענס זיין אַ יוד. ווי אָבער זי האָט נישט געהאַט צו צאָלען פאַר איהם אוּן זעהענדיג, אַז דאָס יונגעל האָט נישט קיין גרויס חשק צום לערנען אוּן געהט אַרום לעדיג גאַנצע טעג, האָט זי אָבגעלאָזט דערפון — איז ער אַ „שייגעץ", זאָל ער אַליין פאַר זיך זאָרגען. זי האָט איהם געפרובט צוּ אַ בעל-מלאָכה; אָבער דאָס יונגעל איז אַוועק-געלאָפען פון מייסטער איינמאָל אוּן צוויימאָל, דען עס איז איהם בעסער געפעלען צוּוואָרען אַרומצוּגעהן פוסט אוּן פאַסט, אוּן אַזוי איז ער גע-ווָארען אַ צעלאָזענער, געגאַנגען באָרוועס אוּן נאַקעט אוּן איז אַלעמאָל געווען הונגעריג אוּן דורשטיג — ניין, דורשטיג איז ער קיינמאָל נישט געווען, וויל וואַסער בעקומט מען אָהן געלד אויך, אוּן נאָר הונגעריג איז ער צוּוען, שטענדיג הונגעריג, דען ברויט קריגט מען נישט אָהן געלד. אַמאָל פלעגט ער זוכען אַ שטיקעל ברויט ביי זיין מוטער אין שטוב אוּן פלעגט געפינען, אוּן אַמאָל ווידער פלעגט ער זוכען אוּן נישט גע-פינען. וואָס אמת איז — די תורה פון הונגערן האָט דאָס יונגעל אויסגע-לערנט ביז'ן גרונד, אוּן מיט אַלע פינטעלעך אוּן מיט אַלע מפֿרשים. אוּן טיילמאָל ווען די מאַמע זיינע פלעגט-אויפשטעהן גאַנץ פריה אוּן אַוועק-געהן אין שטאָדט אַריין האַנדלען אוּן פערדיענען עפּעס אויף חיונה, פלעגט דאָס יונגעל וואַרטען גאַנץ געשמאַק ביז נאָך האַלבען טאָג אוּן ער איז נישט אונגעדולדיג געווָארען וואַרטענדיג.

אָבער אויך די מלאָכה פון הונגערן איז נישט אַזוי לייכט, אוּן אָפט טרעפט עס, אַז אַפילוּ איהרע בעסטע תלמידים האַלטען נישט אויס די פּראָבע אוּן וואַרפען זי אַוועק, ווייל עס קלעקט זיי נישט קיין גע־דולד. אָפט האָט אויך דאָס יונגעל שוין מעהר נישט געהאַט קיין געדולד צו וואַרטען אוּן די צייט איז איהם געוואָרען צו לאַנג אַביסעל; דאַן האָט ער פערשאָלטען דעם הונגער, צו וואָס איז ער גאָר בעשאַפען גע־וואָרען, נישט גוט אַז אַ מענש איז הונגעריג.

ערב שבת איז עס געווען, אַ טאָג פאַר „שבת שובה". די אַלמנה איז אַוועק אין שטאָדט אַריין כּמעט פאַרטאָגס נאָך, נאָכדעם ווי זי איז געווען אין וויבער־שוהל הערען סליחות, אוּן פון דאָרט איז זי אַוועק מיט איהרע קאָשיקעס — אוּן מאיר איז געבליבען אין שטוב אוּן האָט געווארט. אַלעמאָל איז ער אַרויסגעגאַנגען אוּן איז ווידער אַריינגעקומען, אַרויס אוּן אַריין, אוּן פלוצלינג האָט ער דערפיהלט, אַז עפעס אַ שלעכ־טער מלאָך קומט אוּן פיניגט איהם, דער מלאָך פון הונגער, אוּן דאָס יונגעל האָט געשפירט, ווי זיין מאָגען איז איהם זעהר לעדיג. אמת, אַז נישט דאָס ערשטע מאָל האָט ער זיך אַזוי געשפירט, אמת, אַז דאָס דאָ־זיגע האָט זיך מיט איהם געטראָפען אויך נעכטען אוּן אייערנעכטען, אָבער דער, וואָס האָט ליעב זיין מלאָכה, קומט זי אַלע טאָג אויס ניי בייַ איהם!

אין אָנפאַנג האָט ער זיך גארנישט געמאַכט פון׳ם הונגער אוּן האָט מיט די ליפען אויסגעפייפט דעם „וויאַזיו", וועלכען דער חזן האָט געזונגען דעם לעצטען ראש־השנה. אָבער דאָס פייפען פון די ליפען איז געוואָרען וואָס אַמאָל שוואַכער אוּן נאָר דאָס פייפען אוּן בורטשען פון די לעדיגע קישקעס האָט זיך געלאָזט הערען וואָס אַמאָל שטאַרקער אוּן שטאַרקער. דאָס יונגעל האָט גענומען אַרומלויפען אין צימער אַהין אוּן צוריק, האָט געזוכט אינ׳ם שראַנק אוּן אינ׳ם קופער, אין טישקעסטל אוּן אויף דער פּאָליצע, אפשר וועט ער פּאָרט וואָס געפינען, אוּן האָט אָבער גארנישט געפונען. דאָ האָט ער דערזעהן אויף דער קיך אַ פּוילען טאָפּ, אוּן ער איז צוגעלאָפען אוּן האָט אַריינגעשטעקט די האַנד אוּן זי ווידער אַרויסגענומען אוּן ער האָט גענומען זי אַרומלעקען, ווי אַ הונד — דאָס איז אָבער מעהר נישט געווען ווי אַביסעל שוואַרצע ציקאָריע, אוּן דערפון האָט מען גארנישט. אוּן דער הונגער ווערט אַלץ וואָס אַמאָל

שטאַרקער, וואָס אַמאָל גרעסער! פּערזוּמערט און טרויעריג זיצט ער אויף ער הערט זיך צו! וי דער זייגער געהט: איינס-צוויי, צוויי-דריי, — אויף נישט ווילענדיג גיט ער אַ קוק פון וואַנען עס הערט זיך דער אָבקלאַנג. ער דערזעהט די וואַנד, אויף אין איהר אַ טשוואָק, אויף וועלכען עס העגגט דער זייגער. אויף פּליצלינג — אויף אַ שטיקעל ווייסען פּאַדעם העגגט, צוגעבונדען צום זייגער, אַ שטיקעל טרוקענע מצה, גרויס ווי די העלפט פון אַפּיקומן...

אויף דאָ דערמאָהנט ער זיך, אַז אָט דאָס שטיקעל אַפּיקומן האָט זיין מאַמע בעהאַלטען אויף דעם דאָזיגען אָרט נאָך אין דעם לעצטען פּסח, אַזוי ווי דער מנהג איז בייַ פּרומע יידען, וואָס לאָזען יעדעס מאָל איבער אַ שטיקעל פון אַפּיקומן אויף העגגען עס אויף אויף אַ אָנזעהעוודיגען אָרט, עס זאָל דאָרט העגגען פון איין פּסח ביז צום צווייטען, פון דער צווייטער סדר-נאַכט ביז בדיקת חמץ.

דעם יונגעל איז לייכטיג געווארען אין די אויגען...

אָבער נאָר אויף אַ רגע. דען באַלד האָט ער בעקומען צוויי שווערע דאַגות פאַר איינמאָל. ערשטענס: ווי וועט ער דערלאַנגען צום אַפּיקומן אויף ער איז דאך נאָך גאָר אַזאַ קליינער אויף דער זייגער העגגט פיעל העכער פון איהם? אָבער דאָס אַליין וואָלט נאָך נישט אויסגעמאַכט, ווען נישט די צווייטע טויזענדמאָל שוועערע דאַגה: אָט דאָס שטיקעל מצה איז דאָך עפּעס הייליגס אויף מען מעג נאָר קוקען דערויף אויף נישט נהנה זיין דערפון, אויף ווער ווייס, צי וועט ער נישט שטאַרבען באַלד ווי ער וועט זיך נאָר צוריהרען דערצו, אויף ווער ווייס, וואָס וועט נאָך זיין שפּעטער, אויף ווער ווייס...

דערווייל מאַטערט איהם דער הונגער אויף ער ווערט וואָס אַמאָל שטאַרקער, וואָס אַמאָל גרעסער! פון דער רעכטער זייט שטעהט דער שטן — ניין, נישט נאָר פון דער רעכטער זייט, נאָר אויך פון דער לינקער, אויף פון פּאָרנט אויף פון הינטען, אויף אין האַרצען זיצט ער, דער שטן, אויף אין קאָפּ, אויף ער שרייט נישט אויף איהם, נאָר אַדרבּא, ער רעדט צו איהם מיט אַ ווייכער אויף אַ זיסער שטימע: „מאיר, מאיר! צו וואָס זאָלסטו זיין אַ בהמה? צו וואָס זאָלסטו

שטאַרבען פון הונגער פאַר דער צייט, וועלן דו האָסט אַ שטיקעל עסענוואַרג פאַר די אויגען? אוי, מאיר, מאיר!"...

אזוי מאיר טראַכט ביי זיך: די מצה וועט ער נישט עסען, נאָר גלאַט אזוי, מיט דער האַנד וועט ער זי אָננעהמען און מצהר נישט ווי מיט'ן פינגער וועט ער זי אָנריהרען און דאַן באַלד אַוועקלעגען צוריק אויף דעם אָרט, אַזוי ווי זי איז געלעגען.

אָט דאָ נעהמט ער דעם טיש אין רוקט איהם צו מיט דעם לעצטען כּוח ביז צו דעם אָרט, וואו דער זייגער הענגט. ווי אָבער ער איז אַרויפגעקראָכען אויפ'ן טיש אין זיך געשטעלט אויף איהם, האָט ער אייגעזעהן, אַז ער איז אַלץ נאָך צו קליין, אום צו דערלאַנגען ביז צו דער מצה. ער איז נאָכאַמאָל אַראָבגעקראָכען, האָט געוואַרט אַ שטוהל אין האָט איהם אויפגעהויבען אין אַרויפגעשטעלט אויפ'ן טיש אַרויף. דערנאָך איז ער אַרויף אויפ'ן טיש, אין פון טיש האָט ער אַרויפגעקלעטערט אויפ'ן שטוהל, אין שטעהענדיג אויפ'ן שטוהל, האָט ער מיט די פינגער דערלאַנגט ביז צו דעם שטיקעל מצה...

עפעס ווי אַנ'עלעקטריש שטראָם איז אַריבער דורך זיינע גלידער אין דער מינוט, וועלן ער האָט זיך צוגעריהרט צו דער מצה! אמת, ברויט האָט דאָס יונגע גלעלערנט צו שעצען פון אייביג אָן, עפעס אַ גרויסע, אַ וויכטיגע זאַך איז פון תמיד אָן אין זיינע אויגען געווען אַלצדינג, וואָס איז בעשאַפען געוואָרען אין געשטאַלט פון אַ לעבעל ברויט. אָבער דאָס מאָל, ווי ער איז אַזוי געשטאַנען אויפ'ן שטוהל איבער'ן טיש אין האָט געהאַלטען דאָס שטיקעל טרוקענע מצה אין זיינע פינגער, האָט איהם עפעס אַ שטימע פון אינעוועניג אַ זאָג געטהון: זעה מאיר, אויב יעדער ביסען איז הייליג, איז דער דאָזיגער דאָ הייליג איבער אַלע היליגקייטען!

אָט ליגט דער גן-עדן פאַר זיינע אויגען, אין ער קען אין איהם נישט אַריין; אָט ליגט אויסגעגאָסטען פאַר איהם דאָס הייליגע אין געבענטשטע לאַנד, אין ער זעהט עס, אין קען דערצו נישט צוקומען!...

דאָס יונגע האָט אַ גרויסען זיפץ געטהון — אין איז אַראָבּ אויף דער ערד.

פרישמאן מיט זיין פרוי לילי

אָבער דער שטן איז אויך אַראָפּ צוזאַמען מיט איהם — אוּן מאיר האָט נישט קיין מנוחה אוּן זיין תּאוה ברענט אין איהם, פּונקט ווי אַ פּייער... „מאיר, מאיר! צוּ וואָס זאָלסטוּ זיין ווי אַ פערד, ווי אַנ׳אייזעל, אוּן צוּ וואָס זאָלסטוּ שטאַרבען פאַר דער צייט אוּן צוּ וואָס זאָלסטוּ אויסגעהן פאַר הונגער? איז דען דאָס דאָזיגע שטיקעל מצה אַנדערש פוּן יעדען אַנדערען עסענוואַרג, וואָס איז פאַרהאַן אויף דער וועלט? ביזט הונגעריג, טאָ נעהם אוּן עס!

צי איז ער הונגעריג... הונגעריג איז ער דוקא זעהר, אוּן דעם אמת רעדענדיג, איז דאָך דאָס שטיקעל מצה נישט אַנדערש אויף אַ האָר פוּן יעדען אַנדערען עסענוואַרג, וואָס איז פאַרהאַן אויף דער וועלט, אוּן וואָס האָט ער דאָ אַזוי מוֹרא צוּ האָבען אוּן צוּ אַנטלויפען דערפאַר?

פּלוצלינג דערמאָהנט ער זיך אָן זיין מאַמען אוּן אָן דעם לעדערנעם פּאַסעק וועלכען זי האָט, אוּן אַז זי איז גרייט צוּ יעדער צייט, איהם צוּ ממית׳ן פאַר אַזאַ גרויסע עבירה...

אָבער אין אַ מינוט אַרוּם איז שוין ביי איהם דאָ גאָר אַנ׳אַנדערע מחשבה: וואָרוּם ווער זאָגט עס, אַז דוּ וועסט בלייבען זיצען אין שטוּב? ווער וועט דיר צוהאַלטען די פּיס, אַז דוּ זאָלסט נישט קענען אַנטלויפען? נעהם אוּן עס! קריך אַרויף אויפ׳ן טיש אוּן עס, עס אוּן ווער זאָל, וויש אָב די לייפען אוּן — ויברח!

אין אַ מינוט אַרוּם שטעהט שוין מאיר ווידער אויפ׳ן שטוהל איבער׳ן טיש, נעהמט מיט דער האַנד דאָס שטיקעל אַפּיקוֹמן אוּן קאַהרט עס אַהין אוּן אַהער, אַמאָל אַזוי אוּן אַמאָל אַנדערש, אוּן ער קען זיך גאָרנישט זאַט געניג אָנקוקען פוּן איהם. זיין מאָגען ווערט אָבער מיט׳ן קוקען אַליין נישט זאַט. אוּן פּאָרט האָט דאָס יונגעל אַלץ מורא זיך צוצוריהרען צוּ דעם הייליגען ביסען. דער דאָזיגער ביסען איז הייליג, איז אָבגעשיידט, איז פאַר גאָטס וועגען — אוּן עפּעס אַ גוטער מלאָך, וואָס איז געשלאָפּען ביז יעצט אין אַ פערבאָרגען ווינקעל פוּן זיין הארץ, האָט זיך אויפגעכאַפּט אוּן האָט איהם געשעפּטשעט אין אויער אַריין, אַז ווען ער טהוט עס, איז עס גלייך ווי ער וואָלט געהרגעט אַ מענשען. פּלוצלינג פערגעסט דאָס יונגעל גאָר אינגאַנצען אַלע חקירות אוּן אַלע מַחשבות

אוּן אַלע פּילאָזאָפישע פּלפּולים, אוּן אייִדער ער האָט נאָך צייט צו בעקלערען וואָס מיט איהם איז געשעהן אוּן פאַרוואָס טהוט ער עס אַזוי, לויגט דאָס שטיקעל מצה שוין צווישען זיינע ליפּען. ער לעקט אַרום דעם שטויב, וואָס איז געדיכט אָנגעלעגט אויף דעם שטיקעל מצה. דער שטויב קריכט איהם אין מויל אוּן לעגט זיך איהם אויף דער צונג אוּן דאָס יוּנגעל ניסט דערפּון אוּן שפּייט אויס, וואָס ער האָט געלעקט. אַזוי — טראַכט ער זיך אין האַרצען— דאָס הייליגע איז אויך נישט קיין גרויסער מאַכל אוּן האָט גאָרנישט אַזא וואַזשנעם טעם! — דאָס שטיקעל מצה לאָזט ער אָבער פּוּן די פינגער נישט אַרויס. אוּן נישט וויסענדיג וואָס ער טהוט, שאָקלט ער עס שטאַרק אַהין אוּן צוריק אוּן באָאָזט אַראָב דערפּוּן דעם שטויב. אין דער דאָזיגער רגע קומט איהם אויף אַ נייער געדאַנק: עסען וועט ער עס נישט. ער וועט עס מעהר נישט ווי אַרומגרי־זשען מיט די צייהן, אַרום אוּן אַרום, כדי עס צו מאַכען קיילעכ־דיג, ווייל עס איז מיט שפּיצען אוּן נישט אַזוי קיילעכדיג, ווי עס געהער צו זיין...

ער עסט נישט די מצה, נאָר ער נעהמט אוּן גריזשלעט זי אַרום מיט זיינע צייהן פּוּן איין עק ביז'ן אַנדערן — אוּן דאָס אַלץ טהוט ער נאָר צולייב דעם, וואָס זיין גוט האַרץ קען נישט זעהן ווי דאָס שטיקעל מצה קוקט נישט אויס געזונט שעהן. ער שמעלט זיך אָב אויף אַ רגע, אוּן דאָ זעהט ער, אַז די מצה איז נאָך אַלץ נישט אַזוי, ווי עס בעדאַרף צו זיין. ער נעהמט זיך צוריק צו דער אַר־בייט, אפשר וועט ער דאָך קענען מאַכען פּוּן דער מצה אַזא לעדעל, ווי ער וויל, אוּן אפשר וועט שוין יעצט אַרויסקומען די פּאָרם גוט. וויפיעל פילאָזאָפען האָבען שוין אָבער פערלוירען זייערע כּוחות אוּן זייערע יאָהרען, קלערענדיג אַלץ וועגען שטאָף אוּן וועגען פּאָרם, אוּן האָבען נאָך אַלץ גאָרנישט אויסגעקלערט. די חקירה וועגען שטאָף אוּן פּאָרם איז אַ פּנים גאָרנישט אַזוי לייכט — אוּן אויך אונזער קליינער פילאָזאָף, ווי ער האָט זיך אַזוי אָבגעמאַטערט צו שאַפען אַ שהנע פּאָרם, האָט ער דערווייל פערגעסען אוּן האָט נישט בעמערקט, אַז דער שטאָף איז געוואָרען וואָס אַמאָל קנאַפּער אוּן וואָס אַמאָל וועניגער. פּוּן דעם גרויסען שטיק איז שוין מעהר נישט

געבליבען ווי אַ קליין ברעקעל, און אויך דאָס דאָזיגע ווערט וואָס אַ רגע קלענער. דאָס יונגעל אָבער קען זיך אַלץ נאָך נישט בערהיגען. די פראַנצויזען זאָגען, אַז מיט'ן עסען קומט אויך דער אַפּעטיט, און אַזוי אויך מיט דעם פילאָזאָפירען קומט די לוסט צום פילאָזאָפירען. וויבאַלד דאָס יונגעל האָט נאָר אָנגעהויבען צו פילאָזאָפירען און צו חוקר'ן האָט ער שוין נישט אויפגעהערט, און ער האָט געקלעהרט און פילאָזאָפירט ביז'ן גרונד אַריין. אויסגעאַנגען נאַטירלעך איז איהם אַזאַ סוף, ווי עס געהט אויס אַלע פילאָזאָפען און אַלע חוקרים: סיי פון שטאָף און סיי פון דער פאָרם איז גאָרנישט געבליבען, און געבליבען איז נאָר דער רעזיון אַליין.

גאַנץ שטיל איז אין צימער און עס הערט זיך נישט מעהר ווי דער זייגער, ווי ער גענהט — מיטאַמאָל האָט דאָס יונגעל זיך אַרומגעזעהן, וואָס ער האָט דאָ געטהון.

עס איז איהם מיטאַמאָל בעפאַלען אַ גרויסע טרויעריגקייט, און עפעס האָט איהם אָנגעהויבען צו דריקען אין האַרצען ווי נאָך קיינמאָל נישט. מיט גרויס קלעמעניש איז ער פאַמעליך אַראָפּ פון שטוהל אויפ'ן טיש, און פון טיש איז ער אַראָבגעקראָכען אויף דעה ערד, און דאָס האַרץ האָט איהם געקלאַפט, ווי נאָך קיינמאָל נישט ביז יעצט.

פלוצלינג ווערט איהם קלאָר, אַז ער איז בעגאַנגען נישט נאָה אַ גרויס פערברעכען, נישט נאָר אַזעלכעס, וואָס אַפילו אַ גוי טהוט עס נישט, נאָר עס קומט איהם פאָר, אַז ער האָט געגנבעט און גענ־גולט און געהרגעט און געטהון אַלע עבירות, וואָס שטעהן אין דער תורה און וואָס שטעהן נישט אין דער תורה געשריבען, אין דער דאָזיגער מינוט דערמאָהנט ער זיך אָן דעם מאַן, וואָס וועגען איהם האָט ער פאַר צוויי יאָהרען געלערנט אין חדר, ווי אַזוי יע־נער האָט אויך אַזוי גענומען פון דעם חרם און האָט פערבראָכען אַ פערברעך, צוליב וועלכען עס זענען אַלע יודען געשלאָגען גע־ווארען אין דער מלחמה, און ווי אַזוי מען האָט איהם צום סוף פערוואָרפען מיט שטיינער און איהם געטויט און אַרויפגעלעגט אויף איהם אַ גרויסען בארג שטיינער. ער מאַכט־צו די אויגען און זעהט

דעם באַרג, אוּן דער באַרג איז אַזוי גרויס, אַזוי גרויס, אַזוי גרויס, אוּן ער ווערט וואָס אַמאָל גרעסער, אַז דער שפּיץ פּון איהם דער־גרייכט שוין ביז׳ן הימעל אַריין... ווי הייסט ער, יענער? ווי איז געווען זיין נאָמען? אוּן וואָס מעהר ער מאַטערט זיך, קען ער זיך אַלץ נישט דערמאָהנען — אוּן גאָר פּלוצלינג הָאט ער זיך דערמאָהנט: עכן, עכן הָאט ער געהייסען, אוּן געווען איז ער דער זוהן פּון כרמי...

אין דער זעלבער מינוט איז זיין מוטער אַרויסגעקומען אין צימער, צוריקקומענדיג פּון שטאָדט.

די יוּדענע דערזעהט דעם טיש נעבען דער ווענד אוּן דער שטוהל אויף איהם, אוּן זי קוקט זיך אַרוּם אויף אַלע זיטען אוּן אין דער זעלביגער רגע ווייסט זי שוין, וואָס איהר זוהנדעל הָאט דאָ אָבגעטהוּן: אויסגערוימט הָאט ער פּון שטוב דאָס, וואָס איז הייליג, אויפגעגעסען הָאט ער דאָס, וואָס איז אָבגעשיידט, פּעראוּמריניגט הָאט ער זיך, אוּן גאָט הָאט ער דערמיט געלעסטערט אוּן דערצערנט. אוּן נישט אין איינעם פּון די גענועהנליכע טעג הָאט ער דאָס אַלץ געטהוּן, נאָר אין איינעם פּון די עשרת־ימי־תשובה, בין כסא־לעשוּר, צווישען ראש־השנה אוּן יום־כּפּוּר. וועהר ווייסט, ווי־פיעל קליינע קינ־דער עס וועלען יעצט שטאַרבען, אוּן וועהר ווייסט, צי עס וועט זיך נישט עפּענען די ערד אוּן וועט זי נישט איינשלינגען, פּונקט ווי זי הָאט איינגעשלוּנגען קוֹרח׳ן מיט זיין געמיינדע, ווי עס שטעהט געשריבען אין דער הייליגער תורה!...

אין דער ערשטער מינוט הָאט זי גאָרנישט געוואוסט, וואָס זי זאָל טהוּן. די ערשטע זאַך איהרע איז געווען, צוּ נעהמען אַ שטיק הָאלץ, מיט וועלכען זי הָאט געשלאָגען דעם זוהן איבער די פּלייצעס וואָס אַמאָל מעהר אוּן וואָס אַמאָל שטאַרקער. דאָס יונגעל הָאט געשריגען אוּן געמאַכט געוואַלדען אוּן איז אַרויסגעלאָפּען. נאָכדעם הָאט זי געשווינד געגומען אוּן איז אַוועק צוּם רב, כּדי איהם צוּ פּרעגען: אפשר קען ער נאָך מציל זיין, אפשר קען ער נאָך העלפען.— דערווייל איז דאָס יונגעל אַרומגעלאָפּען אָהן ציעל אוּן אָהן צוועק, געלאָפּען איבער גאַסען אוּן געלאָפּען איבער פּלעצער, אוּן הָאט זיך נישט אָבגעשטעלט אויף אַ מינוט. אָט איז ער פּאַר דער

וויסעל אוּן אַ רגע האָט ער זיך אָבגעשטעלט אויפֿן זאַמד, וואָס איז ביים ברעג פּוּן טייך — אוּן אויפֿן האַרצען איז איהם אַזוי שוואר, פּוּנקט ווי אַ גרויסער שטיין וואָלט איהם געלעגען. זאָל ער אַרײַנוואַרפען אין וואַסער אָט דעם דאָזיגען שטיין צוזאַמען מיט זיין האַרץ אוּן מיט זיין קערפּער? ער שטעהט אַזוי אוּן קוקט זיך צו, ווי די גרויסע בערלינקעס מיט האָלץ שווימען אויפֿן וואַסער אוּן קלײנע שיפֿלעך, צעברעכענע אוּן איבערגעקערטע מיטן דעק אַרויף ליגען נאָהנט ביים ברעג אוּן קוקען צו איהם אַרויף — ער ווייסט נישט וואָס ער זעהט, אוּן פּלוצלינג צעווײנט ער זיך אויפֿן קול, דערנאָך כאַפּט ער זיך אויף אוּן לויפט ווייטער. מיט איינמאָל דער-שפּירט ער, זיינע באָרווסע פּיס זענען געשוואָלען אוּן ער איז זעהר מיעד אוּן דער קאָפּ דרעהט זיך איהם ווי אַ מיהל...

וואוהין לויפט ער? וואָס ווערט זיין זיין סוף?...

זיין ס ו ף?... אויף אַ רגע האָט זיך דאָס יונגעל אָבגע-שטעלט אוּן שוואר אָבגעעטעמט. עפּעס אַ ניי געפּיהל, וואָס איז איהם אומבעקאַנט, איז איהם אַדורך דורכ'ן האַרץ. איז דאָס נישט דאָס ערשטע מאָל, וואָס ער פּרעגט זיך ווענען זיין תּכלית אוּן ווענען דעם, וואָס ווערט אַרויסקומען פּוּן איהם?... אוּן דער דאָזיגער געדאַנק האָט איהם שוין מעהר נישט אָבגעלאָזט.

אַמאָל מאַכט זיך, אַז אַ קלײן רעדערל רוּדערט-אויף אַ גאַנצע ווערלט, אוּן אָפּטמאָל טרעפט עס, אַז א י י ן רגע אין מענשענס לע-בען ענדערט די גאַנצע ריכטונג פּוּן זיין לעבען.

נאָך א י י ן מחשבה קומט אַ צווייטע; נאָך א י י ן געדאַנק — אַ צווייטער, ווער קען צעהלען אָט יענע מחשבות? ווער קען זיי קאָנ-טראָלירען, אָט יענע אַלע געדאַנקען?...

אין אַ ווייל אַרום האָט דאָס יונגעל שוין געווואוסט אויף ריכטיג, אַז ער האָט גאָרנישט געזינדיגט אוּן איז קיין שום פּערבּרע-כען נישט בעגאַנגען דערמיט, וואָס ער האָט געעפּנט די מצה, קיינער קען נישט האָבען קיין פּרעטענזיע צו דעם, וועלכער גנב'עט כדי צו האָבען וואָס צו עסען. אין אַ שעה שפּעטער איז שוין דאָס יונגעל דערגאַנגען מיט זיינע חקירות ביז צו דער גרויסער פּראָגע וועגען „אַרבייט אוּן קאַפּיטאַל", וועגען רייך אוּן אָרים, וועגען די

אַלע בעקוועמלעכקייטען, וואָס עס האָבען די רייכע אין וועגען די אַלע צרות, וואָס עס ליידען די אָרימע. נאָך אַ שעה איז אַריבער, אין דאָס יונגעל האָט אָנגעהויבען צו בעקלאָגען, וואָס הייסט אַר־ביטען אין וואָס הייסט אַרומגעהן לעדיג. מיט איינמאָל איז ער דער־גאַנגען, אַז ער האָט ביז היינט זאהר געזינדיגט דערמיט, וואָס ער איז די גאַנצע צייט אַרומגעגאַנגען פּוסט אין פּאַסט אין האָט גאָר־נישט געטהון. נאָר דערמיט וועט ער זיך אויסקויפען, וועט ער וועט געהמען אויף זיך, אַז פון היינטיגען טאָג אָן אין ווייטער וועט ער שוין מהער נישט רוהען אין וועט נישט שלאָפען אין נאָר טהון וועט ער אין האָרעוועך, אהן אַ סוף אין אָהן אַ תכ ית, ביז עס וועט קומען די צייט אין ער וועט ווערען רייך אין האָבען פערמעגען...

פלוצלינג קומט ער אַרויף אויפ'ן רעזון, אַז אַלץ וועגדט זיך נאָר אָן מענשענס רצון אין אָן זיין פעסטען כאַראַקטער, אין אַז אַ מענש וויל, קען ער ווערען אַפילו רייך אין מאַכען אַ פערמעגען. —

אַ ווייל איז ער געבליבען שטעהן. די לעצטע זונענשטראַ־לען האָבען אויפגעאָסען אַ רויטליכען שיין אויף זיין געזיכט, אין דער אָבשלאָג פון דעם שיין איז אַרויף אויף זיינע אויגען אין אויף זיינע באַקען אין אויף די ליפען, וועלכע זענען געוואָרען רויט. דאָס יונגעל האָט זיך דאַן געגעבען אַ שבוּעה: נישט רוהען וועט ער אין נישט אויפהערען צו האָרעוועך, ביז וואַנען ער וועט נישט ווערען זאהר רייך אין וועט נישט מאַכען אַ פערמעגען אין ביז וואַנען ער וועט נישט ווערען גאָר אַ גרויסער גביר, ווי די גרעסטע גבירים אין שטאָדט!

נאָכדעם האָט ער זיך געגעבען די צווייטע שבוּעה: אַז ער וועט זיין אַ רייכער, זאָל ער קיינמאָל נישט פערגעסען אָן זיין ברודער, דעם אָרימאַן, וויל ער איז אויך „געוועזען" אַ'אָרימאַן, אין ער וויס דעם אָרימאַנ'ס נשמה!

אין נאָך אַ דריטע: וועך ער וועט ווערען רייך אין וועט האָבען אַ גרויס פערמעגען אין וועט שפּיעלען אַ גרויסע ראָליע, זאָל ער נישט פערגעסען אָן דער מצה, וואָס דורך איהר איז ער פון דער פינסטער אַרויס צו ליכט, פון לעדיגגעהן צו אַרבייט אין וואָס צופּליב איהר נאָר האָט ער „דערגרייכט" דאָס אַלץ!

די אויגען זענען איהם לײכטיג געווָארען, אוּן ער איז געווָא-רטן רוהיג. —

אין אָוועגד איז ער געקומען צוּ דער מוטער אַהיים אוּן ער איז געווען זעהר פערמאַטערט, אוּן די מוטער איז נישט מעהר גע-ווען בייַ אוּן האָט איהם מעהר גאָרנישט געטהון. צי האָט דאָס דער רב גצמאַבט? צי האָט ער עס זי בערוהיגט, נאָכדעם ווי זי האָט איהם געפרעגט? שטיל אוּן ווייך האָט זי מאיר'ן גצפרצגט, צי ער האָט שוין גצדאַוועגט מעריב אין שוהל, האָט איהם גצגצבצן צוּ מאַכצן קידוש אוּן האָט איהם דערלאַגגט עפעס אַ ברצקצל פיש אוּן אויך פלייש.

אין אַ פאָר טצג אַרוּם איז דאָס יונגצל נעלם גצווָארצן אוּן מצן האָט איהם אין פראַגאַ נישט גצזוצהן. אין אייניגע טצג שפצ-טער האָט די מוטער זיך דערוואוסט, אַז איהר מאיר „טהוּם" בייַ איינעם אַ שוסטער אויף פראַנצישקאַנער גאַס.

נאָר דאָרט האָט ער נאָך אויך נישט גצהאַט קיין רוה. פוּן שוסטער איז ער אַוועק אוּן איז אָנגעקומען צוּ אַ שנייַדער. איז אַוועק פוּן שנייַדער אוּן איז גצווָארצן אַ גצזעלען בייַ אַ בצקצר, אוּן פוּן דער בצקצריי איז ער אויך אַוועק אוּן איז גצווָארצן אַ פערקויפער אין אַ מאַגאַזין פוּן פאַרטיגע מלבושים. דאָרט האָט ער גצאַרבייט פוּן דער פריה ביז אין דער נאַכט אַריין אוּן איז גצווען אַנ'אויסגצצייכצנטער פערקויפער. זיין בצל-הבית האָט איהם לײצב גצקריגצן.

מיט איינמאָל איז מאיר פצרשוואוּנדצן גצווָארצן, אוּן חדשים לאַנג אוּן יאָהרצן האָט די מוטער פוּן איהם קיין שוּם ידיצה נישט גצהאַט. צרשט אין אַ פאָר יאָהר שפצטער האָט די מוטער בצקומען פוּן איהם דאָס צרשטע גצלד, וואָס ער האָט איהר גצשיקט פוּן זצהר אַ ווייטער שטאָדט, פוּן שיקאָגאָ אין אַמצריקא. דצרנאָך האָט ער גצשיקט אַלץ חודש וואָס אַמאָל מצהר.

צוואַנציג יאָהר זענען אַריבצר. אין וואַרשאָ איז אָנגעקומצן צפצס איינצר, וואָס קיינער האָט נישט גצוואוסט, ווצר ער איז אוּן פוּן וואַנצן ער שטאַמט, נאָר דאָס האָט מצן גצוואוסט, אַז ער איז איינצר פוּן די רייכסטע אין שטאָדט אוּן אויך סצנאַטאָרצן-גאַס

האָט ער אַנ׳אייגען הויז אוּן אויפ׳ן שילד, וואָס הענגט איבער זיי-
נע פענסטער איז אויסגעקריצט מיט גאָלדענע אותיות: „באַנק-גע-
שעפט פון מאַקס פראַנק".

צוּ די בעקאַנטע זיינע אָבער זאָגט ער: רופט מיך נישט פראַנק, רופט מיך „עכן"! אוּן אַז עס איז איהם גוט אויפ׳ן האַר-
צען, דערצעהלט ער די מעשה, וואָס מיט איהם האָט פאַסירט.

אוּן דער מאַן האָט געהאַלטען וואָרט. ער איז רייך געוואָרען אוּן האָט געשפּיעלט אַ גרויסע ראָליע, אוּן אויך דעם אָרימאַן האָט ער נישט פערגעסטען בּיז היינטיגען טאָג...

אוּן נאָך אַ דריטעס: אַנדערע זאָגען, אַז ער האָט אַ קמיע וואָס הענגט איהם אויפ׳ן האַלז אוּן ער טהוט זי נישט אויס נישט בּייטאָג אוּן נישט בּיינאַכט, קוקען קוקט זי אויס, די קמיע, ווי אַ שטיקעל מצה.

אַ קליין שטיקעל מצה האָט געבראַכט אַ מענשען דערצוּ, אַז ער זאָל פוּן אַ קנעכט ווערען אַ פרייער מענש, פוּן אַ לעדיגע-
הער זאָל ער ווערען אַנ׳אַרבּייטס-פליסיגער אוּן פוּן אָרימען שטאַנד זאָל ער צוקומען צוּ עשירות!

ג ע ג ע ס ע ן

מעשה פון דריי, וואָס האָבען געגעסען.

נישט אין אַן׳איינפאַכען געוועהנליכען טאָג האָבען זיי געגעסען, נאָר אום יום-כפּור; נישט בעהאַלטענערהייט, וואו קיינער זעהט נישט, נאָר עפענטליך, אין דער גרויסער שוהל, פאַר דעם גאַנצען עולם; אוּן נישט עפעס פּראָסטע גאַסענמענשען זענען עס געווען, וואָס קיינער קען זיי נישט אוּן קיינער ווייסט זיי נישט, נאָר די גרעסטע חשובים, די אָנגעזעהענסטע, די גרעסטע לייט פון שטאָדט: דער רב אוּן די בּיידע דַיינים — אוּן פּאָרט זענען זיי געבליבען אויך ווייטער, נאָך דער מעשה פּונ׳ם עסען, די גרעסטע חשובים פון דער שטאָדט, אוּן גאַנץ קהל האָט אויף זיי געקוקט, ווי מען קוקט אויף הייליגע...

עפעס אַ מערקווירדיג מעשה!

איך בין געווען דענסמאָל נאָך אַ קליין קינד אוּן האָב נישט רעכט פערשטאַנען, וואָס עס טהוט זיך; אָבער געפיהלט האָב איך פאָרט שוין, אַז דאָ ווערט עפעס אַ גרויסע זאַך געטהון.

יאָ, עס זענען דענסמאָל געווען ביטערע, פינסטערע טעג, ווי קיינמאָל נישט פריהער אוּן קיינמאָל נישט דערנאָך. אַן׳אומגליק איז געווען פון הימעל געקומען — צום ערשטען מאָל איז עס געקומען — אוּן גערופען האָט מען עס מיט דעם נאָמען: כאָליערא!...

פון ווייטע לענדער, פון אַזיען, איז זי געקומען צופאָהרען, אוּן איז צו אונז, צו אונזער קליינעם שטעדטעל דערגאַנגען. אין דער גאַס האָט זי געאַרבייט אונדערבאַרעמליך אוּן אין די הייזער האָט זי געשטיקט אָהן אַן׳אויפהער. שטיל האָט זי זיך געשלעפט דורך די נעכט אוּן אומגעזעהן דעם העלען ליכטיגען טאָג. ווער קען צעהלען די טויטע, ווער קען זענען געפאַלען יענע טעג? ווער קען זיי

אָנרופען ביי די נעמען אוּן ווער ווייסט דעם חשבון פּוּן די פּרישע בערגלעך, פּוּן די נייע קברים?...

איבערהויפּט האָט די מגפה מעשים געאַרבייט אין דער יודישער גאַס. ווי די פּליעגען זענען דאָרט געפאַלען יונג אוּן אַלט, קליין אוּן גרויס. עס איז נישט געווען קיין הויז, וואוּ עס זאָל נישט זיין כאָטש עטליכע טויטע.

אויבען, אין דעם דאַך-שטיבעל, איבער דער וואוינונג פּוּן מיינע עלטערן, זענען געפאַלען אין איין טאָג ניין נפשות; אונטען, אין דער קעלער-שטוב אוּנטער אוּנז, איז געשטאָרבען אַ מאַמע מיט פּיער קינדערלעך, אוּן אין דעם הויז אַקעגען האָבען מיר געהערט די גאַנצע נאַכט קרעכצען אוּן אינדערפריה האָבען מיר זיך דערוואוּסט, אַז עס איז דאָרט קיין איינציגער נישט געבליבען לעבען...

אוּן די מתעסקים זענען אָבגעשטאַנען אוּן די מקברים זענען מיעד געוואָרען אוּן האָבען נישט מצהר געקענט די אַרבייט בייקומען. ווי זאָמד זענען די טויטע געלעגען אויף דער ערד, אַ גוּף נעבען אַ גוּף, אוּן קיינעם האָט עס נישט מצהר געאַהרט. וואָס האָט דענסמאָל שוין אַ מענש אויסגעמאַכט? ווער האָט דענסמאָל גאָר געקוקט דערויף?

אוּן אַזוי איז אַוועק דער זומער, אַלעמאָל ווייטער, אוּן דערנאָך זענען געקומען די הייליגע טעג, אוּן נאָך זיי דער הייליגסטער טאָג פּוּן אַלע, דער יום-כּפּור.

אוּן דאָס איז דער טאָג, ווען לעבען איך ווען שוין קיינמאָל נישט פערגעסען אַזוי לאַנג ווי איך ווען לעבען, אוּן ווען איך זאָל אַפילוּ אַזוי אַלט ווערען ווי מתושלח!

אָט איז דער כּלי-נדרי...

פּאַר'ן עמוד, ביים אָרון-קוֹדש, שטעהט דאָסמאָל נישט דער חזן מיט צוויי חשוב'ע בעלי-בתים, ווי דער מנהג איז פּוּן קדמוֹנים, נאָר עס שטעהט דער רב מיט זייַנע צוויי דיינים. אַרוּם אוּן אַרוּם ברענען די ליכט, אוּן ברענעדיג קנאַקען די פּלאַמען פאַמעליך. דער עוֹלם שטעהט צוּ דער וואַנד צוּ, אייַנגעהילט אין די טליתים אוּן אין די וויַסע קיטלען, מיט וויַסע יאַרמאָלקעס אוּן וויַסע גאַרטלען; אויף די וועגד פּליסען די שאָטענס אַהין אוּן אַהער אוּן שאָקלען זיך אָהן אַנ'אויפהער, אוּן ביעל שטעהען אוּן קוקען אָן די שאָטענס אויף די וועגד. זענען עס

אפשר די טויטע, וועלכע זענען היינט, וועלכע זענען נעכטען, וועלכע זענען עהערנעכטען געשטאָרבען? שאָקלען זיי זיך דאָ אויף די וועגד? קענען זיי נישט איינרוהען אין זייערע קברים אוּן זענען דאָ אַהער געקומען?...

שטיל! דעם רב'ס קול הערט זיך איצט, אוּן דערנאָך דאָס קול פון די דיינים — אוּן דערנאָך ציטערט עס ווי אַ קרעכץ דורך דעם גאַנצען עולם.

אוּן נאָך דעם קרעכץ הערען זיך ווערטער. אָה! מען זאָגט: „על דעת המקום ועל דעת הקהל — מיט גאָט'ס דעה אוּן מיט קהל'ס דעה זענען מיר מתיר צו דאַוונען איצט מיט אַלע בעלי-עברה'ס צוזאמען!"

אוּן איך הארך אוּן האָרך. צו וואָס רעדט דאָס דער רב אַזעלכע רייד? וואו זענען דאָס היינט פאַרהאַנען בעלי-עברה'ניקעס? צו וואָס דערמאָהנט ער גאָר היינט אַזאַ וואָרט? האָט ער נישט מורא פאַר דעם שטן היינט אַזעלכעס צו דערמאָהנען, היינט אין אַזאַ צייט, אין אַזאַ ביטערער, אומגליקלעכער, פינסטערער צייט?...

אוּן אַ מורא, אַ פינסטערע, וויסטע מורא פאַלט אָן אויף מיר פלוצלינג, אוּן איך מיין, אַז די זעלביגע מורא פאַלט אָן בזה הרגע אויף אַלעמען, וואָס זענען דאָ אין שוהל, אויף אַלע אוּן יונג...

אוּן פלוצלינג דערזעה איך, ווי דער רב געהט אַרויף אויף דעם בעלעמער.

וועט ער היינט זאָגען אַ דרשה? ווייל ער דעם עולם טרייסטען אוּן שטאַרקען?...

אָבער איך הער, אַז ער זאָגט נישט קיין דרשה. עפעס נייעס איז עס, אַ נייער מנהג, וועלכער איז פריהער גאָרנישט בעקאַנט געווען: ער שטעהט אוּן איז מזכיר-נשמות אַלע טויטע, וועלכע זענען געשטאָרבען בען אין דער לעצטער צייט, אין די לעצטע טעג. אַך, גרויסער גאָט! ווי לאַנג איז די מאָס פון'ם דאָזיגען צעטעלע, ווי גרויס איז די צאָהל פון די נעמען, וועלכע ער דערמאָהנט איצט! די מינוטען שווינדען, אַ מינוט נאָך אַ מינוט, אוּן דער רב האַלט נאָך אַלץ נישט ביים סוף. וועט גאָר קיינמאָל נישט אויפהערען די לאַנגע רשימה? וועט שוין דאָס אייביג, אייביג דויערען?...

אוּן פלוצלינג פאַלט מיר איין, אַז דער רב וואָלט טויזענדמאָל גלייכער געטהון, ווען ער זאָל אויסרעכענען די לעבעדיגע, וועלכע לע-

בען נאָך — דען זיי זענען דאָך שוין אַזוי ווינציג, אַזוי קנאַפּ, אַז איך אַ פּאָר מינוט קען מען פערטיג זיין מיט זייער אויסרעכענען, וועהרענד די רשימה פון די געשטאָרבענע איז אַזוי לאַנג, אַז זי נעהמט קיינמאָל נישט קיין סוף.

און יענעם אָווענד וועל איך קיינמאָל נישט פערגעסען, אוּן דאָס דאָוונענען דענסמאָל וועל איך אייביג געדענקען! אָך, עס איז דאָך גאָר קיין דאָוונענען נישט געווען, נאָר אַ קרעכץ, אַ גרויסער, לאַנגער קרעכץ, וואָס האָט זיך אַרויסגעריסען פון דער טיעפעניש פון האַרץ, אום צו שטיי־גען ביז צו די וואָלקענס אוּן דורכצוּלעכערען די הימלען! נאָך קיינמאָל נישט האָבען יידען געדאָוונט מיט אַ מצהר צעבראָכען אוּן צעריסען האַרץ, נאָך קיינמאָל נישט האָבען געבּרענט הייסערע טרעהרען אין מענ־שענס אויגען...

אין יענער נאַכט האָט קיינער נישט פערלאָזט די שוהל. נאָך דעם דאָוונענען האָט מען געזאָגט שיר־היחוד, אוּן נאָך דעם שיר־היחוד האָט מען זיך געזונטעען צו תהלים־זאָגען, אוּן נאָך דעם תהלים צו משניות, אוּן נאָך דעם משניות־לערנען האָט מען זיך געזונטעען צו די אַנדערע הייליגע ספרים.

איך שטעה בייגאַכט אין שוהל אוּן איך פיהל, ווי עס לאָזט זיך אַראָפּ אויף מיר עפעס ווי כמאַרעס, אוּן אַ טומאַן לעגט זיך מיר אויף די אויגען אוּן מאַכט מיך בעטויבט. עס רוישט אין מיר עפעס אוּן איך וויס נישט וואָס.

„ומלאכים יחפזון, וחיל ורעדה יאחזון — אוּן מלאָכים פלאַטערען, אוּן אַ שרעק אוּן אַ ציטער כאַפּט אַלע אָן". פלוצלינג מיין איך, אַז איך זעה זיי אַלעמען דורך די כמאַרעס אוּן דורך דעם טומאַן, אוּן די מלאָכים שטייגען אַרויף אוּן אַראָפּ, אַרויף אוּן אַראָפּ...

אוּן צווישען זיי דערזעה איך פלוצלינג אויך דעם פינסטערען, דעם שוואַרצען מלאָך. מיט די אויגען אָהן אַ צאָהל, פון קאָפּ ביז צו די פיס איז ער פול מיט אויגען — אָך, די אויגען, די אויגען...

אין יענער נאַכט האָט קיינער נישט פערלאָזט די שוהל — אוּן פאָרט האָבען אינדערפריה עטליכע געפעהלט פון קהל; זיי זענען געשטאָרבען אינ׳ם מנין. צוויי זענען דענסמאָל ביינאַכט פלוצ־לינג אַנידערגעפאַלען אין שוהל, צווישען דעם גאַנצען עולם, נאָך אייג,

געהילט אין די טליתים מיט די קיטלען, אזוי אז זיי האָט שוין כּמעט גאָרנישט געפעהלט אום אריבערצופאָהרען פונ׳ם לעבען אין דעם טויט אַריין...

אוּן פּוּן דער יוּדישער גאַס קומען אָן נאַכריכטען אין שוּהל אַריין,— נאַכריכטען ווי נאָך קיינמאָל נישט פריהער אוּן קיינמאָל נישט דערנאָך. אָבער אין דער שוּהל הערט קיינער נישט אוּן פרעגט קיינער נישט אוּן קיינער איז נישט נייגעריג, יעדער איינציגער האָט מורא צו הערען, יעדער איינציגער האָט מורא צו ווי סען וואָס עס טהוט זיך ביי איהם אין דער היים...

אוּן יענע נאַכט וועל איך קיינמאָל נישט פערגעסען, אוּן ווען איך זאָל לעבען אַפילוּ אַזוי לאַנג ווי מתושלח! אוּן פאָרט אָבער איז טויזענד מאָל פירכטערליכער געווען דער טאָג דערויף, דער יום-כּפּוּר...

פירכטערליך איז געווען דער דאָזיגער טאָג, אוּן פירכטערליך אַלעס, וואָס איך האָב געזעהן אוּן וואָס איך האָב געהערט אין יענעם טאָג.

אוּן נאָך היינט, ווען איך פערמאַך אויף איין מינוט מיינע אויגען, זעה איך פאַר מיר יענע סצענע, וואָס איך האָב דענסמאָל געזעהן, אוּן אָפּטמאָל מיין איך, אַז איך שטעה נאָך יעצט אין דער שוּהל דאָרט צווישען עולם...

אָט איז יום-כּפּוּר נאָכמיטאָג.

אויף דעם בעלעמער אין שוּהל שטעהט דער רב מיט זיין הויכער געשטאַלט, אוּן זיין קאָפּ האַלט ער האַלב פערריסען.

ליגט אַ בעהאַלטענער כּשוף אין דעם פנים פוּן דעם דאָזיגען מענשען? איז עפּעס אַ בעזונדערע מאַכט אין זיין געשטאַלט פאַרהאַנען, וועלכע ציהט-צו צו זיך יעדעס אויג?

אין דעם ווינקעל שטעהט דאָס יונגעלע — איך אַליין בין עס — אוּן זיינע אויגען זענען צו יענעם מענשען ווי צוגענאָגלעבט אוּן ער קען זיי פוּן איהם נישט אַראָבנעהמען...

אמת, אַזאַ הדרת-פּנים, אַזאַ שעהנקייט, אַזאַ ליכטיגע, געטליכע גע-שטאַלט האָב איך נאָך קיינמאָל נישט געזעהן! דער רב איז דאָך אַלט, אַנ׳אַלטער גרייז-גרויער מאַן, אפשר אַכציג אָדער עטליכע-אוּן-אַכציג יאָהר אַלט, אוּן פּאָרט איז זיין געשטאַלט אַזוי פראַכטפוּל אוּן אַזוי גלייך אוּן הויך, אַז ער גרייכט אַריבער איבער יעדען אין גאַנצען עולם. זיין באָרד איז ווייס, ווי זילבער וויס, אוּן נאָר די געדיכטע האָר פוּן זיין

קאָפּ זענען ווייסער, ווייס ווי דער געפּאַלענער שניי. אויך זיין פּנים איז ווייס, אַזוי אַז מען קען עס קוים אָבשיידען פון זיין ווייסען קיטל, אוּן ווייס זענען דאָסמאָל אויך די ליפּען, אוּן נאָר די אויגען, די גרויסע ברענענדיגע אויגען, זענען שוואַרץ, ווי אַ סאַמעט – שוואַרץ, אוּן זיי לייכטען אוּן גלאַנצען, גאָרנישט ווי די אויגען פון אַנאַלטען מאַן.

פון מיין פריהצסטער קינדהייט אָן בין איך געווען געוואָרען דעם דאָזיגען מענשען צו עהרען אוּן צו אַכטען, אוּן נאָך אַ קינד זייענדיג האָב איך געוואוסט, אַז דאָס איז אַ הייליגער געטלעכער מאַן, אַ גאון־עולם, וואָס אַלעס וואַרט אויף זיינס אַ וואָרט אוּן וואָס רבנים מופלגים פון דער גאַנצער וועלט קוקען איהם אין מויל אַריין. איך האָב אויך געוואוסט פון תמיד אָן, אַז דאָס איז אַ גדול אַ מקיל, אַ גאון, וואָס זוכט צו אַלצדינג רק אַ היתר, אוּן אַז אַלע רבנים בויגען זיך פאַר איהם, אוּן זיין וואָרט אוּן זיין פסק איז פאַר די גאַנצע וועלט תורת משה.

אוּן אויך היינט זעה איך נאָך פאַר מיר די גאַנצע ערהאַבענע, פירכטערליכע סצענע, פונקט ווי איך האָב זי געזעהן אין יענעם טאָג בשעת איך בין געשטאַנען צווישען עולם אין דער שוהל!

אויף דעם בעלעמער שטעהט דער רב אוּן זיינע ברענענדיגע שוואַרצע אויגען לייכטען אוּן גלאַנצען אַרויס פון דעם ווייסען בלאַסען פּנים, וואָס איז אייגעריגנגעלט אין די ווייסע האָר מיט דער ווייסער בּאָרד. – מוסף איז שוין לאַנג אָבגעדאַוונט, אוּן דער עולם שטעהט אוּן שווייגט אוּן וואַרט אויף דעם, וואָס דער געטלעכער מאַן וועט רעדען. קיינער וואָגט זיך נישט אַפילו דעם אָטעם הערענדיג צו ציהען.

אוּן דער רב רעדט...

זיין שוואַך, ניעדריג קול ווערט וואָס אַ מאָל שטאַרקער, וואָס אַ מאָל העכער, ביז עס ווערט הויך אוּן שטאַרק, ווי איך האָב עס נאָך קיינמאָל נישט געהערט ביי איהם. ער שטעהט אוּן רעדט פון דער קדושה, פון דעם יום־טוב אוּן פון דער כּוונה, וואָס דער נותן־התורה האָט דערביי געהאַט; ער רעדט פון לעבען אוּן שטאַרבען אוּן פון די לע־בעדיגע אוּן טויטע. איבערהויפט האָט ער לאַנג גערעדט פון די טויטע, אוּן פון דער גרויסער מגפה, וואָס איז אַריינגעקראָכען ווי אַ רייסענדי־גער שטראָם, פלוצלינג, שרעקליך, פירכטערליך, אוּן זי רויבט אוּן זאָגט

נישט געגוג, עסט אוֹן ווערט נישט זאַט, טרינקט אוֹן שטילט נישט איהר דורשט, — ווי לאַנג, ווי לאַנג-זשע נאָך?

זיינע בלייכע באַקען רויטלען זיך ביסלעכווייז, זיינע בלויע ליפּען פאַרבען זיך וואָס אַמאָל רויטליכער, אוֹן פלוצלינג הער איך ווי ער זאָגט: — „ובשעה שאָדם רואה יסורין באין עליו — אוֹן זעהט דער מענש, עס קומען אויף איהם יסורים, דאָ איז ער מחויב בודק צו זיין אין זיינע מעשים" — אוֹן נישט נאָר בנוגע צו די מעשים צווישען זיך אוֹן גאָט, נאָר אַפילוּ בנוגע צו די מעשים צווישען זיך אוֹן זיין אייגענ נפש; אוֹן נישט נאָר בנוגע צו די מעשים צווישען זיך אוֹן זיין נפש, אלא אַפילוּ בנוגע צו די מעשים צווישען זיך אוֹן זיין אייגענעם גוף, צווישען זיך אוֹן זיין אייגען פלייש, צווישען זיך אוֹן זיין טעגליכען לעבען...

איך בין דענסמאָל געווען נאָך אַ קינד גאָר — אָבער איך געדענק, אַז ווי איך האָב דערהערט די דאָזיגע ווערטער, איז מיר פלוצלינג געווארען קאַלט אוֹן וואַרם. איך האָב פלוצלינג פערשטאַנען, איך האָב פלוצלינג געפיהלט וואָס ער רעדט...

אוֹן ער שטעהט נאָך אַלץ אוֹן רעדט. ער רעדט פוֹן דער רייניקייט, וואָס דערהאַלט דעם מענשען לעבען, אוֹן פוֹן דער שמוציגקייט, וואָס ברענגט אַוועק דעם מענשען פוֹן דער וועלט; ער רעדט פוֹן הונגער אוֹן דורשט, אוֹן אַז הונגער אוֹן דורשט זענען די שלעכטע מלאָכים, וועלכע ברענגען אַוועק דעם מענשען פוֹן דער וועלט, בשעת עס קומט אַ מגפה בכדי צו טויטען אוֹן אומצוברענגען, אומצוברענגען אוֹן אויסצורָטעווען...

אוֹן דאַן הער איך ווי ער זאָגט: „אין דער הייליגער גמרא שטעהט: „וחי בהם ולא שימות בהם — איז דער טייטש: ל ע ב ע ן זאָל מען דורך זיי, דורך די מצוות, אָבער נישט ש ט אַ ר ב ע ן דורך זיי!" אוֹן ווידער זאָגען די הייליגע חכמים: „משום עת לעשות הפרו תורתך, אַמאָל מאַכט זיך אַ צייט, אַז עס איז פראָסט אַ מצוה אַ זאַך פוֹן דער תורה מבטל צו זיין!" — טיילמאָל איז פאַרהאַנען, אַז אַ מענש מעג צעשטערען תורה כולה, אַבי דאַדורך צו דערהאַלטען אַ גאַנצע וועלט מיט לעבען!..."

איך שטעה אוֹן אַלע מיינע בייניער פלאַטערען אין מיר. — וואָס וויל דער רב דען האָבען? וואו אַהין ציעלען זיינע ווערטער? וועלכען פונקט שטרעבט ער צו דערגרייכען?...

אוּן פֿלוּצלינג הער איך אַ געוויין, אוּן מיר ווערט אַזוי וואַרם אוּן אַזוי ווייך ביי דער נשמה. פֿאַרוואָס-זשע ווייַנט ער? — פֿאַרוואָס-זשע ווייַנט ער?...

אוּן ווי איך שטעה דאָרט אין ווינקעלע, ציטערדיג אוּן פֿלאַטערדיג, הויב איך אָן אַליין צוּ ווייַנען אוּן די טרעהרען גיסען זיך.

אוּן נאָך היינט, ווען איך פּערמאַך די אויגען אויף א י י ן מינוט, זעה איך איהם נאָך שטעהנדיג דאָרט אויבען אויפֿ'ן בעלעמער. איך זעה אויך, ווי ער שטרעקט אויס די האַנד אוּן ווינקט צוּ די דיינים, אוּן אויך ביידע דיינים זעה איך ווי זיי געהען צוּ איהם אַרויף אויף דעם בעלעמער.

אוּן אַלע דריי שטעהען זיי דאָרט אויף דעם בעלעמער, דער רב, דער העכסטער פוּן אַלע, אוּן ביידע דיינים, די ניעדריגערע פוּן איהם, איינער פוּן זיין רעכטער זייט אוּן איינער פוּן זיין לינקער זייט.

ווָאס עפּעס רוימט זיי איין דער רב איצט אין זייערע אויערען? פֿאַרוואָס עפּעס איז זייער פּנים געוואָרען פֿלוּצלינג בלייך ווי קרייד?

אוּן פֿלוּצלינג הער איך ווערטער אוּן פּערשטעה זיי נישט. די ווערטער גרייכען בלויז ביז צוּ די אויערען, אוּן אין האַרץ אַריין דערלאַנגען זיי נישט. אוּן פּאָרט זענען די ווערטער אַזוי קלאָר אוּן אַזוי דייטלעך פוּן אַלע דריי מיילער אַרויסגעקומען!

אוּן ווי אַ רייסענדיגער קרעכץ צוּקט עס דורך דעם גאַנצען עולם, פוּן דעם בעלעמער ביז צוּ די פּיער ווינקעלעך — אוּן נאָך דעם קרעכץ הערען זיך ווערטער:

„על דעת המקום ועל דעת הקהל — מיט גאָטס דעה אוּן מיט קהלס דעה זענען מיר מתיר צוּ עסען אוּן צוּ טרינקען ה י י נ ט!" —

אַ פּירכטערליכע שטילקייט, אַ טויט-שטילקייט הערשט אין דער גאַנצער שוהל. עס ריהרט זיך קיינער נישט. עס ציהט קיינער נישט קיין אָטעם.

אינ'ם ווינקעל פוּן דער שוהל שטעה איך נאָך אויף מיין אָרט אוּן איך הער דייטלעך, ווי מיין האַרץ קלאַפּט אין מיר: איינס, איינס אוּן צוויי — אוּן פֿלוּצלינג פאַלט אויף מיר אָן אַ פּינסטערע, פּירכטער-ליכע מוֹרא.

אויף די וועגד שווימען די שאָטענס אַהין אוּן אַהער — אוּן איך

זעה צווישען די שאָטענס די טויטע, וואָס זענען נעכטען אויך די וואָס זענען עהערנעכטען אויך די וואָס זענען פאר־עהערנעכטען געשטאָרבען: אַ גרויסע, שרעקליכע עדה...

אויך פלוצלינג פערשטעה איך קלאָר אויך דייטליך, וואָס דער רב פערלאַנגט דאָ פון אונז. דער רב פערלאַנגט פון אונז, אַז מיר זאָלען עסען הייגט; דער רב פערלאַנגט, אַז אידען זאָלען עסען אום יום־כפּור אויך זאָלען נישט פאַסטען — וועגען דער מגפה... וועגען דער מגפה... וועגען דער מגפה...

אויך איך שטעה אויף הויב פלוצלינג אָן הויך אויף שטאַרק צו ווייגען.

אויך וואונדערליך איז עס! נישט איך אַליין שטעה דאָ אין דער שול אויך וויין, נאָר פיעל, פיעל שטעהען אויך ווייגען הויך אויף שטאַרק. אויך די דריי דאָרט אויף דעם בעלעמער שטעהען אויך ווייגען, אויך דער העכסטער פון זיי שטעהט אויך ווייגט, ווי אַ קליין קינד.

אויך ווי אַ קליין קינד בעט ער זיך, אויך זיינע ווערטער זענען אַזוי וויך, אַזוי ווייך. טיילמאָל נאָר קומען די טרעהרען אויך שטיקען איהם די ווערטער אין האַלז. — „עסען! געהט עסען! די צייט איז אַזעלכע! עס מאַכט זיך אַמאָל אַ צייט, אַז עס איז פראָסט אַ מצוה, אַ זאַך פון דער תּורה מבטל צו זיין! לעבען זאָל מען דורך זיי, דורך די מצוות, אָבער נישט ש ט אַ ר ב ע ן דורך זיי!"

אָבער אין דער שוהל ריהרט זיך נישט קיינער פון גאָרט.

אויך ער שטעהט נאָך אַלץ אויך בעט זיך. ער זאָגט, אַז ער נעהמט אויף זיך די גרויסע עבירה פון עסען אום יום־כפּור; זיי אָבער וועלען אַלע ריין זיין פאַר גאָט, אָהן איין עבירה, אָהן אַ זינד.

אָבער אין דער שוהל ריהרט זיך נישט קיינער פון גאָרט.

אויך פלוצלינג ענדערט זיך זיין קול. ער בעט זיך נישט מעהר, נאָר ער בעפעהלט: „א ך בין מתיר! איך! איך!" — ווי פיילען פליהען די ווערטער, ווי דונערס שלאָגען זיי איין.

אויך דער שלאָם הערט — עס ריהרט זיך אָבער קיינער נישט פון אָרט.

אויך דאָ הויבט ער ווידער אָן מיט זיין ערשטען קול, ער בעט זיך אויך ווייגט, ווי אַ קליין קינד: „וואָס האָט איהר זיך אַלע צעבוי־

טעוועט געגען מיר? פֿאַרוואָס ווילט איהר דוקא טרייבען מיך ביז צו דעם נויטוועגדיגסטען? איז אייך דען וועניג, וואָס איך האָב שוין אַלעס היינט איבערגעליטען פּון אינדערפריה ביז יעצט?"...

אויך די דיינים העלפען איהם אונטער און בעטען זיך ביי דעם עולם.

און פּלוצלינג איז דאָס פּנים פּון דעם געטלעכען מאַן נאָך בלייכער געוואָרען, ווי פּריהער. טיעף זינקט זיין קאָפּ אַראָב אויף זיין ברוסט אַ מינוט לאַנג — און אַ קרעכץ, אַ טיעפּער, האַרץ-צערייסענדער קרעכץ הערט זיך פּון איין עק שוהל ביז צום אַנדערען עק, און נאָך דעם קרעכץ הערט זיך ווי אַ מורמלען: „גאָט'ס ווילען איז עס", זאָגט ער מיט אַ טרויקענער שטימע, און עס האָט אַ פּנים, ווי ער וואָלט רעדען צו זיך גאָר אַליין — „צוויי און אַכציג יאָהר בין איך אַלט און בין קיינמאָל נאָך נישט דערצו געבראַכט געוואָרען, אויף אַ דין עובר צו זיין בידיעה. אָבער אויך דאָס איז אַ דין, אַ מצוה איז עס, אַ תורה איז עס. ווי עס ווייזט זיך אויס, איז עס גאָט'ס ווילען אַזוי, איך זאָל נישט שטאַרבען פריהער, ביז איך וועל נישט אויך אַ זעלכעס מקיים זיין!"

און שטיל איז געווען אַ מינוט לאַנג, שטיל ווי אויף אַ בית-עלמין.

און פּלוצלינג הערט זיך די שטימע פּונ'ם רב ווי ער רופט: „שמש!"

און דער שמש געהט אַרויף, און דער רב רוימט איהם איין עפּעס אין אויער. דערנאָך רעדט ער זיך איבער שטילערהייט עפּעס אויך מיט די דיינים, די דיינים שאָקלען איהם צו מיט די קעפּ, ווי זיי וואָלטען איהם מסכים זיין צו עפּעס. דערוויל איז דער שמש צוריקגעקומען פּונ'ם רב'ס ווואוינונג אינ'ם הויף פּון דער שוהל און האָט מיטגעבראַכט אַ פּלעשעל ווין און גלעזלעך מיט אַ פּאָר שטיקלעך לעקעך.

און וועט איך זאָל גרייז-גרוי אַלט ווערען, און וועט איך זאָל לעבען אַזוי לאַנג ווי מתושלח — יענעם טאָג און יענע ערהאַבענע סצענע וועל איך קיינמאָל, קיינמאָל נישט פערגעסען מעהר. נאָך איצט, וועט איך פערמאַך מיינע אויגען אַ מינוט לאַנג, זעה איך זיי נאָך פאַר מיר: די דריי, וואָס האָבען געגעסען. דריי גרויסע, הייליגע מענער שטעהען אויף דעם בעלעמער אין שוהל און עסען אום יום-כּפּור פאַר דעם גאַנצען עולם.

אַך, העלדען זענען זיי געווען... ווער קען וויסען, ווי שווער עס איז געווען די מלחמה אין דער טיעפענישׂ פון זייער האַרץ? ווער קען וויסען, וואָס זיי האָבען דענסמאָל איבערגעלייטען און איבערגעטראָגען?...

„איהר האָט עס דוקא פון מיר געוואָלט — און איך האָב עס געטהון", זאָגט דער רב יעצט און זיין שטימע איז קלאָר און פעסט און ציטערט נישט מעהר בייַם רעדען — גאָט׳ס נאָמען זאָל זיין געבענשט!"

און פיעל פונ׳ם עולם עסען איצט, עסען און ווינענען...

און גאַנצע טייכען ליכט ברעכען זיך אַרויס פון די דאָזיגע ערינערונגען און גיעסען און פלייצען און ציהען זיך אַהער ביז צו דעם טישעל און ביז אויף דעם פאַפיער, אויף וועלכען איך שרייב די דאָזיגע מעשה...

*

נאָך דריי קען איך, וואָס האָבען דענסמאָל געגעסען.

אין דער זעלביגער שעה, וואָס מיין אויג האָט געזעהן אין שוהל יענע גרויסע און ערהאַבענע סצענע, זענען דריי אַנדערע מינים מענשען געזעסען אין אַ הויז פונקט אַנטקעגען און האָבען אויך געגעסען. די דריי זענען געווען די דריי „משכילים" פון שטעדטעל: דער אַקציזניק, דער לעהרער און דער אַפטייקער. דאָס פענסטער בייַ זיי איז געווען ווייט אָפען, און אויפ׳ן טיש איז געשטאַנען דער סאַמאָוואַר, וואַרענישע און עטליכע גלעזלעך מיט רויט-ווין. די דריי האָבען געשפיעלט פרעפעראַנס.

אויך דריי, וואָס האָבען געגעסען!

קאָפּערניקס געגנער

דער, פון וועמען איך וויל דערצעהלען, איז געווען אַ געגנער פון קאָפּערניק'ן און פון פונ'ם קאָפּערניקאַנישען סיסטעם. —

און נישט עפּעס אין די פאַרצייטיגע דורות האָט ער געלעבט, נישט איז ער געווען איינער פון די לעצטע חסידים פון פטאָלאָמעאוס, נאָר אַ היינטיגער, אונזערס אַ צייטגענאָסע איז דער דאָזיגער וואונדער־ליכער אַסטראָנאָם געווען: אַ בחור, אַ משכיל, וואָס האָט זיין גאַנץ לע־בען פערברַאכט אין טראַכטען, קלערען, גריבלען זיך, בדק'ענען און פאָרשען, ביז ער איז צום סוף געוואָרען דער געגנער פון קאָפּערניק'ן. געפּופען האָט מען איהם זייער ל ח ק ר ן. ווייסט איהר, וואָס אַ ח ק ר ן איז?

האָט אייניער נאָך קיינמאָל נישט געבּרויכט פּאַר זיך אַ קאָם אוּן האָט נאָך קיינמאָל נישט געקוקט אין אַ שפּיגעל אַריין, האַלט ער דעם קאָפּ צוריקגעבויגען אוּן קוקט אַלעמאָל אין הימעל אַריין, זיצט איהם דאָס היטעל אויפ'ן קאָפּ אַלעמאָל אין דער קרום אוּן דער דאַשעק אויפ'ן אויער, איז ביי איהם דאָס מויל שטענדיג אויפגעריסען אוּן פליענען שפּאַצירען דאָרט אַריין אוּן אַרויס, האָט ער אַ שטערען פּוּל מיט קניי־טשען אוּן די נאָז איז אַלעמאָל אַביסעל פייכטלעך — איז דאָס די „הקדמה" צום גופּא חקרן; וועלן אָבער אַזאַ פאַרשוין לערנט נאָך אַבי־סעל „מורה נבוכים", „עיקרים", „חובות הלבבות" אוּן דעם „ספר המדות" לאַריכטו" אוּן וווייסט אויסענוועניג אַלע פיינע שטיקלעך פונ'ם אבן־עזרא אוּן לייענט דעם „הצופה" פונ'ם „המגיד" אוּן שרייבט אַ פירוש אויפ'ן פסוק „או נשיש" אוּן קען אַביסעל חשבון, אַבי־סעל אַסטראָנאָמיע אוּן אַביסעל מאַטעמאַטיק — דאַן איז דער „חקרן" פערטיג אינגאַנצען.

אַזאַ מין חקרן איז געווען זיינווייל — אַ בית־מדרש־בחור, צווישען

צוואַנציג אַנדערע בחורים,דענסמאָל וועלן די השפּלה איז אין פּוילן אַרויסגעקומען אויך האָט אָנגעהויבען איהר הערשאַפט פּונ׳ם שטעדטעל פּלאָנסק.

גאַנצע טעג האָט דער בחור נישט עפּעס אַנדערש געטהון, ווי נאָר גע׳חקר׳ענט. שוין אַלס קליין יונגעלע האָט ער אַרויסגעוויזען אַ נייגונג צו דער אַסטראָנאָמיע; זעהענדיג בייטאָג די זון אויף בייגאַנצע די לבנה, איז איהם נישט מעהר אַרויס פּון זין די פראַגע: ווער פּון די ביידע איז וויכטיגער פאַר דער וועלט? —אויך נאַטירליך איז ער צום סוף געקומען צו דעם קלוגען שלוס, אַז וויכטיגער איז די לבנה, דען זי לייכט דאָך ביינאַכט, וועלן עס איז פינסטער אויף איהר ליכט קומט אונז צוגוץ, וועהרענד די זון לייכט נאָר בייטאָג, דענסמאָל, וועלן עס איז סיי-ווי-סיי ליכטיג אויף מיר ברויכען גאָרנישט איהר ליכט. — אויך עטליכע יאָהר שפּעטער, וועלן ער איז געווען אַ יונגעל פּון אַ יאָהר צעהן, צוועלף, האָט ער וויידער געוויזען, אַז ער האָט אַ גאַנץ בעזונדערע נייגונג צו חשבון. וועלן דער רבי פּלעגט איהם שלאָגען מיט׳ן קאַנטשיק, איז ער געלעגען אויף עס זענען איהם גאָרנישט אָנגעגאַנגען די שמיץ אַלס שמיץ, נאָר אָנגעגאַנגען איז איהם בלויז דער חשבון; אויך אַזוי האָט ער זיך געפּלעגט בשעת מעשה צו טראַכטען: דער קאַנטשיק האָט פינף לאָקשען אויף זעקס מאָל אין אַ מינוט האָט מען איהם געשמיסען מיט איהם — דאָס מאַכט דרייסיג אין דער מינוט; וועלן מען זאָל איהם אַזוי שמייסען אַ גאַנצע שעה אָהן אויפהער — וועט דאָס זיין טויזענד אַכט הונדערט; וועלן אַ גאַנצען מעת-לעת אָהן אויפהער — דאַן וועט דאָס זיין אַזוי פיעל ווי דריי-אויף-פערציג טויזענד מיט צוויי הונדערט, אויך וועלן אַ גאַנץ יאָהר כסדר אָהן אונטערברעכונג, דאַן וועט אויסקומען פופצעהן מיליאָנען זיעבען מאָל הונדערט אויך אַכט-אויף-זעכציג טויזענד, אויך וועלן דאָס יאָהר וועט גראָד זיין אנ׳עיבור-יאָהר, דאַן נאַטירליך וועט נאָך אַ רעכט ביסעל צוקומען צום דאָזיגען חשבון... אָט דאָס איז געווען זיינוויל: נאָר חקירה׳נען, נאָר גריבלען זיך, נאָר חשבונ׳ען אויף ציפערן צוזאמענשטעלען, וועהרענד אַלעס אַנדערע איז איהם געווען בלויז אַ נעבענזאַך.

אַזוי איז ער אויפגעוואַקסען.

אויך דאַן איז זיינוויל געוואָרען אַ משפּיל אויף האָט געלערנט פויליש אויף האָט געקענט אַלע גראַמאַטיקען, וואָס אַ מענש האָט נאָר אָנ-

געשריבען אין דער דאָזיגער שפּראַך — און נאָר פּוילישׁ, פּוילישׁ בעצם, האָט ער נישט געקענט. אָבער זיין עיקר־זאַך, די חקירה, איז איהם געבליבען אוּן האָט איהם נישט פערלאָזען, נישט אין זומער אוּן נישט אין ווינטער. דאַן האָט ער געקריגען אַלעמאָל עפּעס אַנ׳עסק צוּ דעם משוּמד אין שטעדטעל אוּן צוּם גלח, אוּן האָט אַלעמאָל געהאַט מיט זיי עפּעס אָ ויכוח. אָמאָל איבער שטייגער אוּן ביינער, אָמאָל וועגען דער קריסטלעכער רעליגיע, אָמאָל וועגען דער וועלט, וועלכע איז אַ „קדמון" לויט אַריסטו, אָמאָל וועגען דעם „חוֹמר ההיולי", דעם אוּר־שטאָף, אָמאָל וועגען ישׂיה קאַפּיטעל נ״ג, אוּן דער גלח האָט געטענה׳ט, אַז דאָס מיינט מען קריסטוס אוּן ער האָט זיך הייזעריג געשריגען, אַז אַדרבּא פוּנקט פערקעהרט, דאָס מיינט מען דוקא נישט קריסטוס. אוּן אַזוי ווייטער אוּן אַזוי ווייטער. — דענסמאָל איז ער געוואָהר געוואָרען אויך דערפוּן, אַז עס איז עפּעס פאַרהאַן אַ וועלט, וועלכע מען רופט אַמעריקא אוּן פוּן וועלכער דאָס גאָלד קוּמט, אוּן דאָ האָט ער טאָג אוּן נאַכט שוין געקלערט נאָר וועגען דעם דאָזיגען לאַנד. איינמאָל בייגאַכט האָט ער זיך אויפגעכאַפּט אוּן איז אַרוּמגעגאַנגען אַרויף אוּן אַראָב אינ׳ם צימער אוּן האָט זיך גאָרנישט געקענט בערוהיגען: קלאָר, אַז די גאַנצע מעשה מוּז זיין אַ ליגען, אַמעריקא איז זיכער אַנ׳אויסגעטראַכטע זאַך, פוּנקט אַזוי ווי איוב, למשל, איז אַנ׳אויסגעטראַכטע זאַך. פלוצלינג אָבער איז איהם געקומען אין זין אַריין, אַז אויף דער לעצטער זייט פוּן זיין „המגיד" זענען פאַרהאַן מוֹדעות וועגען עגוּנות, וואָס זייערע מענער זענען אַוועק נאָך אַמעריקא — אוּן אויב אַזוי איז דאָך ווידער קלאָר, אַז אַמעריקא איז יאָ פאַרהאַן.

אַזוי איז געווען זיינווי׳ל חקרן.

צוּ יענער צייט איז איהם אָנגעקומען דאָס גרויסע נייעס וועגען עפּעס איינעם קאָפּערניקוס, וועלכער האָט אַ נייַ הימעל־סיסטעם צונויפגעשטעלט אוּן די דאָזיגע מעשה האָט איהם אויפגערוּדערט אַלע זיינע מוֹחות. גראָד איז איהם דענסמאָל אויך דאָס אַלטע אַסטראָנאָמישע ספר „צורת הארץ" פוּן ר׳ אברהם בר׳ חייא הספרדי געקומען אין די הענד אַריין — אַ ספר מיט גלע געוואָרענע בלעטער אוּן געבוּנדען אין חזיר־לעדער, אוּן דער מוֹח האָט זיך איהם אינגאַנצען פערדרעהט.

פון יענער צייט אָן איז ער אַרומגעגאַנגען פערחוש׳ט און האָט צו קיין מענשען קיין וואָרט נישט גערעדט.

דעם קאָפּ טיפּ איינגעבויגען, די אויגען צו דער ערד, דאָס שפּייעכץ רינענדיג פון מויל, אַלעמאָל רעדענדיג צו זיך אַליין, אַזוי איז ער אַרומגעגאַנגען גאַנצע טעג און האַלבע נעכט, ספּעט בעזונדערעס איז אין איהם פאָרגעקומען. פלוצלינג איז ער פערשוואונדען געוואָרען אויף עטלעכע וואָכען, און עס האָט איהם קיין מענש נישט געזוכט; ער האָט זיך געהאַט אויף זעקס וואָכען לאַנג איינגעשלאָסען אין זיין שטיבעל. דאַן האָט ער זיך ווידער געוויזען און ער איז געווען הונדערטמאָל צערידערטער ווי פריהער. ער האָט וויטער געשוויגען און נאָר די שוואַרצע אויגען האָבען מורא׳דיג געגלאַנצט, און אָפט נאָר האָט מען געקענט הערען ווי ער זאָגט צו זיך: „ער האָט זיך פעררעכענט!"... און קיינער האָט נישט געוואוסט, ווען ער וועלט ער. — פלוצלינג האָט ער זיך ווידער אייגעשלאָסען און האָט זיך געזומען צו דער אַרבייט. דאָס איז געווען אַ גרויסע אַרבייט, וועלכע פערלאַנגט פיעל חקירה און אַ גרויסע רוהיגקייט.

און ווי ער איז פון זיין בעהעלטעניש ווידער אַרויסגעקומען, האָט זיין פנים געלויכטען און די הענד האָבען געאַרבייט אין דער לופט און דאָס מויל האָט זיך אויף קיין איין מינוט נישט פערמאַכט — ער האָט אַלע-מען דערצעהלט, גרויסע און קלייגע, בעקאַנטע און פרעמדע, אַז ער האָט ענטדעקט עפּעס אַ נייעס, וועלכעס וועט די גאַנצע וועלט אי-בעראַנדערשען.

„קאָפּערניק האָט זיך פעררעכענט!..."

— די ערד שטעהט, די זון דרעהט זיך, אַזוי איז עס געווען פון תמיד אָן, זינט די „גלגלים" האָבען זיך אָנגעהויבען, ביז אויפ׳ן הייג-טיגען טאָג, און אַזוי וועט עס בלייבען אייביג.

די מענשען האָבען איהם אָנגעקוקט און האָבען געשאָקעלט מיט די קעפּ.

און זיינוויל האָט אַרומגעטראָגען מיט זיך אַ העברעאישען מא-נוסקריפּט, אַ ספר פון עטליכע הונדערט עמודים, וועלכע ער האָט אָנ-געשריבען, און האָט יעדען דערפון פאָרגעלייענט; נאַטירליך איז יע-דעס וואָרט געווען טיעף, אַז קיין מענש האָט עס נישט פערשטאַנען. —

„יעדעֿר כּוכב, וועֿן ער איז נאָהנט צום קוֹטב, איז דער שטריך פֿון זיין צירקעֿל, וועֿלכען ער צירקעֿלט אַרום אַנטקעגנען, קלעֿנער פֿון דעם שטריך פֿונ׳ם כּוכב׳ס צירקעֿל, וועֿלכער איז וויַיט פֿון קוֹטב, אוּן דער שטריך פֿון צירקעֿל איז מוֹסיף אין דער לענג בערך אַ הוֹספה פֿון דער וויַיט פֿונ׳ם כּוכב צום קוֹטב...“ אפשר ניין? — „וועֿן דער כּוכב וועט זיין אויף דער נקוּדה, וואָס איז אַנטקעגנען דעם מרכז פֿונ׳ם כידור, וועט ער אויסווייזען אַ גרויס וויַיטקייט וויַיט פֿון דער ערד, אוּן די נקוּדה, די דאָזיגע, וועט זיין די אויבערשטע הויך פֿונ׳ם כּוכב; אוּן וועֿן ער וועט זיין אויף דער נקוּדה, וואָס איז אַנטקעגנען דעם מרכז פֿון דער ערד, וועט ער אויסווייזען נאָהנט צו דער ערד אוּן די נקוּדה, די דאָזיגע, איז די נידריגקייט; אוּן וועֿן דער כּוכב אין דער דאָזיגער געשטאַלט קרייזט זיך פֿון דער נקוּדה פֿון זיין אויבערשטער הויך ביז דער נקוּדה פֿון זיין נידריגער הויכקייט, וועט זיין מהלך זיין וועניגער פֿון זיין גלייכען מהלך, ביז ער וועט צוקומען צו דער מיטעלער וויַיטקייט צווישען דער הויך אוּן צוויישען דער נידעריגקייט...“ אפשר ניין? — „דאָס ארט, וואָס איז טיף אין צפון ביז צו דער וויַיטקייט פֿון ס״ט חלקים מיט אַ האַלבען, וועט זיין דער מזל סרטן אוּן דער מזל תאומים, אייביג זיכטבאַר אויף דער ערד אוּן עס וועֿלען בלייבען אַכט מזלות אויפצושטייגען אויף דער ערד אוּן אונטערצוגעהן אונטער איהר, אוּן עס וועט זיין פיער פֿון זיי דלי אוּן דגים אוּן טלה אוּן שור, וואָס שטייגען אויף צעשפּרייט“... אפשר ניין? — „די קדמונים האָבען געמיינט אַז זיי זענען אונטער דעם כידור החמה אוּן האָבען מסדר געווען די כּוכבי-לכת אויפ׳ן סדר פֿון שבתי, צדק, מאַדים, חמה, נוגה, כּוכב, לבנה, אוּן דער סימן איז געווען שצ״ם חנכ״ל, זענען אבער געקומען אַנדערש, וואָס האָבען מיט זייער כידור אַנ׳אַנדערש סברה געהאַט אוּן האָבען מסדר געווען שצ״ם נחכ״ל“... אפשר ניין? — „אוּן אויף וועמען עס איז ראוי זיך צו פערלאָזען פֿון זייערע וועֿרטער איז די דעה פֿון איפרכש אוּן פּטאָלֿאָמעאוס, וועֿלכע זאָגען, אַז די שנת החמה איז ש״ה וועניגער אַ פערטעל טאָג מיט זעקס שעה, וועניגער פֿון אַכט אוּן צוואַנציג אין דער שעה, וואָס איז איין חלק פֿון דרייהונדערט אין טאָג, אוּן ער איז ראוי געווען זיך אויף איהם צו פערלאָזען, וויַיל ער איז יוֹצא לויט די דעה פֿון זיין רבי׳ן ז״ל דעם סוד פֿון עיבור, סיי די דאָזיגע דעה אין די

טעג פון יאָהר און סיי די דעה פון ר׳ אדא בר אהבה״... אפשר ניין?— „דער שטריך, וועלכער געהט אַרויס פונ׳ם מרכז פון דער ערד צום מרכז פונ׳ם גלגל פון דער אומקרייזונג, פיהרט דעם מֶרכז פונ׳ם גלגל אויף די קרומקייט פונ׳ם גלגל, וועלכער צירקעלט אַרום פון מערב קיין מזרח, וועט צוליבע דעם זיין דער גלגל פון דער אומקרייזונג פאָהרעניג דיג פאַר׳ן מזרח, און דער צפון, וועלכער נייגט זיך אַרומקרייזענדיג אויפ׳ן גלייכען ראָד, פיהרט דעם קאָפּ פון דלי און זיין עק אויפ׳ן ראָד צו דרום-זייט״... אפשר ניין?

איז דאָך קלאָר — קאָפּערניק האָט זיך פעררעכענט! — —

און נאָך עפעס אַ בעווייז פונ׳ם פראַקטישען לעבען האָט ער פֿאר זיך געפונען: — וואַרפט עמיצער זיין הוט אין דער הויך, פאַלט דער הוט אַלעמאָל צוריק אויף דעם אייגענעם אָרט, פון וואַנען מען האָט איהם געווארפען, און ווען די ערד וואָלט זיך האָבען אינצווישען ווירקליך געדרעהט, וואָלט דאָך דער הוט מוזען פאַלען פיעל ווייטער פון יענעם אָרט — איז אַלזאָ קלאָר, אַז די ערד שטעהט אַלעמאָל שטיל.

אויך דער גלח אין דער שטאָדט האָט געהערט דערפון, אַז זיינ- ווי חקרן האָט געשריבען אַ ספר וועגען קאָפּערניק׳ן מיט זיין סיסטעם, און דאָס ערשטע מאָל, ווען ער האָט איהם געזעהן, האָט ער איהם אַ פרעג געגעבען:

— קענען זיי דאָס בוך פון רהעטיקוס וועגען דעם קאָפּערניקאַ- נישען סיסטעם? — איך מיין דאָס בוך: „נאַרראַציא פרימאַ דע ליבריס רעווולוציאָנום קאָפּערניצי״.

— וואָס געהט מיך דאָס דאָזיגע בוך אָן? — האָט זיינווויל געענט- פערט מיט אַ קוק פון אויבען אַראָפּ.

— און דאָך, מיין זוהן, וואָלט איך אייך ראטען, זיך צו אַזאַ אַרבייט נישט צו נעהמען, אַזוי לאַנג ווי איהר האָט די נויטוועניגסטע ביכער, וועלכע געהערען דערצו, נישט שטודירט. זעהט איהר, עס געפינט זיך בייַ מיר קאָפּערניקס הויפט-בוך אַליין, דאָס בוך: „דע אָרביום צע- לעסטיום רעווולוציאָניבוס״ — איך מיין די: „אַסטראָנאָמיאַ רעסטאָוריר- טאַ״ — עס איז אַ ליטעראַרישע זעלטענהייט: די אויסגאַבע פון 1543 — און זעהט איהר, ווען איך וואָלט וויסען, אַז איהר לייענט לאַטיין, וואָלט איך אייך דורכאויס דאָס דאָזיגע בוך געהייסען לעזען.

— וואָס געהט מיך דאָס דאָזיגע בוך אָן? — איך וויל צו קאָפערניק'ן אַלייַן...

דער פריינדליכער מאַן איז דערשראָקען געבליבען. ער האָט ערשט יעצט אָנגעהויבען זיך אַרומצוקוקען אין צו פערשטעהן, וואָס פאַר אַ מענש עס שטעהט דאָ פאַר איהם. ער איז עטליכע מאָל אין צימער אַרויף אין אַראָב געגאַנגען. פלוצלינג האָט ער זיך אָבגעשטעלט אין האָט אַ פרעג געגעבען:

— אין וואָס אייגענטליך, מיין זוהן, האָט איהר צו קאָפערניק'ן?

— איך האָב שוין צו איהם וואָס. איך מוז נאָך וואַרשא פאָהרען אין מוז איהם זעהן אין מוז מיט איהם רעדען אין מוז מיך מיט איהם מתוַדח זיין אין מוז איהם אויפוויזען, אַז ער האָט זיך פערריעכענט...

דער גלח האָט יעצט פאַלקאָם פערשטאנען.

אין דער גלח האָט דעם חקרן מיטגעגעבען אַנ'עמפעהלונגס-בריעף צו זיינעם אַ בעקאַנטען, אַ בעוואוסטען דאָקטאָר אין וואַרשא, אין דעם בחור האָט ער אָנגעזאָגט, אַז זאָפאָרט, ווי ער וועט אָנקומען קיין וואַרשא, זאָל ער אַהינגעהן צו דעם געלעהרטען דאָקטאָר אין זאָל קיין טאָג נישט פערליערען...

אין עטליכע טעג אַרום איז זיינוויל שוין גענוען אין וואַרשא, מיט זיין מאַנוסקריפט אין דער טאַש. דעם ערשטען בעסטען, וועלכען ער האָט געטראָפען, האָט ער גפפרעגט: ווי געהט מען דאָ צו קאָפערניק'ן? — און ער האָט בעקומען דעם ענטפער: קאָפערניק גענפינט זיך אין דער „קראָקעווער פאָרשטאָדט", פאַר'ן ערשטען גימנאַזיום.

די זון איז אויפגעגאַנגען, ווען זיינוויל איז געשטאַנען פאַר'ן ערשטען גימנאַזיום אין דער „קראָקעווער פאָרשטאָדט" קעגען דעם דענקמאָל פון ניקאָלייַ קאָפערניק... פון שטיין געמאַכט זיצט אַ מענש אין האַלט דעם קאָפ אַביסל איינגעבויגען; אין איין האַנד טראָגט ער אַ דראָהטענעם וועלט-קוגל אין אין דער אַנדערער אַ צירקל. אוגטען, אַרום דעם שטיין, איז אַ פיערקאַנטיגער פאַרקאַן מיט פיער לאָמפען פון אַלע פיער זייטען אין מיט אַכט בוימעלעך אַרום. אויבען אויפ'ן שטיין פון איין זייט איז אַ נאָלדענע בוכשטאַבען אייגענקריצט אויף פויליש: „מיקאָלאַיאָווי קאָפערניקאָווי — ראָדאַצי";

אוּן פּוּן דער אַנדערער זייט אויף לאַטיין: „ניקאָלאַאָ קאָפּערניקאָאָ— גראַטאַ פּאַטריאָ".

די זון איז אויפגעגאַנגען און האָט מיט ליכט בעגאָסען דעם דענקמאָל אוּן אַלץ אַרום, אוּן זיינוויל איז געשטאַנען אוּן האָט גע־קוקט אוּן געקוקט — אוּן פלוצלינג האָט ער דערשפירט ווי די פיס זענען איהם שטייף געוואָרען, פאַר די אויגען איז איהם שוואַרץ, אוּן אַלץ האָט זיך אָנגעהויבען דרעהען מיט איהם. ער האָט געקוקט אויף דל גאָלדענע בוכשטאַבען פוּנ׳ם נאָמען אוּן האָט בשום אופן זיך נישט געקאָנט דערמאָהנען, ווער דאָס איז. ער האָט געדענקט, אַז ער האָט געוואָלט מיט איינעם עפּעס זיך מתוכח זיין, אוּן האָט בשום אופן נישט געוואוסט מיט ווצמען... פלוצלינג האָט ער ווידער אַלץ געדענקט...

נאָך אינ׳ם זעלביגען טאָג האָט זיינוויל איבערגעגעבען דעם עמפּפעהלונגס־בריעף פוּן גלח דעם דאָקטאָר. דער דאָקטאָר האָט גע־נוי אויסגעהערט, וואָס זיינוויל ערצעהלט איהם: די מעשה מיט זיין נייעם זונען־סיסטעם אוּן מיט קאָפּערניק׳ן אוּן מיט קאָפּערניק׳ס טעות, אוּן אויך די מאַנוסקריפּטען האָט ער פערלאַנגט פוּנ׳ם יונגען־מאַן אוּן האָט אין זיי זעהר אויפמערקזאם געלעזען — אוּן זיינוויל איז וועהרענד דעם שטוּם און שטיל נעבעז איהם געזעסען אוּן האָט מיט מאָדנע אויגען אָנגעקוקט דעם דאָקטאָר בייִם לייענען אוּן האָט געוויס געבליקט אויף יעדע מינע זיינע. פלוצלינג האָט ער זיך אויפ־געכאַפּט אוּן האָט דעם דאָקטאָר אָנגעכאַפּט בייִ דער האַנד: „פוּן היינט אָן, ווער עס וויל מיר נישט גלויבען, דעם וועל איך דערווערגען!"

דער דאָקטאָר האָט אויך דאָס דאָזיגע רוהיג אויסגעהערט. דאַן האָט ער איהם געענטפערט: „מיין פרייַנד! איהר זענט געראַטען אין אַלעם; אויף אייך אוּן אייער סיסטעם וועלען מיר אַמאָל אַלע שטאָלץ זיין!" — אוּן וועהרענד דעם רעדען האָט ער אָנגעקלונגען אוּן צווויי דיענער זענען אַריינגעקומען...

אויף באָניפראַטערסקא־גאַס אין וואַרשא שטעהט דאָס אוּנהיימ־ליכע הויז פאַר גייסטיג־קראַנקע. דאָרט־אַהין האָבען זיי דעם אוּמ־גליקליכען אַסטראָנאָם געבראַכט. דער אומגליקליכער האָט אויך דאָרט

וואָכען אויך חדשים לאַנג נישט אויפגעהערט זיין סיסטעם פאַר יעדען אויסצופאַקטן, אויך איז געבליבען דער געגענער קאָפּערניק׳ס ביז אין טויט אַריין. וועג קיינער האָט איהם נישט צוגעהערט, האָט ער גע־ רעדט צו זיך אַליין. זיין לעצט וואָרט איז געווען: „קאָפּערניק האָט זיך פעררעכענט...“

דער גולם

אכט אוּן צוואַנציג יאָהר איז דער גרויסער ר׳ ליב, דער מהר״ל פּוּן פּראָג, געזעסען פערמאַכט ביי זיך אין חדר, איינער אליין, פּערטיעפט אין התבודדות. איהם האָט געפּייניגט דער גרויסער סוד, אוּן ער האָט איהם דורכאויס געוואָלט דערגעהן. דורכ׳ן קליינעם פענסטערל, אינ׳ם טירל פּוּן דעם דאָזיגען קעמערל, האָט איהם חוה־לע, זיין טאָכטערס טעכטערל, אין די לעצטע יאָהרען יעדען טאָג דערלאַנגט דאָס בישל עסען, אוּן איז זי געקומען אָבּרוימען, פּלוצעט זי געפּינען על־פּי־רוב דאָס עסען אַזוי, ווי זי האָט עס געלאָזען. נאָר עטליכע קרישלעך האָבּען טיילמאָל געפּעהלט; דער גרויסער ר׳ ליב האָט געגומען נאָר אַזוי פיעל, אַבּי דאָס לעבּען צו דערהאַלטען. איז געקומען אַמאָל עפּעס אַנ׳אוֹרח אַנ׳איינגעשפּאַרטער, אוּן האָט זיך איינגע׳עקשנט, דוקא אוּן דוקא שלום צו נעהמען בּיים מהר״ל, דאָ האָבּען זיך דורך דעם זעלבּען קליינעם פענסטעל־רעל אַרויסגעשטעקט אַ צוויי־דריי פינגער פּוּן אַ דאַרער טרוקענער האַנד; אָבּער קיין פּנים האָט זיך נישט בעוויזען. עס האָט זיך אויך קיין שטימע נישט געלאָזט הערען. טיילמאָל, אין לאַכעדיגע טעג, איז דורכגעצויגען דורכ׳ן צימערל עפּעס אַ שטראַהל פּוּן דער זון, איז געהאָנגען קרוּם אין דער לוּפטען אַ קורצע צייט, דאַן בּיסלעכ־וויז בּלאַסער אוּן בּלאַסער גערוואָרען אוּן צום סוף פּערשוואוּנדען — אוּן קיין אויג האָט איהם נישט בעמערקט; דער מהר״ל איז געווען פּערטיעפט אינ׳ם זוכען דעם גרויסען סוד. וועהן עס האָבּען פּריה־מאָרגענס אין אַ זומער־טאָג, דריי אַ זייגער פּאַרטאָגס, דרויסען צווי־שען די בוימער די שוואַבּען פּלוצלינג זיך צעצוויטשערט, אוּן נאָכ־אַמאָל „צוויטש צוויטש, צוויטש!״ אוּן ווידעראַמאָל „טריליי, טריליי, טריליי!״ אוּן צום סוף „גיררר, גיררר, גיררר״, דאָ האָט עס קיין

אויער נישט פערנומען; דער מהר"ל איז דאָן געזעסען איבער די דיקע ספרים און האָט געזוכט. דער גרויסער סוד איז איהם געלע-גען ווי אַ שווערע לאַסט אויף זיין קאָפּ און אויף זיין האַרץ און אין דער גאַנצער לופט אַרום און אַרום. אויבען אין אַ ווינקל בײַם באַלקען האָט אַ שפּין זינט אַ סך יאָהרען אָנגעאַרבייט אַ גרויס שטיק שפּינוועבס, און דאָס דאָזיגע שטיק איז געהאָנגען פינסטער און שווארץ און איז וואָס אַמאָל פינסטערער און שוואַרצער געווארען.

און ווען דער גרויסער ר׳ ליב, דער מהר"ל פון פראָג, איז צום סוף, נאָך אַכט און צוואַנציג יאָהר, אַרויסגעקומען פון זיין חדר, דאָ איז ער געווען משוגה-ווילד בעווען און זיינע האָר זענען געווען גרייז-גרוי. דאָס ערשטע, וואָס איז איהם אָנטקעגען געקומען, איז געווען אַ העלער לאַכעדיגער שיין פון דער זון, ווע-כער איז גראָד אַריינגעפאַלען דורך אַ פענסטער. דער גרויסער ר׳ ליב האָט געמוזט פערשטעלען זיך די אויגען מיט דער רעכטער האַנד, געמאַכט ווי אַ דעכעל, כדי עס זאָל איהם נישט בלענדען. דאָס צווייטע, וואָס ער האָט דערבליקט, איז געווען חוה׳לע, זיין אייניקעל — און ווידער האָט ער געמוזט פערהאַלטען זיך די אוי-גען אַ גאַנצע מינוט לאַנג, ווייל עס האָט געבלענדט. ערשט אַבי-סעל שפּעטער איז ער צוגעגאַנגען עטוואָס נעהנטער.

— ווער איז דאָס? — האָט ער געפרעגט. זיין שטימע האָט געקלונגען ווי די שטימע פון אַ קינד, וואָס לערנט זיך רעדען.

— דיין אייניקעל, רבקה׳לע אַ טאָכטער — האָט די אַלטע רבי׳צין געענטפערט.

ער האָט זיך געמוזט ערשט דערמאָהנען. ווארט נאָר, ווארט נאָר — האָט ער נישט געהאַט עפּעס אַמאָל אַ טאָכטער? יאָ טאַקי. ווען ער זאָל קיין טעות נישט האָבען, האָט מען זי געוויס, דאַכט זיך, רבקה׳לע.

הויך און פערריסען דעם קאָפּ איז חוה׳לע פאַר איהם גע-שטאַנען און האָט מיט ווייט אויסגעריסענע אויגען געקוקט אויף דעם גרויען פערוואָקסענעם וואונדער. דאָס לעבעדיגסטע לעבען האָט געשפּראָצט פון איהר, און אַלץ האָט אין איהר געקאָכט און געזידט. און די פלאַמענדיגע אויגען האָבען געבליצט און דאָס פנים

האָט געלויכטען אוּן די ווייסע צייהן האָבען געבלישטשעט אוּן די שוואַרץ-סאַמעטענע האָר האָבען געגלאַנצט — עפּעס איז געווען אין דער שטוב ווי אַ שפּרינגעדיג שיינדעל פּוּן אַ זון, וועלכעס צי-טערט אַרום אוּן איז אַ מינוט דאָ אוּן אַ מינוט דאָרט. אוּן זי שטעהט נאָך אַלץ אין קוקט אויף דעם אוּנבעהאָלפּענעם, ווילד-בע-וואַקסענעם אַלטיטשקען, אוּן דאַן בעווייזט זיך אַ שפּאָטישער שמיי-כעל אין די ווינקעלעך פּוּן איהרע ליפּען. דער גרויסער ר׳ ליב איז צוּגעגאַנגען אַ טריט נעהנטער; עפּעס האָט עס איהם געצויגען. פּלוצלינג אָבער האָט ער זיך אָבגעקעהרט אוּן איז גיך אַוועק. ער האָט זיך דערמאָהנט, אַז ער האָט געלאָזען ליגען בייַ זיך אין חדר, אויפּן טישעל, דעם שם-המפוֹרש — אוּן דאָ איז ער גיך צוריק אַוועק אַהין. חוה׳לע האָט זיך פּלוצלינג שטאַרק צעלאַכט אויפּן קול.

אוּן ווי עס זענען עטלעכע טעג פּערבייגעגאַנגען, האָט גאַנץ פּראָג אָנגעהויבען קאָכען ווי אַ קעסעל. די וואונדערלעכסטע מעשׂיות האָט מען דערצעהלט פּוּנ׳ם גרויסען ר׳ ליב אוּן וועגען זיין שם-המפוֹרש אוּן פּוּן זיין קבלה אוּן וועגען זייַנע צירופּים. מאַנכע האָ-בען דערצעהלט, אַז איינמאָל אינדערפריה איז ער אויפגעשטאַנען, האָט זיך געוואַשען די הענד, האָט דריי מאָל געזאָגט „ויהי נועם״; האָט געזומען זיין שם-המפוֹרש אוּן האָט מחיה געווען אַ מת. אַ יונגערמאַן איז געשטאַנען צווישען מנחה אוּן מעריב אין ר׳ מרדכי מייזלס בית־מדרש אוּן האָט דערצעהלט, ווי דער מהר״ל הקדוש, זיצענדיג אין התבוֹדדות, האָט פּערפּלאַנצט אַ קערנדעל אין אַ פּלאַש, אוּן עס האָט אָנגעהויבען דערין צו וואַקסען אַ מענשעל, אוּן דאָס מענשעל איז געוואָרען גרעסער אוּן גרעסער, ביז די פּלאַש האָט געזומען פּלאַצען, אוּן דאָס מענשעל איז גרויס געוואָרען אוּן איז געוואָרען דער גרעסטער תּלמיד פּוּנ׳ם מהר״ל. אין דער אַלט-נייער שוּהל איז געשטאַנען אַנ׳אַלטער יוד אוּן האָט דערצעהלט, אַז דער רבי ר׳ ליב האָט געמאַכט אַ גולם, אוּן לענגט ער איהם אַריין דעם שם־המפוֹרש אין מויל אַריין. דאָ ווערט דער גולם לעבעדיג אוּן איז דאַן אימ-שטאַנד די וועלט חריב צו מאַכען, אוּן נאָר ווען ער נעהמט איהם דעם דאָזיגען שם-המפוֹרש ווידער אַרויס, בלייבט ער ליגען טויט ווי אַ שטיק לעהם.

פערטראַכט אוּן אומעטיג איז דער גרויסער ר׳ ליב טאָג-טעג-ליך אַרויס פוּן זיין חדר אוּן ווידער אַריין, אוּן ווי אַ פינסטערער וואָלקען איז איהם געלעגען אויף זיין געזונצעלט פנים. ער האָט נישט געקאָנט לאַכען, אוּן האָט נישט געקאָנט הערען ווי מען לאַכט; ער האָט קיין פרייד נישט געפּונען. וואָס נוצט דער גרויסער סוד? וואָס נוצט ער אַפילוּ דאָן, ווען מען איז איהם שוין דערגאַנגען? ווערט דורך דעם די וועלט דען אַנדערש? ער האָט געקרעכצט. עס נוצט נישט, ווען א י י נ ע ר דערגעהט איהם. י ע ד ע ר פ א ר ז י ך וואָלט מוזען איהם דערגעהן, א ל ע צ ו ז א מ ע ן וואָלטען איהם מוזען אין א י י ן צייט דערגעהן, אויב מען וויל, אַז די וועלט זאָל ווערען אַנדערש אוּן פרייד זאָל זיין אוּן גליק אוּן מען זאָל קענען אוּן מעגען לאַכען. ער איז מיט לאַנגזאַמע שריט געגאַנגען ווייטער. חוה׳לע, אַ לאַכענדיג לעבען, איז טאַנצענדיג איהם אַקעגענגעקומען. אָט איהר מאַטערט נישט דער טוד אוּן ווי אַזוי מען זאָל לעבען אוּן וואָס איז לעבען — אוּן דערווייל לעבט זי. ער האָט זיך אָבגעשטעלט אוּן האָט זיך אַ מינוט לאַנג טיף פערטראַכט. די אויגען האָבען זיך מיעד געשלאָסען. דאַן האָט ער ענערגיש געשאָקלט מיט׳ן קאָפּ אויף ניין. איז דען דאָס לעבען?... ער איז פלוצלינג ווייטער געגאַנגען, האָט זיך געוואַשען די הענד אוּן האָט זיך אַוועקגעשטעלט דאַוונען.

פוּנ׳ם הראַדשין-בּאַרג אַראָב איז ווי אַ פייל פוּן בויגען געפלויגען אַ קאַרעטע, איינגעשפּאַנט אין זעקס ווייסע פערד, אוּן איז צוגעפאָהרען צום הויז פוּנ׳ם גרויסען ר׳ ליב. דער קייזער רודאָלף II, אַ מענש וואָס האָט עוסק געוועזן אין מיסטיק אוּן אַלכימיע אוּן נאָך אַזעלכע זאַכען אוּן האָט דעסגלייכען געזוכט דעם גרויסען סוד, האָט געשיקט זיין אַדיוטאַנט, רופען דעם יודישען רבי אין שלאָס אַריין. ער האָט געהערט, וואָס דער יודישער רבי האָט געטהון, אוּן ער איז נייגעריג געווען צו זעהן דעם וואונדערליכען מאַן.

*

דער פרייטאָג דערויף איז געווען אַ טאָג געטונקען אין לוי-

PRESENTATION OF THE COLOURS TO THE 1ST BATTALION

טער ליכט אוּן זונען-שיין. דער רבי ר׳ ליב האָט געזומען זיך מכין זיין אויף שבת; ער האָט זיך געשניטען די נעגעל, האָט געריסען פּאַפּיער אוּן איז עגדלעך געגאַנגען אין מקוה אַריין. די אַלטע רביצין איז, פערשוויצט אוּן קייכענדיג, געווען בעשעפטיגט אין קיך. דער ריה פּוּן פּריש-געקאָכטע פיש האָט זיך געלאָזט הערען. חוהלע האָט, זינגענדיג אוּן מיט ברענענדיגער אונגעדולד, געוריפט אין די צימערן לכבוד שבת. פּוּן דער מאָלדאַווא האָט זיך מינוטען-וויז געהערט אַ מערקווירדיג רוישען אוּן זשומען פּונ׳ם וואַסער. ענדליך איז חוהלע אויך אַריין אין דעם שטוּדיר-צימער פּונ׳ם זיי-דען, כדי אויך דאָרט אַלץ צו ברענגען אין אָרדנונג.

דאָס ווייסע טיכעל אויפן קאָפּ, צוגעבונדען פּוּן הינטען ווי די פּויערטעס, אין דער האַנד דער פּלעדערוויש, אוּן פּוּן דעם וויי-סען טיכעל אַרויס צוויי בליצעדיגע שוואַרצע אויגען, וואָס האָבען געפּלאַמט אוּן געבריהט — אַזוי איז זי געשפּרונגען פּוּן ווינקעלע צו ווינקעלע אוּן האָט גערעדט צו זיך אוּן געטהוּן. אוּן נישט גע-רעדט האָט זי, נאָר געטשוויטשערט, אוּן נישט געשפּרונגען איז זי, נאָר עפּעס געפּלויגען אָדער געשוועבט. דרויסען ערגעץ-וואו, אין אַ בעהעלטעניש פּוּן דאַך, האָט אַ זינג-פויגעל גראָד געזונגען דעם נגוּן פּוּן „ווי שפּהן איז דאָס לעבען!״ זי האָט זיך איינגעהערט אוּן האָט מיטגעזונגען. אוּן אַזוי איז זי אַרויף אויפן טיש, אויף די בענק, אויף די שטוהלען, אוּן פּוּן שטוהל צו שטוהל איז זי געשפּרונגען אוּן האָט אַרומגעאַרבייט מיט דעם פּלעדערוויש. אויבען אויפן באַלקען, ביים אָרט פּוּן „זכר לחורבן״, האָט זי שטאַרק אַרומגעווישט, אוּן דאַן האָט זי זיך געזומען צו דער שפּין מיט דעם שפּינוועבס, אוּן דאַן צו דער שאַפע מיט די ספּרים; זי האָט געאַרבייט אוּן געזונגען. עס האָט איהר אָנגעהויבען וועהן צו וואַרם, אוּן זי האָט אויפגעשפּילעט איהר בוזעם. דאָס הייסע אויפגע-שפּילעטע לעבען איז אַרויסגעקוואָלען אין דרויסען אַרויס.

אָט האַלט זי אין דער האַנד אַ גרויס מעכטיג ספּר פּוּן די ספּרים אוּן ווישט עס. זי האָט זיך אויף אַ מינוט פּערטראַכט. רבונו של עולם! צו וואָס גאָר אינגאַנצען אַזויפיעל ספּרים? צו וואָס בעדארף זיי אַ מענש? זי שטעהט אוּן קלערט. איהר זיידע

איז פֿראָסט משוגע, אַז ער האָט געגומען אַ בליהענדיג לאַנג לע־
בען פון זיעבעציג יאָהר און האָט עס דערטרונקען אין אַזעלכע נאַ־
רישקייטען. איין מינוט לאַנג די ליעבע ליכטיגע וועלט, מיט דער
גאָלדענער זון, איז דאָך טויזענדמאָל ליעבער און קלוגער פון אָט די
אַלע ספרים צוזאַמען.

און אָט האָט זי שוין פערגעסען די ספרים און דאָס לאַנגע
לעבען און אַפילו דעם געדאַנק וועגען דער ליעבער ליכטיגער וועלט
מיט דער גאָלדענער זון, און זי שטעהט שוין בײַם אויוונען און
ווישט איהם אַרום. אין מיטען פון אויוונען איז אויסגעהאַקט אַ פי־
גור מיט אַנ׳אָבגעריבענער נאָז. זי כאַפּט זיך דערבײַ, ווי זי איז
שוין ווידער פערטיעפט אין געדאַנקען. וואָס טהוט זיך דאָס היינט
מיט איהר, וואָס זי קלערט און פערקלערט זיך אַזוי אָפט? זי נעהמט
אַראָפּ פון דער וואַנד דעם שבת׳דיגען ספאָדעק פון׳ם זיידען און טהוט
איהם אָן און צעלאַכט זיך אויפֿ׳ן קול. עס אַהרט זי אָבער, וואָס
די נאָז פון דער פיגור איז אָבגעריבען און מיט אַ כיין קאַליע גע־
מאַכט. זי דערמאָהנט זיך פלוצלינג, אַז עס איז פאַרהאַנען עפּעס אַ
דין וועגען אַ צורה וואָס איז בולט, און אַז עס שטעהט געשריבען
„לא תעשה לך כל פסל" — און זי ווערט טרויעריג. באַלד דערויף
אָבער הויבט זי שוין ווידער אָן צו אַרבייטען און צו טרילען און
צו זינגען; זי האָט בלויז נאָך דעם מעשענעם הענג־לייכטער אַרום־
צוווישען.

גראָד בויגט זי זיך אַראָפּ און וועגדט זיך צום ווינקעלע וואָס
הינטער דעם אויוונען — און פלוצלינג בלייבט זי שטעהן ווי פער־
שטיינערט. דער פלעדערווויש פאַלט איהר אַרויס פון די הענד און
זי שטעהט און גלאָצט מיט אויפגעריסענע אויגען. דער בוזעם הויבט
אָן צו קאָכען, דער אָטעם צו ברענען, די אויגען צו פלאַמען.

הינטער דעם אויוונען, אינ׳ם ווינקעלע, ליגט אויסגעשטרעקט
עפּעס אַ געשטאַלט, אַ געשטאַלט פון אַ מענש, און נישט לעבע־
דיג איז ער, נאָר געמאַכט, פון ווייסען לעהם געמאַכט — אַ גיפּסענער גולם.

מיט ווייט אויפגעריסענע אויגען קוקט זי אויף דעם בעשע־
פענישׂ. אַזוי עפּעס שעהנס האָט זי נאָך קיינמאָל נישט געזעהן.
דאָס פנים לעבט, די ליפּען לעבען, אַלע גליעדער לעבען. זי קוקט און

קען איהרע אויגען נישט אַראָבנעהמען. אוּן אַ מאַנספערשוין איז עס! רבונו של עולם, ווי שענהן איז דאָך דער דאָזיגער מאַנספערשוין! זי קען נישט אַנדערש — זי מוז זיך אַראָבבויגען אוּן מיט איהרע פינגער אָנ־ריהרען. אַ וואַרעמער ציטער דורכפלאַמט אַ מינוט לאַנג איהר גאַנצען קערפער. זי נעהמט אַראָב פוּן איהם דעם זיידענעם כאַלאַט, איז וועל־כען ער איז איינגעהילט, זי עסט די געשטאַלט אויף מיט איהרע בריהענ־דיגע אויגען. איבערהויפט געפעלט איהר דאָס מויל! עס איז, ווי עס וואָלט זיך קענען יעדע מינוט אויפמאַכען אוּן רעדען. ניין, איבערהויפט געפעלט איהר דער שטערען; ניין — די ווינקעלעך פוּן די שלייפען. אוי גאָט, ווי זענען דאָך די שלייפען שענהן! עס דאַכט זיך, זי זענהט אויף דאָס בלויע אָדערעל אין דער פיינער שלייף. אוּן פלוצלינג פאַלט איהר אין די אויגען אַריין דער אויבער־אָרעם מיט זיינע מוסקולען. אוּן דער דאָזיגער ברוסט־קאַסטען! רבונו של עולם, וויפיעל שטאַרקייט אוּן גבורה דאָ ליגט! פלוצלינג פערבלאָנדזשעט זיך איהר אויג ביז צוּ דעם אויער אוּן דעם פיינעם אויער־לעפעלע. אַזאַ אויער־לעפעל האָבען נאָר גוטע מענשען. אַ הייסע גלוט דורכריעזעלט זי. זי קאָן זיך נישט איינהאַלטען אוּן מוז איהר הייסען בוזעם צולעגען צוּם קאַלטען, געמאַכטען גוף, אוּם זיך אַ מינוט לאַנג צוּ קיהלען. זי מאַכט פאַמעליך צוּ די אויגען, אוּן איהר איז אַזוי זיס, אַזוי זיס. זי וואָלט וועלען איהר גאַנץ לעבען אַזוי ליגען בלייבען. אַ פּנים, אַ מענש, וואָס מעג־שען־הענד בעשאַפען איהם, איז טויזענדמאָל שענער אוּן פאָלקאָמענער פוּן אַ מענשען, וואָס גאָט האָט איהם בעשאַפען. זי קען נישט אַנדערש— זי טולעיעט זיך צוּ פעסטער צוּם גוף אוּן זי פרעסט איהר מויל אויף זיין מויל. אַך, וועלן ער וואָלט נאָר וועלען לעבעדיג ווערען אויך! זי ווערט פלוצלינג אונגעדולדיג אוּן זי כאַפט זיך אויף. זי טופעט מיט איהר גאַנצער קראַפט אויף דער ערד מיט איהר פוס: לעבען! לעבען! לעבען! פלוצלינג ווערט עס איהר קלאָרער אין קאָפּ. זי דערמאָהנט זיך, וואָס מען האָט געמורמלעלט אין די לעצטע טעג, אַז דער זיידע האָט געמאַכט אַ מענש, אַ גולם פוּן לעהם. עפעס ווייסט זי, אַז דער זיידע קען איהם אויך לעבעדיג אוּן ווידער טויט מאַכען, אַלץ ווי ער וויל. זי געדענקט שוין איצט אויף קלאָר: אַ שם המפורש האָט ער צוּ איהם. אָבער ווער האָט געדולד צו אָט די אַלע נאַרישקייטען פוּנ׳ם אַלטען? זי טופעט מיט

איהר פּוס אומגעדולדיג און אויפגערעגט: לעבען! לעבען! לעבען! אָבער דער גולם ריהרט זיך נישט.

און זי האַלט איהם און קושט איהם און זי זאָגט איהם, גליה-ענדיג פּאַר לייִדענשאַפט: איך האָב דיך ליעב! איך האָב דיך ליעב! איך האָב דיך דאָך אַזוי ליעב!

און דאָס וואונדער געשעהט: די ליעבע ברענגט צום לעבען. עס הערט אַ גולם דאָס וואָרט „איך האָב דיך ליעב", און הערט-אויף צו זיין דער גולם.

דער שם-המפורש האָט אויף וואונדערליכע וועגען מוסר געווען זיין פּוח דעם יונגען מיידעל, דאָס יונגע מיידעל האָט מוסר געווען דעם פּוח דעם וואָרט און דאָס וואָרט האָט איהם מוסר געווען דער געשטאַלט. עס האָט זיך געריהרט פּלוצלינג די געשטאַלט. און צום סוף איז זי דערוואַכט.

דער גולם האָט זיך לאַנג געריבען די אויגען און ענדליך האָט ער זיי אויפגעמאַכט. דאָס ערשטע, וואָס האָט איהם בעגעגענט, איז געווען אַ זונען-שטראַהל; ער האָט געמוזט פערשטעלען זיך די אויגען מיט דער רעכטער האַנד, ווי אַ דעכעל, כדי עס זאָל איהם נישט בלענדען. דאָס צווייטע, וואָס ער האָט דערבליקט, איז געווען חוה'לע, און ווידער האָט ער געמוזט פערהאַלטען זיך די אויגען אַ מינוט, ווייל עס האָט איהם געבלענדעט. ער האָט אַוועקגעבליקט פערשעהמט און האָט זיך אַריבער-געוואָרפען גיך דעם זיידענעם כאַלאַט. זיין פּנים איז פּלוצלינג שטאַרק רויט געוואָרען.

באַלד אָבער האָט ער זיך פערטיעפט אין געדאַנקען. דו, גרויסער גאָט! וואו איז ער דאָ? אַנ'אַלטע, נאָר וואָס פּערגעסענע וועלט איז אין איהם ביסלעכווייז אויפגעשטיגען. ער דערמאָהנט זיך אייניציגוויז אָן גאָט, נשמה, הימעל, הייליגע ספרים, קבלה, סיגופים, עבודת-הבורא, רבי ליב, יענע וועלט, גן-עדן. ער געדענקט, אַז דאָס לעצטע, וואָס ער האָט געהאַלטען אין האַנד נעכטען ביינאַכט, אייִדער ער האָט צוגעמאַכט די אויגען, איז געווען דער „גור-אַריה". ווי אַ נעבעל איז איהם גע-וואָרען אַרום און אַרום. דאָס האַרץ איז איהם אַזוי שווער געוואָרען און דער קאָפּ איז איהם געהאָנגען ווי בלייִ. און פּאַר דעם „גור אַריה", געדענקט ער, האָט ער מיט דעם מהר"ל הקדוש צוזאַמען געלערנט דעם „זהר". ער דערמאָהנט זיך, אַז ער איז שוין איצט שעהנע עט-

לייכע מינוטען ווידער אויפגעוואַכט אוּן האָט נאָך אין גאַרנישט עוֹסק געווען: אַ שווערער קרעכץ האָט זיך פּוּן איהם געהערט, ווי פּוּן אַ מענשען, וועלכער האָט פּאַר זיך אַ שווערע לעסטיגע אַרבייט. ער האָט זיך פּאַ־ מעליך אויפגעהויבען אוּן איז צוגעגאַנגען צוּ דער ספּרים־שאַנק.

— וואָס ווילסטוּ דען טהוּן איצט?

ער איז פּלוצלינג בלאַס געוואָרען אוּן די אויגען האָבען אָנגע־ הויבען פּלאַקערען. איהם האָט זיך געדאַכט, אַז אַ זילבערען גלעקל האָט געקלונגען. בּאַלד אָבער האָט זיך איהם געדאַכט, אַז אַ פויגעל, דערזעלבער, וואָס וואויגט דרויסען אויפ'ן בוים, האָט געצוויטשערט. ער האָט זיך טיפּ צעריגעבויגען אין די ספּרים־שאַנק אוּן האָט, קוים וואָס מען האָט געהערט, געשעפּטשעט:

— לערנען... איך מוּז דאָך געהן לערנען...

ער האָט מוֹרא געהאַט אַהינצוקוקען דאָרט, פּוּן וואַנען די שטימע איז געקומען.

אוּן ווידער האָט זיך געהערט דאָס קלינגען פּוּן אַ זילבערען גלעקל. דאָסמאָל אָבער גאַנץ אָהן ווערטער. חוהלע האָט זיך צעלאַכט אויפ'ן קול.

לערנען. — איהר איז דאָס וואָרט אויסגעקומען אַזוי מאָדנע נאַריש, אַז זי האָט געמוּזט זיך פּוּנאַנדערלאַכען. נאָך אַזוי יונג — אוּן שוין לערנען. נאָך אַזוי פּריש אוּן נייַ אוּן קרעפּטיג — אוּן שוין לערנען. נאָך אַזוי שענהן אוּן לעבעדיג אוּן פּול חן — אוּן שוין זיך טויטען. אוּן צוּם צוויי־ טען מאָל האָט זי זיך צעלאַכט. מיטאַמאָל אָבער איז זי אמת'דיג אין כּעס געוואָרען אויף איהר אַלטען זיידען.

גאַנץ ווי צוּ אַנ'אַלטען בעקאַנטען איז זי צוגעגאַנגען צוּ דעם יונגען מענש, פריי אוּן אומגעצוואונגען אוּן אָהן קלעמעניש. זי האָט אַרויפגעלעגט איהר האַנד אויף זיין האַנד, וועלכע האָט גראָד געהאַלטען דעם „תּפארת ישראל".

— אוי דוּ, נאַרישער גוֹלם, דוּ! קוק מ'ך אָן... קוק אַרויס אין דרויסען. דער הימעל איז אַזוי בלוי, אַזוי בלוי. אוּן ווי גרויס איז דער גאָרטען אוּן ווי בּרייט אוּן גרויס איז דאָס האַרץ. אוּן אין גאָרטען זינגען גאָט'ס מלאָכים — גאָלדענע שפּיל־פייגעלעך, אוּן זיי זינגען אַזוי זיס. וווייסטוּ, ווי זיס די פייגעל זינגען? אוּז אַלעס איז אַזוי פּריש אוּן

מחַיה׳דיג. אוּן די לוּפט אוּן די טויזענד ריחות אוּן דאָס רוישען פון די בוימער אוּן מינוטענווייז אַ זשומען אוּן ברומען, אַז קיינער ווייסט נישט, פון וואַנען אוּן פון וואָס. אוּן דו, גולם, ווילסט זיך בעגראָבען נאָר אין ספרים? אין שטויב אוּן אין שימעל?

אַ לייכטער ציטער איז איהם אַריבער איבער׳ן קערפער. שוואַך אוּן קוים וואָס מען האָט עס געהערט האָבען זיינע ליפען נאָכגעשעפּטשעט די ווערטער: דער הימעל איז אַזוי בלוי, דער גראָטען אַזוי גרין... דער „תפארת ישראל" האָט זיך איהם אַרויסגעליטשט פון דער האַנד אוּן ער האָט זיך פערטראַכט. ווי אַ צויבער האָט עס איהם אַרומגענומען.

באַלד אָבער האָט ער זיך אַ וויש געגעבען מיט דער האַנד אין בער די אויגען אוּן איבער דעם גאַנצען שטערען, ווי ער וואָלט האָבען אויפגעוואַכט פון אַ וואונדערליכען חלום. ער האָט זיך ענערגיש אַ דרעה געטהון אוּן האָט זיך געכאַפּט צו דעם ספר.

זי האָט געקוקט אויף איהם בעפּעהלעריש. איהרע אויגען האָבען זיך ווי אַריינגעזויגען אין איהם, אוּן אויף דער שטעל, וואו איהר בליק איז הענגען געבליבען, האָט עס געבריהט ווי אַ ברענגלאָז. נישט ווי לענדיג האָט ער אויפגעהויבען זיינע אויגען.

זי האָט אָנגעהויבען לאַנגזאַם רעדען צו איהם. ביי דעם קלאַנג פון איהר ווייכער שטים האָט ער געמוזט רַק געדענקען אָן דער רויהער שטים פון דעם אַלטען. אַפּנים אַזוי רעדען, ווי זי רעדט צו איהם, קען נאָר דאָס מויל פון אַ ווייבליך בעשעפעניש. אוּן עפּעס רעדט זי פון דעם, אַז וועַן אַנ׳אַלטער מאַן, אַ משוגה-ווילד פערווואַקסענער, פערגראָבט זיך אין טויטע געשטאָרבענע אוֹתיות, דאָ איז עס נאָך צו פערשטעהן; עפּעס אַנדערש איז איהם שוין אין דער וועלט נישט געבליבען. אָבער וועַן אַזאַ יונג לעבען, וואָס קען לעבען — אוּן קען אָהן חשבון לעבען — וועַן אַזאַ יונג לעבען צעשטיקעלט זיך אַליין אוּן צעשרויפט תמיד זיך אוּן זיין טהון אוּן אונטערזוכט תמיד זיין געווערק אוּן זיינע אייגענע רעדלעך, דאָ זינדיגט אוּן פערזינדיגט ער זיך נאָר געגען זיין צווועק אוּן געגען דעם אמת׳ען צווועק פון לעבען בכלל. אוּן דו ביסט דאָך, האָט זי געענדיגט, אַזוי יונג אוּן אַזוי שהן... — רעד, רעד נאָך — האָט זיך איהם אויסגעגאָסען פון די ליפען.

אוּן זי רעדט ווייטער. אוּן נישט איהרע ווערטער הערט ער מעהר, נאָר דעם קלאַנג פּוּן איהר שטים. ער פערטראַכט זיך אָבער פּלוצלינג. ווָאס איז דאָס לעבען אוּן צו ווָאס לעבט מען? אוּן זוכט נישט דער אַלטער, מיט אַלע זיינע טויזענד ספּרים אוּן מיט זיין גאַנצער חכמה, נאָך איצט ערשט דעם צוועק פּוּן לעבען אוּן דעם גרויסען סוד? נעכטען בייגאַכט, דריי אַזייגער איז עס געווען, ווען זיי זענען געזעסען בייד אַ צוזאַמען איבער די ספּרים, דאָ האָט זיך דער אַלטער פּלוצלינג אויפגעכאַפּט אוּן איז געלאָפען אַרויף אוּן אַראָפּ אוּן האָט געשריגען: „ניין, ניין, ניין! קוים האָב איך געפּונען דעם גרויסען סוד אוּן האָב גצמיינט, איך וועל מיך שוין בערוהיגען, דאָ איז שוין ווידער געווָארען אַ נייער גרויסער סוד, וועלכען איך מוז אויפסניי זוכען אוּן דערגעהן, אוּן קוים וועל איך אויך איהם דערגעהן, וועט דאַן ווידער ווערען אַ נייער גרויסער סוד, אוּן קיין סוף וועט קיינמאָל נישט זיין!" — דאָס, אַלזאָ, האָט דערגרייכט דער אַלטער מיט אַלע זיינע ספּרים אוּן מיט זיין גאַנצער חכמה! אוּן בעת יענער זוכט, קאָן דען ער, דער גולם, נישט עפּעס בעסערס טהוּן אוּן דערווייל לעבען? ער, ווָאס האָט אַלע גאָבען צום לעבען? אוּן קענען דען טויזענד חכמות צוזאַמען געבען דאָס, ווָאס מען פיהלט אין איין מינוט? זאָל מען אוּן מוז מען דען נישט אַוועקגעבען דעם גאַנצען מוח פאַר איין מינוט האַרץ?

אוּן זי רעדט אַלץ ווייטער צו איהם, אוּן איהם איז, ווי ווען זי ווָאלט זיין עלענדע קראַנקע נשמה איינהילען אין עטוואָס ווייכעס, ווָאס בערוהיגט אוּן לינדערט.

אוּן ווי זיי זענען בייד אַרויסגעקומען אין די פּרייע לופט, האָט זיי אַ זיסע לוסט אַרומגענומען. האַנד אין האַנד זענען זיי געגאַנגען דורכ'ן גאָרטען אוּן איבער דער בריק. דאָס וואַסער אין דער מאָלדאַווא האָט אַזוי צויבערהאַפט גערוישט. אוּן איבער דעם שאָסיי זענען זיי געגאַנגען אוּן ביז צום וואַלד, די אַלטע טונקעלע בוימער זענען גשטאַנען פאַר זיי אוּן האָבען זיי צו זיך געצויגען אוּן געצויגען.

שטיל איז געשטאַנען דער וואַלד, וועלן זיי זענען אַריין אין איהם, אוּן וועלן זיי זענען ווידער פּוּן איהם אַרויסגעקומען, האָט ער גערוישט אוּן געהילכט; ער האָט זייער סוד, וועלכער איז אויך גרויס געווען,

געהאַט איינגעשלונגען און איצט האָט ער געפרובט איהם אויסצופלוי־
דערען. און די זון האָט געלאַכט ביי זייער צוריקקומען, און דאָס זאַמד
האָט געפונקעלט און אַלעס גרינע האָט זיך געפרעהט און געגליהט אוּן
געלויכטען.

*

אַ האַלבע שעה שפעטער איז דער רבי ר׳ ליב צוריקגעקומען
פון דער מקוה. דער שבת־קודש האָט שוין גערוהט אויף איהם. פריש
און אויסגעצוואָגען האָט ער אויסגעזעהן, און ביים זאַלז האָבען זיך
געוויזען די פרישע וווייסע ראַנדען פון אַ קלאָר העמד. די רביצין האָט
איהם דערלאַנגט אַ שטיקעל פיש מיט אַנ׳אייערקיכעל. דאַן איז דער
גרויסער ר׳ ליב אַריין אין זיין לערן־חדר. ער האָט זיך אין אָנהויב
דערשראָקען. דער גולם איז געזעסען אין אַווינקעל פערקלערט, אָבער
אַ לעבעדיגער. דאַכט זיך, ער האָט איהם געלאָזען אָהן אַ שם־המפורש,
אַ טויטען, אָבער אויף קלאָר געדענקט ער עס נישט. שטיל און אָהן
ווערטער האָט דער רבי ר׳ ליב גענומען דעם „ספר רזיאל״. זיין לייב־
סטען תלמיד מוז ער איצט דערקלערען דעם סוד פון יצירה און וואָס
איז דער אָדם הקדמון און וואָס איז דער אין־סוף. דער עיקר איז דער
אין־סוף. דער גולם אָבער האָט זיך נישט קיין ריהר געגעבען. דער
מהר״ל האָט אויפגעהויבען זיינע אויגען און האָט איהם אָנגעקוקט.

— דרויסען — שעפטשען די ליפען פונ׳ם גולם פערחלומ׳ט —
איז דער הימעל אַזוי בלוי, אַזוי בלוי... גרין איז דער גאָרטען און
דאָס פעלד און דער וואַלד, און אויך דאָס האַרץ איז אַזוי ברייט און
גרויס. און די ריחות, און דאָס פויגעל־געזאַנג... און ספרים זענען שטויב
און שימעל...

אויפ׳ן טיש ליגט דער „גור אריה״, דער „גבורת ה״, דער „באר־
הגולה״ און נאָך און נאָך — און דער גולם רעדט דאָס אַזעלכע ווערטער.

דער רבי ר׳ ליב איז געשטאַנען, ווי ווען דאָס לשון וואָלט איהם
זיין אָבגענומען. ער האָט גאָרנישט פערשטאַנען די ווערטער.

ס׳טייטש, מיין גולם? און אַזעלכע דבורים?..

דריי טעג זענען פאַרבייגעגאַנגען.

דער רבי האָט מיט דעם תּלמיד אין די דריי טעג קיין אייניציג וואָרט נישט גערעדט, ווי דער גולם וואָלט זיין אין חרם. ווי אַ שאָטען איז ער נאָכגעגאַנגען נאָכ׳ן רבי ר׳ ליב. כאָטש איין וואָרט, כאָטש איין וואָרט! עס האָט איהם געצויגען צום רבי׳ן, ווי אַ מאַגנעט. דאָס בילד פון חוה׳לען איז פון מינוט צו מינוט געוואָרען בלאַסער אין זיין פאַנטאַזיע. כאָטש איין וואָרט, כאָטש איין וואָרט! ערשט אויפ׳ן דריטען טאָג פאַרנאַכט, צווישען מנחה און מעריב, האָט דער מהר״ל אויפגעמאַכט זיין מויל און האָט גערעדט.

— וועה צו די, האָט ער געזאָגט, וועלכע פערלאָזען חיי עולם און זענען עוסק אין חיי שעה. אַ זעלכע, וואָס רעדען פונ׳ם הימעל, וואָס איז בלוי, און פון די פויגעל, ווי זיי זינגען, און פונ׳ם גרינעם אין גאָרטען, און דערווייל לאָזען זיי דאָס, וואָס איז נצחיות, ליגען אין אַ קרן-זוית און זענען זיך מסיח-דעת פון איהר; — וואָס האָבען זיי דער-פון, די נאַראָנים? מאָרגע, קומט אַ טאָג און אַ כמאַרע איבערציהט דעם הימעל — און ער איז שוין גרוי און נישט בלוי. און אַ קאַלטער ווינד קומט און וועהט איבער דעם גרינעם — און עס איז שוין נישט גרין נאָר פערוועלקט. און אַ פראָסט קומט — און דער פויגעל זינגט שוין נישט מעהר, נאָר פערקריכט זיך ערגיץ וואו אין לאָך. און צוליבע אַזעלכע נאַרישקייטען, אַזעלכע פוסטע פאַנטאַזיעס, וואָס דויערען נישט מעהר ווי איין נאַכט אָדער איין וואָך און איין חודש, ווילמען פערלאָזען דאָס דאָזיגע, וואָס ענדערט זיך קיינמאָל נישט, און פון וועלכען דאָס נפש קאָן ציהען זיין חיונה אייביג?

דער גולם איז געווען ווי צעשלאָגען אין אַלע זיינע אברים. ער האָט געוואָלט אויפהויבען זיינע אויגען צום רבי׳ן און האָט נישט גע-קאָנט; אַ מין חרפה האָט איהם צוגעדריקט. ער פרובט זיך דערמאָהנען אָן דעם וואַלד, אָן דעם טונקעלען, און ווי ער איז געווען מיט איהר צוזאַמען און ווי עס איז אין זיין האַרץ געווען גאָר עפעס אַנדערש — און קאָן עס בשום אופן נישט. ער קאָן זיך אויף קיין פאַל נישט דערמאָה-נען, פאַראָס עס איז איהם געווען דענסמאָל אַזוי זיס און ווי עס

איז איהם געווען אַזוי זיס. אַדרבא איהם קומט-פאָר אַלץ איצט אַזוי נאַריש, אוּן ער פערוואוּנדערט זיך איבער זיך אַליין, ווי דאָס אַלץ האָט גאָר גאָרנישט זיין. דער מהר"ל איז דאָך אַזוי גערעכט! וואָס האָט מען אייגענטלעך פון אַלע די דאָזיגע נאַרישקייטען, ווי אַ ריח אוּן אַ פאַרב אוּן אַ טאָן? עס איז נישט מעהר ווי אַ קיצעל פאַר די חושים אויף איין מינוט, בעת דאָס, וואָס איז אייביג, איז דאָך אייביג, אוּן די זעלבע תורה, ווי זי איז געווען פאַר טויזענדער יאָהרען, איז זי נאָך איצט אוּן זי וועט אַזוי זיין אין נאָך טויזענדער יאָהרען. דאָס וואָס איך לערן, טראַכט ער זיך איצט, דאָס האָב איך געלערנט אוּן עס איז מיינס אויף אייביג, אוּן אַפילוּ וועט איך בין נישט מעהר, בלייבט דאָס דאָזיגע אויף אייביג.

זיין בלאַס פנים האָט אויסגעוויזען אַזוי טרויעריג אוּן פערשטערט אוּן אומגליקליך.

ער איז אַריין מיט אַ צעבראָכען געמיט אין זיין חדר. ער האָט אויסגעשטרעקט די האַנד אוּן האָט גענומען דעם „באר הגולה". ער האָט געפרוּבט זיך פערטיפען אין איהם. די מלחמה געגען ר' עזריה מן האַדומים אוּן געגען דעם מאור עינים, ווי זי קומט פאָר אין דעם ספר, האָט שטאַרק בעשעפטיגט זיין מוח...

*

אין בית-מדרש איז עס געווען בעת'ן דאָוונען. מיט די גרויסע תפילין אויפ'ן קאָפּ זיצט דער גולם, אוּן דער קאָפּ מיט די בלאָנדע לאָקען איז געשטיצט אויף זיין האַנד, אוּן ער קלערט אוּן קלערט.

צו וואָס האָט ער מיך געמאַכט?

דער פעהלער איז, אַז דער, ווער מיך, גולם, געמאַכט, האָט מיך געמאַכט מיט איין גוף אוּן צוויי נשמות. אָדער צי איז יעדער מענש אַזוי געמאַכט? די וועלט וואָלט האָבען אַ גאַנץ אַנדער פנים, וועו יעדער מענש וואָלט האָבען איין נשמה אוּן דערצו צוויי גופים, וועלכע וואָלטען איהם קאָנען דיענען איינמאָל אַזוי אוּן איינמאָל אַזוי. אַזוי אָבער איז דאָס אומגליק, וואָס עס איז גראָד אומגעקערט: נישט נאָר ער האָט נישט צוויי גופים, נאָר ער האָט נאָך צוויי נשמות, אוּן איינע ציהט איהם אַהין אוּן איינע אַהער. דאַכט זיך, אַז חוה'לע

רעדט, איז זי געוועכט ביז גאָר, אַזוי אַז עס איז גאָר נישטאָ וואָס צו ענטפֿערען; וועלן אָבער דער מהר"ל רעדט, דאַכט זיך אויס, אַז דאָס וואָס ער רעדט, איז גאָר דער עיקר פונ'ם אמת. וועט די מלחמה צווישען זיך אַליין אויף מיט זיך אַליין נאָך לאַנג דויערען? איז עס די מלחמה פון יעדען בעשעפענישׂ? הערט זי אויף נאָר דאַן, וועלן דאָס לעבען הערט אויף?

ער האָט האַסטיג אַראָבגענומען די תפילין של ראש אויף האָט זיי אַ שליידער געטהון אויפ'ן טיש.

אויך וועמען געהערט דער פֿאָרצוג? דעם הימעל אָדער דער ערד? דעם האַרץ אָדער דעם מוח? דער נשמה אָדער דעם גוף? דער שהנ-קייט אָדער דער וויסענשאַפט? דער פֿאָעזיע אָדער דער פילאָזאָפיע? דעם גלויבען אָדער דעם וויסען? חוה'לען אָדער דעם מהר"ל?

צום סוף זעצט ער זיך ווידער צוועק און האַלט ווידער אָנגע-שפאַרט זיין בלאָנדען קאָפּ אויף די שהנע האַנד. דער זונענשיין שפיעלט זיך אויף די בלויע אָדערלעך פון די פיינע פינגער.

עס איז נישטאָ צו געבען אַ פֿאָרצוג דעם אָדער יענעם. אייגער איז בעשאַפען אַזוי, אַז ער איז מעהר אייגענומען פאַר דאָס אייגע, אוין אייגער — פאַר דאָס צווייטע.

דאָס אומגליק איז נאָר, וואָס עס געהט נאָך ווייטער: איין אוין דאָס זעלביגע בעשעפענישׂ איז איין מינוט אַזוי אוין איין מינוט אַזוי. דאָס איז דאָס אומגליק פון די צוויי נשמות. רבונו של עולם! וואָלסטו נישט טויזענדמאָל בעסער געמאַכט אוין וואָלט דער מענש נישט געווען טויזענדמאָל רוהיגער אוין נישט אַזוי צעריסען מיט זיך שטענדיג, וועלן דו וואָלסט איהם בעסער געגעבען צוויי גופים צו איין נשמה? אוין וועלן שוין נישט — טאָ וועניגסטענס, וועלן דו וואָלסט איהם געגעבען נאָר איין נשמה?

*

דער שבת נאַכמיטאָג איז געקומען.

מיעד אוין פערשלאָפען פאַר צופיעל תענוג איז אַלץ אַרום אוין אַרום. דער גולם האַלט גראָד ביים עונג פון שינה של שבת. אַנ'אַקאַציע שטעהט אין דער ברענענדיגער היץ אוין שמאַכט אוין חלש'ט נאָך אַ טראָ-

פּנים. אויפֿ'ן פענסטער ליגט אַ קאַץ, פערמאַטערט אויף פערשמאַכט, אויף האַלב עפענט זי די אויגען אויף האַלב שלאָפֿט זי זיי, אויף האַלט זיי דאַן פערגלאָצט, אויף די זון ברענט איהר אין רוקען, די באַנק פאַר דעם הויז שטעהט אויף איז בריהענדיג וואַרעם. דאָס געלע זאַמד אויף דער ערד איז געבאַקען ווי אין אַ גליה-אויוון. עטליכע מיידלעך שפּיעלען אויף דער גאַס אין ניס, אויף דער שוויים גיסט זיך פּוין זיי. שטיל איז אויף מען הערט יעדען שאָרך.

אויף ריחות טראָגען זיך פּויִם גאָרטען, צוים פערשפּור'ן. אויף די גלעזלעך פּויִם שבת'דיגען הענג-לייכטער האָט זיך גראָד אַ לייכט-שטראַהל געבראָכען אויף טויזענד זיך בייטענדיגע פּאַרבען האָבען זיך צעגאָסען אויף אַ ברעג פּוין דער אַנטקעגען ליגענדיגער וואַנד.

פּוין זיין צימער געהט אַרויס דער גולם, איינגעהילט אינ'ם זיידע-נעם קאַפּטאַן אויף זיין רויט טאַשענטיכעל געוויקעלט אַרום דעם האַלז. ער געהט אין בית-מדרש אַריין. אָבער דורכגעהענדיג דעם גאָרטען, שטעלט ער זיך אָב אויף איין מינוט, דאַן צוקומענדיג צו דעם בידעל אין גאָרטען, קאָן ער נישט ווייטער געהן. ער זעצט זיך אַוועק אויף איין מינוט. ער חלומט אויף חלומט, אויף צוים סוף שליסען זיך איהם די אויגען. ווי ער מאַכט זיי אויף, שטעהט חוה'לע פאַר איהם.

— היט דיך, די אויגען אפילו אויף איין מינוט צוצומאַכען. באַלד ווי דו וועסט זיי פערמאַכען, וועל איך דיך קושען אין דיינע אויגען.

זיין בלאַס פּנים האָט זיך עטוואָס גערויטעלט.

ער הויבט זיך האַסטיג אויף אויף ווי געהן. איהם בלאָנקעט זיך אין קאָפּ עפּעס אַ שם המפורש, אַ מאמר אַז „כל האומר מה נאה נויר זה, הרי זה מתחייב בנפשו", אַ געדאַנק, אַז אַנ'אשה שאַדט צו הילליג-קייט. אָבער זיינע פיס זענען אַזוי שוואַר, אַזוי שוואַר. ער קאָן זיך גאָר-נישט ריהרען פּוי'ם אָרט.

— נאַרישער בן אָדם! פּוין היינטיגען טאָג אָן וועל אי'ך זיין דיין שם-המפורש. איך וועל דיך מחיה זיין אויף איך וועל דיך ממית זיין, — זאָגט זי פלוצלינג צו איהם, אַזוי ווי זי וואָלט לייענען אין זיינע גע-דאַנקען.

ער פיהלט, אַז זיין כוח עקט זיך אויף ער קאָן זיך נישט ראַנגלען מעהר. אויף זי רעדט צו איהם אַזוי ווייך אויף זי רעדט צו איהם אַזוי גוט.

דאָס גריבלען אין זיין נשמה האָט אַ מינוט לאַנג אויפגעהערט אוּן איהם איז פלוצלינג אַזוי לייכט, אַזוי לייכט. ער פערשטעהט פלוצלינג גאָרנישט, ווי ער האָט גאָר געקאָנט אַנדערש פיהלען אוּן דענקען אוּן ווי עס קען גאָר זיין אַנדערש. ער פיהלט פלוצלינג, אַז דאָס איז דאָס אמת׳ע אייניציגע לעבען.

— דער נאַרישער אַלטער! — רעדט זי, אוּן איהר שטים קלינגט שוין ווידער ווי אַ זילבערען גלעקעל — וואָס האָט ער אַליין דען דערגרייכט אין זיין גאַנץ לעבען? זיעבעציג יאָהר איז ער אַלט אוּן האָט זיין לעבען אַוועקגעגעבען אויף פוסטע חלומות. אַבט אוּן צוואַנציג יאָהר האָט ער אוועקגערויבט פוּן זיין לעבען. האָט ער עפעס געהאַט דערפוּן? — נאָך זיין טויט, איבער הונדערט אוּן צוואנציג יאָהר, וועט יעדער שוסטער אוּן יעדער שניידער זיין פאָרטרעט אויפהענגען בייַ זיך אין קעלערס אוּן אין די בוידעם-שטיבער איבער דעם בעט, אוּן די וועלט אָבער וועט בלייבען ווי געווען. אַזוי ווי דאָס גרעזעל איז געוואַקסען פאַר טויזענד יאָהר, אַזוי וועט עס וואקסען נאָך טויזענד יאָהר אוּן גאָרנישט וועט זיך האָבען געענדערט. דאָס זעלבע ווי דאָס הינטעל בילט איצט, וועט עס בילען נאָך הונדערט יאָהר, אוּן אַזוי ווי די זון שיינט איצט, אוּן דאַן וועט עס פינסטער, אוּן דאַן שיינט זי ווידער, אַזוי וועט זי שיינען נאָך טויזענד דורות אַוּן אַזוי וועט עס דאַן ווערען פינסטער אוּן אַזוי וועט זי דאַן ווידער שיינען, אוּן אַזוי וועט אַלץ בלייבען עד סוף כל הדורות. וועמען האָט ער גענוצט מיט זיין התבודדות אוּן מיט זיין קלערען? מיט וואָס זענען מיר ווייטער געקומען דורך וועלכען עס איז טיעפען געדאַנק? אוּן אַפילוּ די שלעכטיגקייט איז געבלייבען די זעלביגע, ווי זי איז געווען דענסמאָל, וועו מען האָט געזאָגט „כּי יצר לב האָדם רע מנעוריו"!

ער פיהלט, ווי אין זיין מוח ווערט אַ גאַנצע איבערקעהרעניש. נאָר שוואַך אוּן ווי ער וואָלט נישט זיין דערביי שעפטשען זיינע ליפען: חיי-עולם — חיי-שעה. —

— אוּן ער — זאָגט זי וויייטער — דער דאָזיגער נאַר, וואָגט דיר צו רעדען וועגען חיי-עולם אוּן חיי-שעה? ער? זאָל ער מיר קוקען גלייך אין די אויגען אַריין, בעת ער רעדט, אוּן זאָל ער מיר זאָגען, אַז ער ווייס פוּן חיי-עולם אוּן וואָס חיי-עולם איז! ציטערט ער נישט

אַליין אָפט און כאַפט ער זיך נישט אויף אַליין אָפט פון מיטען זיינע געדאַנקען אוּן פרעגט זיך: מיט וואָס ער האָט זיין לעבען פערבראַכט? אוּן איז דען איבערהויפט פאַרהאַן חיי-עולם? איז דאָס דאָזיגע איבער-הויפט דען נישט מעהר ווי אַ פוסטע מליצה? זעה, דוּ מיין ליעב שוטה'לע, מיין ליעב בלאָנד גולמ'ל! דוּ ביסט דאָך אַ מענש מיט פינף געזונדטע חושים אוּן קאָנסט אַ זאַך אַליין אונטערזוכען אוּן בעקלערען. אַדרבא, זאָג דוּ אַליין: וואָס הייסט דען „אייביג"? איז דען פאַרהאַן אינ'ם לע-בען עפעס אַנדערש חוץ דער איצטיגער מינוט, די חיי-שעה? האָסטוּ גע-לָאָזען פאַרבייגעהן אַ שעה אוּן האָסט זי נישט אויסגענוצט פאַר דיר, פאַר דיין לעבען, דאָס הייסט פאַר דיין פיהלען אוּן דיין חוש — דאַן איז זי באמת פאַרבּיי אוּן זי וועט שוין קיינמאָל נישט צוריקקומען. חיי-שעה איז באמת דאָס איינציגע, וואָס מיר האָבען ממש. אוּן אָט דאָס, וואָס זיי רופען חיי-עולם, דאָס איז אַ מין מליצה, וואָס מען קען זי נישט בעווייזען אוּן וואָס לייגנערס אָדער נאַראַנים אָדער פערפיהרער האָבען זי ערפונדען. אַ שאָד אַ מינוט, וואָס דוּ לָאָזט פאַרבּיי אוּן לעבסט נישט, אוּן לעבסט נישט אויף אַלע פלים. דאָס לעבען איז אויך אָהן דעם שוין געזוכ קורץ. לעבען מוזטוּ אוּן געניסען דאָס לעבען...

איהם דאַכט זיך, ער האָט שוין דאָס אַלץ ביי זיך אַליין אויך געפיהלט. אַלע די דאָזיגע וועלטער זענען עפעס אַ מין אָבקלאַנג פון דעם, וואָס בלאָנקעט זיך ביי איהם אין זיין אייגען האַרץ.

אוּן ער שליסט נישט די אויגען אוּן זי קושט איהם פאָרט אין די אויגען אוּן זי קושט איהם אויף די ליפען אוּן אויפ'ן שטערען — אוּן איהם איז אַזוי לייכט, אַזוי לייכט.

*

דער טאָג איז געווען נאַס אוּן פויל אוּן אומעטיג. אַ רעגען איז געגאַנגען אַזוי לאַנגזאַם אַ גאַנצע נאַכט אוּן ביז אין טאָג אַריין אָהן אויפהער. די שטיינער זענען געווען אָבגעצוואָגען, די בוימער האָבען געטריפט אוּן עס האָט זיך פון זיי פון מינוט צו מינוט אַ גאָס געגעבען. אַלץ האָט אויסגעזעהן אַזוי פערלאָזט אוּן אָהן טרייסט אוּן אָהן האָפנונג. אַנ'אָבגעצוואָגענע היהן איז געשטאַנען ביי אַ נאַסען בארג מיסט אוּן האָט געאָרעט עטליכע קערנדלעך.

אויף נאָכמיטאָג איז געווען אָנגעזאָגט די לויה פון ר׳ מרדכי מיי־
זל׳ס, דעם קָצין פון דער יודישער קהלה, וועלכער איז פלוצלינג גע־
שטאָרבען. די גאַנצע שטאָדט האָט זיך מכין געווען צו דער לויה פון
דעם בעריהמטען בעל־צדקה. די שוואַרצע מטה, וועלכע איז געשטאַנען
פאַר דער טיר פון ס׳גאנצן געשטאָרבענעם, האָט פערשפרייט, דורך דעם או־
מעטיגען רעגען, אַ נאָך גרעסערע טויט־טרויעריגקייט ווי געווענליך.
די לומדים פון ״בית ועד לחכמים״, וואָס דער געשטאָרבענער האָט
אויסגעבויט, זענען געקומען אָבגעבען דעם לעצטען כבוד, די קינדער
פון זיין אייגענער ישיבה זענען דעסגלייכען געקומען, און אַלץ האָט
אויסגעזעהן, ווי עס וואָלט שוין די גאַנצע וועלט און דאָס גאַנצע לע־
בען געהן אין נאַסען קבר אַריין.

ביים קבר האָבען דעם געשטאָרבענעם מספיד געווען די גדולי־
הדור. איינער פון זיי, ר׳ יום־טוב ליפמאַן העלער, האָט גערעדט, וויי
דער שטייגער איז, פון דעם, וואָס עס בלייבט איבער, מישטיינס גע־
זאָגט, נאָכ׳ן מענשענס לעבען. דער נפטר האָט געהאַט שלמה המלכ׳ס
עשירות, טויזענדער רענדלעך און טויזענדער אבנים טובות, איצט קוקט
און זעהט, אויב מען לעגט איהם אין זיין קבר אַריין אַפילו איין אייי־
ציגס פון זיינע רענדלעך און פון זיינע אבנים טובות. דער עיקר זע־
נען נאַטירליך נאָר זיינע מעשים־טובים — און פדומה נאך אַזעלכע
דברים פבושים האָט דער מספיד גערעדט. נאָך איהם האָט גערעדט ר׳
יצחק ליבוש פ״ק, דעם מהר״ל׳ס אַנ׳אייידעם, ער האָט גערעדט פון דעם
פרוזדור, וואָס איז פאַר דעם טרקלין, און פון דעם טרקלין אַליין און
וואָס אַ מענש האָט צו טהון אינ׳ם פרוזדור, און ער האָט דערמאָהנט אַ
מדרש וועגען אַ בוימייסטער, וואָס האָט געבויט אַ טרקלין און האָט
דערצו געגומען די ציגעל פון פרוזדור. דעם עולם איז עס שטאַרק גע־
פעלען געווארען. פלוצלינג איז אַלץ אַנטשוויגען געווארען. עס האָט זיך
געהערט, אַז דער מהר״ל אַליין, וואָס האָט פריהער גארנישט געהאַט
בדעה צו רעדען, איז צום סוף פלוצלינג מרוצה געווארען אַ הספד צו
זאָגען. יעדער האָט זיך בעמיהט, וואָס נעהנטער צוצוקומען.

און דער רבי ר׳ ליב האָט גערעדט.

עס איז וואונדערליך: זיינע רייד האָבען גארנישט געהאַט קיין
שום שייכות צום נפטר. ער האָט דעם נפטר נישט דערמאָהנט מיט אייך

איינציג ווארט. דער גולם איז געשטאַנען צווישען עולם, און איהם האָט זיך אויסגעווייזען, אַז מיט יעדען ווארט, וואָס דער מהר"ל רעדט, מיינט ער נאָר איהם אוּן איז זיך מכּוון נאָר צוּ איהם אַליין צוּ רעדען.

דער מהר"ל האָט געריעדט פוּנ'ם עולם קיים און פוּנ'ם עולם עוֹבר, אוּן ווי מיר, וואָס מיר זענען נאָר עוֹברים, קענען גאָר קיין מושג נישט האָבען, וואָס אַ קיים איז. אוּן קומט די תאוה אוּן פערפיהרט אוּנז, רעדען מיר זיך איין, אַז נאָר די מינוט, דער עוֹבר, איז דער רעכטער אמת, אוּן מיר ווילען נישט פערשטעהן, ווי נאַריש דאָס איז, צוּ ווילען פערגלייכען די זיעבעציג קוּרצע יעהרלעך פוּן דעם עוֹבר מיט די מיליאָנען מילייאַסען יאָהרען פוּן דעם קיים. מען מוּז זיין משוגע צי פערבּלענדט פוּן דער תאוה, אַז מען זאָל גאָר ווילען פערגלייכען איינס מיט דעם אַנדערען.

דער גולם איז געשטאַנען אוּן אַלץ האָט אין איהם געציטערט. איהם האָט זיך אויסגעדאַכט איין מינוט, אַז נאָר צוּליעב איהם איז ר' מרדכי מיזיליס געשטאָרבען, כּדי ער זאָל דאָ שטעהן אוּן כּדי דער גרויסער ר' ליב זאָל דאָס אַלץ איהם זאָגען.

אוּן נאָך אַהיים געהענדיג פוּן דער לויה, האָט איהם דער מהר"ל געזומען אין אַ זייט אוּן האָט מיט איהם געטענה'ט.

— דען זעהסטו, קינד — האָט ער צוּ איהם ווייך אוּן גוט גערעדט — וואוּ דוּ זאָלסט זיך נישט ווילען אויסדרעהען, דוּ וועסט קיינמאָל נישט פערטיג ווערען מיט דעם, אַז די דאָזיגע ערד אויף ווילכער דוּ לעבסט, איז אַלץ, אוּן הוּץ איהר איז גאָרנישט מעהר דאָ. דען וועסטו אַזוי, וועסטו דאָך אַלעמאָל פרעגען אויף דעם תכלית פוּן דעם לעבען, אוּן צוּ וואָס איז די גאַנצע מאַשינעריע, אוּן וואָס האָסטו דערפוּן, אוּן וואָס איז דען, ווען מען האָט שוין געגעסען אוּן געטרונקען אוּן געשלאָפען אוּן זיך אָנגעטהוּן אַלדאָס גוטס, אוּן צוּ וואָס לעבט דען אַ שטיין, וואָס עסט נישט אוּן טרינקט נישט אוּן טהוט זיך נישט אָן אַלדאָס גוטס, אוּן פאָרט האָט ער דאָך אַ צוועק. מוּז איך דאָך נאָר זאָגען, אַז איך ווייס נאָך נישט דעם אמת'ען צוועק, אוּן אַז דער אמת'ער צוועק ווערט נאָך קומען. איז אַזאָ פוּן דעם אַלעם נאָר געדרוּנגען, אַז דאָס אַלץ דאָ איז בּלויז אַנ'הקדמה, אוּן דאָס אמת'ע לעבען הויבט זיך ערשט דאָן אָן דאָרט אויבען אינ'ם הימעל...

דער רעגען איז געגאַנגען פֿאַמעלײַך, פּויל אוּן אומעטיג. יעדעס וואָרט, וואָס דער גולם האָט געהערט, האָט אין איהם צעבראָכען וועלטן אוּן האָט איהם געפֿייניגט. דאַכט זיך אין פֿלוג, אַז קיין איינציגער מענש, וואָס איז נאָר פּעהיג עפּעס צו דענקען, איז נישט אימשטאַנד צו קיין אַנדערען געדאַנק צו קומען. דער מהר״ל האָט אויסגעוויזען אין זיינע אויגען ווי אַ געטלײכער מאַן, וואָס רעדט ווערטער, וועלכע נאָר אַ גאָט קאָן זיי איהם לעגען אין מויל אַריין.

אוּן פּאָרט איז איהם געלעגען ווי עפּעס אַ נעבעל אויפֿן האַרצען אוּן אויפֿן מוח.

*

אויפֿן שלאָסבערג זענען זיי ביידע אַרויפֿגעגאַנגען פֿריהמאָרגענס. דעם וואָלקען האָט זי איהם אַוועקגעקושט פּוּן זיין שטערען אוּן דאָס ביטערע פּוּן די ליפּען. פּוּן די אויגען האָט זי איהם אַוועקגעקושט דעם שווערען נעבעל. מיט איהר פּוּס האָט זי די שטיינער אָבגעשטויסען פּוּן זיין וועג אוּן איבער גרינע לאָנקעס האָט זי איהם געפֿיהרט. אוּן געערעדט האָט זי, אַז יעדעס וואָרט איז געווען ווי אַ לינדערנדער באַלזאַם פּאַר זיין קראַנק געמיט, אוּן ווייך ווי אַ סאַמעט האָט עס איינגעטויעט זיין קראַנקען קערפּער.

אוּן ווי זיי זענען געווען אויבען אויפֿן בארג, האָט זי זיך אויף דעם גראָז אויסגעצויגען אוּן האָט זיין קאָפּ געהאַלטען אין איהר שויס. דער אייביגער, גריבלענדער שטורם אין זיין הארץ איז אויף אַ מינוט שטיל געווארען. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אוּן האָט איהר געקוקט אין די אויגען אַריין. אוּן ווי ער האָט איהר קערפּער מיט זיין האַנד אַרומגענומען, האָט ער געפֿיהלט, אַז אַרומגענומען האָט ער דאָס לעבען אוּן ער האַלט עס. וואויל איז דעם, וואָס האַלט דאָס לעבען אַרומגענומען אין זיין האַנד אוּן שפּירט עס!

אוּן זי האָט געערעדט וועגען ערד אוּן וועגען הימעל. אַך נאַריש איז עס, מיין זיסער גולם, וואָס זיי דערצעהלען דיר פּוּן אַ הימעל! דאָס איז אַזעלכעס, וואָס זיי האָבען זיך אויסגעטראַכט, אוּן דו מוזט זיי גלויבען, אַז עס איז פּאַרהאַן. איך אָבער דאָ נעבען דיר, זעהסטו, איך

עקזיסטיר באמת. איך בין נישט קיין לוּפט, אַז דוּ זאָלסט עס רופּען הימעל; מיך קענסטו האַלטען אין דיין האַנד אוּן מיך פיהלען אוּן מיך שפירען. אָט דאָ, זעהסטו, נעהם די ברוסט אין דיין האַנד אַריין, האַלט זי, פיהל זי — דאָס איז נישט קיין לוּפט, דאָס איז דיין. אַלעס אַנדערע, וואָס דוּ קענסט נישט נעהמען אין האַנד אַריין, איז אַ ליגען, דעם הימעל קענסטו נישט האַלטען אין דיין האַנד. אַלץ וואָס דוּ קענסט נישט האַלטען אין דיין האַנד, איז נישט פאַרהאַנען.

ער וואָלט וועלען, אַז זי זאָל גאָרנישט אויפהערען אַזוי צו רעדען. אַלץ וואָס זי רעדט איז אמת, ווי גאָטס תּוֹרה, אוּן עס איז אוּנמעגליך עס אָבצוּלייקענען. ער קען פלוצלינג גאָרנישט פערשטעהן, וואָס עס האָט זיך מיט איהם ביז איצט געטהוּן אוּן ווי קען אַ מענש, וועלכער האָט פינף געזונדטע חושים, גאָר אָנהויבען אַדערש צו דענקען.

*

אין די אַלטע חורבה פוּנ׳ם וויטס-קלוּיסטער אויף דעם הראַדשין-בּאַרג זענען זיי געקוּמען מיטאָג-צייט.

וועָן זיי זענען דאָרט אַריינגעטרעטען, האָט זיי אַרומגענוּמען אַ האַלבע טונקעלהייט. דער אַלטער וועכטער, אויפקוּמענדיג פונ׳ם שלאָף, האָט אויסגעזוכט זיין בוּנט פערזשאַוועטע שליסלען אוּן האָט זיי געפיהרט אין די טויטען-קאַפּעלע. אַרוּם אוּן אַרוּם, ביי די וועגד, זענען געשטאַנען אויסגעסדרט הוילע שאַרבענס פוּן קעפ פוּן געשטאָרבענע מענשען מיט די הוילע אויגען. דוּרך אַ הויל אויג פוּן איינעם פוּן די שאַרבענס איז געקראָכען אַ וואָרים. דער גולם האָט געזוּמען אַזאַ שאַרבען אין די הענד אַריין...

אין דרויסען אויף דעם טויטען-הויף זענען זיי אויף שטיינער געזעסען, פעראיינזאַמט אוּן אַליין. אויף דער גאַנצער וועלט איז קיינער מעהר נישטאָ, אַ חוץ זי אוּן ער. וואָס געהט זיי איבערהויפט אָן די גאַנצע וועלט? וואָס איז זיי אַ חילוּק דער נעכטען, דער הייַנט, דער מאָרגען? וואָס הייסט צייט? וואָס הייסט אָרט? וואָס הייסט לעבען — ער האָט געהאַלטען איהר קערפער פעסט אַרוּמגענוּמען אוּן האָט זי געקוּשט אוּן געקוּשט...

*

אונטער אַ קאַרשענבוים אינ׳ם גאָרטען זענען זיי געזעסען פאַרנאַכט. ווייסע קאַרשענבליהטען זענען אויף זיי געפאַלען און האָבען זיי בעדעקט. ווי אַ רעגען איז עס געפאַלען איבער זייערע קעפּ און איבער די פּלייצעס און איבער דעם שויס, און איינגעהילט זענען זיי געוואָרען גאַנץ אין ווייסען. זיי האָבען הויך געמוזט לאַכען.

פּלוצלינג איז ער ערנסט געוואָרען, און ער האָט זיך שטייף אַנידערגעזעצט און געהאַלטען די אויגען צו דער ערד. ער האָט זיך שטאַרק פערטראַכט.

דער הימעל איז אַזוי בלוי און די לופט אַזוי ווייך און די ערד אַזוי גרין. וואָס ווילען זיי האָבען, וואָס זיי גראַבלען אין אַלע ווינקלעך אַרום, אום נאָר אויסצוגעפינען עפּעס קאַליע צו מאַכען די לופט צום לעבען? און פּאָרט איז דאָך נאָר פאַרהאַן די חיי-שעה, דער אויגענבליק אַליין. לאָז איך פאַרביי די איצטיגע מינוט און נוץ זי נישט אויס, אום דאָס ביסעל לעבען צו געניסען, דאָ האָב איך זי אָנגעווען רען אויף אייביג, אויף אייביג, און זי קומט קיינמאָל שוין נישט מעהר צוריק. וואָס ווילען יענע מענשען, אַז זיי קומען און זוכען אומישנע אויס, ווייסט גאָט וואָס, אום זיך דאָס לעבען צו פעריאָמערן מיט זיי-ערע פינסטערע געדאַנקען? ווער בעט זיי צו קלערען און די מענשען דאָס ביסעל אנגענעהמע צו פערביטערן? און פּאָרט איז דאָך נאָר פאַר-האַנען דער עובר אַליין, קיין שום קיים איז גאָר נישטאָ. עס און טרינק אוּן לאָז דיר וואויל געהן. דעם הימעל קענסטו נישט נעהמען אין די האַנד אַריין, און וואָס דו קענסט נישט מיט דער האַנד אַרומנעהמען, דאָס עקזיסטירט נישט...

ער האָט זי אַרומגענומען און האָט זי געקושט און געקושט. ער איז געווען גליקליך!

*

אויף אַ שיפעל זענען זיי געפאָהרען איבער דער מאָלדאַוואַ אין דער אָוועגד-צייט.

אַ ווייך ווינטעל האָט זיי געבלאָזען אין פּנים אַריין. זי האָט לייכט געאַרבייט מיט דעם רוּדער, אוּן ער איז רוהיג געזעסען, פּערלעגט די הענד, אוּן האָט געחלוּמט. ביי יעדען קלאַפּ מיט דעם רוּדער האָט זיך דער ווייסער שוים געזאַמעלט, אוּן דער שוים מיט דעם ווַאסער האָבען געשפּריצט זיי אין פּנים אוּן איבער די קלייַדער, אוּן זיי האָבען הויך געלאַכט. זיי האָבען געלאַכט ווי קינדער. ביסלעכ-ווייז איז געווָארען שטיל־לער אוּן שטיל־לער.

זיי האָבען געחלוּמט אוּן ווייסען נישט ווָאס.

*

האַנד אין האַנד זענען זיי געגאַנגען ביינאַכט.

פּוּן מינוּט צוּ מינוּט האָט דער אָבקלאַנג פּוּן זייערע טריט זיך גלעטָאזט הערען. עס איז קיין שוּם לעבעדיג נפש נישט געווען חוּץ זיי. אוּן זיי זענען געגאַנגען אוּן געגאַנגען.

טויזענדער קולות אוּן האַלבע קולות, אוּנבעשטימט אוּן נישט קלָאר, האָבען זיך ארויסגעהערט פּוּן דעם נאַכט-ים אַרוּם אוּן אַרוּם. עס האָט זיך גערָאיעט אוּן עס האָט געזשוּמעט אוּן עס האָט זיך געשוּשקעט, אוּן קיינער האָט נישט געווואוסט וואָס, אוּן קיינער האָט נישט געווואוסט וואו. אויף דעם וועג צוּם וואַלד האָבען זיך אויפ'ן פּעלד פּייערלעך געוויזען. יָאהַאַנעס־העלצער אוּן יָאהַאַנעס-וועריגלעך האָבען פּוּן מינוּט צוּ מינוּט אויפגעלויכטען.

אויף אַ גראָז-באַנק זענען זיי ביידע געלעגען, אָרעם אין אָרעם אוּן פּעסט אַרומגענומען. די נאַכט האָט זיי אינגעהילט. אוּן די נאַכט איז געווען שטיל אוּן פּערשווינגען אוּן האָט דעם סוד אין זיך פּערגראָבען.

*

דער גרויסער ר' ליב האָט איהם ווי אַ קראַנק קינד צוגעטוליעט צוּ זיך אוּן האָט איהם מיט דער האַנד געגלעט איבער די האָר אוּן געגלעט איבער'ן שטערען.

ווי אַ הערבסט איז געלעגען, שווער ווי בלייַ, אַ וויסטע טרויעריג־קייט איבער באַרג אוּן טהאָל. געלע בלעטער זענען פּוּן מינוּט צוּ מי-

נוט געפאַלען פון די בוימער. אַמאָל האָט אַ בלאָז געטהון אַ רויה ווינ־
טעל אוּן שוועריע אומעטיגע טראָפענס זענען געפאַלען. אָפטמאָל האָט זיך
געדאַכט, אַז אַלץ עקט זיך שוין אוּן דער זומער נעהמט־איין אַ סוף,
אוּן דער מענש נעהמט־איין אַ סוף, אוּן דאָס לעבען נעהמט־איין אַ סוף.
די לוּפט איז געווען אַזוי עלענד אוּן שווער. פוּן אַנאָבגעבלעטערטען
בוים איז געפלויגען איבער אַ דאַך עפעס אַ קראָה אוּן האָט מיט אַ צע־
רייסענדער שטים געשרופען: קראָ, קראָ.

ווי אַ קראַנקען האָט ער איהם געהאַלטען צוגעטליעט צוּ זיך,
נאָר פוּן מינוט צוּ מינוט האָט ער זיך אַראָבגעבויגען צוּ איהם אוּן האָט
איהם געקוקט אין די אויגען אַריין.

אוּן געדענקט האָט ער צוּ איהם, ווי מען רעדט צוּ אַ קראַנקען,
מילד אוּן ווייך. אין סאַמעט־ווייכע ווערטער האָט ער אייגעווענדט זיין
טראכטען אוּן פיהלען.

— אוּן זהסטו, מיין קינד — האָט ער געזאָגט — עס זענען
פאַרהאַן מענשען, וואָס דאָס לעבען איז שטאַרקער פוּן זיי אוּן זיי
קענען עס נישט גובר זיין. עס קומען תאוות, אוּן מיר ווייסען מיט
וואָס עס שמעקט, נאָר מיר קענען נישט אַנדערש. עס איז דאָ,
למשל, אַ תאוה פוּן אַ יונגען מענשען צוּ אַ יונג מיידעל. איך ווייס
עס — זיי רופען עס ליבעב. מען הויליעט, מען איז ממלא די תאוה,
מען האָט הנאה — אוּן דאָס איז דאָס לעבען. מען טראַכט דענס־
מאָל נישט פוּן דעם, וואָס איז נצחיות אוּן וואָס איז קיים, אוּן מען
לעבט. מיך וואונדערט נאָר דערביי א י ן זאַך: ווי קען עס פאַסי־
רען אַ מענשען מיט מוח אוּן קאָפּ? ווי קומט דאָס נישט דעם מענ־
שען אין דער רעכטער מינוט דער געדאַנק אין קאָפּ אַריין: יאָ,
איצט איז דאָס דאָזיגע יונגע פלייש אַזוי שעהן אוּן אַזוי בעצויבע־
רענד, אַז צוליעבּ דעמזעלבען גיב איך אַוועק אַלץ וואָס האָט אַנ־
אייביגען ווערט. אָבער ווי וועט עס זיין אַ יאָהר צוואַנציג־דרייסיג
שפעטער? דאָס ליכטיגע פנים וועט זיין געל אוּן אייגעפאַלען, די
העלע אויגען וועלען זיין האַלב פערלאָשען אוּן בלינד, די בליצע־
דיגע ווייסע צייהן וועלען זיין געל אָדער אַרויסגעפאַלען, אוּן האָט
עס געלויהנט צוליעבּ דעם פערגענגען פוּן טעג, פוּן שעה'ן, פוּן
מינוטען אַווקצוגעבען אוּן צוּ אָפּפערען מיט דעם, וואָס איז אייביג

אוּן ענדערט זיך קיינמאָל נישט? איצט טהוּ איך מיין תּאוה, אוּן מיר איז אַזוי גוט אַ גאַנצע מינוט לאַנג. נאָך דער מינוט אָבער, ווען מען האָט זיך נאָר אויסגעניכטערט, ווערט אַזוי פּאַסקודנע אויף דער נשמה, אַזוי אַז מען שטעהט זיך אַליין אין וועג אוּן מען וואָלט זיך אַליין וועלען שפּייען אין זיין אייגענעם פּנים אַריין. איך פּרעג נאָר: ווי קאָן עס טהוּן אייגער, וואָס האָט מאַרך אין קאָפּ?

ער האָט איהם ווי אַ קראַנקען געהאַלטען צוגעטוליעט צוּ זיך אוּן האָט אַזוי וויך גערעדט.

דער גולם איז געזעסען בלאַס אוּן זיין גאַנצער קערפער האָט גע-ציטערט.

אַ ווייסטע טרויעריגקייט אָהן האָפנונג איז געלעגען אַרוּם אוּן אַרוּם. עס האָט זיך געדאַכט, ווי מיט דעם דאָזיגען הערבסט עקט זיך די וועלט. אַלץ איז געווען אַזוי מיעד אוּן אָהן פּרייד. וואָס לוהנט דאָס לעבען? וואָס גיט אוּנז אפילוּ דאָס גוטע לעבען? אוּן וואָס איז אַ מינוט נאָך דעם גוטען? אוּן וואָס האָט מען פּוּן דעם גוטען אַליין? כאָטש גטה אוּן טהוּ דיר אַ מעשה אָן!

דער גולם האָט געפיהלט, ווי יעדעס וואָרט איז אמת, ווי אַ תּורה מן השמים. ער האָט פּלוצלינג ווידער גאָרנישט פערשטאַנען, ווי האָט ער גאָר געקאָנט אַפילוּ איין מינוט פערגעסען זיך.

אין אָוונד, וועלע אַלע זענען שוין געשלאָפען, איז ער נאָך אַרוּם-געגאַנגען לאַנג אין זיין חדר אַרויף אוּן אַראָפּ אוּן איהם האָט בעשעם-טיגט אַלץ נאָך דער זעלבער געדאַנק. ווי אָבער די בעשטימע שעה איז געקומען, איז ער אַרויס דרויסען אין דעם גאָרטען-הייזעל, וואוּ חוה׳לע האָט אויף איהם געוואַרט.

אַ גאַנץ יאָהר לאַנג האָט דער גולם געשריבען זיינע זכרונות. עס איז אַ וואונדערליך בוך געוואָרען. איין קאַפּיטעל, האָט זיך געדאַכט, איז געשריבען געוואָרען מיט דער האַנד פּוּן ״דער רבין״ אוּן דאָס צווייטע קאַ-פּיטעל — מיט דער האַנד פּוּן חוה׳לען. אוּן פּאָרט האָט נישט דער רבי אוּן נישט חוה׳לע דאָס בוך געשריבען, נאָר דער גולם.

עפּעס אַ צעריסען לעבּען, אַ צעריסען געמיט, צוויי נשמות אין איין גוף — אוּן דאָס נישט אויף איין טאָג אוּן נישט אויף איין יאָהר, נאָר אויף דאָס גאַנצע לעבּען.

צו וואָס האָט ער איהם געמאַכט? אוּן ווען יאָ געמאַכט, צו וואָס מיט צוויי נשמות, וואָס איינע ציהט אַהין אוּן איינע אַהער?

אוּן וועמען זאָל דער מענש געבּען די בכוֹרה? דער ערד אָדער דעם הימעל? דעם מוֹח אָדער דעם האַרץ? דער וויסענשאַפט אָדער דער שׂהנקייט? דער חקירה אָדער דער פאָעזיע? דעם וויסען אָדער דעם געפּיהל? דעם גוף אָדער דער נשמה? דעם מהר"ל אָדער חוה'לען.

ער האָט געזוכט אוּן געזוכט — אוּן האָט געשריבּען אוּן געשריבּען. איינמאָל האָט דער מהר"ל פּון איהם אַרויסגעשריבּען אוּן איינמאָל חוה'לע.

רבּונו של עולם! מיט וואָס וועט זיך דאָס אויסלאָזען? מיט וואָס וועט זיך דאָס ענדיגען?

אַ ווינטער איז אַריבּער אוּן אַ זומער איז געקוּמען אוּן ווידער האָט זיך געגעהנטערט אַ נייער ווינטער.

•

דער ערשטער טאָג ראש-השנה האָט פּון דער יודענגאַס אַרויסגעפּיהרט אַ סך מענשען אין די גאַסען. אַ גרויסער עולם האָט זיך גאָלאָזט צו דער מאָלדאַווקאַ צו תשליך.

גרויס אוּן קליין, אַלט אוּן יונג זענען געגאַנגען צו תשליך.

די זון האָט נאָך געלויכטען אוּן געווארעמט, אָבּער די געמיטער זענען שוין געווען אַזוי שווער אוּן ציטערדיג.

אוּן די אַלטע רבּי'צין איז געגאַנגען צו תשליך אוּן איז געשטאַנען בּיים וואַסער אוּן האָט געזאָגט איהר תחינה אוּן האָט זיך אויסגעשאָקלט איהרע קעשענעס. אוּן דער אַלטער רבּי ר' ליב איז געקוּמען צו תשליך אוּן איז געשטאַנען אוּן האָט מתפּלל געווען אוּן האָט געווארפען זיינע זינד אין וואַסער אַריין. אוּן חוה'לע איז שפּאַצירען געגאַנגען אוּן איז געשטאַנען בּיים ברעג פּון וואַסער אוּן האָט אָהן געדאַנקען

געשאָקעלט די קעשענעס אוּן האָט אַרײַנגעווארפען אוּן האָט נישט געוואוסט וואָס. אַ וויס וואָלקענדעל ביים ברעג פוּנ׳ם רויטען הימעל האָט גראָד צוגעצויגען צו זיך איהרע אויגען.

אוּן דער גולם איז געקומען.

ער איז געשטאַנען אוּן האָט געגלאָצט אין וואַסער אַריין. דאָס וואַסער האָט געצויגען אוּן געצויגען.

„... וְתַשְׁלֵךְ בִּמְצוֹלוֹת יָם כָּל חַטֹּאתֵינוּ".

די זינד זענען אַזוי שווער, אוּן וויִ מען וואַרפט זיי, זיהט עס מיט מיט זיך.

אָט פאַלען זיי, אָט זינקען זיי אַראָפּ אין די טיעפענישען, אוי, ווי זיי שלעפען-מיט מיט זיך!

וואָלט נישט גלייכער זיין, אָנשטאָט אייניציגוויז אַרײַנצוואַרפען, זיי אַלעמען מיטאַמאָל צוזאַמענצונעהמען אוּן זיי מיטאַמאָל אַרײַנוואַרפען, אוּן טאַקי צוזאַמען מיט זיי אויך זיך אַליין? צו וואָס טויג אוּן צו וואָס נוצט אַזאַ צעריסען לעבען?

אָבער וועלכע זיין צעריסען לעבען וועט איצט דאָ אויפהערען, וועט דען דורכדעם אויפהערען דאָס צעריסענע לעבען פוּן אַנדערע?

„... בְּצֵל־כְּרָחָךְ אַתָּה חַי!" אוּן ער ענטשליסט זיך, אַוועקצוגעהן פוּן וואַסער.

אַ מינוט שפעטער, אָבער, האָט זיך פלוצלינג אַ שריי געלאָזט הערען.

ווי די פישער האָבען איהם אַרויסגעצויגען, האָבען זיי איהם אַוועקגעטראָגען צום גרויסען ר׳ ליב.

*

אַ ביסעל האָט איהם דער גרויסער ר׳ ליב מיט דעם שם־המפורש צוריק מחיה געווען אוּן אַ ביסעל חוה׳לה מיט איהרע ווערטער.

אוּן אין פראָג זאָגט מען, אַז דער גולם לעבט ביז אויף דעם היינטיגען טאָג.

אוּן נישט נאָר אין פראָג — מען זאָגט, אַז אויך אין אַנדערע קהילות, אומעטום, אוּן אין אַלע צייטען לעבט דער גולם.

דער קינסטלער

אַ יך בין שטאָלץ דערויף, וואָס ער איז מיין בעקאַנטער אוּן קומט אַמאָל אַריין צו אוּנז אין הויז, אוּן גאַנץ בעזונדערס שטאָלץ איז מיין ווייב דערויף. קומען קומט ער עטלעכע וואָכען כסדר אַ צווי-דריי מאָל יעדען טאָג; פלוצלינג, פּוּן דער הילער הויט, הערט ער אויף צו קומען אוּן ער בעווייזט זיך נאָר איינמאָל אין פינף, איינמאָל אין זעקס וואָכען. אַזוי געהט אַוועק אַ צייט לאַנג, אוּן פלוצלינג ווערט ווידער אַ שינוי אוּן ער קומט שוין ווידער אַ צווי-דריי מאָל יעדען טאָג כסדר. ער איז אַ קינסטלער אוּן דאָס איז קינסטלער-נאַטור. געהט אַ שלאַגס-רעגען, האָט ער אַ הנאָה צו געהן אָהן אַ שירעם. וועָן ער קומט, פרעגט ער האַסטיג, צי איז פאַרהאַן אַ גלעזעל „מיל פלייר אַ לאַ באָמאַרשיי" אָדער „שאַרטרעז אַ טרוּאַ קרוּאַ" אָדער עפעס אַנ'אַנדער מין משקה מיט אַ מאָדנעם אויסגעווואָרפענעם נאָמען. טיילמאָל טרינקט ער אַ דריי-פיער אַזעלכע גלעזעל כסדר, טיילמאָל אָבער גיסט ער זיך פּוּל דאָס ערשטע גלעזעל אוּן גיסט אויס אויף דער ערד, גיסט זיך דאַן פּוּל אַ צווייטס אוּן גיסט עס ווידער אויס, גיסט זיך צוּם סוף אָן אַ דריטס אוּן לאָזט עס שטעהן אוּן טרינקט עס גאָרנישט. דאָס זענען קינסטלער-קאַפריזען. אָפט ביי דער טרויעריגסטער געלעגענהייט, געפינט ער פלוצלינג אַנ'אוּרזאַך, אַרויסצושיסען מיט אַ העליש געלעכטער, אוּן אומגעקעהרט, וועָן אַלע לאַכען גראָד איבער עפעס, ווייזט ער אוּנז, ווי טיף טראַגיש דוקא דאָס דאָזיגע איז. מיר הערען זיך צו מיט גרויס כּוונה, אוּן דערהויפט מיין ווייב, אוּן מיר זענען דאַנקבאַר פאַר די בעלעהרונג. אָפט, אַז מיר זענען נתפעל פּוּן עפעס אַ שעהן פרויענצימער, קוקט ער אוּנז אָן מיט רחמנות אוּן שמייכעלט אוּן דער-לאַנגט אַ שפּיי; פערקעהרט אָבער, וועָן מיר בעגעגענען אַמאָל עפעס אַ פרוי, וואָס אַ פראָסטען בן-אָדם וועט נישט נעהמען אַזוי שטאַרק אַ חשק זי אָנצוּקוקען, קען זיך מאַכען, אַז ער, דער קינסטלער, וועט קומען אין

התלהבות און וועט אָנהויבען צו רעדען פֿאַר פייער און פֿאַר וואַסער און וועט אונז ערקלערען, ווי איהר פֿנים איז „קלאַסיש", „פּריגיש", „דאָריש", „יאָניש", און ווייסט גאָט וואָס נאָך פֿאַר אַ בערגעל וועלטער, אין דערהויפט געפעלט איהם עפעס דאָרט אַן׳אַנטיקע „ליניע" אויף איהר האַלז — אַ, דער האַלז! דער האַלז! קוקט נאָר אָן דעם דאָזיגען האַלז! — אָדער עס געפעלט איהם עפעס אַ געוויסער „פונקט" אויף איהר פּליי־צע אָדער אַ דרעה פון איהר — און מיר פערשפּיצען די אויערען און הערען גאָטס וואונדער און הויבען אָן צו בעוואונדערן. אָפּט געפעלט איהם נישט דער טענאָר, וועלכען מיר האָבען געהערט אין דער אָפּערע, און איהם געפעלט גאָר עפעס אַ שיגעצעל, וואָס האָט געבלאָזען אויף אַ פייפעל בייַ אונז אין הויף. אָפּט געפעלט איהם נישט אונזער פערגע־טערטער גיואי דע מאָפאַסאַן אָדער טשעכאָוו — די „ליניע" איז בייַ זיי אַזוי גראָב! דער „שטריך" שטעהט נישט אין קיין שום פערהעלטניס צו דער „פערספּעקטיווע"; — און איהם געפעלט גאָר עפעס אַ מאָדנער פעלייעטאָן פון אַ מאָדנעם שרייבער אין אַ מאָדנער צייטונג. מיר זיצען אונ האָרכען אוּן קלויבען די וועלטער אוּן מיר פערשטעהען אוּן זענען דאַנקבאַר.

מיר האָבען בייַ זיך אַן׳אַלטען וואַנד־זייגער, אַ ירושה־זאַך פון אַן׳עלטער־עלטער־זיידען, אייגעפאַסט אין אַ רויטען מאַהאַגאָני־קאַסטען, וועלכער גרייכט פון דער ערד ביז איבער די פענסטער; די ניאַניע פון אונזערע קינדער האָט אַן׳אַלטען טערקישען שאַל מיט אַלטע פערלאַטעטע לעכער, דעסגלייכען אַ ירושה־זאַך, וואָס מיין ווייב האָט געגומען פון עפעס אַן׳עלטער־באָבען אוּן וועלכען זי האָט אַוועקגעשאָנקען דער ניאַניע. דער קינסטלער אָבער, אַזוי באַלד ווי ער קומט, הויבט אַלעמאָל אָן פונדאָסניי אונז צו ערקלערען די שעהנהייטען פון די דאָזיגע זאַכען. דערהויפט רעדט ער וועגען דעם געזימס פונ׳ם זייגער. דער געזימס איז האַלב שפּיציג אוּן האַלב קייַלעכדיג. דאָס איז דער סטיל פון האַלב־שפּיץ־קייַלעכדיג. עס איז גאָטיש אוּן רענעסאַנס צוזאַמען. דאָס ראָקאָקא פאַלט אַריין אין באַראָק. אוּן אַז מיר דערצעהלען איהם, ווי מיר זענען פון קינדווייז־אָן געווענהנט געווען תּמיד דעם דאָזיגען זייגער בכּבוד צו האַלטען אוּן מיר האָבען אַלעמאָל געווואוסט, אַז דאָס איז אַ „שעהן שטיקעל אַרבייט", וואַרפט ער אונז צו אַ האַלב בייזען אוּן אַ האַלב

שטראָבעדיגען בליק אוּן זאָגט: „איהר זענט אַלע נאַראָנים אוּן גאָרנישט ווייסט איהר!", אוּן הויבט אָן אונז צוּ ערקלערען די שענהייטען פונ׳ם טערקישען שאַל אוּן ווי אַפילוּ די געלאַטעטע לעכער זענען שענהן, אוּן דאַן לאָזט ער זיך אַרײַן אין אַ שמועס מיט דער ניאַניע מכּח דעם שאַל, וועלכען ער וויל אָבקויפען פוּן איהר אוּן פוּן וועלכען ער וויל זיך מאַכען אַ טעפיך אויף דער וואַנד אין זיין קאַבינעט.

נעכטען איז בײַ אונז געווען אַ קלײנע געזעלשאַפט – טיי מיט צוּבייס. נאַטירלעך האָט מיין פרוי אַלע געטהון, אַז דער קינסטלער זאָל אויך זיין. עס איז גראָד געווען בײַ אונז אַ פריינדין פוּן מיין פרוי, אַ יונג ווײַבעל, וואָס איז נאָר-וואָס געקומען פוּן איהר האָכצייטס-רייזע. איך האָב איהם פאַרגעשטעלט איהר.

– מאַדאַם, וויפיעל קינדער האָבען זיי? – האָט ער זי פלוצלינג אַ פרעג געגעבען.

די דאַמע איז זעהר רויט געוואָרען. מיין פרוי האָט זיך פערשעהמט. די דאַמע האָט נישט געוואוסט, וואָס צוּ טהון, אוּן האָט געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ.

– גאָט זאָלען זיי דאַנקען, וואָס זיי האָבען קיין קינדער נישט. עס איז גלייכער צוּ געהן אויף דער גאַס אוּן זיך פערקויפען יעדען מאַנספּערשוין, אַבי קיין קינדער נישט צוּ האָבען. קינדער דאָס איז מיסט! קינדער דאָס איז בלאָטע! (די דאַמע איז טויזענדמאָל רויטער געוואָרען. דער קינסטלער האָט ליעב זיך צוּ בענוצען מיט זעהר שטאַרקע ווערטער). אָבער וועג זיי וואָלטען האָבען אַ זוהן, וואָלט איך זיי איין זאַך ראַטען: למען השם, לאָזען זיי איהם נאָר נישט וועלען קיין קינסטלער. בעסער אַ שוסטער, אַ פליק-שניידער, אַ קוימען-קעהרער, אַ מיסטוואָגען-שלעפער, אַ קויהלען-טרעגער, אַ קלאָזעט-רייניגער, אָבער נישט קיין קינסטלער. אַ קינסטלער דאָס איז אַ פערשאָלטענער מענש! קיין לאַסט איז נישט אַזוי שווער ווי די לאַסט פוּן אַ זשעני – דאָס קאָנען זיי מיר גלויבען! – דאַן האָט ער אַ טיעפען זיפּץ געגעבען.

פלוצלינג האָט ער אָבגעוועגדעט זיין פנים אוּן האָט אַ מינוט בעטראַכט די פענסטער פוּן אונזער גאַסט-צימער, ווי ער וואָלט זיי צוּם ערשטען מאָל געזעהן, אוּן האָט אָנגעהויבען אונז צוּ ערקלערען די „ריטמיק" פוּן פענסטער בכלל אוּן פוּן אונזערע פענסטער בפרט. פענסטער

מוזען זיין אַזוי הויך ווי בריט, אוּן אַזוי בריט ווי הויך. מיין פרוי האָט צוגעהערט אוּן איהרע באַקען אוּן איהרע אויגען האָבען גע־גליהט. דאַן פלוצלינג האָט ער אָנגעהויבען רעדען פוּן די טאַפעטען, וואָס מיר האָבען אין עס־צימער, אוּן ווי עס איז בעסער, אַז אַנ׳־עס־צימער זאָל זיין געמאַלט אוּן נישט טאַפעטירט; דאַן האָט ער אָנגעהויבען רעדען פוּן אונזער געמאַלטען סאַלאָן אוּן ווי עס איז „סטילמעסיגער", אַז אַ סאַלאָן זאָל זיין מיט טאַפעטען אוּן נישט געמאַלט. מיר האָבען דאַנקבאַר צוגעהערט. פלוצלינג האָט ער דערזעהן סירענאַ, אונזער קעצעל, ווי זי שטעהט נעבען איהם, אוּן ער האָט אונז ערקלערט, ווי עס איז ריטמישער, אַז אַ הויז־קאַץ זאָל הייסען אַ נאָמען מיט צוויי זילבען אוּן נישט מיט דריי; מיט דריי פאַסט בעסער פאַר אַ הונד. דאַן האָט ער גיך אויסגע־שפיגען אויף דעם פאַרקעט אוּן האָט פלוצלינג אַ מאַך געטהון צו מיר מיט דער האַנד — איך בין אויפגעשטאַנען, אוּן מיר זענען אַרויסגעגאַנגען.

— דאָס איז שוין אַזוי אונזער גורל, האָט ער גענאַכט צו מיר, ווי מיר זענען געווען אויף דער גאַס — נאָר געבען, געבען, אַלעמאָל געבען! אונזערע אויגען, אונזערע אויערען, אונזער מוח מוזען מיר אַוועקגעבען פרעמדע מענשען! אוּן וואָס איז דער דאַנק דערפאַר, וואָס די נאַטור גיט אונז? זי גיט אונז אָנ׳עמפינדונגס־קראַפט, וועלכע פערצעהרט אוּן פערברענט אונז תמיד! — פלוצלינג קוקט ער מיך אָן מיט אַ מאָדנער פריינדליכקייט, ווי מען קוקט אָן אַ געליעבט פערד. „אַך, וואָס ווייסטו, דו גליקליכער! דו האָסט נישט יענץ פערצעהרענדע פייער אין דיין אינערן. דו קענסט דיר רוהיג עסען, שלאָפען, טרינקען, פלוימען קייען, האָבען צו טהון מיט פרויען, געהן אין טעאַטערס, קנאַקען ניס, לייענען צייטונגען, קיצלען אוּן זיך לאָזען קיצלען. אָבער דער קינסטלער מיט זיין טוי־זענדאַכער עמפינדליכקייט, ער שפירט די גאַנצע וועלט, ווי אַ מוראַ׳דיגע קוואַל. אייך איז גוט, וואָס אייער האַרץ איז אַזוי בעל־הבתיש פיין איינגעווירטשאַפט אוּן יעדעס פיצעלע געפינט זיך ריכ־טיג אויף זיין אָרט, ווי דאָס געפעס ביי אַ גוטער קעכין אין קיך. אָבער אַ מענש ווי איך מיט אַ ים פוּן איינדרוקען אין יעדער מינוט!

עס איז אַ מין אייביגער בויך-וועהטאָג אין דער נשמה, וועלכע קאָן דאָס עמפּפונדענע נישט פערדייען!" — ער האָט זיך הייזעריג צע-לאַכט. דאַן האָט ער אַ מאַך געגעבען: „נו, פּטור! זאָל שוין זיין וואָס וועט זיין!" אוּן איז מיט דער רעכטער האַנד אַרײַנגעפאָהרען אין זײַנע געדיכטע האָר ביז צום נאַקען, נאָכדעם ווי ער האָט זיך אראָבגעכאַפּט דעם הוט.

פּלוצלינג האָט ער מיך אַ כאַפּ געטהון פּאַר'ן אָרעם. „קוק נאָר, קוק! אָט איז דער שפּיץ דאַך פּונ'ם קלויסטער! אַך, וואָס פּאַר אַ קאָנטוּרען! ווי שטאַפּלט זיך דאָס אָב אוּן שניידט זיך איין אין די לופט פּון הינטען! עס מאַכט אויף מיר דעם אײַנדרוק ווי שאָפּנע'ס נאָקטוּרנאָ אין „דעס", נאַטירלײַך מיט דעם חילוק, אַז דאָס איז „דור" אָנשטאָט „מאָל"! קוּשען האָט מען עס דאָך געדאַרפט! אָבער די פערד, די שלעק, די מענשען מיין איך, שלעפּען זיך טאָג-טעגלײַך דאָ פאַרבײ, אוּן וואָס זעהען זיי פּון דעם אַלעם? וואָס געניסען זיי פּון לעבען? טויזענדער פיהלען גאָרנישט, אָבער פּלוצ-לינג קומט איינער, וועלכער פיהלט פאַר טויזענדער!" — איך בין גע-גאַנגען נעבען איהם אוּן האָב שטאַרק דרך-ארץ געהאַט פאַר דעם דאָזיגען איינעם.

אַ קליין מיידעלע, וועלכעס פערקויפט שוועבעלעך, איז פאַר אוּנז פארבײגעגאַנגען. ער האָט זיך אָבגעשטעלט אוּן האָט זי גע-פרעגט, וויפיעל פּעקלעך זי האָט בסך-הכל. זי האָט דורכגעצעהלט אוּן געענטפערט אַז 27 פּעקלעך האָט זי. ער האָט איהר דערלאַנגט אַ האַלב קערבעל אוּן האָט בײַ איהר צוגענומען אַלע פּעקלעך, וועלכע זי האָט געהאַט. דאַן האָט ער דערזעהן אַ בעל-עגלה אוּן האָט איהם אַוועקגעשאָנקען דעם גאַנצען אוצר. ווי ער איז צוריקגעקומען צו מיר, האָב איך נישט געוואוסט, צי האָב איך דאָס אַלץ געזעהן אָדער נײַן. איך בין געגאַנגען אוּן האָב געשוויגען. ווי עס ווייזט זיך אויס, האָב איך נישט געטראָפּען; עס האָט אָנגעהויבען אין איהם צו קאָכען אוּן צו זידען. פּלוצלינג האָט ער אַ זאָג געגעבען: „דער שטומער קוק, מיט וועלכען דאָס מיידעל אוּן דער בעל-עגלה האָבען מיך אָנגעקוקט, איז מעהר ווערט ווי טויזענד ווערטער פּון מענשען!" אוּן ווי מיר זענען אַרויסגעקומען אין די אויאַזדאָוועך אַלעמען,

דאָ ערשט האָבּ איך געזעהן, וואָס פאַר אַ מין התקרבות, וואָס פאַר אַ זיווג-הגוף עס איז צווישען איהם אוּן דער נאַטור. די נאַטור געהערט אינגאַנצען איהם. ער האָט אַראָבּגענומען זיין הוט אוּן האָט זיך אַרומגעקוקט אַרום אוּן אַרום, אַזוי ווי דער בעל-הבית, וועז ער קומט אין זיין נחלה אַריין. אַלע איבּריגע, וועלכע זענען פארבּייגע-גאַנגען, זענען געווען עפּעס ווי פרעמדע, וועלכע ער, אין זיין גרויס פריינדליכקייט, לאָזט זיי אַריין אוּן פערוועהרט זיי נישט צוּ קוקען. ער האָט לאַנגזאַם געגעבּען אַ שאָקעל מיט'ן קאָפּ, אוּן דאָס איז גע-וועז, ווי ער וואָלט ענטפערען אַ בעקאַנטען בּוים אויף אַ „גוט מאָרגען", וואָס ער האָט איהם בהכנעה אָבּגעגעבּען. ער האָט קיין וואָרט נישט גערעדט אוּן פאָרט האָט זיך אויסגעדאַכט, ווי ער וואָלט האַלטען אין איין שרייען אוּן אין איין בּעריהמען זיך.

דאַן האָט ער אָנגעהויבּען די נאַטור מיר צוּ צעקייען אוּן זי מיר אַריינלעגען אין מויל אַריין. די נאַטור איז זיין, זי איז זיין פריוו-לעגיע. ער האָט גערעדט וועגען ליניעס אוּן וועגען גרין אוּן בלוי אוּן געל, אוּן פלוצלינג האָט ער זיך אַ וואָרף געגעבּען מיט וועדטער צוּם טעאַטער אוּן מוזיק, אוּן מאַלערייַ, אוּן ליטעראַטור. אַ פּנים אַז איך האָבּ דאָס געהאַט צוּ פערדאַנקען דער נאַטור; זי האָט אויף איהם געמאַכט דעם רושם. אָנגעקומען אין דעם לאַזיענקי-גאָר-טען, האָט ער מיר פלוצלינג ערקלערט, אַז די קאָרע פוּנ'ם בּוים, דאָרט הינטען בּיים טייך, וויזט איהם אויס ווי דער פיטאַגאָרעאי-שער לעהרזאַץ. איך האָבּ זיך גוט אינגעהערט. פלוצלינג אָבּער האָט ער אָנגעהויבּען שווייגען, אוּן פאָרט האָט זיין שווייגען געמאַכט אַ גערוּדער. זיין שווייגען האָט געהילכט. זיין שווייגען האָט געשריען. אַזוי שווייגט אַ קינסטלער.

שפּעטער האָט ער זיך נוקם געווען פאַר זיין שווייגען אוּן האָט אָנגעהויבּען רעדען. ער האָט גערעדט אין איין אָטעם אוּן אָהן אַנ'אויפהער. איך האָבּ אויפגעהערט איהם צוּ פערשטעהן אוּן האָבּ אָנגעהויבּען מורא צוּ קריגען פאַר איהם. ער האָט זיך אריינגערעדט אין אַ מין התלהבות — אוּן פאָרט האָט מען געקאָנט וויסען פאָר-אויס יעדעס וואָרט, וועלכעס וועט קומען. ער האָט עפּעס אַזוי גע-מאַכט, אַז עס זאָל זיין, ווי עס וואָלט אַרויסרעדען פוּן איהם.

די נבואה איז איהם אָנגעפאַלען. אַרום איהם איז געוואָרען ווי אַ געבעל — —

וועו איך בין מיט איהם געקומען צוריק אַהיים צו אונז, האָט ער אַלץ נאָך גערעדט. די דאַמען זענען געזעסען אוּן האָבען פערשלונגען יעדעס וואָרט, זייערע אויגען האָבען גענאָליהט. דער קינסטלער האָט אָנגעהויבען זיך צו בענוצען מיט שטאַרקע אויסדריקען.

וועגען אייך אייבציג פינטעלע

דאָס אַ פינטעלע קען אַלץ אָנמאַכען אין לעבען! אַ רבי'ן האָב איך געהאַט, ר' משה ברוך דער בעל-מדקדק. אָנגעהויבען האָט ער מיט אַ פינטעלע — אויך געענדיגט אין סיבּיריען. אוין פּאָרט איז דאָס געווען אייגער פון די אָרעמע־לייכסטע, בעסטע, פיינסטע מענשען פון דער וועלט.

מיינט איהר דאָך אַודאַי: עפּעס אַ פּאָליטישער פערברעכער. מאַר אַ פּאָליטישען פערברעכען איז דאָך נישט שייך צו זאָגען; עס קען אָפּאָל אויך דער אָרעמע־לייכסטער, בעסטער, פיינסטער מענש אַרײַנפאַלען אין די דאָזיגע מעשות. זאָג איך אייך: ניין, עס הויבט זיך אפילו נישט אָן! אַ מלמד איז עס געווען, וואָס עס איז איהם נישט געלעגען קיין „הוֹריות" אין קאָפּ. זיין זיעבענטע דאגה איז עס, אויב די וועלט פירט זיך אַזוי אָדער אַזוי.ער האָט זיך געהאַט זיין וועלטעל, אוין דאָס דאָזיגע וועלטעל איז בעשטאַנען אין דקדוק. אַ שׂוא נע מיט אַ שׂוא נָח מיט אַ דָגש, דאָס איז געווען אַלץ, וואָס האָט בעשעפטיגט זיינע גאַנצע מוחות. אוין אָט טאַקע דער דאָזיגער דקדוק איז עס, וועלכער האָט איהם צום סוף געבראַכט קיין סיבּיריען. אַ קליין פּינטעלע איז עס געווען, אַ דָגש הייסט עס; אוין נאָך דערצו וואָס מאַר אַ דגש! נישט ס'מאָל אַ ריכטיגער, נאָר אייגער וואָס האָט זיך געמאַכט על-פּי-טעות, אוין אַפילו נישט קיין מענש האָט איהם געהאַט געמאַכט...

וועט עס האָט מיין רבי'ן דעם מדקדק נישט געזעהן, האָט אַזוי לאַנג ווי ער לעבט נישט געזעהן, וואָס עס הייסט אַ מדקדק. על-פּי-דקדוק האָט ער געפּלעגט טרינקען, על-פּי-דקדוק — זיין וויב, די רבי'צין, דורכצוקלאַפּען אוין על-פּי-דקדוק — צו געהן שלאָפען; דער דקדוק האָט

איהם אויסגעפילט זיינע מוחות בייטאָג אוּן זיינע חלומות ביינאַכט. אייגנאָל אין חלום האָט ער געזוכהן אַ דגש, רייטענדיג אויף אַנ׳עזעל, אוּן אין מויל האַלטענדיג דעם שופר של משיח. אוּן אויך דאָס אויסזוכהן פוּן מיין רבי׳ן איז געווען ווי אַ שטיק דקדוק: דער קאָפּ איבער די צווייי אויסגעקרומטע פּלייצעס האָט אויסגעזוכהן ווי אַ חוֹם איבער אַנ׳עין, די וואָנסעס אונטער דער נאָז — ווי אַ פּתח אונטער אַ וואָו, די נאָז מיט די אויגען — ווי אַ סגול אונטער׳ן שטערען; די נאָז איז געווען געקרומט ווי אַ זייַן, די צוויי נאָלעכער פוּן אונטען — ווי אַ צירה, די בּאָרד מיט די דריי שפּיצען, איינער לענגער פּאַר׳ן אַנדערען, האָט אויסגעזוכהן ווי אַ שורוק, אוּן ער אַליין, ר׳ משה ברוך, איז געווען אַ קליין, רונדיג מענשעלע, אוּן האָט מען איהם געזוכהן פוּן ווייטען געהענדיג, האָט זיך איינעם געקאָנט דאַכטען, אַז אַ דגש קייקעלט זיך איבער דער ערד.

אוּן אַ בייזער איז ר׳ משה ברוך געווען; אַ גוטער מענש אפילוּ פוּן דער נאַטור, נאָר אַ כעסן. האָט אַ חדר-יונגעל אַרויסגערעדט אַ וואָרט, נישט אַזוי ריכטיג על-פי-דקדוק, האָט ער איהם געקענט מכבד זיין, אַז יענער זאָל שוין געדענקען כל-ימיו; האָט אַ פליגע עפּעס אַ נקודה אָנגעמאַכט אויף אַ ספר, גראָד אין אַנ׳אות אַריין, האָט ר׳ משה ברוך געקענט זיין כּעס אויסלאָזען נישט נאָר צו אַלע פליגען, נאָר אַפילוּ צו דער קאַץ אוּן צו אַלע אין דער שטוב; האָט אייגער למשל צו איהם געזאָגט „שבת נחמו״ אָנשטאָט „שבת נחמו״, האָט ר׳ משה ברוך געקענט איהם פוּן שטוב אַרויסטרייבען. אפילוּ זיין ווייב, די רבי׳צין, האָט זיך נישט געוואָגט צו איהם צוצוגעהן, ביז זי האָט נישט גוט זיך מכין געווען. אַמאָל ביי מיטאָג האָט זי זיך אַרויסגעכאַפּט מיט אַ וואָרט, אַז איהר מוהמע שפּרינצט „עָלָיו השלוֹם״ האָט געטהון אַזוי אוּן אַזוי, אוּן האָט פערגעסטען אַז עס קומט צו זאָגען „עָלָיהָ השלוֹם״— דאָ איז ער אויפגעשטאַנען, האָט איהר דערלאַנגט אַ שטופ, אַז זי איז נעבעך געפאַלען, האָט געכאַפּט די שיסעל מיט די קאַרטאָפּלעס אוּן האָט זי אַ שליידער געגעבען אויף דער ערד, האָט אַלע כּלים פוּנ׳ם טיש אויף פיצלעך צעבראָכען אוּן האָט אָנגעמאַכט אין שטוב אַ רעכט פיינעם פאָגראָם. אויך מיט זיין ערשט ווייב, בשעת זי איז אַמאָל גע-לעגען אין קינפּעט, האָט זיך איהם געטראָפען אַ מעשה נורא: זי איז

נעבעך געלעגען אין קדחת, וועלכעס האָט געבראַנט אין איהר ווי אַ העליש פייער, אוּן מיט אַ שוואַכער שטימע האָט זי איהם געזאָגט: „משה-ברוך!"— אוּן דאָ האָט ער אַ געשריי געגעבען: „אַרוּרה! ווייסטו דען נאָך אַלץ נישט, אַז עס קומט צו זאָגען משה-ברוך, דעם בית אָהן אַ דגש?..." אוּן זי האָט זיך נעבעך אַזוי שטאַרק דערשראָקען, אַז צום אָוועד איז זי געשטאָרבען...

אוּן אָט דער מענש, וועלכער איז געווען אַייגענטליך גוט אוּן פיין אוּן אָרענטליך, האָט נעבעך אַ סוף איינגענומען, ווי איך ווינש עס נישט דעם ערגסטען. ער איז איבער אַ פינטעלע פערשיקט געוואָרען קיין סיבירין.

געווען איז עס תמוז-צייט. די היץ אויף דער גאַס איז געגאַנגען פוּן מינוט צו מינוט וואָס שטאַרקער, אוּן נאָר מינוטענווייז האָט אַריינגעבלאָזען זען עפעס אַ ווינטעלע דורך דעם אָפענעם פענסטער. מיר אַלע, די תלמידים, זענען געזעסען אַרום דעם טיש אוּן האָבען געלערנט. אַ הוהן האָט זיך אַרומגעדרעהט איבער דער שטוב אוּן האָט געקוואָקעט. אויבענאָן בייַם טיש איז געזעסען ר משה ברוך, אוּן זיינע בייַדע אויגען האָבען געלויכטען ווי צוויי דגשים. די קאַפאָטע האָט ער געהאַט אַראָבגעוואָרפען פוּן זיך, אוּן ער איז געזעסען אין די ווייסע בריייטע אַרבעל פוּן העמד, פוּן וועלכע עס האָבען אַרויסגעקוקט די בעהאָרטע הענד. געהאַלטען האָבען מיר אין ספר „בראשית" בייַ דער פרשה „תולדות"; דען מיר האָבען נישט געפלעגט צו לערנען סדרות לויט דער וואָך, נאָר כסדר האָבען מיר געלערנט דעם גאַנצען חומש. נאָך דעם לערנען האָט ער אונז געהייסען, מיר זאָלען יעדער אין דער היים די פרשה דורכגעהן אוּן יעדעס וואָרט בעזונדער לויט דקדוק פונאַנדערנעהמען, פוּן וואָס פאַר אַ „בְּנין", פוּן וואָס פאַר אַ „זמן" עס איז וכדומה.

צומאָרגענס האָט יעדער פוּן אונז זיין לעקציע מיטגעבראַכט בכתב. זלמן פושקע איז געווען דער ערשטער, וואָס איז פערהערט געוואָרען, אוּן איז אַרויס בשלום. דער צווייטער איז געווען מענדיל קוואָקע, אוּן אויך בייַ איהם איז אַלץ אַריבער בשלום. דער דריטער איז געווען פייטיל קאַלטען. ר' משה-ברוך האָט איבערגעלייענט זיין לעקציע אין דער הויך, גאַנץ בנעימות'דיג, וואָס מלעיל-מלעיל — אוּן וואָס מלרע—

מלַרע, אוּן האָט אָנגעקוואָלען לייענדיג. פלוצלינג איז זיין פנים פינס-טער געוואָרען אוּן זיין שטימע האָט זיך איבערגעביטען:

— „הַבְּרָכָה (הַבְּרָכָה) אַחַת הִיא לָךְ, אָבִי" — האָט ר' משה-ברוך אַראָבגעלייענט פוּנ'ם פאַפיער אוּן זיין שטימע האָט מבשר געווען נישט גוטעס — האָסטוּ דאָס געשריבען, פייטיל?

פייטיל איז געשטאַנען אוּן געציטערט. קוים צום הערען האָט ער געענטפערט עפעס אַ מין וואָרט, וואָס האָט געזאָלט הייסען: יאָ.

— אוּן וואָס בעטייט דער דגש אינ'ם וואָרט „הברכה"? האָט ר' משה-ברוך ווייטער געדוּנערט.

דאָסמאָל האָט דאָס יונגעל גאָרנישט געענטפערט אוּן נאָר זיין גוף האָט געציטערט.

— ענטפערען וועסטוּ, פייטיל! איז דער הֵא פוּנ'ם וואָרט „הברכה" אַ הֵא הַיְדִיעָה אָדער אַ הֵא הַשְׁאָלָה? — וועסטוּ אויפמאַכען דיין פיסק? וועסטוּ ענטפערען?

— אַ הא השאלה! — האָט דאָס קינד געענטפערט אוּן די ווער-טער האָבען איהם געשטיקט אינ'ם האַלז.

— ווי אַזוי-זשע קומט אַריין אַ דגש אין דעם בית פוּן „הברכה"? — האָט ר' משה-ברוך געשריגען.

פייטיל האָט אַ מינוט לאַנג נישט געענטפערט. פלוצלינג אָבער האָט ער אַ געשריי געגעבען, ווי איינער וואָס האָט זיך פלוצלינג עט-וואָס דערמאָהנט: — אין דעם בית איז דאָך גאָר קיין דגש נישט פאַר-האַן!... אַזוי זאָל דער טאַטע אוּן די מאַמע לעבען! א ד"ך האָב דאָס דאָזיגע פינטעלע נישט געמאַכט...

די ווערטער האָבען געקלונגען, ווי וועז ער זאָל זאָגען: א ד"ך האָב דאָס דאָזיגע בלוט נישט פערגאָסען...

— געמאַכט אוּן נאָך לייקענען דערצוּ? — האָט ר' משה-ברוך גע-שריגען אויף זיין העכסטען קול אוּן די אויגען זענען איהם אוּנטערגע-לאָפען מיט בלוט.

די ווערטער האָבען געקלונגען מיט דעם ניגוּן פוּן פסוק: גע-רצח'נט אוּן נאָך ירשה'נען דערצוּ?

דאָס אומגליקליכע קינד איז געשטאַנען ווי פערשטיינערט, אוּן נאָר די צייהן האָבען איהם געקלאַפערט.

נאַ, דאָ האָסטו אַ פינטעלע, דו ממזר בן הנידה! האָט דער מדקדק אויסגערופען אוּן האָט דעם יונגעל דערלאַנגט אַ פּאַטש איבער׳ן קאָפּ — נאָר איין איינציגען פּאַטש.

דאָס קינד איז אַנידערגעפאַלען אויף דער ערד אוּן איז געבליבען ליגען נעבען טיש, דעם רעכטען פוס אויסגעצויגען.

עטלעכע מינוט האָט מען געוואַרט. ווי מען האָט געזוכט, ווי דער בחור שטעהט נישט אויף, האָט מען אָנגעהויבען איהם טאָרגען ביי דער האַנד אַהין אוּן אַהער. פלוצלינג האָט עמיצער דערקענט, אַז דאָס קינד ליגט אין חלשות. אַ בהלה, אַ געפילדער, אַ געריש איז געוואָרען. אַ גרויס געוואַלד האָט זיך געהערט אין דער גאַנצער שטוב.

אוּן דאָס געוואַלד האָט זיך באַלד געהערט אין גאַנצען הויז אוּן פוּן דאָרט איז עס געקומען אין גאַס אַריין אוּן האָט זיך פערשפרייט ביז צום מאַרק-פלאַץ.

אינ׳ם ווייסען הויז פוג׳ם אַפטייקער זענען גראָד געזעסען אונטען אין דער ווינשטוב דער לעהרער אוּן דער סלעדאָוואַטע אוּן דער דאָקטאָר אוּן דער אַפטייקער אוּן האָבען געשפיעלט אַ טוּר ווינט. דער סלעדאָוואַ-טע שפילענדיג מיט זיין פאַרטנער דעם לעהרער, האָט גראָד געהאַט אָנגעזאָגט אַ קליינעם „שלעם בעז קאָזערי״ אוּן איז געבליבען „בעז דוואוך״ — פלוצלינג האָבען זיי געהערט דאָס געוואַלט, אוּן זענען אַלע אַרויס אויף דער גאַס. דער דאָקטאָר איז צוגעלאָפען ביז ר׳ משה-ברוכ׳ס חדר, איז אַריין אוּן האָט אָנגעהויבען זיך מתעסק זיין מיט דעם קינד. דאָס אומגליק, האָבען אַלע געזאָגט, איז געווען, וואָס קיין בלוט האָט זיך נישט געוויזען; ווען עס ווייזט זיך בלוט, וואָלט אפשר גאָרנישט אַזוי שלעכט זיין. מען האָט דאָס קינד אַוועקגעטראָגען אַהיים צו זיינע עלטערן.

אַקעגען אָוונד איז דאָס גאַנצע שטעדטעל געווען אויפגערודערט. סייטל איז געשטאַרבען אוּן דאָס גאַנצע שטעדטעל האָט געריעדט פוג׳ם רוצח.

אוּן בשעת ר׳ משה-ברוך איז אַ טאָג דערויף געזעסען פערשפאַרט אין דער היים, אַז קיין מענש זאָל איהם נישט זעהן, אוּן האָט אַרומגע-גראַבעלט אין די פאַפיערען פוּן די פערשיעדענע לעקציעס אוּן האָט געמאַכט די ענטדעקונג, אַז דאָס פינטעלע אין דעם ווארט „הברכה״ איז באמת טאַקי נישט געווען אַ פינטעלע, וואָס אַ מענש האָט עס געמאַכט, נאָר אַ פליעג האָט עס דאָרט פליהענדיג אַרייַנגעווארפען אין די הויל׳ע

בית אַריין, — דאָ זענען פֿלוצלינג צוּ איהם אַריינגעקומען עטלעכע זשאַנדאַרמען מיט סאָלדאַטען אוּן מיט אַ מין פּריסטאַוו אוּן האָבען איהם צוגעזומען אוּן אַוועקגעפיהרט.

ביי דער „דיעלאָ" אינ'ם „אָקרוּזשנאָי סוּד", איז געשטאַנען אויך אַנ'אַדוואָקאַט מצד ר' משה-ברוכ'ן אוּן האָט געטענה'ט מיט שוים אויף די לייפען, אַז דער בעשולדיגטער האָט די מעשה געטהוּן בשוגג. דאָס אַלץ האָט אָבער נישט געהאָלפען. זעקס יאָהר קאַטאָרגע האָט ער פּאָרט געקריגען.

איך אַליין האָב איהם געזעהן פּיהרען: אַ האַלבער קאָפּ אָבגע-גאָלט אוּן אין אַ מאָדנע מאַנטעל אייגעהילט.

אוּן זאָגען זאָגט מען, אַז ער איז נעבעך געשטאָרבען, דאָרט ער-געץ וויט אין סיבירייען, באַלד אין טרשטען יאָהר.

וואָס אַ פּינטעלע קען אַלץ אָנמאַכען אין לעבען.

ביי אַ ספר־תּורה

בּאָריס גוּרעוויטש האָט זיך צוגעקנעפּלט דאָס לעצטע קנעפּל פּון זיין העמדשקע, האָט צום אָבשיד געגעבן זיין ווייבֿ־גאַלאַנט אַ קוש אויפֿן שטערן, האָט נאָך אַ מינוט לאַנג זיך בעקוקט אינ׳ם שפּיגעל און ענדלעך איז ער אַראָפּ צו זיך אין זיין קאַנטאָר אַריין. ער האָט רוהיג נאָך געאַרבייט אַ האַלבע שעה: פּערוויכערט אַ ציגאַר, נאָכגעקוקט די קאָרעספּאָנדענץ פון דער מאָרגען־פּאָסט, געגעבן זיינע געשעפּטס־מענשען פּערשידענע דיספּאָזיציעס און האָט דאַן געקוקט אויפֿן זייגער. נאָך אַ מינוט צוואנציג האָט ער איבּריגע צייט. ער האָט היינט עפּעס אַ שטיקעל „דיעלאָ" אין געריכט. אויף האַלב עלף איז די „פּאָוויעסטקא" אויסגעשריבּען, און איצט איז ערשט צעהן. ער האָט נאָך רוהיג נאָכגעקוקט אַ צווייי טוץ רעכנונגען און דערבייַ וועג־נישט־וועג נאָכגערעכענט אויפֿן „שטשאָט". דאַן האָט ער זיך געלאָזט דערלאַנגען פּונ׳ם קאַסירער דעם פּאָרט־פּעל מיט אַ פּאָסט־וועקסלען, האָט אַ טייל פּון זיי זשירירט און האָט געגעבן נייע דיספּאָזיציעס. דאַן האָט ער נאָך אויסגעמוסר׳ט אַ בּוכהאַלטער פּאַר צו שפּעט קומען און דאַן ענדלעך איז ער אַרויס אין גאַס אַריין.

די זון האָט געלויכטען אוּן די שניי־קריסטאַלען האָבּען גע־פּונקעלט אינ׳ם זונענשיין. בּאָריס גוּרעוויטש האָט בעשלאָסען צוצוּ־געהן צופּוס דאָס קלײן שטיקעל וועג ביז צום געריכט אין דעם דאָזיגען שענעם וועטער.

ערשט איצט האָבּען זיך זיינע געדאַנקען אָנגעהויבּען צו בע־שעפטיגען אויך מיט זיין שטיקעל פּראָצעס אינ׳ם געריכט. עס איז מערקווירדיג, ווי ביז איצט איז איהם דאָס גאָרנישט געקומען אין קאָפּ אַריין!

עס איז אַ דיעלאָ עפּעס מיט אַ מיידעל. אַ מיידעל, רעגינקאַ מוטערפּערל, אַ וועש-נעהטאָרין פון דער קראָטאַ-גאַס, האָט אויף איהם איינגעגעבּען אין געריכט. אַליין וואָלט זי גאָרנישט האָבּען קיין שכל דערצו; זי איז אַ נאַריש מיידעל. שלעכטע מענשען, וועלכע מאַכען זיך פון אַלצדינג אַ פּרנסה, האָבּען זי מסתּם אָנגעריצט דערצו. זי פערלאַנגט פון איהם לעבּענסמיטעל און אויסהאַלט פאַר אַ קינד, וועלכעס זי האָט פון איהם. בּאָריס גודעוויטש שמייכעלט צו זיך אַליין. דאָס מיידעל, ווי עס ווייזט זיך אויס, איז נאָך זעהר אונערפאַהרען. עס איז קיין וואונדער נישט; זי איז ערשט אינגאַנצען זיבּצעהן יאָהר אַלט.

א בּעקאַנטער געהט פאַר איהם פאַרבּיי און גריסט זיך מיט איהם. זיי געהען און פלוידערען צוזאַמען אַ קלייניע שטרעקע. פּעל איז געשטיגען. עס איז פאַרהאַן אַ קליינער פּאָסטען ביי אַ בּעקאַנטען גענגען באַר צו קויפען. הערר גודעוויטש האָט אָן זיין „דיעלאָ" ווידער כּמעט פערגעסען. אַ קליינעם פּאָסטען לויהנט זיך גאָרנישט צו קויפען. חוץ דעם האָט ער איצט גראָד געניג אויף לאַגער, איבּערינענס וועט מען זעהן. איז אייך אפשר אַ ציגאַר אַנגענעהם? — איהר דיעלנער! — דיעלנער!

און ווי דער בּעקאַנטער איז אַוועק פון איהם, איז ער צוגעגאַנגען פאַמעליך און רוהיג צום גערייכט, אַזוי ווי מען געהט צו אַ סוחר, מאַכען מיט איהם זיין חשבון. דאָס מאָל איז רעגינקא... ווי הייסט זי דאָרט? יאָ, רעגינקא מוטערפּערל! דאָסמאָל איז רעגינקאַ מוטערפּערל דער סוחר, מיט וועלכען ער האָט זיך אויסצוחשבּונ'ען. אַזעלכע חשבּונות זענען איהם נישט נייַ, דאָס מיידעל האָט אַ טעות און קען קיין מענשען נישט, ער — בּאָריס גודעוויטש — אַ סוחר פערוואָי גילדי, אַ מענש פון אַ יאָהר פערציג, אַ סאָלידע פערמעגליכע פירמאַ, אַ מאַן פון אַ ווייב און אַ טאַטע פון צוויי כּמעט דערוואַקסענע טעכטער, איינע אינ'ם זיבּעבּעטען און איינע אינ'ם זעקסטען קלאַס. ער, זעהט איהר, מוז זיין און מוז בּליבּען סאָליד אויך ביי אַזאַ מין געשעפּט. ער טאָר נישט זיין שוליג. ווי עס זאָל נישט זיין שולדיג טאָר ער נישט זיין. דאָס איז שוין זיין פליכט קעגען פרוי און קינדער און קעגען זיין אייגענער

פירמא; עס איז זיין פליכט קעגען זיין שטעלונג אין דער געזעל-שאפט. אמת, ער האָט אפילו רחמנות אויף אזא אָרעם בעשעפעניש, ווי דאָס דאָזיגע מיידעל; און דערצו נאָך דאָס קינד — אָבער וועט האָט זי געהייסען זיין אזא נאר? פארוואָס איז זי נישט געקומען צו איהם? — ניין, קומען האָט זי נישט געקענט; ער האָט איהר אָנ-געזאָגט, אז ביי איהם אינדערהיים זאָל זי מיט איהם קיין עסקים נישט האָבען, אָבער גלאַט אזוי האָט זי דאָך געקענט זיך שוין אַנ-עצה געבען — פארוואָס האָט זי זיך נישט געזעהן מיט איהם און געזומען אַ ביסעל געלט? ניין, איהר וויל זיך אָבער בעסער עפענ-ליכע סקאַנדאַלען, פאר סקאַנדאַלען און סקאַנדאל-פראָצעסען און פאר מענשען, וועלכע ווילען דורכאויס סקאַנדאַל-פראָצעסען, האָט ער קיין מורא נישט. אויף אזעלכע מענשען טאָר אַנ'אנשטענדיגער מענש קיין רחמנות נישט האָבען...

אינ'ם געריכט. אין דער דריטער אָבטיילונג פון דער פאַלאַטא, איז היינט גאָר אַ קלייניער עולם, די געשוואורענע זיצען שוין אויף זיי-ערע ערטער, דער רעפערענט איז שוין ביי דער ארבייט, די אַדוואָקא-טען און די ריכטער גרייטען זיך, דער פראָקוראָר, אַ בלוט-יונגער מענש, טאַפט זיך אַלץ ביי די וואָנסעס, דער פרעדסעדאַטאל זעצט זיך גראָד אויף זיין אָרט. פון יענער זייט אָבגעטיילטען אָרט, וואו די ריכטער און געשוואורענע זיצען, איז אויך דער דיין, וועלכער איז יעדען טאָג דאָ, אום אָבצונעהמען שבועות, און נעבען איהם דער שמש. דער פרעד-סעדאַטאל, אַ הויכער, אַ דאַרער מיט לאַנגע, גרויע באַקענבאַרדען, האַלט אַקטען-פאַפיערען אין דער האַנד און וואָרטשעט פון זיי עפעס אַרויס, און מען הערט נישט קיין אייניג וואָרט. פלוצלינג הויבט ער אָן, מיט אַ ענין און אויס בלויזער געוואונהייט, ווי פון אויסענוועניג אויסצו-רופען זיין ליסטע.

— גורעוויטש ברוך, אָן-זשע באָריס אָווסעיעוויטש גורעוויטש!

— דאָ!

— מוטערפערעל רבקה, טאַ-זשע רעגינאַ מאָיסעוונאַ מוטערפערעל!

אַ קליין מיידעל, לויט'ן אויסזעהן איינע פון קוים פופצעהן יאָהר, מיט אַ בלאַס פנים און אַראָבגעלאָזטע אויגען, מיט אַנ'איינגעבויגענעם

רוקען אוּן נישט שׂהן, האָט עפּעס ווי געצענטפערט; אָבער קיין מצנש האָט נישט געהערט.

— רבקה, טאַ-זשע רעגינאַ מאָיסעיעווונאַ מוטערפערעל — האָט דער פּרעזעסדאַטעל נאָכאַמאָל איבערגעחזרט.

— איך! — האָט דאָס מיידעל, דאָסמאָל עפּעס דייטליכער, געצענטפערט אוּן האָט אויפגעהויבען איהרע אויגען. די אויגען זענען געווען שׂהן, אוּן אויך די ליפּען.

אין דער זעלבער מינוט איז אויפגעשטאַנען יעפּים מיראָנאָוויטש קאָהן, אַ ווינקעל-אַדוואָקאַט אוּן איז צוגעגאַנגען צום טיש אוּן האָט דערלאַנגט זיין „דאָוויערנאָסט" אַלס אַדוואָקאַט פּוּן רעגינאַ מוטערפערעל. דער פּרעזעסדאַטעל האָט זיך געוועדעט צו גורעוויטש'ן מיט דער פּראַגע, אויב ער ווייל אין זיין „דיעלאָ" אַליין רעדען אָדער ער שטעלט אַ פּערטרעטער. גורעוויטש האָט אויפ'ן קוּל געשמייכעלט. ביי אַזאַ קלייניגקייט דאַרף ער קיינעמס הילף נישט; ער וויל אַליין פּערטיידיגען.

דאָס געריכט האָט זיך גענומען צו עטליכע פּראָמעליטעטען. די שבועה אָבּגענומען האָט מען בעשטימט אויף שפּעטער, וועלן עס וועט זיין נויטיג. דער רעפּערענט האָט אין קורצען רעפּעריט דעם פּראָצעס: אַנ'אייגפּאַכער „אַלימענטען-פּראָצעס":

„די אונפּערהייראַטע אוּן מיגדעריהריגע רבקה, טאַ-זשע רעגינאַ מאָיסעיעווונאַ מוטערפערעל, וואוינט זינט דעם 17-טען פעוראַל 1904 אויף קראָטאַ גאַס נומער 42, וואוינונג 3. די וואוינונג האָט געדונגען פאַר איהר ברוּך אָווסעיעוויטש גורעוויטש. דאָ האָט געפעלגט דער דערמאָנטער פּוּן צייט צו צייט צו איהר קומען"...

דער רעפּערענט האָט געמאַכט אַ פויזע. דאָס ביסעל פּובליקום האָט אָנגעהויבען צו שפּיצען די אויערען. אַה, אַנ'אינטערעסאַנטער פאַל! די עטליכע פרויען, וועלכע זענען דאָרט געווען, אוּן הויפּטזעכליך די מיידלעך, האָבען זיך אָנגעהויבען נעהנטער צוצוּרוקען אוּן די באַקען האָבען אָנגעהויבען גליהען אוּן די אויגען פינקלען. דער רעפּערענט האָט ווייטער געלייענט:

„דעם 24-טען נאָיאַבר 1904 האָט די אונפּערהייראַטע רבקה מוטערפערעל געבוירען אַ קינד. לויט איהרע ערקלערונגען, איז דאָס קינד פּוּן ברוּך גורעוויטש. זינט דעמסמאָל אָבער האָט ברוּך גורעוויטש אויפ-

געהערט זיך צו ווייזען ביי דער רבקה מוטערפערעל. רבקה מוטערפע־
רעל האָט געוואַרט אוּן געוואַרט, אפשר וועט ברוך גורעוויטש זיך כאָטש
נאָך דערמאָהנען אָן זיין פליכט אוּן וועט איהר געבען מיטלען צום לע־
בען פאַר זיך אוּן פאַר דעם קינד, וועלכעס איז, ווי זי זאָגט, זיין קינד.
ענדליך, איינזעהענדיג, אַז דער פאָטער דערמאָהנט זיך נישט אָן זיינע
פליכטען, האָט זי זיך ענטשלאָסען צו זוכען איהרע רעכט דורך דעם
געריכט. זי פערלאַנגט פון ברוך גורעוויטש, ער זאָל איהר צאָהלען די
סומע פון 48 רובעל מאָנאַטליך, וואָס זי דאַרף צום לעבען פאַר זיך
אוּן דעם קינד".

אַלע האָבען געקוקט אויף באָריס גורעוויטש. באָריס גורעוויטש
איז געשטאַנען לייכט אוּן רוהיג אוּן האָט זיך געשפיעלט מיט איין
האַנד מיט דעם גאָלדענעם קייטעלע פון זייגערעל אוּן מיט דער אַנ־
דערער האָט ער זיך געדרעהט דעם איינעם שפיץ פון די וואָנסעס. אויף
זיין פנים האָט אַרומשפאַצירט אַ שמייכעל.

— אָנגעקלאָגטער! — האָט זיך דער פרעדסעדאַטעל געוועגדעט צו
אים — איהר זענט זיך מודה אין אייער שולד?

אַלע האָבען געקוקט אויף דעם אָנגעקלאָגטען. רעגינאַ איז נע־
שטאַנען מיט אַראָבגעלאָזענע אויגען. זי האָט גראָד אין דער דאָזיגער
מינוט געהאַט פערגעסען, וואו זי איז אוּן האָט געטראכט פון איהר
קינד. הינטער דעם אויערעל פון קינד האָט זיך נעכטען געוויזען אַרויט
בלעטערעל. מען דאַרף נעהמען דערצו עפעס אַ זאַלב.

— ניין! — האָט באָריס גורעוויטש שאַרף אוּן הויך געענטפערט —
איך בין מיך נישט מודה אין דער שולד!

רעגינאַ האָט נישט ווילענדיג אויפגעהויבען דעם קאָפּ. זי האָט
נאָך גאָרנישט בעגריפען, וואָס עס טהוט זיך דאָ, דער „ניין" איז איהר
נישט געגאַנגען אין קאָפּ אַריין.

עס האָט געראַדט דער פרעדסעדאַטעל. עס האָט געראַדט דער ווינ־
קעל־אַדוואָקאַט יעפים מיראָנאָוויטש קאָהן. עס האָט זיך אָנגעהויבען
אנ׳אַהין־אוּן אַהער־פרעגען, אוּם צו כאַפען דעם אָנגעקלאָגטען אויף
דער וועגדקע. גורעוויטש איז געבליבען ביי דאָס זייניגע: דאָס קינד
איז נישט פון איהם אוּן איבערהויפט קען ער נישט די קלעגערין, ער
קען זי נאָר פון זעהן, ווייל זי האָט אַ געוויסע צייט געגעהט פאַר זיין

פרוי וועש. ערשט דאָ האָט רעגינאַ אָנגעהויבען צו בעגרייפען, וואָס עס טהוט זיך. אַזעלכעס האָט זי נישט געגלויבט. דאָס איז איהר קיינמאָל גאָרנישט געקומען אין קאָפּ אַריין, אַז עס איז נאָך פאַרהאַן גאָר אַזאַ מענליכקייט. ס׳טייטש, אָבער דאָס קינד איז דאָך זיין?! ער איז דאָך אַ טאַטע! און ווי קען דאָס אַ מענש, וועלכער האָט זי אַזוי ליעב געהאַט אוּן האָט איהר אַלעמאָל צוגעזאָגט הרים וגבעות?! — דער קאָפּ איז איהר פלוצלינג שטיל געשטאַנען, זי האָט געטראַכט, אַז זי פאַלט אוּם.

דער פרעדסעדאַטעל אַליין האָט זיך אָנגעהויבען לעבהאַפטער צו אינטערעסירען מיט דער זאַך. ער איז ביי זיך אין האַרצען געווען אי־בערצייגט, אַז דאָס דאָזיגע מיידעל איז פערפיהרט געוואָרען פון אָט דעם דאָזיגען מענשען. נישקשה, ער, דער פרעדסעדאַטעל האָט גענוג איבונג אין אויספֿאָרשען, אוּן ער האָט אָנגעהויבען טויזענד פראַגען צו שטעלען. ער וועט שוין צַרויסקריגען דעם אמת. גוּרעוויטש איז אָבער אַלץ געבליבען ביי דאָס זייניגע: עס איז זאָגאָר אַ ליגען, אַז ער האָט געדונגען פאַר איהר די וואוינונג. אַדרבא, זאָל מען דעם קאָנטראַקט נאָכ־קוקען — זי מוז דאָך האָבען אַ קאָנטראַקט — אוּן מען זאָל זעהן. רע־גינא איז פערציטערט געבליבען. אמת, די וואוינונג האָט זי געדונגען אויף איהר אייגענעם נאָמען; ער האָט עפעס געזאָגט, אַז עס פּאַסט נישט פאַר איהם.

עס האָט אָנגעהויבען יעפים מיראָנאָוויטש קאָהן צו שטעלען אַ גאַנצע רייהע פוּן פראַגען דעם אָנגעקלאָגטען:

— וועלכן איז ער געווען צום לעצטען מאָל אינ׳ם הויז נומער 42 אויף קראָטאַ־גאַס?

— נעכטען, אוּן אויך היינט וועט ער דאָרט זיין אוּן אויך מאָר־גען (אַלע לאַכען), דען אינ׳ם דאָזיגען הויז וואוינט אַ סוחר, מיט וועלכען ער האָט עסקים.

— פאַרוואָס האָט דער אָנגעקלאָגטער געזאָגט איינמאָל דעם סטרוזש פוּנ׳ם הויז, אוּן האָט איהם דערביי געגעבען 20 קאָפּיקעס, אַז וועלן מען וועט פרעגען, זאָל ער נישט זאָגען, אַז ער איז אַריינגעגאַנגען אין דעם דאָזיגען הויז?

— ווייל ער האָט קיין פאַספּאָרט נישט געהאַט ביי זיך, אוּן גראָד איז פאָליציי פאַרבייגעגאַנגען אויף דער גאַס (אַלע צעלאַכען זיך).

— פון וואַנען האָט אנ׳אָרים מיידעלע געהאַט מיטלען אויסצוהאַלטען אַ וואוינונג פון דריי צימערן מיט אַ קיך?

— מסתּם האָט עפעס אייניער, אַ בעלן פון מיידלעך, דאָס געלד דערצו גענעבען (דאָס פובליקום צעלאַכט זיך). איבריגענס איז דאָס נישט זיין זאַך.

— איבריגענס — האָט ער וויטער געזאָגט — קען מען שוין די טאַקטיק פון די דאָזיגע מיידלעך: זיי קלויבען זיך אויס פאַר אַ קרבן אַנ׳אָנאַנגעהענעם מענש פון דער געזעלשאַפט אַרויס, געוועהנלעך אנ׳אָנאַנגעהענעם פאַמיליען־פאָטער מיט אַ געוויסער געזעלשאַפטליכער שטעלונג, כדי איהם צו עקספלואַטירען אוין געלד צו ציהען פון איהם. געוויסע מיידלעך, מיט דער הילף פון געוויסע מענשען (גוּרעוויטש קוקט אַהין צו יעפים מיראָנאָוויטש קאָהן), האָבען זיך דאָס געמאַכט פאַר אַ פרנסה. אייגענטליך האָט דאָס געזעץ געדאַרפט שיצען דעם אָנשטענדיגען בירגער פאַר אַזעלכע בעלעסטיגונגען. יעדער פון דעם געריכט אַליין איז נישט זיכער פאַר אַזאַ בלבול...

רעגינא איז געשטאַנען און איהר גאַנצער קלייַנער קערפער האָט געציטערט: עס איז איהר מאָדנע קאַלט געוועזן. דאָס איז איהר די גאַנצע צייט גאָרנישט געקומען אין קאָפ אַריין, זי האָט גאָרנישט געוואוסט, אַז אויך אַזעלכעס איז מעגליך. זי האָט אויפגעהויבען דעם קאָפ און איהרע אויגען האָבען געבליצט.

— קוק מיר גליך אין די אויגען אַריין... — האָט זי אָנגעהויבען צום ערשטען מאָל צו רעדען און האָט זיך גצוועזדעט צו באָריס גורעוויטש׳ן.

— איך בעט דעם פרעדסעדאַטעל — האָט באָריס גורעוויטש געזאָגט — מיך צו שיצען פאַר בעליידיגונגען. עס איז נישט פאַר מיין כבוד און איך קען עס נישט ערלויבען, אַז די ערשטע בעסטע פון גאַס אַראָב זאָל מיך דוצען.

— איך בעט איי ך, האָט רעגינאַ זיך אויגענבליקליך פערבעסערט — קוקט מיר גליך אין די אויגען אַריין און זאָגט מיר: צי איז דאָס גאַנצע...

זי האָט זיך פלוצלינג אָבגעשטעלט און האָט נישט געקענט ווייטער רעדען. זי האָט פאַר צו גרויסער אויפרעגונג נישט געוואוסט, וואָס

זי זאָל זאָגען. אַלץ האָט זי איהם געוואָלט זאָגען מיט איינמאָל — אוּן האָט נישט געקענט. זי האָט זיך פלוצלינג שטאַרק צעווויינט.

דער פרעדסעדאַטעל האָט געוועדט. יעפים מיראָנאָוויטש האָט געוועדט. פלוצלינג האָט דער „טאָווארישטש-פראָקוראָר" זיך צוגעבויגען צום פרעדסעדאַטעל צום אויער אוּן האָט עפעס געזאָגט, אוּן דאַן האָט ער געפרוּבט רעדען מיט דעם אָנגעקלאָגטען. אַלץ אומזיסט, דער אָנגע-קלאָגטער איז געבליבען בייַ דאָס זייניגע: אַ בלבול. די „דאָזיגע לייט" האָבען אייגענטליך געזאָלט ווערען בעשטראָפט פאַר אַזעלכע בלבולים. „קלעוועטע", דיפאַמאַציע, אַ שם-רע. אַ פרנסה איז עס...

רעגינאַ איז געשטאַנען מיט אַנ'אַראָבגעלאָזענעם קאָפ ווי פערשטיי-נערט. זי האָט זיך מעהר גאָרנישט אויפגעהערט.

געשעפטסמעסיג האָט זיך דאָס געריכט געזומען פטר'ן די נויטיגע פאָרמאַליטעטען. דער אָנגעקלאָגטער האָט צו שווערען אויף דעם, וואָס ער זאָגט. דער דיין האָט זיך אויפגעהויבען. דער שמש האָט צוגעגרייט אַ קלייַן ספר-תּורה'לע. באָריס גודעוויטש איז געשטאַנען אוּן די רויטע באַקען האָבען אוימגעזעהען זעהר צופריעדען.

עס הויבט זיך אָן די פאָרמאַליטעט פוּן דער שבועה.

רעגינא איז געשטאַנען אוּן איהר גאַנץ לייב האָט איהר געציטערט. זי גצדענקט: זי איז נאָך אַ קלייַן קינד געוועזן, דאָ האָט נטע פאָטשטער בייַ זיי אין דער גאַס אין קלייַנעם שטעדטעל צמוזט שווערען אין שוהל. די גאַנצע גאַס איז געלאָפען. אויף זי האָט זיך געשטופט מיט אין שוהל אַרייַן. שוואַרצע לייכט האָבען געברענט. וואָס דאָרט האָט זיך אָבגעטהוּן וווייסט זי נישט. נאָר נטע פאָטשטער איז געשטאָרבען אין יענעם יאָהר. עס גאהט איהר אַריבער אַ גרויל איבער אַלע איהרע ביינער. רבוֹנו של עוֹלם, נאָר נישט שווערען! צו וואָס נאָך אַ פאַלשע שבועה.

דער שמש איז צוגעגאַנגען מיט דעם ספר-תּורה'לע צום אָנגע-קלאָגטען. דער דיין האָט דעם אָנגעקלאָגטען אויפמערקזאַם געמאַכט דע-רויף, אַז ער האָט אָנצוטהוּן אַ היטעל אויפ'ן קאָפ.

— ניין! — האָט רעגינאַ פלוצלינג אויסגעשריגען — זאָל ער נאָר נישט שווערען! ס'טייטש בייַ אַ ספר-תּורה?...

אַלע האָבען זיך אומגעקוקט.

— זאָל ער מיר געבען כאָטש צוואנציג רובעל אַ חודש... איך וויל דאָך אַרבייטען...

באָריס גוּרעוויטש האָט זיך אָנגעטהון זיין הוט.

— זאָל ער געבען כאָטש פאַר'ן קינד צעהן רובעל! זאָל ער געבען פינף!—ס'טייטש ביי אַ ספר-תּורה?! איך וויל נישט, ער זאָל ביי אַ ספר-תּורה שוועכען!

דער פּרעזעסאַטעל האָט צוגערופען דעם אָנגעקלאָגטען נעהנטער צו זיך אוּן האָט אָנגעהויבען צו איהם רעדען מיט אַ האַלבער שטימע. עס האַנדעלט זיך דאָך אייגענטליך נאָר וועגען אַ קליניגקייט. דאַן האָט יעפים מיראָנאָוויטש זיך געוּמעגן מיט איהם פּריוואַט צו רעדען אוּן צו פּועלען וואָס עס איז. באָריס גוּרעוויטש האָט געוּמעגן דאָס ספר-תּורה'לע אין האַנד אַריין. ער איז אַ מינוט לאַנג שטיל געשטאַנען. ער טאָר דאָך נישט זיין שוּלדיג. דאָס איז שוין זיין פליכט קעגען זיין סאָלידער פירמאַ אוּן זיין שטעלונג אין דער געזעלשאַפט.

— איך וויל קיין אייניציגע קאָפּיקע נישט מעהר! איך נעהם צוריק מיין גאַנצע בעשולדיגונג!—האָט דאָס מיידעל אויסגערופען. איהר שטימע האָט געציטערט.

די לעצטע פוּן די פּאַרמאַליטעטען איז שנעל געפּטר'ט געוואָרען. צעהן מינוט שפּעטער איז קיינער פוּן די פּאַרטייען נישט מעהר געווען אינ'ם זאַל. אויך אַ גרויסער טייל פּוב'ם עוֹלם איז זיך פוּנאַנדערגעגאַנגען.

באָריס אָוועסיעוויטש גוּרעוויטש איז נישט מעהר געגאַנגען אין זיין קאַנטאָר אַריין, נאָר גלייך אַרויף צו זיך אין דער היים. זיין פּרוי האָט איהם געגעבען אַ קליינעם פסק: ער האָט זיך נעמליך מיט צוועלף מינוט היינט פערשפעטיגט צום מיטאָג. באָריס גוּרעוויטש האָט גאַנאַנט געקושט זיין פּרוי אויפ'ן שטערען.

ווי איך האָב זיך אַליין אַ „פּאָגראָם" געמאַכט

עס לעבט זענען יענע צייטען געווען – דערצעהלט אונז זלמן דער מלמד – אוּן דער מענש, וועלכער האָט געלעבט אין זיי, וועט זיי קיינמאָל נישט פערגעסען. מען ווערט גרייז גרוי אוּן מען פערגעסט אַזעלכע זאַכען נישט מעהר; מען ווערט אַלט ווי מתושלח אוּן עס מעקען זיך אַזעלכע סצענעס נישט מעהר אָב פוּן פּאַר די אויגען. אַזעלכע צייטען – פערשטעהט זיך – איז גאָר אוּנמעגלִיך, אַז זיי זאָלען זיך אַמאָל נאָך אוּמקעהרען; די וועלט – פערשטעהט זיך – האָט זיך געביטען, אוּן דאָס וואָס איז געווען, וועט מעהר שוין נישט זיין. אפשר דאָרט ערגעץ־עפּעס אין אַ ווייטער מדינה, הינטער די הרי־חושך; אפשר צווישען די ווילדע מענשען ערגעץ־עפּעס אין אַ מדבר קען זיך נאָך אַזעלכעס טרעפען, אוּן דעמאָלט וועלען אַלע גרויסע גאַזעטען מאַכען אַ געוואַלד, אַז די וועלט וועט זיך שאָקלען, אוּן די לעזער וועלען לעזען אוּן וועלען נישט גלויבען, אוּן די אַלטע ווייבער וועלען זיצען מיט'ן זאָק אין דער האַנד אוּן וועלען דערצעהלען, איינע דער אַנדערער יענע וואונדערליכע „אויסגעטראַכטע" מעשיות – אָבער נישט ביי אונז אוּן אין אונזער צייט! דעריבער, איהר יונגע לייט, וועלכע איהר האָט דאָס נישט מיט אייערע אויגען געזעהען, איהר קענט עס גאָרנישט גלויבען; אָבער איך, איך האָב עס געזעהן אוּן געפיהלט אוּן דורכגעלעבט אוּן נישט א י י ן מינוט נאָך זענען יענע סצענעס פערשוואונדען מיר פוּן פּאַר מיינע אויגען. עס זענען דאָך שוין מעהר ווי צוואַנציג יאָהר אַוועק פוּן דעמסמאָל ביז היינט – אוּן פאָרט, אַזוי באַלד ווי איך זיץ אַליין פאַרנאַכט אין דער טונקעל־שעה אוּן פערמאַך די אויגען אוּן לעג אַרויף מיין האַנד אויף זיי, דאָ זעה איך באַלד ווידער פּאַר מיר אַלץ, אַלץ...

אין „חדר" בין איך געזעסען דענסמאָל ביי דער אַרבייט, ווי געווען־ליך — איהר קענט דאָך מיין חדר? עטלעכע ספרים, אַ טיש אויף צוויי בענקלעך, אַ באַנק אויף דרייַ שטוהלען, אַ מצשענער הענג־לייכטער מיט פינף רצהרען; אויפן קאָמין שטענען צוויי־דרייַ טע־לער אויף צוויי־דרייַ טעפּ; בייַם קאָמין שטעהט דאָס וויגעל פאַר־קינד, אויף נעגעל אָן דער וואַנד הענגען טלית אויף תפילין אויף די עטלעכע בגדים, וועלכע מיר האָבען — דאָס אִיז דער גאַנצער חדר.

פלוצלינג הערט זיך פּויק וייטען אַ וואויִדערליך גערויש, בעהאַל־טען אויף פערשטיקט אויף וי אַ וייט וואַסער שטורעמט דורך עפּעס דורך. אפשר איז די וויסעל פלוצלינג געשטיגען, אויף דאָס וואַסער רוישט אויף פלייצט אויף גיסט זיך. אָבער מיין געסעל, וואו איך וואוין, איז וויט פּון דער וויסעל! דאָס ערויש וועלט שטאַרקער, וועלט נאָהענטער — אין פלוצלינג הערט זיך אויך אַ געפייף, אַ געשריי, אַ געטומל.

„מען הרג׳עט יודען!" — הער איך זאָגען, אויף איך וויס נישט פּון וועמען. איך האָב קיינעם נישט געזעהן, אויף האָב נאָר געהערט.

אַ מין שווערער וואָלקען פערדעקט א י י ן מינוט דעם ליכטיגען טאָג, אויף נאָך דעם וואָלקען — אַ שטויב, אויף נאָך דעם שטויב — אַ שניי. אָבער וואויִדערליך! דער טאָג איז דאָך אַ קלאָרער געווען אויף געשנייט האָט דענסמאָל גאָרנישט. פלוצלינג קומען פּון דער דזיקא־גאַס אַ סך פּעדערען צו פליהען אויף לאָזען זיך אַראָב אויף די וואָלינסקא־גאַס, דאָרט וואו איך וואוין, אויף באַלד וועלט אַ גאַנצער בארג פּון פע־דערען אויף דער ערד.

„די יודען שעכט מען אויס! אויף גרז׳יבאָווסקא אויף גרז׳יבאָוו אויף טוואַרדא האָט מען שוין אַלע אויסגעשאָכטען, אַז ס׳איז קיין איינציגער נישט לעבעדיג געבליבען!" — איך וויס נישט, ווער עס האָט געריפט. איך האָב קיין מענשען נישט געזעהן אויף נאָר אַ קול האָב איך געהערט.

בייַ דער „נייער וועלט" האָט עס זיך אָנגעהויבען, ביי דער קא־טולישער קירכע, אויף פּון דאָרט האָט עס פערפלייצט אַלע יודישע גא־סען, רעכטס אויף לינקס. פּון א י י ן זייט הערט מען די פינסטערע בשו־רות פּון מאַריאַנסקא אויף באַגנא אויף שליסקא אויף די גאַסען אַרום, אויף פּון דער צווייטער זייט קומען די קולות פּון קאַרמעליצקא אויף דזיעלנא

און נאָוואָליפקי און די אַנדערע נאָהנטע גאַסען. דאָס בלוט אין די אָדערען הויבט אָן געריגען צו ווערען.

פלוצלינג הער איך, אַז מיר דאָ, אויף א ו נ ז ע ר ע גאַסען אַרום, האָבען זיך נישט וואָס צו שרעקען. די יודען אויף אונזערע גאַסען האָבען זיך צוזאַמענגענומען, מיט שטעקענס און מיט אייזענס אין די הענד, און זענען גרייט מלחמה צו האַלטען און די רוצחים נישט אַרייננצולאָזען.

אָבער דאָס איז פאַלש געווען. פון עק געגנשא הערט מען דעם שרעקליכען רעש: מען ברעכט די שויבען אין די פענסטער, מען צעשמעטערט די מעבעל, מען צעטראָגט די קראָמען.

איך פערגעב'ע זיך אויף אין רגע אַרויס פאַר די טיר און קוק.

זעקס אָדער אַכט ווילד אויסזעהנדיגע יונגען בעלאַגערען די קראָם פון נפתלי לפידות און האַקען-אויף מיט הענק די טירען. באַלד פליהען פון דאָרט אַרויס גאַנצע שטיקער זיידענס, אַטלאַס און סאַמעט. איינע, אַ פרשפור'טע פרוי, וועלכע קען זיך קוים אויף די פיס האַלטען, הויבט-אויף פון דער ערד פערשידענע קלייד-זאַכען און טהוט זיך אָן אין קלייד איבער דעם צווייטען.

אַנטקעגען ביי ראובן מאַרגאָלין וואַרפט מען אַראָב דורך דעם פענסטער פון צווייטען שטאָק אַ פּאָרטעפיאַן. דער פּאָרטעפיאַן צעברעכט זיך אויף שטיקער. שטיקער פאַלען אויף די פיס פון צוויי יונגען, וועלכע שטעהען אונטען. באַלד פליהט פון אויבען אַראָב אויך אַ שפיגעל אין אַ גאָלדענער ראַהם, און באַלד דערויף — וואַנד-בילדער מיט אייל געמאָלט.

ביי מרדכי דעם שענקער האָבען זיי געעפענט די קראַנען פון די פעסער, און דער בראָנפען גיסט זיך אין שטראָמען אויף די גאַס אַרויס. דער עולם איז ווילד און משוגע און ווי די חיות רעות. מענער און פרויען שעפען מיט די הויל הענד דעם בראָנפען.

פאַר'ן בית-מדרש'ל אין ר' אפרים חסיד'ס הויף שטעהט דער שמש, אין טלית און תפילין אָנגעטהון, און ראַנגלט זיך מיט דעם וויילדען עולם אין וויל זיי נישט אַרייננלאָזען אין דעם מקום קדוש. אַ מינוט שפעטער שטעהט ער שוין נישט מעהר, נאָר ער ליגט אויף דער ערד אַנ'-אויסגעצויגענער. באַלד דערויף פליהען צעריסענע שטיקער ספרי-תורות אַרויס אויף די גאַס.

וואָס איז דאָס אַזעלכעס? — פּון דעם פיערטען שטאָק, דורך דעם פענסטער בײַם עק גאַס, פּאַלט אַראָב אַ קינד אַ קלײנס אויף דער ערד און בלײַבט ליגען. אַ פּנים דאָס קינד איז נישט געווען געגוג פּאָרזיכטיג און איז געקראָכען אויף דעם פענסטער און איז אַראָבגעפּאַלען.

אויף יענער זײַט גאַס רינגלען אַרום אַ מחנה ווילדע יונגען אַ צוועלף-יעהריג יודיש מיידעל. דאָס מיידעל שרייט געוואַלד — דאָס בלוט ווערט מיר פערקיהלט אין אַלע אברים. אַזוי אַ געוואַלד-געשריי האָב איך זוים ערשטען מאָל אין מיין לעבען געהערט.

און פּלוצלינג זעהט זיך אַ שטראַהל פון פייער. אַ קראָם שטעהט אין פלאַמען.

און איך לויף און איך אייל און איך קום צוריק אין מיין חדר אַריין. אָבער יענע סצענעס, וועלכע איך האָב געזעהן, יאָגען מיך נאָך; וואו איך שטעה, שטעהען אויך זיי פאַר מיינע אויגען. א י י ן מינוט שפּעטער שטעה איך שוין ווידער אויף דער גאַס. די אונרוהיגקייט לאָזט מיך נישט איינזיצען אין מיין שטוב.

הערען הער איך, אַז מאָרגען פריה הויבט זיך אָן דאָס אומגליק אויך בײַ אונז אין א ו נ ז ע ר גאַס.

און אײַביג ווען איך זאָל לעבען — יענע נאַכט וועל איך נישט מעהר פערגעסען! זעהט איהר, קינדערלעך, די דאָזיגע ווייסע האָר אויף מיין קאָפּ, וועלכע איהר זעהט, זענען דענסמאָל נאָך נישט ווייס געווען, נאָר שוואַרץ, אָבער אין יענער נאַכט זענען זיי מיר פּלוצלינג בלייך געוואָרען און איך אַליין בין געוואָרען אַנ'אַלטער מאַן.

איך האָב „על חטא", איך האָב „וידוי" געזאָגט — אָבער מעשה-שטן: איך האָב אפשר צוהן מאָל אָנגעהויבען און אַלץ נישט געענדיגט. אַ פּנים מיינע געדאַנקען זענען מיר דענסמאָל נישט גאָר אינגאַנצען קלאָר געווען. איך געדענק נאָר איינס: איך בין געזעסען אויף דער באַנק און האָב געטראַכט און געטראַכט; איך האָב זיך געפרעגט איינמאָל און צוויימאָל און הונדערטמאָל: רבונו של עולם! פאַרוואָס קומט דאָס אונז אַזעלכעס? — פּלוצלינג פאַלט מיר איין, אַז זיי זאָגען: וויל מיר זענען אַזעלכע, וועלכע זויגען אויס בײַ אַלעמען דאָס בלוט. אָבער דאָס איז דאָך נישט אמת, גלויבט מיר אויף נאמנות, אַז דאָס איז נישט אמת! וען איך וואָלט וויסען, וואו זיי געפינען זיך, וואָלט איך

אַהין צו זיי אוּן וואָלט רעדען מיט זיי — סוף־כּל־סוף זענען עס דאָך מענשען אוּן האָבען אַ געהירן אין קאָפּ — אוּן איך וואָלט זיי זאָגען אוּן וואָלט זיי אויסווייזען, אַז איך, זלמן דער מלמד, זויג כּלל וכּלל נישט אויס ביי זיי דאָס בלוט. מישטיינס געזאָגט, זלמן, די יניקה אינ־גאַנצען, וועלכע דו האָסט!

איך שטרעק אויס די האַנד אוּן נעהם .מיר מיין טלית אוּן תפילין. אַ טלית קען קיינמאָל נישט שאָדען, אַז אַ יוד זאָל איהם האָבען אַלע מאָל גרייט; ווער ווייסט, וואָס קען זיין מאָרגען אוּן אויב ער וועט איהם נישט ברויכען צום לעצטען מאָל אוּן אויף אייביג.

איך געה־צו מיין ווייב אוּן צום קינד אין ויגעל אוּן הייס זיי זאָגען „וידוי". מיין הייסען איז אָבער געווען אינגאַנצען איבערייג. מיין ווייב אַ פּנים האָט נישט געוואַרט, ביז איך וועל איהר הייסען זאָגען „וידוי", אוּן האָט אַליין שוין געזאָגט די גאַנצע נאַכט אוּן איז נאָך יעצט נישט פאַרטיג געווען; אוּן דאָס קינד — איך האָב פערגעסען גע־האַט, אַז עס קען נאָך גאָרנישט רעדען.

אוּן איך נעהם אַלע טייערע זאַכען, וועלכע מיר פערמאָגען, אוּן גהה זיי בעהאַלטען אין דעם קעלער ביי אונז. אַז די נישט־גוטע וועלען קומען, מיט אונז זייערע „שטוקעס" צו טרייבען, טאָ זאָלען זיי וועניג־סטענס נישט טרייבען זייערע „שטוקעס" מיט דעם, וואָס איז אונז טייער אוּן הייליג. איך נעהם דאָס קינד אוּן דעם טלית־זאַק אוּן די חומשים אוּן דעם „אור זרוע", וועלכען איך האָב פוּן דעם זיידען עליו־השלום, אוּן דעם הדס פוּן דער הבדלה, וועלכען איך האָב בירושה פוּנ׳ם שווער עליו־השלום, אוּן דעם אייניציגען זילבערנעם לעפעל, וועלכען איך האָב דרשה־געשאַנק פוּן דעם פעטער, דעם גביר, זאָל לעבען, אוּן מיין ווייב רוף איך מיר, אוּן זיי אַלע וויל איך בעהאַלטען אונטען אין קעלער. וועניג־סטענס זאָל קיין סכנה נישט זיין מיט נפשות.

דאַן קוק איך מיך אום. די ערשטע שטראַהלען פוּן דעם פרישען טאָג בעווייזען זיך אין פענסטער. דאָס טישעל אוּן די באַנק אוּן די בע־טען אוּן די איבעריגע זאַכען שטעהטען שטיל יעדעס אויף זיין פלאַץ, אוּן וויסען גאָרנישט, וואָס וועט געשעהן מיט זיי אַ שעה, צוויי, דריי שעה שפעטער.

פלוצלינג, ווי איך קוק אַזוי אויף זיי, געהט מיר אַ וואונדערלי־

כער געדאַנק דורך דעם קאָפּ. נאָר גאָט אַליין האָט מיר דעם דאָזיגען געדאַנק איינגעגעבן!

און איך שטרעק אויס מיין האַנד צו די שויבן פון מיין פענסטער און צעברעך זיי אויף שטיקער און די קישענס און די דעקען נעהם איך פון די בעטן און צעריים זיי און ווארף ארויס די פעדערן אין גאַס אַריין, און דעם טיש נעהם איך אין די שטוהלען און די באַנק און צע־האַק זיי אוּן ווארף־ארויס די שטיקער אין גאַס אַריין, און די עטליכע טעלער נעהם איך אוּן די טעפ אוּן צעברעך זיי אוּן ווארף־ארויס די שארבענס אין גאַס אַריין. בקיצור, איך האָב אַליין גצמאַכט דעם „פאַר־ראָם" ביי מיר אין מיין שטוב.

און ווען די חברה ווען שפעטער פאַרביי פאַר דעם הויז אוּן ווען זעהן די פעדערן אויף דער גאַס אוּן די צעבראָכענע שטיקער אוּן די שארבענס, ווען זי מיינען, אַז דער עולם איז ביי מיר שוין איינמאָל געווען, אוּן ווען נישט מעהר אַריין אין הויז אינעווענינ צו מיר. אַ גוי מעג מען אָבנאַרען!

נאָר אַזוי האָב איך מיר געראַטעוועט מיין נפש אוּן דאָס נפש פון ווייב אוּן קינד אוּן די חומשים אוּן די תפילין.

איך ווייס: איהר, יונגעלייט, ווען איהר האָט דאָס אַלץ נישט מיט אייערע אויגען געזעהן, איהר ווען עס נישט גלויבען. אָבער איך, ווָאס איך האָב עס געזעהן, מיר פערשווינדען יענע סצענעס נישט פון פאַר די אויגען ביז צום היינטיגען טאָג. ווען איך זיץ אַליין א י י ן מינוט לאַנג פאַרנאַכט אין דער טונקעל־שעה אוּן האַלט פערמאַכט מיינע אויגען אוּן לעג אַרויף אויף זיי מיין האַנד, זעה איך אַלץ, אַלץ נאָך יעצט...

הַ רְ יִ אַ תּ

„— — הערר אוּן מאַדאַם איזידאָר זאַבלודאָווסקי האָבען די עהרע, צוּ בעטען זי צוּ דער חופּה פּוּן זייער טאָכטער רעגינאַ מיט דעם באַנקירס-זוהן הערר סטאַניסלאַוו זילבערבערג, וועלכע ווערט פּאָרקוּמען פּרייטאָג דעם 11-טען אַפּריל, פּונקט האַלב 1 מיטאָג, אין דער סינאַגאָגע אויף טלאָמאַצקע.

„האַלב 2 — אַ פּריהשטיק אַ לאַ פּוּרשעט אין רעסטאָראַן „בריסטאָל".

„וואַרשאָ אין מערץ, 1902."

*

אויף טלאָמאַצקע, פּאַר דער סינאַגאָגע, פּוּן דעם אייגעם עק ביז צוּם צווייטען, שטעהט אַ בּרייטע אוּן לאַנגע ציילּ פּוּן פּראַכטפּולע קאַרעטעס. דאָס זילבערנע בעשלאָג גלאַנצט אַראָב פּוּן די שוואַרצע קאָטשען, די קוטשער זענען אָנגעטהוּן אין לייוועען מיט גאָלדענע טרעסען. די פּערד טוּפּען אוּנגעדולדיג מיט די פיס. אַ פּאָלק פּוּן הוּנדערטער מענשען שטעהט איבער דער גאַנצער גאַס אוּן שטוּפּט זיך ביז צוּ די טרעפּען פּוּן דער סינאַגאָגע אוּן ווערט נישט אַריינגעלאָזען.

עס איז אַ טאָג פּוּן זוּן אוּן פּוּן רעגען צוזאַמען. צוויי, דריי מינוט בעווייזט זיך די זוּן אוּן שטעכט אין די אויגען אוּן אַלץ אַרוּם גלאַנצט, אוּן צוויי, דריי מינוט לאָזט זיך אַראָב אַ דינער וואַרימער שפּריי-רעגען אוּן הערט פּלוצלינג ווידער אויף — דערנאָך בעווייזט זיך אויפֿן הימעל אַ נישט גאַנץ דוּרכזיכטיגער רעגענבויגען.

פּוּן מינוט צוּ מינוט קוּמט אָנגעשטוּרמט אַ נייע קאַרעטע. דער קוטשער שפּרינגט אַראָב פּוּן דער קעלניע, רייסט-אויף דעם שלאָג אוּן

הערר אוּן דאַמע שטייגען אויס אוּן אייליען אַרויף אויף די טרעפ פוּן דער סינאַגאָגע.

אינעווניג, אין דער סינאַגאָגע, איז אויסגעגאָסען אַ האַלבע טונקעלקייט: אַ צוזאַמענמיש פוּן אַ צוריקגעהאַלטען טאָג-ליכט מיט ליכט פוּן די לאָמפּען. דורך די הויכע פענסטער מיט בעמאָלטע שויבען ברעכען אַריין פוּן אויבען באַלכסון׳דיגע זיילען פוּן ליכט-שטויב, ווי דורכזיכטיגע וואָלקען, אין וועלכע מען קען צעהאַלטן יעדעס שטויבעלע בזונדער. אינ׳ם גאַנצען הויז פיהלט זיך עפּעס אַ שטילקייט אוּן אַ הייליגקייט. פוּן הינטער יעדער זייל אוּן פוּן יעדעןווינקעלע אוּן פוּן הינטער יעדען קלייד אוּן נעבען יעדער רעהר פוּן אַ לאָמפּ אָטעמט עפּעס אַ מין הייליגעס אוּן יום-טוב׳דיגעס.

אוּן גלאַנצענדיגע אויגען אוּן גלאַנצענדיגע בריליאַנטען אוּן גלאַנצענדיגע צילינדערס אומעטום, וואוּ דאָס אויג קעהרט זיך. די ווייסע, בליצענדיגע מאַנישקעס פערשפרייטען אַ ליעבליכען, ווייכען ריח. די פּרויען אוּן די פרייליינס זענען אינגעטונקען אין זיידענס אוּן אין שפּיצען, געהאַלטירט אוּן האַלטען בוקעטען אין דער האַנד. די עדעלשטיינער לייכטען אוּן בליצען פוּן זיערע קעפּ, אוּן פוּן די אויערען אַרויס אוּן פוּן די העלזער אַראָב. אַ מאָדנער, אייגענטימליכער ריח שפּירט זיך אומעטום: ווערַ-פּיאָלעט, גראַפּ-איפּעל אוּן העליאָטראָפּ-בלאַנק.

אונטער דער חופּה שטעהט דער חתן עטוואָס געבוקט, אַ מערקווירדיג הויכע געשטאַלט. דאָס פּליסעדיגע ליכט לעגט זיך גראָד אויף זיין פּנים. דאָס פּנים איז עטוואָס איינגעפאַלען אוּן געלבליך-אָבגעוועלקט אוּן זעהט אויס זעהר מאַט אוּן מיעד; עס שלאָגט זעהר שטאַרק אָב פוּן דער שניי-ווייסער ראַהם פוּן זיין העמד. זיין שוואַרצער צילינדער אויפ׳ן קאָפּ גלאַנצט, אָבער אונטער דעם צילינדער, אויף די ביידע שלייפען, זעהען זיך עטליכע גרויע האָר. ער שטעהט אוּן האַלט אין דער האַנד אַ זיידען טיכעל, אוּן אָפט טראָגט ער עס צוּ נאַכלעסיג צוּ זיין מויל; בעהאַלטענערהייט גענידט ער אַמאָל אַריין אין דעם טיכעל.

אוּן פאַר איהם די כּלה — אַ יונג, פּריש, זאַפּטיג מיידעל ווי דער פּריש-געפּאַלענער טוי: כּמעט נאָך אַ קינד אינגאַנצען. אין איהר גענשטאַלט גרייכט זי צוּ איהם נאָר ביז צוּ די אַקסלען. איהרע אויגען קוקען גלייך אוּן אָפּען צוּ איהם אַרויף פוּן הינטער דעם דעקטוך, אוּן די

אויגען לאַכען און זענען גרויס און נאַאיוו און פוּל נייגיריגקייט אוּן בעגעהרעניש — די אויגען פון אַ יונג, גלויביג קינד.

דער אָרגעל שפּיעלט אוּן לאָזט זיינע מערקווירדיגע טענער הערען: טיעפע, ערנסטע טענער, פוּל מיט הייליקייט.

אוּן ער, סטאַניסלאַוו זילבערבערג, שטעהט איינגעבויגען אוּן האָרכט. ער הערט די טענער אוּן שטרענגט זיך אָן, זיי צו לאָזען אייַנדרינגען אין זיך. אָך יאָ, אַ שפּהנער הייליגער כאָראַל! אוּן ער הויבט אָן מיטצוחלומ׳ען אוּן זיך צו לאָזען טראָגען אויף די כוואַליעס פון די בּרייט פּליסעדיגע טענער. פלוצלינג אָבער רייסט זיך איבער דער פּאָדעם אוּן ער שוועבט ווייטער, ווייטער, טיעפער, טיעפער, הערט אַלץ נאָר נאָך ווי אין חלום, אוּן דאַן הערט ער גאָרנישט מעהר, אוּן ער פערגעסט וואו ער איז אוּן אַלץ וואָס טהוט זיך דאָ אַרום איהם. אָט איז אַ חשבון: צוויימאָל הונדערט אוּן זעכציג טויזענד באַר. ביז יוני האָט ער כּמעט קיין שום צאָהלונג נישט. אמת, יוני וועט אַביסעל שווער זיין: אויף יעדען טאָג כּמעט אויסגעשטעלט. אָבער צוויימאָל הונדערט אוּן זעכציג טויזענד! אוּן חוץ דעם די היפּאָטעק אויף ווספוילנאַ-גאַס, אגב אויך די צוויי היפּאָטעקען אין פראַגא. חוץ מזה די ערשטע ראַטע צינזען, וועלכע ער האָט אָבצונעהמען אין מאַי. דאַכט זיך, דער טערמין איז דעם אַכטען. אַ שאָד וואָס ער קען נישט יעצט נאָכזעהן אין נאָטיץ-ביכעל. די היפּטזאַך, אַז ער מוז באַלד אָנהויבען דעם פּראָצעס מיט רעגינאַ׳ס ברידער וועגען דעם זיעבענטעל פון דער ירושה פון פעטער׳ס זייט...

פלוצלינג האָט ער זיך אויפגעכאַפט. דער אָרגעל האָט נאָך אַ טיעפען בּרייטען טאָן פלוצלינג אָבגעהאַקט.

אוּן דער קאַנטאָר אוּן דער כאָר ענטפערען, בעזונדערס זיס איז די דיסקאַנט-שטימע. אוּן זי, רעגינאַ, שטעהט מיט אַראָבגעלאָזענע אָפענע אויגען. כּמעט קען זי דאָס גאַנצע נישט פערשטעהן אוּן אַז דאָס אַלץ איז נישט נאָר אַ חלום! זי שפּירט אַ פיבער אין אַלע איהרע גלידער. אָט איז דער גרויסער סוד, אָט ליגט ער פאַר איהר. אַך, נאָר נאָך איין טאָג, איין וואָך. אין אַכט טאָג אַרום וועט זי שוין גאַנץ געווים זיין אַ „פרוי". אַ פרוי, אַ פרוי, אַ פרוי. אַ פרוי, וועלכע האָט אַ מאַן. אוּן זי ציטערט. ס׳איז גוט, וואָס אין פיער אוּן אַ האַלבער שעה פער-

לאָזען זיי וואַרשא אוּן פאָהרען. שווייצאַריען קען זי נישט לייִדען. אוּיך סטאַניסלאַוו לייִדט נישט שווייצאַריען. קיין איטאַליען קען שוין קיין שום אָרעמטליכער מענש היינט נישט מער פאָהרען; יעדער שניידער אוּן יעדער שוסטער פאָהרט שוין היינט קיין איטאַליען. בלייבט-איבער אַזוי־פיל וי שוועדען אוּן נאָרוועגען... אַך, וועַן דער דאָזיגער חודש וואָלט שוין זיין פאַרבייגעגאַנגען! וועַן זי וואָלט נאָר קענען היינט זיך אַהינלעגען שלאָפען אוּן אויפשטעהן אין אַ חודש אַרום! — — זי פיהלט, אַז זי טופּעט מיט איהר קלייַן פיסעלע אויף דער פּאָדלאָגע.

אוּן וויִדער הויבט דער אָרגעל אָן אוּן ברומט מיט זיינע טיעפּע שוווערע טענער, אוּן די טענער ציהען זיך אוּן גיסען זיך, ציהען זיך אוּן גיסען זיך.

אָבער דאָסמאָל הערט ער, סטאַניסלאַוו, כּלל וכלל נישט די טענער. אָט איז דער בריף, וועלכען ער האָט נעכטען בעקומען כּוּן לייפּציג. די „בלאָנדע־מיצי" שרייבט איהם, אַז זי איז עפּעס נישט געזונד געווען אוּן דעריבער האָט זי איהם נישט געשריבען; אָבער דער „יונגע" איז געזונד אוּן שטאַרק. דער „יונגע" איז גאָר אינגאַנצען עהנליך צו איהם, ווי צוויי טראָפּען וואַסער. דאָס קען ער איהר גלויבען אויפ'ן וואָרט. אָבער וואונדערען וואונדערט זי זיך, וואָס דעם צוואַנציגסטען, וועלכער איז דאָך דער טערמין, האָט זי נישט ערהאַלטען פּוּן איהם די רעטע אַזוי ווי אַלעמאָל אין יעדען חודש. זי זעהט שוין אַרויס, אַז ער מיינט זיך אינציגווייז אַרויסצוּנאַרען אוּן שפּעטער זיך אינגאַנצען פּוּן איהר פריי צו מאַכען. אָבער דאָס אַלץ וועט איהם נישט נוצען. זי וואָרענט איהם: זאָל ער זיך די זאַך גוט איבערלעגען אוּן זאָל זי נישט ברענגען דערצו, אַז זי זאָל מוזען אַרויסטרעטען קעגען איהם מיט אַ פּראָצעס וועגען „אַלימענטען"...

דער אָרגעל ברומט מיט מעכטיגע, בריייטע טענער. אַ סך נייע געטט שטופּען זיך אוּן קומען צו ביז צו דער חופה: דעקאָלטירטע אַקסלען, גלל-זיידענע קלייַדער אוּן בליצענדיגע בריליאַנטען! שפּאָגלגלאַנצענדיגע צילינדערס, בלענדענד-ווייסע העמטשקעלעך אוּן רויטע קראַוואַטען! אוּן דער קאַנטאָר זינגט...

אוּן זי, רעגינאַ, שטעהט אוּן האָרכט אוּן האָרכט. ס'איז דאָך איהר חתונה אוּן זי מוז האָרכען. היינט מוז זי. אוּן באמת איז

די ליעבע טויזענדמאל שענער פון אלעם, וואס זי האט געליעבט ביי ד'אנונציאַ און ביי פרעווא. דאס איז זי דאס, די ריינע, אמת'ע ליעבע. אזוי איינעם, ווי ע ר איז, האט זי נאך קיינמאל נישט גע-זעהן. באלד ווי זי האט איהם צום ערשטען מאל נאר דערבליקט, פאריגען ווינטער ביי דעם בלומען-קארסא, האט זי שוין געווואוסט, אז איהר גורל איז געווארפען געווארען. עפעס וואונדערליך האט ער גערעדט צו איהר, ווערטער ווי מען הערט עס גארנישט. אויף איהרע אויגען האט ער געזאגט, אז זיי זענען ווי פיילכען און אויף די פינגער, אז זיי זענען ווי ליליעס. נאך אזא מענש, מיט אזעלכע ריינע, טרייע אויגען, איז גאר אויף דער וועלט נישטא. זי איז זי-כער אין איהם אזוי אין זיינע ריינע, טרייע אויגען, אז זי איז זיין „ערשטע ליעבע". איבריגענס האט ער דאס איהר אויך מינדליך גע-זאגט. און ווי ווייסט ער אין יעדער מינוט אויפמערקזאם צו זיין צו איהר! עס האט זיך קיין איינציגעס מאל נישט געטראפען, אז ער זאל קומען צו זיי און זאל נישט עפעס א קלייניגקייט, אן'אנדענ-קען, מיטברענגען. אמאל יאספיס-שטיינער פאר דרייטויזענד פיפ-הונדערט רובל. אמאל צוועלף מעטער שפיצען, עכטע וואלענסיען, פאר ניין טויזענד רובל. דאס סאטען-דע-מערוועליע-קלייד מיט די דאזיגע שפיצען איז גארנישט מיאוס. אויך דאס גרינע מיט דער ציטרין-געלער אפליקאציע פאסט איהר זעהר צום פנים...

פלוצלינג בעריהרען איהר אויער כוואליעס פון שוועכ, טיפע טענער און נאך זיי א פלוצלינגע פויזע — און זי כאפט זיך אויף.

די באקען גליהען, די אויגען גליהען, דער אטעם געהט שווער און קייכעניג.

ארום און ארום ברענען און לייכטען די אונצעהליגע ליכט. די געסט שטופען זיך נעהנטער אלץ מעהר און מעהר: אויך ז י י-ע ר אויגען לייכטען צו דעם יונגען גליק, וואס קריגט דא זיין הייליג-צייכען. אך, ווי לאנג עס דויערט די צערעמאניע! און פארט וואלט זיין רעכט, וועז די זעלבע וואלט דויערען הונדערטמאל אזוי לאנג. אויך די צערעמאניע איז זיס און ליעבליך און אנגענעהם...

און ער, סטאניסלאוו, שטעהט, און זיין הויכע געשטאלט איז יעצט אויסגעגליכען און אויפגעריכט אינזאנצען: — אומעטום איז

ער גרייט מיט איהר צו פאָהרען, נאָר נישט קיין מיילאַנד. אין מיי־
לאַנד, אין דעם סקאַלאַ־טעאַטער, טאַנצט יעצט די סקאַלאָטי, אוּן עס
איז דאָך אוּנמעגלעך זיך יעצט מיט איהר דאָרט צו בעגעגענען. דאָס
דאָזיגע בעגעגענען זיך קען אַ רעכט ביסעל זיין אוּנאַנגענעהם...

אַך, די צערעמאָניע — ווי לאַנג זי דויערט! וועלן עס וואָלט
נאָר שוין זיין אַ סוף...

אוּן פלוצלינג הערט זיך די שטימע פוּן דעם פרעדיגער.

„ — — — הִנֵּה אַתֶּם יוֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב — אָט געהט איהר
אַרויס אין דעם מאָנאַט פוּנ׳ם פריהלינג. איהר געהט אַרויס א י נ׳ם
פריהלינג, איהר געהט צוּם פריהלינג אוּן דער פריהלינג קומט אייך
אַקעגען. אין א י י ך איז פריהלינג אוּן פריהלינג איז אַר וּ ם אוּן
אַר וּ ם. אייער גאַנץ לעבען איז אַ גרויסער פריהלינג... ושקר החן —
זאָגט דער פּסוק — והבל היופי — דער חן איז אַ ליגען אוּן די שענה־
קייט איז נאַרישקייט — אָבער וועלן אויך עס איז פאַרהאַן חן אוּן
שענקייט אין אַזאַ גרויסער מאָס, ווי מיר זעהען דאָס יעצט פאַר
אוּנז, אויך דאַן איז דאָס נאָר אַ ליגען אוּן אַ נאַרישקייט, וועלן מען
פערגלייכט עס מיט דעם אמת׳ען גליק, מיט דער ליעבע... ולא
יועיל הון, האָט דער פּסוק געזאָגט, עס העלפט נישט פערמעגען —
אָבער וועלן אויך עס איז פאַרהאַן פערמעגען אין אַזאַ גרויסער מאָס
ווי מיר זעהען דאָס יעצט פאַר אוּנז, וואָס העלפט עס אוּן וואָס
איז זיין וועדט, וועלן מען פערגלייכט עס מיט דעם אמת׳דיגען גליק,
מיט דער ליעבע. די ליעבע איז העכער פוּן אַלצדינג: די ריינע
ליעבע, די וואהרע ליעבע. אוּן וואָס איז די ריינע ליעבע, וועלן
נישט די, וועלכע איז געגרינדעט אויף דעם פאַמיליען־לעבען? אוּן
וואָס איז פאַמיליען־לעבען וועלן נישט דאָס, מיט וועלכען דאָס פאָלק
ישראל האָט זיך פוּן תמיד אָן אויסגעצייכענט אוּן פאַר וועלכעס
אַלע פעלקער פוּן דער וועלט האָבען איהם מקנא געווען?" — — —

דער אָרגעל שאַלט, דער קאַנטאָר זינגט, דער כאָר ענטפערט
אוּן די טענער טראָגען זיך ווי כוואַליעס איבער דעם גאַנצען הויז.
נאָך אַ מינוט.

אוּן ... „הֲרֵי אַת מְקוּדֶשֶׁת, דו זאָלסט מיר זיין מקודש, בְּטַבַּעַת

זו, מיט דעם דאָזיגען רינג, כְּדַת משֶׁה וְיִשְׂרָאֵל, לויט דעם געזעץ פון משה און ישראל!"

און דער אָרגעל שאַלט „מקודֶשת", און דער כאָר ענטפערט „מקודֶשת".

הייליג! הייליג! הייליג! — אַלץ איז הייליג...

ער און זי זענען אַ פּאָר-פּאָלק, מאַן און וויב, א זיווג!

אַ געטשוויטשעריי פון קושען הערט זיך פון אַלע זייטען. אַלץ שטופט זיך צום חתן און צו דער כלה, אַלץ גראַטולירט.

א גליקליך פּאָר!

— —

אויף דער גאַס גיסט זיך יעצט דער רעגען אין שטראָמען. אַ נאַסער ראָבּ פליהט פון איין דאַך אויפ'ן צווייטען און קרעכצט: הייליג, הייליג.

אַך, ווי הייליג!

אין עק ביעלאַנסקא-גאַס געהט פאַרבּיי אַ גאַסען-מיידעל מיט אַרומבּלאָנדזשענדיגע אויגען און זוכט... די וועלט איז זעהר קאַליע געוואָרען. אויך בייטאָג איז קיין שום מאָראַל נישט מעהר פאַרהאַנדען.

אויך אויף זומער־וואוינונג

פֿאַר עטלעכע יאָהר האָב איך אַמאָל אין פּעטערבורג קענען געלערנט איינעם, אַן׳אַרימען מענשען, וועלכען די דאָקטוירים האָבען גע־הייסען דורכאויס פּאָהרען אויף אַ זומער־וואוינונג. דאָס איז געווען, זאָג איך אייך, אַ מערקווירדיגע זומער־וואוינונג.

געהייסען האָט ער, דאַכט זיך, ר׳ זלמן, ר׳ זלמן מלמד — אַ לאַנ־גער, דאַרער, זעהר בלאַסער מענש, מיט אַ שמאָלען האַלז, פּוך וועלכען ס׳האָט אַרויסגעשטאַרצט אַ גרויסער קאָפּ. געווען איז ער אַ שטיקעל בטלן, פּוך די, וואָס בעטען ענטשולדיגונג ביי די שטיינער, אויף וועלכע זיי טרעטען, אוך האָט מען געקוקט אויף איהם, איז ער רויט געווארען אוך האָט אויסגעוויזען, וויי ער פערגראָבט זיך אין זיין לאַנגע קאַפּאָטע אוך בעהאַלט זיך, וויי וווייט מעגליך, אין די געקרייזעלטע פּאָה׳לעך אַריין... געווען איז ער מלמד אינ׳ם הויז פּוך איינעם פּוך די גבירישע חסידים אין פּעטערבורג. פּוך דער „טשערטאַ" האָבען זיי איהם אַראָבגעבראַכט אוך האָבען איהם אויסגעארבייט עפּעס אַ „פּראַווָאָזשיטעלסטווא" — דאַכט זיך אַ דאָקומענט, אַז ער מאַכט טינט אוך זיך אוך פּוילווער געגען וואַנצען. חוץ זיין בעשטענדיגער מלאָכה, דעם מלמדות, האָט ער געהאַט נאָך עט־ליכע נעבען־געשעפטען: געווען בעל־תּפילה אוך בעל־קריאה אוך תּוקע אינ׳ם ניקאָלאַיעווסקען מנין.

נאָך פּאַר זעקס יאָהר, בּאַלד נאָך דער התונה, בשעת ער איז נאָך געווען אינדערהיים, אין זאַבלודאָוואָ, האָט ער אָנגעהויבען הוסטען. מילאָ הוסטען איז הוסטען. פּוך אַ הוסט, דאַכט זיך, איז נאָך קיינער נישט געשטאָרבען. אויך די מאַמע עליה־השלום האָט געהוסט איהר גאַנץ לע־בען לאַנג, און אויך דער טאַטע עליו־השלום פלעגט הוסטען; דאָס איז שוין אַזאַ משפחה־זאַך. האָט ער געזומען קאַנדעל־צוקער נאָגען אוך לאַק־רעץ טרינקען — אוך האָט ווייטער געהוסט. מיט בלוט־שפייען האָט ער

אָבער אייגענטלעך אָנגעהויבען ערשט דאָ נישט לאַנג—עס איז אין דעם נאָך קיין צוויי יאָהר נישטאָ. עטלעכע בעקאַנטע האָבען איהם גערַאטען סענעס־טיי צו טרינקען; סענעס־טיי איז אַ רפואָה בדוקה. ווי ס׳איז געקומען חודש אלול, אַט דאָ, אינ׳ם לעצטען יאָהר, האָט איהם אָנגעהויבען וועה טהון אין דער ברוסט, אוּן ער האָט שוין קיין שופר נישט געבלאָזען; ער האָט זיך בעגנוגענט דערמיט, וואָס ער האָט געבלאָזען די צוויי טעג ראש־השנה. עטלעכע בעקאַנטע האָבען איהם גערַאטען ווייכע אייער צו עסען; ווייכע אייער זענען אַ רפואָה בדוקה צו אַלע קרענק אוּן נוצען אויך צום קול נגינה. אַגב האָבען זיי איהם אַנ׳עצה געגעבען, אַרייַנצוגעהן צו עפעס אַ דאָקטאָר, למשל, צו יענעם בעקאַנטען יודישען דאָקטאָר, וועלכער איז אַזוי זעהר בעוואוסט מיט זיין פרייַנדליכקייט אוּן וועלכער רעדט מיט זיינע פאַציענטען אַפילוּ יודיש. ר׳ זלמן האָט געהוסט אוּן האָט מבטיח געווען צו געהן אוּן איז — נישט געגאַנגען. זעקס חדשים האָט ער זיך געקליבען צום דאָקטאָר, אוּן צום סוף איז ער נישט געגאַנגען. ער געדענקט, אַז דער טאַטע עליו־השלום, גם־כן אַ מלמד, וועַן ער איז קראַנק געווען, האָט ער נישט געפלעגט געהן צו קיין שום דאָקטאָר, ווייל דאָס רוסיש רעדען איז געווען אַ שטיקל עיכּוּב. דאָס איז שוין אַזאַ משפחה־זאַך, הן מכּוח דעם הוסטען אוּן הן מכּוח דעם רעדען רוסיש. וועַן דער ווינטער וועט אם ירצה־השם קומען—האָט ר׳ זלמן בייַ זיך געטראַכט — וועט איהם מן־הסתּם שוין בעסער ווערען פון זיך אַליין. אָבער דער ווינטער איז געקומען, אוּן איהם איז נישט בעסער געווָארען. מעשה שטן, איז גראָד אין ווינטער דער שמערץ גרעסער אוּן שטאַרקער געווָארען הן אין דער ברוסט אוּן הן אין דער פלייצע. ער האָט אָנגעהויבען שטאַרקער הוסטען אוּן פיעל צו שפייען אוּן ביינאַכט צו שוויצען. קלאָר, אַז דאָס איז אַ פערקיהלעניש! — האָבען איהם די בעקאַנטע געזאָגט, מיט וועלכע ער האָט צוזאַמען געדאַוונט אינ׳ם ניקאָלאַיעווסקען מנין. זיי זענען צוגעשטאַנען צו איהם, בכל אופן שיהיה, ער זאָל געהן צום דאָקטאָר, אוּן האָבען איהם אַוועקגעפיהרט אויף איזמאַילָאווסקי פראָספעקט.

אוּן ווי ער איז געשטאַנען אויבען אינ׳ם וואַרטע־צימער, האָט איהם דאָס הארץ שטאַרק געקלאַפט. פיעל פאַציענטען זענען געזעסען בריילַיך אויף די רויט־פלושענע שטוהלען; פיעל האָבען געבלעטערט

אין די אַלבומען אוּן אין די געבונדענע זשורנאַלען אוּן אין די פּראָס-פּעקטען פּוּן די פערשידענע קור-ערטער אוּן אין די וויץ-בלעטער; פּיעל האָבען זיך בעקוקט אין די גרויסע וואַנד-שפּיגלען, אוּן די דאַמען, וועל-כע האָבען געקוקט, האָבען אַ פּנים אַ גרויסע הנאָה געהאַט פּוּן זייער קראַנק בלאַס אויסזען אוּן פּוּן זייערע נייע זומער-היטען — ער אָבער, אַזוי ווי ער איז אַריין, איז ער געשטאַנען נעבען דער טיר, דאָס היטל האַלטענדיג אין איין האַנד אוּן מיט דער אַנדערער זיך צוהאַלטענדיג פּוּן מינוט צוּ מינוט דאָס מויל, אום צוּ פערשטיקען דעם הוסט. דער הוסט איז אָבער געווען שטאַרקער פאַר איהם. ר' זלמן האָט איבער'ן גאַנצען קערפּער געציטערט אוּן איז זהר רויט געווען. אַזוי איז פאַרביי אַ פערטל שעה, אַ האַלבע, אַ גאַנצע. די פאַציענטען האָבען זיך אינציגווייז אָבגעפאַרטיגט, אוּן אויך די, וועלכע זענען געקומען נאָך איהם. ער איז געבליבען דער לעצטער. עס איז שוין פינסטערליך גע-ווארען, אוּן אינ'ם צימער האָט זיך כמעט גאָרנישט מעהר געזעהן. דער לאָקיי איז אַריין אוּן האָט דאָ אוּן דאָרט עפּעס צוּרעכט געמאַכט, אוּן האָט איהם גאָרנישט בעמערקט. אויך דער דאָקטאָר איז אַריין אוּן האָט איהם נישט בעמערקט. אוּן ער שטעהט נאָך אַלץ אוּן ציטערט אוּן שווימט אַרוּם אין אַנגסט-שווייס. פלוצלינג האָט ער דערלאַנגט אַ שטאַרקען הוסט. דער דאָקטאָר האָט זיך אומגעקוקט אוּן האָט איהם דערזעהן.

דער דאָקטאָר האָט איהם אונטערזוכט, האָט איהם געטאַפּט, האָט איהם אויסגעהאָרכט אוּן דאַן איז ער אָבגעטרעטען פּוּן איהם אוּן האָט אָנגעהויבען זיך די הענד וואַשען, אוּן וועהרענד ער האָט זיך זיי רוהיג אָב-געווישט מיט אַ האַנדטוך, יעדען פינגער בעזוּנדער, האָט ער געזאָגט:

— דער לינקער לונגען-פליגעל איז ביי אייך אָנגעגריפען. פרישע לוּפט איז די הויפּטזאַך. איהר מוזט זעהן טרינקען פיעל מילך. יעדען טאָג אינדערפריה מוזט איהר זיך מאַכען קאַלטע אייניבונגען איבער'ן גאַנצען קערפּער. אייזעל-מילך וואָלט נישט געקענט שאָדען. אויך וואָלט זיין רעכט, צוּ מאַכען אינהאַלאַציעס פּוּן קיעפער-לוּפט. איבריגענס וויל איך ביי אייך מאַכען אַ פּראָבע מיט קרעאָזאָט. קרעאָזאָט (דער דאָקטאָר האָט זיך גוט געווישט די שפּיצען פּוּן די פינגער) איז, נאָך אַלע זאַכען וואָס זיי שרייבען געגען איהם, פאָרט אַנ'אויסגעצייכענט מיטעל. אָבער די הויפּטזאַך, די הויפּטזאַך, ווי איך האָב געזאָגט, איז דאָס קלימאַ, די לוּפט.

ר׳ זלמן האָט נישט פערשטאַנען קיין אײנציג וואָרט. בלויז די איינצעלנע ווערטער „מילך", „לופט" זענען איהם געבליבען קלעבען אין אויער אוּן זענען איהם געווען עטוואָס פערשטענדליך. אויך דאָס וואָרט „קאַלטע" האָט ער געהערט, נאָר דאָס זעלבע איז שוין געווארען שטאַרק פערטוּשט דורך דעם צווייטען אוּנקלאָרען וואָרט „אײנרייבונגען". ער האָט מיט אײן האַנד געזוכט עפעס אַ מטבע אין דער הויזען-קעשענע אוּן מיט דער צווייטער האָט ער אָנגעהויבען ווי אין חלום זיין אויפגעמאַכט העמד ווידער צוריק צו פערשפּילעווען. עס איז קלאָר, אַז דער דאָקטאָר האָט געריידט פּוּן הויכע ענינים. עס איז קלאָר, אַז עס איז אַ וויכטיגער ענין.

— מיין פריינד! — האָט זיך דער דאָקטאָר וויטער געלאָזט הערען מיט אַ בעזונדערער פריינדליכקייט — איהר מוזט פאָהרען קיין איטאַליען. מען פאָהרט אין אַזעלכע זאַכען אויך קיין מערען אוּן אויך קיין קאַירא.

די לעצטע צווי נעמען זענען איהם כּלל וכלל נישט געגאַנגען אין מוח אַריין, אוּן נאָר דער קלאַנג פּוּנ׳ם פערשטען נאָמען איז איהם געבליבען אין די אויערען.

— איטאַליען? — האָט ער איבערגעפרעגט, אוּן איהם איז פאָרגעקוּמען, אַז ער מוז שוין האָבען אַמאָל אין זיין לעבען דאָס דאָזיגע וואָרט געהערט, נאָר ער געדענקט נישט וואוּ אוּן ווען; אפשר האָט ער עס געלייענט גאָר אין אַ ספר אָדער אינ׳ם „המליץ".

דער דאָקטאָר מוז האָבען פלוצלינג איינגעזעהן, אַז דאָ איז נישט דאָס אָרט צוּ וויצלען זיך אוּן האָט גיך אוּן ערנסט געזאָגט:

— וועניגסטענס, מוזט איהר פאָהרען אויף פרישע לופט, איהר מוזט זעהן צוּ קומען אויף אַ זומער-וואוינונג, עפעס אַ „דאַטשע", דאָ נישט ווייט פּוּן פעטערבורג. אפשר אין צאַרסק אָדער אין פאַוולאָווסק, אין ליעסנאָי אָדער אודיעלנאָ. ליעסנאָי דאַרף זיין גוט פאַר אייך; אין ליעסנאָי וואוינען צומייסטען יודען.

— ליעסנאָי? — האָט ר׳ זלמן איבערגעפרעגט שטאַרק פערחלומ׳ט אוּן פערטראַכט.

דער דאָקטאָר האָט געקוקט אויף זיין זייגערל.

די זומער-וואוינונגען אַרום פּעטערבורג זענען שוין בעזעצט. עס קאָכט אוּן עס לעבט זיך אומעטום. מען געהט אין די וועלדער אוּן אין די פּאַרקען, מען עסט אוּן מען טרינקט פּאַר צווייען אוּן מען לאָזט זיך וואוֹל גענן. די וויבער אוּן קינדער בלייבען כּמעט שטענדיג אויף דער זומער-וואוינונג, אוּן נאָר די מענער פּאָהרען געווענליך יעדען טאָג אינדערפריה קיין פּעטערבורג אוּן בלייבען דאָרט, צוליעב די געשעפטען, דעם גאַנצען טאָג, אוּן קומען יעדען פּאַרנאַכט צוריק אַרויס אויף די זומער-וואוינונג. די עטליכע, וואָס בלייבען אויף דער זומער-וואוינונג שטענדיג, אָדער די דאָזיגע, וועלכע זענען בייציטענס צוריקגעקומען, זיצען געווענליך זאַלבע-דריט אָדער זאַלבעפערט אין אַ גאָרטען ביי אַ קליין טישעל אוּן שוויצען אוּן האָרעווען שטאַרק אין שפּיעלען פּרעפּעראַנס אָדער ווינט. וואָס טהוט נישט אַלץ אַ מענש פּאַר זיין געזונד!

אויך ר׳ זלמן, איז זיך נוהג כּמעט ווי אַלע גבירים, וואָס וואוי-נען אויף זומער-וואוינונג. דעם גאַנצען טאָג איז ער אין דער שטאָדט, אין פּעטערבורג, צוליעב זייגע געשעפטען, אוּן יעדעס מאָל אַקעגען אָוונד, אָדער שוין שפּעטליך ביינאַכט, כּאַפּט ער זיך אַרויס אויף זיין זומער-וואוינונג ביז פּאַרטאָגס. דער דאָקטאָר האָט געזאָגט אַ זומער-וואוינונג, טאָ מוז זיין אַ זומער-וואוֹינונג.

דעם גאַנצען טאָג איז ער בעשעפטיגט אין פּעטערבורג. ער האָרעווט דאָרט עהרליך אוּן באָדט זיך אין שוויס פּוּן גאַנץ פריה ביז אין די זינקענדיגע נאַכט; ער קנעלט מיט די יונגלעך, דאָווענט פּאַר׳ן עמוד אוּן לייענט אין דער תּורה אַלע מאָנטאָג אוּן דאָנער-שטאָג. אמת, זינט עס האָט זיך איהם געטראָפען דאָס אומגליק מיט דער זומער-וואוינונג אוּן איהם איז צוגעקומען אַ נייער עסק, אַ נייער עוֹל איז ער געווָארען אַ רעכט ביסעל אונגעדולדיג אוּן טהוט אַלץ כאַפּעדיג; ער איז זעהר נערוועז אוּן אויפגערעגט דעם גאַנצען טאָג. ער האָט אַנ׳עוֹל אויף זיך, אַ צוטשעפּענישׂ, וועלכעס ער איז גע-צוואונגען אָבצוּפּטר׳ן, אוּן ער לעבט ווי אין פיבער. ער וויס, אַז

ס׳וועט איהם גאָרנישט נוצען אוּן ער מוז יעדען טאָג אַרויס אויף דער זומער-וואוינונג, אַזוי ווי ער מוז יעדען טאָג נעהמען כַּך וְכַך לעפעלעך מעדיצין. ער האָט נאָר די אייגע האָפנונגען, אַז באַלד וועט ווערען ווינטער, דאַן וועט ער וועניגסטענס בעפרייט ווערען פּוּן אָט דער דאָזיגער לאַסט — פּוּן דער זומער-וואוינונג. אקעגען אָוונד, אַזוי אַרום זיבען זייגער, כאַפּט ער אויף דער גיך עפעס טוֹעם זיין — אייגענטליך איז דאָס זיין פריהשטיק אוּן מיטאָג — עסט שטהענ-דיגערהייט אוּן כאַפּט זיך אויף אוּן לויפט. — זיין זומער-וואוינונג איז אין ליעסנאָ.

פּוּן פּעטערבורג קיין ליעסנאָי קען מען קומען אויף פערשי-דענע אופנים: מיט אַ בעל-עגלה, מיט דעם טראַמוואַי אוּן צופוס. ר׳ זלמן האָט זיך אויסגעקליבען איינעם פּוּן די דריי אופנים — ער איז געגאַנגען צופוס. אַז מען לויפט גיך, קען אַ גוטער לויפער גאַנץ גוט אַהינקומען שוין אין צוויי-דריי שעה. אוּן ר׳ זלמן האָט געפעלעט לויפען, ר׳ זלמן האָט געפעלעט לויפען גיך אוּן ר׳ זלמן איז געוווען אַ גוטער לויפער; ער איז אַהינגעקומען יעדעס מאָל שוין אין צוויי-דריי שעה. אמת, ער איז יעדעס מאָל אַהינגעקומען געבאָדען אין שווייס, מעהר טויט ווי לעבעדיג אוּן כמעט אינגאַנצען אָהן אָטעם — אָבער וואָס טהוט נישט אַ מענש אַלץ צולִיעב זיין גע-זונד? דער דאָקטאָר האָט געהייסען אַ זומער-וואוינונג, טאָ מוז מען.

אָבער נישט אַלע טעג זענען געווען גלייך. טיילמאָל איז גע-גאַנגען אַ שלאַגס-רעגען אוּן ר׳ זלמן, ווייל ער האָט געוואוסט אַז ער „מוז", האָט געפעלעגט אויפשטעלען דעם קאָלנער פּוּן זיין קאַפּאָטע אוּן אַריבערצוכאַפּען די פּאָלעס איבער׳ן קאָפּ אוּן האָט געפעלעגט לויפען אין איין אָטעם איבער שטיינער אוּן ביינער גלייך צו זיין זומער-וואוינונג. בעזונדערס האָט ער זיך געמוזט אייליען, ווייל ער האָט געוואוסט, אַז מען וואַרט דאָרט אויף איהם; ניין פּאַרשוין האָבען געפעלעגט וואַרטען אויף איהם, דעם צעהנטען, צו מנין, ווייל דאָרט איז געוווען אייגער, וועלכער האָט געדאַרפט זאָגען „קדיש יתום". קוים נאָר ווי ער האָט בעוויזען אויפצומאַכען אַ טיר, האָט מען שוין אַ געשריי געגעבען: „והוא רחום וכו׳ ברכו!"

דען אייגענטלעך איז זיין זומער-וואוינונג נישט געווען זיין זומער-וואוינונג, נאר עס איז געווען עפעס אַ קלויז אָדער אַ בית-המדרש, וואו עס איז געשטאַנען, אַחוץ אַנ׳אָרון-קודש מיט אַ שופֿחן און אַנ׳עמוד, אויך אַ הילצערנע באַנק, און יודען רחמנים בני רחמנים, וועו זיי האָבען זיך דערוואוסט, אַז דער דאָזיגער מלמד האָט עפעס אַ „מיחוש", האָבען זיי איהם ערלויבט, ער זאָל אַרויסקומען דאָרט יעדען טאָג נעכטיגען. פערשטעהט זיך, אַז די דאָזיגע זומער-וואוינונג איז עפעס נישט געשטאַנען אויבענאָן צווישען די גערטנער אוּן די פּאַרקען, אוּן די פרישע לופט אַרום איהר איז עפעס נישט געווען אַזוי מחיה׳דיג.

נאָך מעריב האָט געפֿלעגט ווערען זעהר שטיל. ר׳ זלמן האָט געפֿלעגט איבערבלייבען אויף זיין זומער-וואוינונג איינער אַליין, האָט געפֿלעגט אַרויסכאַפען פון דער הינטער-קעשענע אַן׳אויסגעזוּאָכטען זיך איי אוּן האָט עס געקייעט הוסטענדיג אוּן האָט געפֿלעגט זיך צושפּאַרען אויף דער הילצערנער באַנק.

אָבער שלאָפען האָט ער נישט אַלעמאָל געקענט. אוּן נישט בלויז ווייל די באַנק איז געווען האַרט, אוּן ער האָט די גאַנצע נאַכט געהוסט אוּן געשפּיגען, נאָר גאַנץ בעזונדערס ווייל ער איז געווען אונגעדולדיג אוּן האָט געהאַלטען אין איין אייליען זיך; ער איז געלעגען אוּן האָט געפּיבערט, אוּן אַלע ווייל האָט ער געקוקט אויפֿן זייגער, אויב ס׳איז שוין צייט אויפצושטעהן. די גאַנצע נאַכט האָט ער געקלערט נאָר פון איין זאַך: אַז ער מוז בייצייטענס אויפֿשטעהן, אום צו קומען וואָס גיכער אין שטאָדט אַריין, דען די קינדער וועלען וואַרטען. ער האָט קוים בעוויזען אָבצודאַוונען, האָט ער זיך שוין געכאַפּט צו דער מלאכה אוּן איז געלאָפען.

ער איז געלאָפען אין איין אָטעם, ער האָט זיך געבאָדען אין שווייס, אוּן אָנקומענדיג אין חדר, האָט ער געפֿלעגט אַנידער-פאַלען אויף דעם ערשטען בעסטען שטוהל מעהר טויט ווי לעבעדיג. טיילמאָל איז געגאַנגען אַ שלאַגס-רעגען, דאָ האָט ער געפֿלעגט אויפשטעלען דעם קאָלנער פון דער קאַפּאָטע אוּן אַריבערכאַפּען די פּאָלעס איבער׳ן קאָפּ אוּן אַזוי האָט ער געפֿלעגט לויפען אין אָטעם ביז קיין פּעטערבורג אוּן אַריין גיך אין חדר.

אָבער אַקעגען אָוועג, אַזוי אַרום זיעבען אַזייגער, האָט זיך אָנגעהויבען ווידער דאָס לויפעניש צוריק. ער איז געלאָפען אַרויס צו דער זומער-וואוינונג.

אוּן צומאָרגענס ווידער צוריק. אַהין אוּן אַהער, אַהין אוּן אַהער.

אַזוי האָט ער עס געמאַכט עטלעכע וואָכען. וואָט טהוט נישט אַ מענש אַלץ צוליעב זיין געזונד?

צום סוף אָבער האָט איהם קיין מענש שוין נישט מעהר געזעהן, נישט אַהין אוּן נישט אַהער. עס האָט איהם קיין ענער נישט מעהר געזעהן. דער לעצטער, וועלכער האָט איהם געזעהן, איז געוועז דער אויפזעהער אין דעם אַלעקסאַנדער-האָספיטאַל.

אויך דאָס איז געווען אַ מענש מיט אַ זומער-וואוינונג! אויך דאָס איז געווען אַ זומער-וואוינונג!

דאָס לעצטע מאָל

דרויסען וואָיעט דער ווינד אוּן פייפט, אוּן דער רעגען פּאַטשט אין די שויבען אוּן אויף די דאַך־שינדלען – אינעוועניג אָבער, אין דער שטוב, איז לייכטיג אין יעדען ווינקעלע, אוּן לייכטיג איז אין דער נשמה.

אין דעם זילבערנעם חנוכּה־לעמפּל ברענט שוין דאָס אַכטע ליכטעל אוּן בייַ איהם דערנעבּען שטעהט איינגעבּוקט אוּן האַלב־פערשמאָלצען דער וואַקסענער „שמש", אוּן קנאַקעדיג 'און שפּריצעדיג פלאַקערט זיין פייערל.

אינ׳ם לעדערנעם פאָטער־שטוהל זיצט די באָבע, יום־טוב׳דיג אויסגעפּוצט, אוּן די גרויסע אויגען לייכטען. די געלע אַטלאַסענע בענדער פוּן דער טיפּער הויב פלאַטערען אַראָב פוּנ׳ם קאָפּ, די בריליאַנטענע גרויסע אויער־רינגען בליצען אַראָב פוּן די אויערן, אוּן זי זיצט אַלץ פער׳חלוֹמ׳ט, אוּן מיר אַלע זיצען אַרוּם איהר, אוּן איך – אויפ׳ן בענקעלע צו איהרע פיס, דעם קאָפּ אויף איהר שויס, אוּן די אַלטיטשקע זיצט נאָך אַלץ אוּן חלוֹמ׳ט אוּן האַלט די דינע לייפען פעסט פערשלאָסען אוּן נאָר די גרויסע הערליכע אויגען לייכטען. עפּעס ליגט אַ סוד פוּן גאָט אין די דאָזיגע גרויסע, קלוּגע אוּן אייביג לויכטענדע אויגען! – דער שטערען איז פוּל מיט קנייטשען, דער רוקען איז איינגעבויגען, די הענד ציטערען, די שטימע ציטערט ווען זי רעדט – אוּן נאָר די גרויסע אויגען ברענען אוּן לויכטען!

וואָס האָבען שוין די דאָזיגע אויגען נישט אַלץ געזעהען? וואָס איז פאַר זיי שוין נישט פאַרבייגעגאַנגען זינט זיי שטעקען אינ׳ם קאָפּ פוּן דער דאָזיגער פרוי?

שטיל! יעצט הויבט זי אויף איהר מיעדעכן אוּן שוועכט קאָפּ פוּן איהרע שטומע אונענדליכע חלוֹמות.

— קינדערלעך! כ׳בין דאָך אַלט, אַ יאָ, כ׳בין אַלט?... מעהר ווי דער זאַמד בײַם ים זענען מיינע טעג אוּן נעכט, אַ יאָ, מעהר פּוּנ׳ם זאַמד?... אָבער זעהט איהר: דאָס, וואָס איך וויל אייך היינט דערצעהלען, איז גאָר נאָך עלטער פּאַר מיר, אַ קנאַפּע צווייטויזענד יאָהר עלטער! יאָ, יאָ, קינדער, אַ צווייטויזענד יאָהר, זאָג איך. — אוּן יעצט מוז איכ׳ס אייך דערצעהלען; עס מוז מיר אַראָבּ פּוּן האַרצען, איך בין גע־זעסען אוּן האָבּ געטראַכט אוּן געטראַכט, לאַנג האָבּ איך געטראַכט, אוּן מיין האַרץ איז אַזוי פּוּל דערמיט...

אוּן אין דרויסען וואָיעט נאָך אַלץ דער ווינד אוּן פייפט, אָבער די שטים פּוּן דער אַלטער שטייגט היינט אַריבּער דעם ווינד אוּן איהרע ווערטער קלינגען קלאָר — אוּן איך זיץ אוּן האָרך.

שטיל! — די אַלטע רעדט יעצט, אוּן דעם קאָפּ האַלט זי הויך אַרויף:

— קינדערלעך! איהר מיינט דאָך אַודאי איך וועל אייך דאָ ווי־דער דערצעהלען עפּעס אַ מעשה פּוּן חנוכּה? איהר האָט אַ טעות! חנוכּה אוּן וואָס דער רשע אַנטיוכוס האָט געטהוּן, קענט איהר שוין אַלע! — אַנ׳אַנדערע, אַ נייע מעשה וויל איך אייך דערצעהלען, אַ זאַך וועלכע איז דעסטוועגען נעשעהן אין ירושלים, אוּן דעסטוועגען אין די צייטען פּוּנ׳ם רשע אַנטיוכוס, נאָר זי איז עלטער מיט אַ פּינקּ־זעקס יאָהר פּוּן דער מעשה מיט חנוכּה! — עס איז אַ מעשה מיט אַ יודיש יונגעל, וואָס איז געגאַנגען אין „חדר" אַריין אוּן האָט אין „חדר" זיך צעווויינט — אוּן נישט וויל עמיצער האָט איהם געשלאָגען, נאָר וויל דאָס הערצעל האָט איהם וועה געטהוּן אוּן וויל עס האָט איהם וועה געטהוּן ביי דער נשמה... עס איז אַ טרויעריגע מעשה.

אוּן פלוצלינג שווייגט די אַלטע אוּן איהרע דינע ליפּען שליסען זיך אוּן אויך די ליכטיגע אויגען פערמאַכען זיך אויף אַ מינוט—אוּן איך זיץ צו איהרע פיס, דעם קאָפּ אויף איהר שויס, אוּן איך האָרך אוּן האָרך...

*

— - — די גאַסען פּוּן ירושלים.

די הייזער אויף דער גאַס באָדען זיך אין אַ ים ליכט אוּן דער הימעל איז בלוי, אוּנענדליך בלוי. וויסע, קליינע וואָלקענדלעך שלעפּען

זיך מיעד און פויל אויפֿן הימעל און דורך דעם בלויען. די לופֿט איז ריין און וואַרים. די בוימער טראָגען גרויסע גרינע בלעטער, און די דאָזיגע בלעטער בעוועגען זיך נישט אין דער ווינד-שטילער לופֿט...

עס איז אַ הייסער זומער, דער זומער פון יאָהר דרייטויזענד פינפהונדערט און נייניציג זינט די וועלט איז בעשאַפען!

און אויף דער גאַס שפּיעלען זיך די קינדער און לאַכען און שטיפען און פרעהען זיך: „דער זומער, דער זומער איז דאָ!" — אונטער די פיסעלעך פינקעלט דאָס געלע זאַמד, אויבער די קעפּעלעך ברענט דאָס גאָלד פון דער זון, און זייערע יונגע הערצעלעך עפענען זיך וויט און קלאַפּען און שטורמען און ווילען שיער נישט צעברעכען וועלען פאַר גרויס תענוג...

און פּלוצלינג הערען זיי ווי אַ שטימע רעדט צו זיי: „לערנען, לערנען, קינדער! עס איז צייט אין חדר אַריין!"

די קינדער קוקען זיך אום: אַנ'אַלטער הויכגעוואַקסענער מאַן שטעהט פאַר זיי מיט אַ לאַנגער וויסער באָרד און מיט אַנ'ערנסטער שטרענגער מינע. וואָר פון זיי קען נישט דעם דאָזיגען אַלטיטשקען? וואָר וויסט נישט, וואָר עס איז יוסי בן יועזר פון צרדה?

און וואָס לענגער ער שטעהט און בעטראַכט די קינדער, וועלט אַלץ זיין פּנים מילדער און די אויגען וועלען עפּעס אַזוי ווי פייכטלעך. „עס זענען אונז נאָר נאָך די קינדער געבליבען — רעדט ער שטיל צו זיך אַליין — עס איז אונז געבליבען נאָר נאָך די דאָזיגע אייניציגע שטיצע, אויף וועלכער עס לעהנט זיך אָן אַ גאַנץ פאָלק... מיר האָבען נאָר נאָך די קינדער..."

און ווי אין חלומות פערזונקען בלייבט ער שטעהן און טראַכט און טראַכט...

וואָס איז פון זיין פאָלק געוואָרען אין די לעצטע יאָהרען? אמת, זיין פאָלק וואוינט נאָך אין זיין לאַנד, אין ארץ-ישראל, אָבער דאָס דאָזיגע לאַנד איז נישט מעהר זיין לאַנד; עס געהערט יעצט כּמעט אינגאַנצען שוין דעם גריכישען שטאַטהאַלטער אַנטיוכוס עפּיפאַנעס, וועלכער האַלט יעצט מלחמה אין מצרים און האָט דאָ אַוועקגעזעצט זיין שטעלפּערטרעטער דעם רשע אַנדרוניקוס, און דער דאָזיגער שטעלפּערטרעטער רעגיערט דאָ מיט אַ טיראַנישער מאַכט און וואָרצעלט אויס מיט

זיין גאַנצער קראַפט דעם רעשט פּונ׳ם יודישען גייסט און וויל פּון ארץ-ישראל איינציגווייז מאַכען אַ גריכענלאַנד. אָט גיסט ער אויס איבערן גאַנצען לאַנד דעם גריכישען גייסט און פּלאַנצט אומעטום איין גריכישע זיטען און גריכישע מנהגים און וועט נישט רוהען, ביז ער וועט נישט האָבען גאַנץ ארץ-ישראל „גריכיפיצירט". די גאַסען אין ירושלים האָבען צום גרעסטען טייל נישט מהר יודישע נעמען, דען מען האָט זיי געגעבען גריכישע; די געלד-מינצען, וועלכע יודעאַ האָט ביז יעצט געהאַט, וועלען איינציגווייז קאַסירט און עס הויבען אָן צו ׳צירקולירען נאָר גריכישע; יודישע נעמען, מיט וועלכע מען פלעגט רופען קינדער, זענען פערבאָטען, און אָפיציעל מוזען זיי געוופען וועלען מיט גריכישע נעמען; די יודישע פאָהן מיט די יודישע פאַרבען האָט מען אָבגעשאַפט און מען האָט גריכישע איינגעפיהרט, און אויך פון דער לשכת-הגזית, וואו די סנהדרין זיצען, האָט מען דעם יודישען הערב אַראָבגענומען און אַרויפגעזעצט האָט מען דעם גריכישען. דאַן אָבער איז נאָך געבליבען דער כהן גדול חוניו, אַ מענש וואָס האָט זיין גאַנץ לעבען אַוועקגעלעגט, אום ווי עס איז דעם רעשט פונ׳ם יודישען גייסט צו דערהאַלטען, דאָ איז געקומען אַנדרוניקוס און האָט איהם אומגעבראַכט און אויך זיין אָרט האָט ער גענאַכט פאַר אַ כהן-גדול מענעלויסען, אַ מענש וועלכער איז אָנגעפראָפט מיט׳ן גריכישען גייסט — און ווער ווייסט, וואָס עס וועט נאָך אַלץ ווערען אין די נעכסטע טעג?

— מיר האָבען נאָר נאָך די קליינע, געבליבען איז אונז נאָר נאָך דער נייער דור — האָט ער געשעפטשעט צו זיך אַליין, און זיין פנים איז ווידער געוואָרען ערנסט און שטרענג, און אויפ׳ן קול האָט ער ווידער געזאָגט: לערנען, לערנען, קינדער! עס איז צייט אין „חדר" אַריין!

און די יונגלעך כאַפען זיך און לויפען אייליענדיג, און מעהר פון אַלע אייליט זיך דער קליינער יועזר, יוסי׳ס יונגסטער זוהן.

די זון אָבער לייכט היינט אַזוי פערפיהרעריש, אַז נישט אַזוי לייכט געהט מען אַרויס פון דער פרישער שמעקעדיגער לופט, וועלכע פליסט אונטער דעם בלויען הימעל, אום צו קומען אין אַ „חדר" אַריין! לוסטיג און מיט לייכטע געדאַנקען קומט דער קליינער יועזר איבער די קדרון-בריק און שטעלט זיך אָב אויף אַ מינוט. עפעס איז דאָרט אַ קרעמעל פון אַ גריכע מיט פרישע נייע שפיעלצייג, און דאָס קינד

גלאָצט אויס די אויגען און בלייבט שטעהן פאַר זיי ווי צוגענאָגעלט. באַלד אָבער בעווייזט זיך אויף דער שוועל פון דער קראָם אַ גריכישער קנעכט, וועלכער זידעלט אָן דאָס קינד, און דאָס יודישע קינד לויפט אין איין אָטעם ווייטער.

און איבער דעם יהושפט-פלאַץ לויפט ער און איבער די אַנטיוכוס-בריק און איבער'ן וועשער-פעלד, ביז ער קומט אָן אויפ'ן אַנדרוניקוס-מאַרק. דאָ און דאָרט שטעלט ער זיך אָב, אום די קאָסטבאַרקייטען צו בעטראַכטען, מיט וועלכע די גריכען האַנדלען, זאַכען פון אַטען און פון ספאַרטאַ און פון ביצאַנץ: גאָלד-סאַנדאַלען, פערעל-שנירלעך און זיל-בערנע שטערען; באַלד זעהט ער אויך פערשידענע שפיעל-פיגורען, פערדלעך, הינטלעך און מענשלעך, געמאַכט פון האָלץ און פון שטיין און פון גיפס, און דאָס אַלץ בלייבט אינ'ם זונען-שיין, אַז מען קען די אויגען דערפון נישט אַראָבנעהמען. — פלוצלינג אָבער דערמאָהנט ער זיך, אַז ער האָט קיין צייט נישט, און ער לויפט ווידער אין איין אָטעם...

און קומענדיג אויפ'ן פלאַץ הינטערען בית-המקדש, בלייבט ער ווי-דער שטעהן. אויפ'ן פלאַץ אינ'ם צפונית-מערבית-ווינקעל איז אויסגעבויט די „בירה", וואָס די גריכען רופען זי „אַקראַ", און דאָרט איז דאָס גימנאַזיאָן, וואו יודישע קינדער לערנען אונטער גריכישער אויפזיכט טורנען און טאַנצען און אַטלעטען-קונצשטיקלעך.

דאָס קינד איז שטעהן געבליבען און די אויגען האָבען זיך אייני-געגאַבערט אין צווויי יודישע יונגלעך, וועלכע האָבען גראָד קונצשטיק-לעך געווויזען, און זיין הערצעל איז איהם שיער נישט צעזעצט געוואָרען פאַר תענוג. ווי שעהן איז דאָס לעבען אויף דער גאַס אונטערען בלויען הימעל! צווויי יודישע יונגלעך קומען אַרויס אויף די אַרענע און זיי ראַנגלען זיך איינער מיט'ן אַנדערען, און זיי כאַפען-אָן איינער דעם אַנדערען און זיי וואַרפען זיך איינער אויפ'ן אַנדערען, און איינער ווילל דעם אַנדערען גובר זיין, און קיינער פון זיי קען עס נישט, און נאָך עטלעכע מינוטען פאַלען זיי בייַדע אַנידער און דאָס פובליקום פלאַצט אַרויס מיט אַ געלעכטער איבער די דאָזיגע יודישע „גבורים". דאַן קומט אַרויס אויף די אַרענע אַ יודיש יונגעל און אַ יודיש מיידעל, בייַדע כמעט נאקעט, און זיי טאַנצען בייַדע אַזוי שעהן און אַזוי געשיקט, און

די מוזיק שפּיעלט אוּן די פּויקען קלאַפּען אוּן אַ שמחה לייגט אויסגע-גאָסען איבער דער גאַנצער וועלט...

פּלוצלינג ווערט דער קליינער יוֹעזר טרויעריג: ער האָט זיך דערמאָהנט אָן זיין „חדר“...

אָבער זיינע פּיס זענען ווי צוגענאָגעלט אוּן ער קען פּוּן אָרט נישט אַוועק, אוּן זיינע אויגען זענען איינגעזענקט אין דער אַרענע. אָט זענען צוויי ייִנגלעך, אָט זענען פּרישע טענץ, אָט זענען פּרישע קונצשטיקלעך! אוּן זיין קליינער יצר-הרע האַלט איהם אָנגעבונ-דען צו דעם אָרט אוּן לאָזט איהם נישט אַוועק. עס איז אַ שעה אַוועק, עס זענען צוויי-דריי שעה אַוועק, אוּן נאָך אַלץ שטעהט דאָס ייִנגעלע אויפּן פּלאַץ הינטער דעם בית-המקדש.

די זון שטעהט שוין אין דער מיטען פּונ׳ם הימעל.

אַ גרויסע שרעק פּאַלט פּלוצלינג אָן דעם קליינעם יוֹעזר: מעהר ווי אַ האַלבער טאָג איז שוין אַוועק, אוּן ער איז נאָך נישט אין „חדר“ געווען. וואָס וועט דער „רבי“ אויהם זאָגען? ווי וועט ער איהם מקבל זיין ביים אַריינקומען אין „חדר“?—אוּן ער שטעלט זיך פּאָר פּלוצלינג דעם רבי׳ן מיט דעם שטרענגען ערנסטען געזיכט אוּן מיט דער שטרענגער ערנסטער שטימע...

אוּן דאָס קינד הויבט אָן צו לויפען ווי אַ פייל פּוּן בויגען.

אוּן אינ׳ם לויפען יאָגען איהם נאָך אַלע יענע ערשיינונגען, וועל-כע ער האָט געזעהן אין דער „אַקראַ“: נאַקעטע ייִנגלעך אוּן מיידלעך, טענץ אוּן אַטלעטען-קונצען, ברעכען זיך אוּן וואַרפען זיך, מוזיק אוּן רויש׳ענדע פויקען; אוּן פּוּן דעם אַלעם אַרויס הערט זיך די בייזע שטימע פּוּן זיין רבי׳ן אוּן זיינע אויגען דערבליקען דאָס פינסטערע פּנים אויך ווען זיי זענען געשלאָסען... אוּן אַזוי לויפט ער אין איין אָטעם, וויפיעל די פּיס קענען איהם טראָגען, אוּן אַזוי קומט ער אויך ביז צום געסעל, וואוּ דעם רבינ׳ס „חדר“ איז. זיין געמיט אָבער איז צו זעהר אויפגערעגט, אוּן ער שטעלט זיך אַוועק פּאַר׳ן חדר אוּן ווישט דעם שווייס פּונ׳ם פּנים אוּן הערט זיך איין, ווי זיין הערצעל קלאַפּערט אין איהם. נאָך אַ מינוט אוּן זיין האַנד האַלט שוין די קלאַמקע פּוּן דער טיר, אוּן אַ מינוט שפּעטער איז ער שוין אינ׳ם „חדר“ דרינען.

אוּן אַ פינסטערער שווערער אומעט פּאַלט איהם אָן אוּן זיינע פּיס ווערען איהם שווער ווי בלייַ.

וואָס איז דאָס? — אַ טויט־שטילקייט לויגט היינט אויסגעגאָסען אויפֿן „חדר", אוּן אַ טיעפע שוואַרצע טרויעריגקייט בלויקט אַרויס פּון יעדען ווינקעלע; די יונגלעך זיצען שטום אוּן שטיל אוּן בעווּגען זיך נישט, מען עפענט קיין מויל נישט אוּן מען קוקט אייגער דעם אַנדערען נישט אָן — דאָס „חדר" איז עפעס גאָרנישט דאָס, וואָס אַלעמאָל.

אוּן דער רבי שטעהט אָנגעלעהנט אויף דער קאַטעדראַ; זיין קאָפּ רוהט אויף זיין בריייטער האַנד אוּן די אויגען זענען פערמאַכט. שטיל הויבט ער פלוצלינג אויף דעם קאָפּ אוּן ער דערבליקט דעם קליינעם יוּעזר.

— מיין זוהן! דוּ ביסט היינט שפּעט געקוּמען, זעהר שפּעט, אָבער גוט, אַז דוּ ביסט געקוּמען...

וואָס זאָל דאָס בעדייטען? די שטימע איז אַזוי ווייך אוּן די וועלטער זענען אַזוי מילד, אוּן די דאָזיגע וועלטער גראָבען זיך אַזוי טיף איין אין דעם קליינעם יונגען הערצעל. וועלן האָט דער רבי צוּ איהם אַזוי גערעדט? פוּן וואַנען האָט זיך געוּמען די דאָזיגע טרויעריגקייט אין דער שטימע אוּן די דאָזיגע מילדקייט אוּן ווייכקייט? — אין דער דאָזיגער מינוט האָט עס דעם קליינעם יוּעזר אמת׳דיג באַנג געטהוּן, פאַרוואָס ער איז אַ האַלבען טאָג פוסט אוּן פאַסט אַרומגעגאַנגען אוּן איז אַזוי שפּעט געקוּמען...

— מיין קינד! — האָט דער רבי וויייטער געריעדט אוּן זיין שטימע האָט געציטערט — נעהם דיין ספר אוּן זאָג דיין פסוק... דען... דען וויסען מוזטוּ... היינט איז דאָס לעצטע מאָל... מאָרגען וועט מען נישט מעהר לערנען אויף העברעאיש.

אוּן זיין שטימע האָט זיך שיער נישט געשטיקט פאַר טרעהרען. — די קינדער איז אַ ציטער אַריבער איבער׳ן לייב, זעהענדיג זייער רבי׳ן, דעם דאָזיגען פעסטען שטאַרקען מענשען, וויינענדיג וויי אַ קינד...

— אוּנזער לעצטע קויהל האָבען זיי יעצט פערלאָשען! אוּנזער שפּרַאַך האָבען זיי אוּנז אַוועקגענוּמען! — זאָגט יעצט דער רבי אוּן קען זיך פוּן וויינען נישט איינהאַלטען. — וואָס זאָלען מיר יעצט מיט אוּנזערע שפּעלעך מאַכען? ווי אַזוי וועלען אוּנזערע קינדער

יעצט וויסען אוּן ווי וועלען זיי קענען וויסען, וואָס זייער פאָלק איז געווען אוּן וואָס זיין גייסט אוּן זיין גרויסקייט אוּן זיין געשיכטע איז געווען?!...

אוּן מיט דער האַנד ווישט ער זיך איבער די אויגען — אוּן די קינדער אַרום הויבען אָן צו ווייַנען.

אוּן שטילער אוּן טרויעריגער פוּן אַלע ווייַנט יעצט דער קלייַנער יוֹעזר אוּן זיין האַרץ צעגיסט זיך שיער וועגען די זינד, וואָס ער האָט הייַנט געזינדיגט... ער האָט געפיהלט, אַז ער איז אין איין מינוט געוואָרען אַנאַנדערער.

— דאָס איז דאָס לעצטע מאָל! מאָרגען וועלען מיר אויפהערען צו לערנען אוּנזער תוֹרה! — הערט זיך יעצט דעם רביניס שטימע צום דריטען מאָל, אָבער זיין שטימע קלייַנגט נישט מעהר ביטער, נאָר קלייַנגט אַזוי ווייך אוּן פוּל מיטלייד, אַזוי ווי ער וואָלט זאָגען די ווערטער: מאָרגען ווערט אָבגעמאַכט אַ גאַנצע וועלט, אוּן אַ גאַנצע וועלט וועט זיין ווייַט אוּן לעדיג...

אוּן די יונגלעך כאַפען זיך צו די ספרים.

אוּן ווי דער קלייַנער יוֹעזר האָט זיין ספר געגומען פאַר זיך, האָבען אים זיינע קלייַנע הענדלעך געציטערט אוּן זיינע אויגען האָבען זיך געבאָדען אין טרערהרען. נאָך קיינמאָל נישט האָט ער זיין שיעור מיט אַזאַ חשק געלערנט, נאָך קיינמאָל נישט האָבען זיך די ווערטער אַזוי טיף אין זיין האַרץ אינגעגראָבען ווי הייַנט!

הייַנט ווערט אַ שפּראַך אַרייַנגעלעגט אין קבר! הייַנט ווערט אַ פאָלק אויסגעראָטען פוּן צווישען די פעלקער! הייַנט ווערט אַ לאַנד אָבגעמאַכט פוּן צווישען די לענדער פוּן דער ערד!...

אוּן דער קלייַנער יוֹעזר וויסט אוּן פערשטעהט דאָס אַלץ...

אוּן דער רבי רעדט צו אים הייַנט אַזוי ווייך אוּן זיין שטימע איז אַזוי מילד אוּן זיין בליק איז אַזוי גוט אוּן זיין ערקלערונג איז אַזוי זיס, אוּן ווי געטלעכע סוֹדות שטייגען-אויף פוּן די פיערקאַנטיגע אוֹתיות, אַזעלכע ווי ער האָט נאָך קיינמאָל נישט געוואוסט אוּן פערשטאַנען...

אוּן וואָס מעהר דער רבי רעדט צו אים אַזוי לייכט אוּן ווייך, פלייסען אַלץ די טרעהרען פוּנ׳ם קינד מעהר אוּן מעהר אוּן דאָס יונגע

הערצע׳ל צעגיסט זיך שיער נישט פאַר וועהטאָג, אוּן ער ווייסט נישט וואָס איהם איז...

דאָ שוועבט דאָס קינד ביי זיך אין האַרצען: קיינמאָל נישט מעהר צוזוטרעטען ביז צוּ דער „אַקראַ"...

די זון איז אוּנטערגעגאַנגען. אין „חדר" ווערט אַלץ פינסטער־רער, אוּן עס הערט זיך נישט מעהר, ווי די ציטערדיגע שטימע פוּנ׳ם רבי׳ן לערנענדיג הייבט די תּורה צוּם לעצטען מאָל...

אוּן פאַר דער טיר הערען זיך טריט פוּן פאַרבייגעהענדיגע מענשען, וועלכע רעדען גריכיש, אוּן די וועלט דרויסען איז פרעה־ליך אוּן לוסטיג...

*

דאָס ליכטעל אינ׳ם חנוכה־לייכטער איז שוין לאַנג פערלאָשען. אינ׳ם לעדערנעם פאָטער־שטוהל זיצט נאָך די באָבע, אוּן האַלט די הענד אויף איהרע ביידע אויגען אוּן שווייגט. — דרויסען האָט דער ווינד אויפגעהערט צוּ וואַיען אוּן פייפען, אוּן נאָר דרינען ליגט אַ שווערער טרויעריגער נעבעל אויסגעגאָסען איבער דער גאַנצער שטוּב.

שיר השירים

I

אויף דער ביהנע אינ׳ם אַלקהאַזאַר-גאָרטען טרעט-אויף יעדען אָוונד די זינגערין אילֿיאָנאַ דע-קאַלאָטי. וואוהין מען זאָל נישט קומען רעדט מען נאָר פון אילֿיאָנאַ דע-קאַלאָטי. דאָס טעאַטער איז יעדען אָוונד איבערפוֿלט — און אַלע אויגען גלֿיהען אוֿן באַקען ברענען. די קינסטלֿערין האָט אַלעמענס הערצער בעצויבערט; באַלֿד ביים ערשטען אַרויסטריט האָט זי אַלעמען געמאַכט פאַר איהרע שקלאַפען. אַ בחור׳ל פון אַ יאָהר זיבעצעהן האָט זי זינגען גערט, אוֿן ער האָט זיך געקויפט אַ רעוואָלווער אוֿן האָט זיך דערשאָסען. אַ יונג אָפיצערל האָט זיך געשוואוירען, אַז דאָסמאָל מיינט ער עס אויף אַנ׳אמת אוֿן ער וועט דורכאויס חתונה האָבען מיט איהר. די קינסטלֿערין אָבער איז געווען ווי אַנ׳אידזערנע וואַנד, וועלכע איז נישט דורכצוברעכען. יעדען אָוונד נאָכ׳ן זינגען האָט זי געפלֿעגט אַראָבצוגעהן פון דער ביהנע אין בעגלֿייטונג פון איהר דיענסט-מיידעל, אוֿן קיינער האָט זיך נישט געוואָגט צו איהר צוצוגעהן.

אוֿן יעדען אָוונד האָט זי איהרע לֿיעדער געזונגען.

אוֿן דאָס פובלֿיקום האָט יעדעס מאָל געפלֿעגט רעש׳ן אוֿן פֿילֿדערען אוֿן שרייען: „מיר ווילֿען דאָס לֿיעד „שיר השירים״! זינגט אונז דאָס לֿיעד „שיר השירים״!״ —

אוֿן די קינסטלֿערין פלֿעגט בעצויבערענדיג לֿאַכען אוֿן דעם פובלֿיקום צולֿיעב טהון אוֿן זי פלֿעגט זינגען איהר „שיר השירים״:

„פערשטומט זענען פויקען, צימבאַלֿען אוֿן הערנער.

בײַ שלמה׳ס געלעגער האלטען די שמירה
מיט שווערדען בעקלײדטע מלאָכים-געשטאלטען,
זעקסטויזענד פון לינקס, זעקסטויזענד פון רעכטס.

זיי שיצען דעם קעניג פון בייזע חלומות,
און ציהט ער פערפינסטערט צוזאמען די ברעמען,
דאָ בליצען געשווינד באלד די שטאהלענע פלאַמען
פון צוועלפטויזענד שווערדען ארויס פון דער שייד.

נאָר ווידער צוריק אין די שיידען פאלען
די בליציגע שווערדען. די נעכטליכע שרעקען
פערשווינדען; עס גלעט זיך ווידער דער שטערען
ביים שלעפער און ס׳הערט זיך שעפטשענד זיין קול:

„שולמית! דאָס לאַנד איז ארום דאָ מיין אייגען,
מיר זענען מדינות געניג אונטערטעניג,
בין קעניג פון יהודה און איבער ישראל —
דאָך לייבסטו מיך נישט, פערגעה איך און שטאַרב.“

די ווערטער זענען פון הייניריך היינע און די מוזיק צו זיי האָט געמאַכט עפעס אַ דייטשער קאָמפאָזיטאָר.

און אינ׳ם טעאַטער, אויף אַנ׳עק-פלאַץ אין דער צווייטער רייהע, זיצט יעדען אָוונד אַ יודישער יונגערמאַן, אַ סטודענט מיט אַ שפּהן, עדעל געזיכט און האָרכט. די אויגען בליקען אַהין נאָר צו א י י ן פונקט, און די דאָזיגע אויגען ווערען וואָסאַמאָל גרעסער. און וואָס מעהר ער בליקט און וואָס מעהר די אויגען ווערען איהם גרעסער, ווערט דאָס געזיכט ביי איהם אַלץ בלאַסער...

אויך די זינגערין אויף דער ביהנע האָט איהם בעמערקט צווישען דעם גאַנצען פובליקום.

II

— האָסטו מיך באמת׳דיג ליעב?

דער יונגערמאַן האָט נישט געענטפערט. ער האָט זי נאָר פעסטער צוגעדריקט צום האַרצען, און דאָס האַרץ האָט געקלאַפּט, געקלאַפּט...

און דאַן, ווי דאָס דיענסט-מיידעל האָט זיי געבראַכט די שוואַרצע קאַוועע מיט דעם בענעדיקטין, האָט ער מיטאַמאָל אָנגעהויבען רעדען. ער האָט דערצעהלט און דערצעהלט, און האָט גאָרנישט געקענט אויפהערען. אָנגעהויבען האָט עס זיך מיט דעם שיר-השירים-ליעד. דאָס ליעד, צוזאַמען מיט דער מעלאָדיע און מיט דער שטימע — די דאָזיגע וואונדערליכע שטימע, ווי ער האָט קיינמאָל נישט קיין עהנליכע געהערט — זענען איהם ביז צום האַרצען געדרינגען. עפּעס, וואָס ער וויסט נישט וואָס, האָט אין איהם געגראָבעלט און געגראָבעלט. זינט דעמסמאָל האָט ער אין די נעכט נישט מעהר געקענט שלאָפען. —

דאָס מיידעל האָט איהם פלוצלינג אַ קוש געגעבען.

און דאַן נאָכאַמאָל די זעלביגע פראַגע:

— האָסטו מיך ליעב?

און דאָסמאָל האָט ער מיט׳ן פוס׳ן מויל און מיט אַ פריידענגע-שריי געענטפערט: יאָ!

— אויך איך האָב דיך ליעב... האָט זי געענטפערט שטיל און ווי פערשעמט.

און פלוצלינג: — וועסטו פאַר מיינעטוועגען אַלץ טהון, וואָס איך וועל פון דיר פערלאַנגען?

— אין פייער און וואַסער!

— אין פייער? דאָס זעה איך שוין! אָבער איך וואָלט וועלען, אַז דו זאָלסט פאַר מיינעטוועגען געהן אויך אין וואַסער...

ער האָט אין ערשטען אויגענבליק נישט פערשטאַנען.

פלוצלינג אָבער איז ער בלייך געוואָרען...

III

ווי אַ שאָטען איז ער אַרומגעגאַנגען. ביינאַכט איז ער נישט געשלאָפען אוּן בייטאָג איז ער געגאַנגען ווי אַ פערזלומ׳טער.

ווי זאָל ער אַזעלכעס טהון? ווי זאָל ער אַזעלכעס טהון?

אוּן דער הערבסט איז געקומען אוּן דער ווינטער איז אַוועק אוּן ער איז אַלץ נאָך אַרומגעגאַנגען ווי אַ שאָטען. ער איז נאָך אַלץ נישט געקומען צו קיין בעשלוס.

אוּן איינמאָל האָט ער זיך ענדליך בעשלאָסען...

אָבער — וועניגסטענס נאָך איין מאָל האָט ער געוואָלט אַהיים אין זיין שטעדטעל אוּן זהען זיין טאַטע אוּן זיין מאַמע אוּן דעם אַלטען זיידע. איין חודש וויל ער בעווייַנען זיין אידישקייט אוּן דעם רעשט פון זיינע קינדער-יאָהרען...

IV

די סדר-נאַכט. אויפ׳ן טיש בליצט דאָס גאָלד אוּן דאָס זילבער אוּן די בעכערס אוּן די באָקאַלען. אין דער מיט שטעהט דער כוס של אליהו. פון די גרויסע שוועבל זילבערנע לייכטער פערשפרייט זיך אַ זיסע ליכטיגע רוה. בייַם זיידענס טיש זיצען אויך טאַטע-מאַמע — נאָר דער יונגער סטודענט זיצט מיט אַראָבגעלאָזענע אויגען. ער האָט קיין מוט נישט צו קוקען פרייַ.

דער זיידע ריכט-אָב דעם סדר אוּן זאָגט די הגדה, זינגט אוּן דרעהדעלט די ווערטער, טיילט-אַרום די חלקים אוּן גיסט-אָן די כוסות, אוּן די זהען אוּן די טעכטער אוּן די אידעמס אוּן די שנורען זאָגען איהם נאָך. דער יינגערמאַן אָבער זיצט — אוּן ער פיהלט, אַז ער איז דאָ אַ פרעמדער.

אַלע זענען פרעהליך אוּן יום-טוב׳דיג, אַלע עסען אוּן טרינקען אוּן רעדען. אליהו קומט אַריין שטיל אוּן געהט אַרויס שטיל. דער יונגערמאַן אָבער זיצט אוּן זהעט נישט אוּן הערט נישט. ער זיצט אוּן חלומ׳ט. אין מזרח איז ער אוּן זיין האַרץ איז אין מערב — אוּן דאָס האַרץ איז אַזוי שווער, אַזוי שווער...

אוּן פּלוצלינג שאַ! עס איז חצות אוּן דער זיידע זאָגט אויפֿן קול.
ער זינגט...
איז דאָס נישט שיר השירים?

„לעהנט מיך אונטער מיט בעכערס,
האַלט מיך אונטער מיט צפּעל,
דען איך בין קראַנק פּונ׳ליעבע.
זיין לינקע אונטער מיין קאָפּ אוּן זיין רעכטע נעהמט מיך אַרום.״

אוּן דער יונגערמאַן הערט זיך צו אוּן זיין האַרץ טריפּט אוּן טריפּט...
אוּן דאַן:

„אָט איז דאָס בעטעל פּון שלמה׳ן,
זעכציג גבּורים אַרום איהם פּון די גבּורי ישראל,
יעדער מיט זיין שווערד בּיי דער זייט, פּון נעכטליכער מורא.״

וואָס זאָל דאָס בעדייטען? — איז ער וואַך? חלוֹמ׳ט ער?... אָה, די דאָזיגע שטימע! וועם האָט ער זי נאָך קיינמאָל נישט, אַזוי אינערליך אוּן פּונ׳ל נשמה... אוּן פלוצלינג מיינט ער, ער איז וויידער אַ קליין קינד...
אוּן פלוצלינג:

„איך שלאָף אוּן מיין האַרץ איז וואַך.
— — — — — — — — — — — — — — —
האָב איך אויסגעטהון מיין העמד, ווי זאָל איך עס אָנטהון?
האָב איך געוואַשען מיינע פיס, ווי זאָל איך זיי בעשמוצען?
— — — — — — — — — — — — — — —
בין איך אויפגעשטאַנען, אויפמאַכען מיין געליעבטען,
אוּן מיינע הענד האָבען פּונ׳ם בּאַלזאַם געטריפּט.
— — — — — — — — — — — — — — —

האָב איך אויפגעמאַכט מיין געליעבטען, און מיין געליעבטער איז פאַרביי און אַוועק.
מיין נשמה האָט זיך געצאקט ווי ער האָט געזאגט"...

און ער פיהלט, אַז זיין נשמה עקט זיך.

„ווער איז דיין געליעבטער צווישען געליעבטע,
די שענסטע פון פרויען?
ווער איז דיין געליעבטער צווישען געליעבטע,
וואָס דו האָסט מיך אַזוי בעשוואוירען?"

און זיין האַרץ ציהט זיך און ציהט זיך... ער פיהלט, ווי זיין האַרץ טהוט זיך אויף און עס וואַקסט און ווערט גרויס...
און פלוצלינג פאלט ער זיין מאַמען אויפ'ן האַלז און הויבט אָן ביטערליך צו ווינען.
קיינער האָט נישט געוואוסט, וואָס עס איז געשעהן, קיינער האָט נישט פערשטאַנען.
אָבער אויך נאָך פסח איז דער יונגער סטודענט נישט מצהר אַוועק פונ'ם שטעדטעל.

אינהאַלט:

צו כּל נדרי 9
הזכּרת נשמות 58
אַ כּהן אויפֿן בּית־הקברות 86
„מטות" און „מסעי" 98
עכן אין וואַרשא 114
געגעסען 129
קאָפּערניקס געגנער 140
דער גולם 149
דער קינסטלער 177
וועגען איין אייניציג פּינטעלע 184
ביי אַ ספֿר־תּורה 190
ווי איך האָב זיך אַליין אַ „פּאָגראָם" געמאַכט 199
הרי אַת 205
אויך אויף זומער־וואויגונג 212
דאָס לעצטע מאָל 220
שיר השירים 229

רשימה פון די אַבאָנענטען אויף אַלע ווערק פון דוד פרישמאַן*)

אַטלאַנטא

א. צענקער

אַקראַן

ב. גראָסמאַן

באַלטימאָר

נ. גאָלדבערג

בופאַלאָ

נ. דאָזאָרץ

דייטאָן

י. יאָסאָלאָווסקי

דעטראָיט

מ. גלאַסער
ל. האָדעס
י. סאַווין
י. פריעדבערג
ש. קאָטלער
ד. שעראַגא
מ. שטארק

האַרטפאָרד

י. גאָלדבערג
ל. גרינשפאַן
ש. האפענבערג
ב. וועלסאָן
ר. טיילאָר
הערי לעווין
א. מארדער
ק. נערענשטיין
פרוי פייזער
לוי קאַפלאַן
מ. שאַפירא

האָליאָק

ה. בערמאַן

וואַרטשעסטער

נ. ראָבינס

טשיקאַגאָ

י. באָבינסקי
י. דובאָוו
ד. ווינבערג

---

*) די רשימה פון די פערזאָנען, וואָס האָבען אַבאָנירט נאָכ'ן אָפשליסען דעם ערשטען באַנד, וועט פערפענטליכט ווערען אין באַנד II.

מ. טשעשינסקי
ד"ר לעוואַדי
ד. מילער
פרוי ענטין
פ. פּאַטמאַן
פרוי פּאָלישוק

יאָנגסטאָן

א. שטערן

מאָנטרעאַל

י. אַבעל
י. אַבראַהאַמס
ס. אויטס
ש. אטעל
אליאסף
פ. אָסטראָווסקי
ס. בעלקין
בערגסאָן-קאַהאַן
מ. בערקאָוויטש
נ. בראָדקין
ה. בראָנפמאַן
א. ברוינס
ל. גאלד
גליקמאַן
י. גרינפילד
ר. דאַרווין
דזשואיש אָרפענעדזש ענד
טשילדערן אייד
(דורך א. בראָנפמאַן)
מ. דיקשטיין
ה. דעקעלבוים
הערי דעקעלבוים
געבר. האָרן
א. הערשמאַן
ז. וואלאווסקי
ש. וואַסערמאַן
ד. זילבערשטיין
יעקב טורכין
א. לעווין
אַלעקס לעווין
י. לערנער
ש. ליפעס
ע. מאַלין
נ. מייערסאָן
ה. מילער
לוואי מילער
ב. נעטשורמאַן
מ. סיידל
ק. ספעקטאָר
י. עדעלבערג
י. פאטל
לוואי פיטש
פ. פיינער
ש. ז. פעלס
מ. פעלדמאַן
א. פאַרנאַס
מ. פינסקי
ל. צוקער
י. קאהען
י. קאהען
לעאָן קאהען
מ. קאהען
ע. קאהאן
ה. קייסערמאַן
הערי קייסערמאַן
נינא קייסערמאַן

י. שאַפראַן
ה. שילער
מ. שפּערבער

מילוואָקי

מ. לאַסאף
י. פּאָסט
פּרוי ראַבינאָוויטש
י. ראָזענטאַל
א. שוטקין

סיראַקיוז

א. מילער

פילאַדעלפיא

קירפיטש
י. שטאָלבערג

קאַנטאָן

מ. מינקין

קליוולאַנד

פּרוי הורוויטש
י. מילער
י. פיינמאַן

געזעצט ביי י. פאַרבינאַוש,
:: וואַרשא, דזיעלנא 21 ::

געדרוקט אין דרוקערייַ
„גראַפיאַ", נאָוואָליפּקי 22

Drukarnia „GRAFIA", Warszawa, Nowolipki 22

7488 - v.1

Albert J. Latner
Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT
21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.
A fine of 5 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

PLEASE ADVISE CHANGE OF ADDRESS

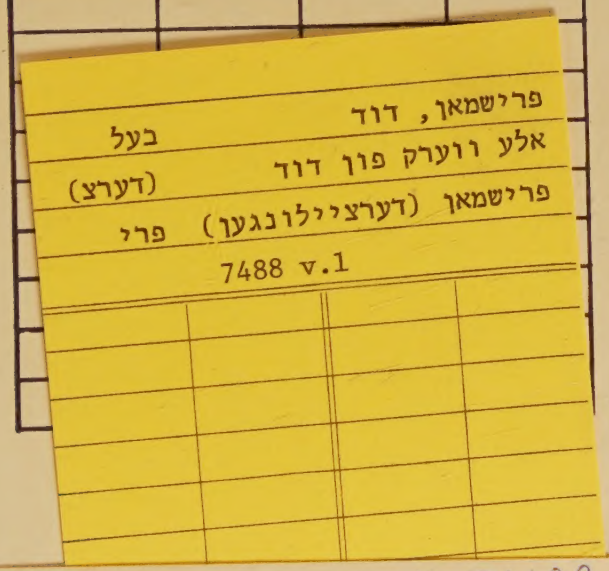

#7488